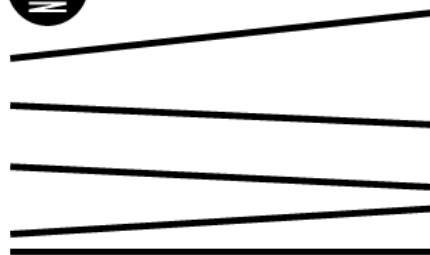

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Petersen, Niels Matth.

Det danske, norske og svenske Sprogs Historie
under deres Udvikling af Stamsproget : et af
Samfundet til den danske Literaturs Fremme
kronet Prisskrift.

Bindbetegnelse | Volume Statement:

Vol. 2

Udgivet år og sted | Publication time and place: Kbh. : Gyldendal, 1829-30

Fysiske størrelse | Physical extent:

2 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

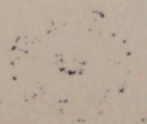
47.-161.-8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130020334844

DET
DANSKE, NORSKE OG SVENSKE
SPROGS HISTORIE

UNDER DERES UDVIKLING AF STAMSPROGET.

ET AF
SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITERATURS
FREMME

KRONET PRISSKRIFT.

AF
N. M. PETERSEN.

ANDEN DEL.

DET NORSKE OG SVENSKE SPROG,
SAMT SPROGPRØVER.

KJØBENHAVN.

TRYKT PAA DEN GYLDENDALSKE BOGHANDLINGS FORLAG
HOS DIREKTEUR *JENS HOSTRUP SCHULTZ*,
KONGELIG OG UNIVERSITETS-BOGTRYKKER.

1830.

DET
DANSKE, NORSKE OG SVÆNSKE
SPROGS HISTORIE

UNDER DERES UDVIKLING AF STAMSPROGET.

ET AF
SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITERATURS
FREMME
KONJUNKTIONSSKRIFT.

AF
N. M. PETERSEN.
ANDEN DEL.
DET NORSKE OG SVÆNSKE SPROG,
SAMT SPROGLOVENE.

TRYKT PAA DEN KJØBENHAVNSKE KONGELIGE
HOS DIREKTØREN JENS HØSTNAP SCHULTZ.
KØBENHAVN OG UNIVERSITETS-BOGHANDLEREN.

F O R T A L E.

I det jeg overgiver sidste Del af dette Skrift til Almenheden, maa jeg endnu mere end ved første Del bede Læseren bedømme med Mildhed hvad der gives ham med fuld Bevidsthed om dets Ufuldkommenhed. Behandlingen af det danske Sprog (og deri vil visselig ingen dansk Mand fortænke mig) var mig nemlig under dette Skrifs Udarbejdelse stedse Hovedsagen; det norske og svenske Sprog ansaae jeg derimod kun for vigtige, forsaavidt de kunde tjene til at oplyse Modersmaalet. I min til Samfundet til den danske Literaturs Fremme indsendte Afhandling havde jeg derfor kun givet et

kort Omrids af disse Sprogs Perioder og deres Forskjellighed fra det danske Sprog. Da imidlertid Selskabet önskede en noget udförligere Behandling ogsaa af det norske og svenske Sprog, saa har jeg her forsögt en saadan, uden dog at kunne smigre mig med, at dette Arbejde i alle Henseender er lykkets. Der mødte mig nemlig de samme Vanskeligheder, som ved den første Udarbejdelse. Nogle af disse laa ligefrem i min egen Uformuenhed, andre i selve Materien, som skulde behandles. Ingen dansk Mand vil, uden et længere Ophold i Sverrig og Norge, og uden Adgang til de mange i Sverrig henhvilende Haandskrifter, være i Stand til paa en tilfredsstillende Maade at behandle disse Landes ældre Sprog; men Midlerne hertil stode ikke i min Magt. Med mine Lidelser i denne Henseende vil jeg ikke opholde Læseren; den som

har erfaret, hvorledes man er tilmode, naar man hører Kilden risle i en Frastand, uden at kunne komme til at læske sin Tørst, vil kunne sige sig dem selv. Hvad jeg kunde gjøre, forsøgte jeg da; af de Hjælpemidler, som vare mig tilgængelige, stræbte jeg noget udførligere at uddrage de væsentligste Hovedstrøg af begge Sprogs grammatikalske Beskaffenhed. Men ved det norske Sprog frembød sig her en ny Vanskelighed; under sin hele Tilværelse var nemlig dette Sprog enten næsten Islandsk eller næsten Dansk, og at udvikle begge disse bekjendte Sprogs Beskaffenhed kunde ingenlunde være min Hensigt; der stod mig da intet andet tilbage, end at anføre det norske Sprogs Hovedskjelnetegn, at meddele nogle enkelte Afvigelser, i den ældste Tid fra Islandsken, i den senere fra Dansken, og endelig at vise hvorledes omtrent Overgangen var skeet fra

det gammelnorske Sprog til det gammel-danske. Ved dette Arbejde vandrede jeg paa en hidtil aldeles ubetraadt Sti. Til det svenske Sprog havdes mere Forarbejde, men den som kjender og kan bedømme dettes Beskaffenhed, vil visselig ikke undre sig, at jeg næsten stedse med Ængstelighed gik til dette Arbejde. Det som med noget Held kunde benyttes, maatte søges hos Ihre, men i grammatisk Henseende meddelte han kun enkelte Ideer og Bemærkninger, ingen sammenhængende Udvikling. Hvad denne store Sproggransker ej havde udført, hvorledes skulde det kunne lykkes mig, der, som mindre erfaren og ikke indfødt, havde at kæmpe med langt flere Vanskeligheder? De senere svenske Grammatikere gave liden Vejledning; det forekom mig endog, som om de selv ikke vare bekendte med deres eget Sprogs Stamme

og Grund. Er det da lykkets mig, at give Hovedomridset af det svenske Sprogs vigtigste Forandringer og Overgangen til det nærværende, saa er ogsaa det alt hvad jeg tør haabe; men ere ikke derved væsentlige Kjendetegn og Forandringer blevne ubemærkede? ere ikke Enkeltheder forfejlede? indeholder ikke det, jeg har samlet, mangen Gang mere et Grundlag til videre Reflexioner, end selve det klare Resultat? er ikke Fremstillingen mangen Gang utydelig, fordi jeg, ligesom omgivet af et Hav af Ordformer, var i Tvivl om, hvad jeg deraf skulde vælge? For alle saadanne Mangler veed jeg ikke at give nogen anden Undskyldning end at jeg gik paa en ubevandret Vej; en saadan er fuld af Ujævnheder og Anstødsstene; Vandreren, som finder den banet, tænker i sin sikre Gang kun lidet paa, hvor langsom, vaklende og ustadig

de maatte gaae, der først betraadte den. Ved den Opmuntring, dette Arbejde har nydt hos Samfundet til den danske Literaturs Fremme er Vejen imidlertid nu aabnet; dens Maal og Gang er afstukket; eller, for at tale uden Billede, Grundtrækkene til Sprogenes Overensstemmelse og Forskjellighed ere fremsatte; fremtidige Granskere ville finde Anledning til endnu flere og dybere Undersøgelser, og det danske og svenske Sprog ville da, gjensidig virkende paa hinanden, erholde en Udvikling, som de hidtil ikke have besiddet. Dette Haab bestyrkes af alle Kjendsgjæringer; det svenske Sprogs Vigtighed for vor Literatur erkjendes efterhaanden mere og mere, om end endnu kun af en snævrere Kreds; og vore Naboer følge vort Exempel i Granskning over saavel Nordens Middelalder, som Hedenold. Svenska Akademien har for

Aaret 1830 udsat som Prisspørgsmaal: *hvilke äro hufvudepokerna af Svenska språkets utbildning och hvad har det vunnit eller förlorat vid de åtskilliga förändringar det undergått?* (Post- och Inrikes-Tidningar for 5te Maj 1830); det er at formode, at Besvarelsen heraf vil indeholde Oplysninger, som nærværende Forsøg ikke kunde give, og som vi paa vor Side, til vort Sprogs Fremme, ikke ville forsømme at benytte.

Med Hensyn til dette Skrifts Udførelse i det hele, da ville maaskee flere af Læserne afskrækkes ved den tørre Behandling af Sprogenes grammatikalske Former, der er Skriftets vigtigste Öjemed; det kan være meget godt, kunne de maaskee tænke, saaledes at anato mere Sproget og vise os dets hele Benrad, men Forfatteren skulde dog ogsaa have været betænkt paa, atter at be-

klæde denne med Kjød og Blod, og saaledes give den Liv for Læseren. Uden at ville opholde mig ved, hvad mine sprogkyndige Læsere vide, at det er det vanskeligste og möjsommeligste, men tillige det vigtigste Arbejde, at opsøge og sammenstille de grammatikalske Former, maa jeg især gjöre opmærksom paa, at det er næsten umuligt, liveligt at fremstille det, hvori der saa godt som intet Liv er, og dette kan man vel sige om Literaturen i de tre nordiske Riger, imedens deres nuværende Sprog udviklede sig; denne Literaturs Værd bestaaer derfor fornemmelig i den Oplysning, som vore Love og Sprog fra den kunne hente; men i denne Henseende er den ogsaa aldeles uundværlig; ingen er vel saa lidet aandelig sindet, at han gjerne nyder den velsmagende Frugt, uden at føle Lyst til at kjende den Stamme, som har baaret

den, og hvad Sprogene i Særdeleshed angaaer, da tvivler nu næppe nogen om, at ingen uden Kundskab i Islandsk, Gamelnorsk og Svensk tilfulde kan forstaae Dansk.

Til Udgivelsen af nærværende Del har SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITERATURS FREMME, ligesom til forrige Del, tilstaaet en Understøttelse af 100 Rbd. Begge disse Summer ere udbetalte til Skriftets Forlægger.

I Betragtning af dette Arbejdes Vanskelighed tør jeg da maaskee slutte med Tjällman: *jag går nu icke längre till sjös, utan tager trött inn mine ringe segel, ock ifrån stormen söker hamnen. Denne tidsens högtförfarne kunna visserligen gå högre, ock posteriteten må dett säkert här äfter göra, nam facile est inventis addere;* men fornemmelig er det mit Önske og Haab, at det gode

som i dette Skrift monne findes, maatte overvejes og benyttes af flere Forfattere, og derved blive til Vinding for vort, fra vore djærve Fædre nedarvede ældgamle Maal, at det nu, da selve fremmede Folkeslag yde det sin Opmærksomhed, kan fremstille sig for dem og overgives til vore Efterkommere i sin gamle Renhed og Styrke.

Indhold.

<i>Første Afdeling.</i>	Det norske Sprog.	
<i>Første Afsnit.</i>	Historisk Oversigt	S. 3.
	Sprogets Perioder	— 44.
<i>Andet Afsnit.</i>	Litteraturen	— 45.
<i>Tredie Afsnit.</i>	Sprogets grammatikalske Beskaffenhed.	
	Første Periode	— 57.
	Anden Periode	— 69.
	Tredie Periode	— 79.
<i>Anden Afdeling.</i>	Det svenske Sprog.	
<i>Første Afsnit.</i>	Historisk Oversigt	— 99.
<i>Andet Afsnit.</i>	Udsigt over Sprogets Perioder og Litteraturen	— 148.
<i>Tredie Afsnit.</i>	Sprogets grammatikalske Beskaffenhed.	
	Første Periode	— 175.
	Anden Periode	— 191.
	Tredie Periode	— 208.
	Fjerde Periode	— 221.
<i>Fjerde Afsnit.</i>	Ordforraadets Beskaffenhed .	— 230.
<i>Sprogprøver.</i>	Danske	— 249.
	Norske	— 284.
	Svenske	— 300.
<i>Ordfortegnelse .</i>		— 321.

DET NORSKE SPROGS
HISTORIE.

FÖRSTI ALSTI.

Historisk Översigt.

Ef þú villt fullkominn vera í fróðleik, þá nem þú
allar túngur — enn tin þó eigi at helldr þinni túngo.

Kóngsskuggsjá.

FØRSTE AFSNIT.

Historisk Oversigt.

1. **I** Almindelighed har vel Literaturen i næsten alle Evropas Lande i den senere Midlalders været i lidet blomstrende Tilstand, men kun i faa var den saa fattig, som i Norge. Selv ved den Tid, da ikkun de første svage Glimt af Kristendommen begyndte at opklare dette Land, viser det sig langt rigere paa aandig Kraft, end imod Slutningen af det Tidspunkt, som vi her have at betragte. Efterat Islænderne havde begyndt at udvikle deres vidunderlige Kjærlighed til Digtekunst og Historie, var det nemlig især fra Norge de islandske Skalde og Sagaskrivere hentede Stoffet til deres Skrifter; deres vigtigste Historieskriver foretrak Fremstillingen af Norges Historie for selve Islands, og norske Love lagdes endog i den senere Tid til Grund for Naborigernes. Saaledes blev det gamle Norge og det dermed i videnskabelig Henseende saa nøje forbundne Island paa flere Maader Lærere for de andre nordiske Riger. Men langt anderledes viser Videnskabeligheden sig i Norge, i det mindste

i sine synlige Frembringelser, i den følgende Tid; kun saare faa Spor have vi fra denne tilbage af den tænkende Aand, som, i Følge den aandige Virksomheds Natur, selv under de mest trykkende Omstændigheder maa have levet hos et saa opvakt Folk. Da Literaturen efter Troesforbedringen igjen blev vakt af sin Dvale, opstod der vel heller ikke nogen norsk Literatur; men denne Mangel er dog kun tilsyneladende, thi Broderriget Danmark, som laa nærmere ved Reformationens Udspring, meddelte Norge de ny Anskuelser, men tilegnede sig tillige alt det fortrinlige, som efter den Tid frembragdes af Norske; man kan altsaa, hvad den Tid angaaer, kun for saa vidt nægte, at der var en norsk Literatur til, som denne var paa det inderligste forenet med den danske, og man vilde vist nok höjlig forurette den sindige, dybttenkende og dog ikke mindre med Fantasi og Lune begavede Nordmand, hvis man vilde berøve ham den Andel, han har haft i at vække og uddanne Literaturen i Danmark. Hvis derfor vor Skildring af Norges Literatur i Middelalderen kun er mørk og mager, saa udspringer denne Tomhed ikke af nogen Mangel paa Aand hos Folket, men kun af Omstændighederne, der vare lidet skikkede til at vække det Liv, der visselig spirer selv der, hvor evig Sne bedækker Fjældet, og som saa ofte til vor Forundring ved ejendommelig og kraftfuld Ytring viser sig hos Klippens Beboere.

2. Et af de mest i Öjne faldende Fænomener ved det ældre norske Sprog er den Tro-skab, hvormed det langt ned i Tiden, meget længer end det danske og svenske, bevarede sin oprindelige Form. Dette mærkelige Fæno-men lader sig især forklare af følgende Aar-sager:

Det er en gammel Bemærkning, som vi atter her finde bekræftet, at det særegne, ejendommelige, hvad man i nyere Tider ogsaa kalder det forældede i Sproget, meget længer ved-ligeholder sig i et Sprogs Dialekter, end i Skrift-sproget. Som det hele Folks aandige Ejendom, der som en død Skat er nedlagt i døde Skrif-ter, er dette enten ligesom stivnet, efter at være afrevet fra sin levende Rod, eller og det, som de mere Kultiveredes særegne Ejendom og som levende Ord, bliver udsat for fremmed Indfly-delse, om ikke tillige for Granskningens kun-stige, undertiden endog forkunstlende, Behand-ling, medens derimod hine bevæge sig, ligesaa uforandrede som Sæderne, i deres oprindelige Karakter, i fri Naturlighed, uden Anelse om noget bedre og uden Stræben efter noget, som Fædrene ei have besiddet. Men i Norge ere Dialekterne endnu talrigere og forskjelligere, end i Danmark, dels formedelst Landets naturlige Beskaffenhed, dels formedelst den ringere Ud-dannelse af Skriftsproget. Af selve Naturen er Norge delt i mangfoldige Provinser, som ved Bjerge, Fjorde, Søer og Floder ere afsondrede

og stundum ligesom afrevne fra hverandre. I Hedenold bestod det ogsaa af næsten ligesaa mange Smaariger. I denne Henseende har det altsaa det tilfælles med ethvert andet Bjærgland, at ikke allene det fremmede har større Vanskelighed med at skaffe sig Indgang, men at endog Forbindelsen imellem selve de indre Landskaber er mindre let; det har derfor indtil den Dag i Dag i sine enkelte Provinser, saavel i Sprog som i Sæder, bevaret mange Ejendommeligheder.

Ogsaa efter Norges Forening under een Konge vedblev denne Afsondring, især imellem det norden- og søndenfjældske. Lovene, der udsprang fra selve Folket, og som skyldte Betragtningen af de enkelte Landskabers individuelle Tarv deres Tilværelse, vedbleve at være forskellige langt hen i Tiden. Kongens Valg og Stilling gjorde ham mere afhængig, og bandt ham nøjere til enkelte Landskaber, end Tilfældet vilde have været i et Land, hvis Indbyggere vare nøjere forenede til et Heelt; Historien viser os, at mange af Norges Konger fremstode i et eller andet Landskab, vandt sig der Tilhængere, som hyldede ham, og maatte derpaa søge, ogsaa i de andre Provinser at erhverve sig Kongenavn; der findes vel ogsaa i Danmark Exempel derpaa, men langt sjældnere end i Norge, thi den sædvanlige Hylding i de danske Provinser var kun en ceremoniel Erkjendelse af en Tronfølge, der i Almindelig-

hed ikke var draget i Tvivl. Men en Konge, som paa den nysanførte Maade erholdt sin Magt, maatte slutte sig nøje til Almuen, og hvis han vilde indføre Forandring i de engang herskende Sæder, tog denne ikke i Betænkning at opsiges ham Huldskab og true ham med et andet Valg; i Hagen Adelstens Historie findes Beviset derfor. Kongens Sæde var ligeledes sædvanlig i et af de Landskaber, som havde den største Indflydelse, fornemmelig i det nordenfjældske, i Throndhjem eller Bergen¹⁾; det laa altsaa derved baade fjærnere fra de sydligere Lande og var, ligesom Folkets Villie, mindre udsat for fremmed Indflydelse.

Det gamle nordiske Sprog og den hedenske Religion stode i en ikke ringe Vexelvirkning med hinanden; ligesom de første kristne Præster søgte at fortrænge de hedenske Ud-

¹⁾ Det var gammel Skik, at Kongerne skulde vælges og stadfæstes paa Öirar Thing i det Thronhjem (Hagen Hagensens Saga, Kap. 291, Variant.); flere Konger, blandt andre Hagen Hladejarl, skyldte Thrönderne deres Anseelse og Magt. Bergen kan betragtes som Residens i omtrent 130 Aar, fra 1134 til 1205, og under Hagen Hagensen var denne By det næsten bestandig fra 1218 til 1262 (Bergens Beskrivelse af *Sagen* og *Foss*, S. 19). I den sidstangførte Tid, da Bergens Handel udvidedes til flere Fremmede, kan det, som Kongesæde, ogsaa have befordret disses Indflydelse paa Norges Sprog.

tryk og Minder, saaledes vedblev den nordiske Skald, selv efter at han var kristnet, uvilkaarlig at benytte de hedenske Omskrivninger, uden hvilke hans Digt vilde have været mat og næsten indholdsløst. Men at Kristendommens Indførelse i Norge var forbunden med større Vanskeligheder, end i Danmark, sees deraf, at den, uagtet Norges nøje Forbindelse med Engelland, skede noget sildigere, og at den først efter flere Kongers voldsomme Forsøg kunde bevirkes. Mange Hedninger lode sig ogsaa primsigne, men vedbleve ikke desmindre at dyrke de gamle Guder. Efterat Kristendommen endelig under Olaf den hellige var befæstet i Landet, var den Indflydelse, som den fremmede Gejstlighed udøvede, i Begyndelsen svagere her, end i Danmark; Ærkestiftet i Bremen laa for langt borte, til at Hierarkiet strax kunde grundfæste sig; og da dette endelig skede under Olaf Kyrre og Sigurd Jorsalafar, blev Norge dog ved Stiftelsen af Ærkebispesædet i Throndhjem afrevet fra Primatet i Lund.

Norge traadte vel ogsaa i Forbindelse med flere af de nordiske Lande, men Forbindelsen med Island var iblandt alle een af de ældste, nøjeste og varigste. Det var een af de vigtigste Følger af Harald Haarfagers Erobringer, at der derved skede Udvandring til Island, hvor Kulturen i Almindelighed, men især Kjærlighed til Sagn om Fædres Daad, fjærnet fra alt

hvad der paa Fastlandet kunde forstyrre en fri Udvikling, udbredte og vedligeholdte sig fra det niende til det fjortende Aarhundrede. Enhver Forbindelse med Island, hvor Sproget næsten uforandret vedligeholdte sig, maatte have en lignende Virkning for Norge; men endnu længe før den egentlige Forening af Island og Norge kan denne Ø ansees for en Del af sit oprindelige Moderland. Den Lenshöjhed, som Harald Haarfager tilegnede sig derover, havde saa godt som ingen af Norges Konger opgivet; Islændernes første Rejser gjaldt ogsaa i Almindelighed Norge; her søgte Skaldene Ære og Gods ved Kongehoffet, og først efter at have opholdt sig nogen Tid i dette, ligesom deres andet Hjem, droge de videre mod Syden og Østen. I de mange Fortællinger og Efterretninger, som vi have om Islændernes Rejser og Ophold i Norge, forekommer uden Tvivl heller ikke ringeste Spor til, at Nordmænd og Islændere betragtede sig selv som forskjellige Folkfærd, eller deres Sprog som forskjellige Sprog, tvertimod benævnedes, som allerede i første Del af dette Skrift er bemærket, Islænderen sit Sprog med det samme Ord, hvormed han betegnede norsk (*norrænn*).

I den nøjeste Forbindelse hermed staaer Digtekunstens Anseelse og Agtelse over hele Norden. Skalden var den ældste Historieskriver; han var, ogsaa efter Kristendommens Indførelse, i lang Tid Dommer over tapper og

fejg Daad; Jarler og Konger satte Pris paa hans Drape og frygtede Braadden af hans Nidvise. Men det indviklede og uforstaaelige i den gamle Digtekunst fordrede just en meget nøje Kundskab i det gamle Sprog; denne Kundskab maatte derfor selve Kongerne besidde, thi disse ansaae det ikke blot for nødvendigt at kunne forstaae Skaldenes Kvad, men forsøgte selv at udmærke sig som Digtere; og det ikke allene de Konger, der yndede og beskyttede Fredens Kunster, men endog de mest krigeriske; Harald Haarderaade var f. E. selv Skald, og talte ikke mindre end sex Skalde ved sit Hof¹⁾.

Ogsaa med Engelland havde Norge ikke ubetydelig Samfærsel; derhen droge Nordmændene paa Vikingstoge; derfra kom den første Kundskab om Kristendommen og dens første Udbredere; i den senere Tid befæstedes denne Forbindelse tillige ved Handel; men i Engelland havde, især i den ældre Tid, det nordiske Sprog udbredt sig til flere Landstrækninger, og Omgangen imellem Engellændere og Nordmænd var derved for en stor Del bleven lig en Omgang mellem Brødre; efterhaanden

¹⁾ See om Skaldene ved de norske Kongehoffer *Nyerups Skildring*, 2den D. S. 175 fgg. og Skaldatal i *Peder Clausens Snorre*, af hvilket man ogsaa strax vil see, at Skaldenes Antal i Norge var langt større, end i Danmark og Sverrig.

som Sprogene fjærnedede sig fra hinanden, synes ogsaa denne Forbindelse at have aftaget. Med Danmark og Sverrig stod Norge naturligvis i et lignende, og oprindelig nærmere Sproglægt-skab; men den Forandring, som Sproget undergik i de førstnævnte Riger, kunde dog ikke have meget betydelig Indflydelse paa Norge, thi om dette end i korte Tidspunkter, saasom under Knud den store og Magnus den gode, var forenet med Danmark, saa var dets Forhold til begge Naborigerne ogsaa ofte, ja vel oftest, fjendtligt; den stolte Nordmand talte med Foragt om en Strid med de Danske, og Svensken vidste vel, hvor farligt det var at gjæste Gutterne paa de norske Fjælde ¹⁾.

¹⁾ Dr. Baden har allerede bemærket, at Nationalhadet imellem de tre nordiske Folk endnu för Unionen var större, end i de senere Tider; Nordbagge var i Sverrig et Skjældsord, og Jytte ligesaa i Norge (*G. L. Badens Det norske Riges Historie* S. 37. 196). I Slaget paa Stord fægtede sex Danske mod een Nordmand (*Snorre i Hagen den godes Saga*, Kap. 29.), og Historien lægger endog Hagen Adelsten de Ord i Munden, „at det skilte ej meget, hvor mange Danske der fægtede mod een Nordmand.” (*Falsens Norges Hist.* 1ste D. S. 87). Et Exempel paa de mangehaande Drillerier imellem Danske og Norske, er at Thorkel Geises Døtre, for at drive Spot med Harald Haarderaade, da han vilde fejde paa Danmark, undskare Ankere af Ost, sigende, at de skulde

3. I en Række af Aar besad Norge en Kultur, der om den end, ligesom Velstanden, var mindre end i Danmark, dog udviklede sig her tidligere, end i Nabolandene. Foruden Forbindelsen med Island og Kjærlighed til Digtekunsten, som vi allerede have omtalt, kunne især følgende Omstændigheder have befordret dens Udvikling.

vel holde Haralds Flaade (Harald Haarderaades Saga, Kap. 32). Da Kong Hagen Hagensen i Kjøbenhavn vilde slutte Forlig med Kong Kristoffer af Danmark, da gik det, siges der i Hagen Hagensens Saga (hos Peder Clausen S. 724), som det plejede at gaae imellem Danske og Norske, at hver syntes at have lidt størst Skade. Disse og lignende Træk ere Beviser paa den gamle Erfaring, at intet er mere tilbøjeligt til at frastøde hinanden, end just det, som af Naturen er nøjest forenet. — Da Olaf den hellige før Slaget ved Stiklestad vilde drage til Norge, og ønskede at erholde Hjælp hos Kong Ønund, svarede denne, „at de svenske Mænd ej vare for, at drage i Krig til Norge, thi vi vide, sagde han, at Nordmændene ere haarde Helte og dygtige Stridsmænd og onde at hjemsøge med Krig” (Snorre i Olaf den hell. Saga, Kap. 208). Birger Jarl Brose sagde ligeledes til Birkebenerne: „ej taale Norges Mænd, at gøtisk Hær rider mod dem eller i deres Land” (Sverres Saga, Kap. 9). Efter Guttorms Død, i Aaret 1204, erklærede Bønderne i Thröndelagen, at de ej vilde have nogen til Konge, der var svensk af Fødsel (*Falsens Norges Hist.* 3die D. S. 223).

I Tidsrummet fra Hagen Adelsten indtil Hagen Hagensen herskede over Norge en Række af Konger med tildels ypperlige Egenskaber. Flere af dem vare opdragne eller havde tilbragt deres Ungdom udenlands, eller foretog sig Rejser, og opholdt sig i flere Aar i sydligere Lande. Den Vanskelighed, hvormed andre havde maattet tilkjempe sig Tronen, havde dannet dem i selve Livets Skole til udmærkede Mænd. Hagen Adelsten, som først forsøgte at indføre Kristendommen i Norge, var opfostret ved den engelske Konges Hof. Olaf Tryggvesen tilbragde sin Ungdom og en Del af sin mandlige Alder i Garderige, Venden og England. Olaf den hellige, under hvem især den første Grund lagdes til mildere Sæder og den med samme følgende Oplysning, opholdt sig ligeledes i sidstnævnte Land. Overhoved blev dette, der just den Gang stod paa et højere Kulturtrin, end de andre Lande i Norden, især indtil Magnus Barfods Tid, oftere besøgt af selve de norske Konger. I tolvte og trettende Aarhundrede fandt tillige Forbindelse Sted med Irland, da Magnus Barfod krigede der, Sigurd Jorsalafar krævede Skat derfra, og endelig Harald Gille, der var opdraget i selve Irland, blev Konge i Norge.¹⁾ I Skotland erkjendte flere Landstrækninger de norske Kongers Lens-

¹⁾ *Torfæi Hist. Norv. P. 3. S. 461. 481.*

højhed; Konger over Man og Syderøerne toge deres Besiddelser til Len under Kong Inge, og endnu senere under Hagen Hagensen.¹⁾ I langt sydligere Lande, Italien, det græske Rige og Palæstina, opholdt Harald Haarderaade og Sigurd Jorsalafar sig i flere Aar; den første vel egentlig som Kriger, men hans Rigdom og Stolthed viser, at han tillige ret vel havde faaet Smag paa Sydens Overdaad; den anden vidste, som Snorres Fortælling om hans Ophold i Konstantinopel og Jerusalem lærer os, at vise sig ædel, ja endog glimrende i Sæder. Til saadanne Rejser drog Kongerne ikke ud allene eller med et ubetydeligt Følge, men de ledsagedes af en talrig Skare af stridbare Mænd og deres fornemste Skalde. Ved deres Besøg i Syden fandt derfor ogsaa Sydlændernes finere Sæder og Levemaade Vejen til det yderste Nord; større Yppighed i Klædedragt og alle Slags huslige Bekvemmeligheder indførtes; Kjøbstæder anlagdes, og, begunstiget af Gejstlighedens Pragtsyge og Ærgjerrighed, rejste de stolteste Kirker sig imellem Norges Fjælde. Kong Sverre var opdragen til Præst, og besad derfor en større Lærdom, end nogen af de foregaaende

¹⁾ Godred, Konge over Man og Syderøerne, kom til Norge, for at tage sit Rige til Len af Kong Inge *efter gammel Skik*. Kongen af Man var Norges Vasal under Hagen Hagensen. *Falsens Norges Hist.* 2den D. S. 285, 4de D. S. 34-36.

Konger; hans kraftige og altid træffende Veltalenhed vidner om hans Selvtænkning og den Dannelse, han havde erholdt ved Læsning; Gjenvordigheder havde endnu mere udviklet hans af Naturen ypperlige Evner; af en saadan Konge kunde man derfor vænte, at ikke allene hans egen Historie, men ogsaa andre Skrifter kunde fremstaae under hans Tilsyn og Vejledning.¹⁾ Den store Hagen Hagensen, der ligeledes var een af Norges lærdeste Konger, forherligede dets Navn indtil Spaniens Grændser; den franske Konge tilbød ham ved det foreslagne Kors- tog Befalingen over sin Flaade; ved Prinsesse Kristines Formæling i Spanien fik endelig Nordboerne Smag for Sydens Ridderskab, Turner- spil og lignende Indretninger.

Ligesom Kongerne, saa søgte ogsaa andre Stormænd og Gejstligheden, der i samme Forhold, som dens Magt og Indflydelse tiltog, ligeledes udviklede sin Lyst til Rigdom og Pragt,

¹⁾ Sverres Saga antages i Almindelighed, i det mindste for en Del, at være opskrevet efter Kongens Tilsigende og under hans Opsyn; det samme har rimeligvis været Tilfældet med Kongespejlet og det af *Werlauff* i *Anecdoton historiam Sverreri illustrans* udgivne Haandskrift. Kong Sverre lod, efter hvad der berettes i Sverres Saga (Kap. 180), paa sin Dødsseng de Breve oplæse, som han havde skrevet til sin Søn om Rigets Bestyrelse.

at erhværv sig Ære og Anseelse udenlands. Norske Stormænd og Gejstlige foretog sig Rejser, dels for at indlægge sig Berømmelse, dels som religiøse Valfarter, dels udsendte i Kongens Ærende. Især fra Midten af det tolvte Aarhundrede bleve Stormænds Udenlandsrejser almindeligere, efterat Kong Sverres Broder Erik og Endrid den unge havde tjent ved Hoffet i Konstantinopel, og den sidste (1133) ved sine Fortællinger om udenlandske Sæder og Skikke havde fornyet Nordmændenes Opmærksomhed paa det fjærne Syden. Herved foranledigedes Rognvald Jarls og Erling Skakkes berømte Tog til Spanien, Jerusalem og Konstantinopel.¹⁾ Under Hagen den gamle gjorde Jøn Staal en Valfart til Thomas Becket's Grav i Engelland (1225)²⁾, og samme Konges Paarørende, Andreas Skjaldarband, drog (1229) til Jerusalem³⁾. Præsten Elias, som den unge Kong Hagen havde sendt til Spanien, kom (1256) tilbage derfra, og medbragde den første Efterretning om det spanske Gesandtskab, der vilde komme til Norge, for at begjere Kongens Datter Kristine til Ægte for en spansk Prins⁴⁾; herpaa

¹⁾ Sverres Saga, Kap. 59. Sigurds, Inges og Eisteins Saga, Kap. 17. *Torfæi Hist. Norv. P. 3. S. 526.* Herom kan ogsaa sees *Erichsen de veterum septentr. peregrinat. S. 79 fgg.*

²⁾ *Falsens Norges Hist. 3die D. S. 386.*

³⁾ Hagen Hagensens Saga, Kap. 164.

⁴⁾ Sst. Kap. 287.

fulgde da snart denne Prinsesses pragtfulde Rejse til Spanien med et Følge af Landets anseeligste Mænd¹⁾, af hvilke Ivar Engelsen og Thorlak Bose droge derfra videre til Jerusalem. Under samme Konge omtales ogsaa et Gesandtskab til den tyske Kejser Frederik²⁾, ja endog til Sultanen af Tunis med Foræringer af Falke og slige Ting, som der vare sjældne og kjærkomne.³⁾

Naturligvis førte Nordmændene hjem med sig fra saadanne Rejser Smag for fremmede Sæder⁴⁾; man finder tillige flere Beviser paa, at de under deres Ophold i fremmede Lande ikke blot havde Sans for Vaaben og Krig, men at de ogsaa hjembragde literære Mærkeligheder, som de ingenlunde foragtede. Der omtales saaledes i Kongespejlet⁵⁾ en liden Bog om Indiens forunderlige Ting, hvilken var skreven i Indien, siden sendt til Kejser Emanuel i Konstantinopel og „som for kort

¹⁾ Hagen Hagensens Saga, Kap. 290. 294.

²⁾ Sst. Kap. 275.

³⁾ Sst. Kap. 313.

⁴⁾ Angaaende Skjægget, hedder det i Kongespejlet S. 288, var det da Skik, at have studset Skjæg og kort Knebelbart, men siden blev raget et Kindskjæg paa den tyske Maade (*jaðarskegg á þiðversko*). Om fremmede Sæders Indførelse under Olaf Kyrre see *Nyerups Skildring*, 1ste D. S. 92 fgg.

⁵⁾ S. 76.

Tid siden, siger Forfatteren, blev bragt hid til vort Land." Efterat den islandske Literatur var afblomstret, var det ogsaa udenlands fra man hentede Næring for den Lyst til Fortællinger, som til alle Tider har været een af Nordboernes mest fremstikkende Tilbøjeligheder; Magister Björn (eller rettere Bjarne) fra Throndbjem, som i Aaret 1257 var sendt til Spanien, bragde hjem med sig derfra Kjærlighed til sydlige romantiske Sagn. Men de tydeligste Beviser paa Nordmændenes Lyst til, dels ved mundtlig Forespørgsel, dels ved Læsning at forskaffe sig Kundskab om fremmede Lande, og overhoved paa finere Dannelse og Smag for Videnskab i Almindelighed, maa vi hente fra Kongespejlet, det eneste betydelige Skrift, vi have fra Norges Middelalder, og som leverer en levende Skildring af Nordmandens Liv som Handelsmand og Hirdmand. Dets Forfatter viser paa flere Steder Læsning i den Tids Skrifter¹⁾, og siger angaaende sine Efterretninger om Grönland, Irland, o. fl. Lande, som han ej selv havde besøgt, „at han derpaa havde stilet sin Forespørgsel" (*þar hefi ek spurdaga tilhaft*).²⁾ Som een af Grundene til at man drev Handel til Søs, nævnes ogsaa Lyst til „at ransage andres Sæder, at efterforske og see de Ting, som ere berettede, og at vide, om de forholde

¹⁾ Jf. Fortalen, S. LXVIII.

²⁾ Kongespejlet, S. 85-86.

sig saa eller ikke.¹⁾ Det henregnes derfor ogsaa blandt Kongepligter, „at lære Viisdom og boglige Kunster” (*at nema mannvit ok fróðleik*).²⁾ Forfatteren viser en nøje Kundskab om Solens Gang, Jordens Figur, dens Soner, o. lign., som tildels paa samme Tid i de sydlige Lande maatte ansees for Kundskaber, der kun fattedes af en liden Del af selve de Lærde³⁾; ogsaa fremmede Sprogs og Modersmaalets Studium lægger han sin Lærling paa Hjærte: hvor Talen er om Kjøbmandstanden lader han nemlig Faderen sige til Sønneren: „og vil du være fuldkommen i Kundskab, da lær alle Sprog, men allerhelst det latinske og vælske, thi de Sprog gaae videst, men glem dog ikke heller dit Modersmaal.”⁴⁾ At han selv lagde Vind paa et smukt Sprog, seer man af følgende Ord i Indledningen⁵⁾: „Det ville vi gjerne bede om, at de gode Mænd, som høre dette Skrift, ville nøje ransage alt med Agtsomhed og ret Skjønsonhed, og hvis nogle Ting findes, som kunne synes nødvendige for Skriftet, men som ikke allerede ere satte deri, enten om gode Sæder

¹⁾ Sst. S. 35. 183.

²⁾ Sst. S. 487.

³⁾ F. E. Jordens Rundhed (*at jarðarhringr er böllótttr*), Formørkelser, o. s. v. Sst. S. 63. 215 fgg.

⁴⁾ Sst. S. 23.

⁵⁾ Sst. S. 10.

eller vittige og bekvemme Talemaader (viturlig ok viturkvæmilig orðalög), at de da i god Orden ville tillægge sligt." Og visselig kan, i det hele taget, ingen læse hvad denne Forfatter for 600 Aar siden i et saare naivt, undertiden højst poetisk Foredrag skrev om Sæderne og Hofceremoniellet paa den Tid, om Velanstændighed, Artighed og Viisdom, uden at beundre hans ædle dybe Gemyt, og uden at overtyde sig om, at den Tids Nordmænd ingenlunde i sömmelig Adfærd og Courtoisie, for at bruge et sydligt Udtryk, der tillige fik Hjemstavn i Norden, stod tilbage for Hofferne i de sydlige Lande. Med hvilken Naivitet bemærker ikke Forfatteren, naar han omtaler fremmede Landes Undere, som Daaren anseer for umulige Ting, fordi de ikke findes i hans eget Land, hvor utroligt det vilde forekomme Folk i sydlige Lande, naar man fortalte dem, at der gives Mennesker, som, naar de binde 8 til 9 Alen lange Fjæle under sine Fødder, overgaae Fuglen i Flugt og Jagthunde i deres hurtigste Løb, saa at de i et Løb kunne indhente 9 eller flere Rensdyr; hvilket Vidunder maa det ikke synes for Folk, som tvertimod, naar de binde saadant til deres Fødder, standses i deres Gang.¹⁾ Hvilken Naivitet og tillige Dybsind ligger ikke i de Grunde, han angiver for,

¹⁾ Kongespejlet, S. 80 fgg.

at Kongen undertiden maa taale usædelige Mænd blandt sine Hoffolk, det gaaer nemlig dermed Kongen, som Bonden, der ellers er vant til godt Brød og ren Føde, at han undertiden nødes til at blande Saader i sit Brød, naar der paakommer Uaar; men haarde ere saadanne Uaar, som medbringe Mangel paa Føde, haarde ere de, som komme paa Folk selv, som beboe Landet, men værst af alle ere de Uaar, som komme paa deres Sæder, Indsigter og Handlemaade, som skulle paasee Landets Bestyrelse.¹⁾ Hvilken klassisk Digter behøvede endelig at skamme sig ved følgende Beskrivelse paa Solens Gang over Himlen: Naar den besøger Østen med varme og lyse Straaler, da begynder Dagen først at oprinde der, og da viser Østenvinden først en sølvfarvet Lysning og et venligt Aasyn, men dernæst bliver den kronet med en guldfarvet Krans, og da iføres den al sin Glædskabs Prydelse, letter Sorger, og harmfulde Sukke, viser et mildt Aasyn til sine Naboer paa begge Sider, og beder dem at være glade med sig i sin Fryd og at bortkaste de vinterlige Sorger; den kaster ogsaa skinnende Straaler i Vestenvindens Ansigt, for at forkynde den sin Glæde og Fornøjelse; det den forkynnder Vestenvinden er, at denne skal om Aftenen iklædes samme Prydelse, som Østen-

¹⁾ Sst. S. 321 fgg.

vinden havde om Morgenens, o. s. v.¹⁾ Endelig kan jeg, for ogsaa at give et Exempel paa Skriftets moralske Indhold, ikke nægte mig den Fornøjelse, at hensætte Forfatterens Ord om Omsorg for et godt Eftermæle, som allerede Havamaal havde indprentet Nordboen: „Betænk det, hedder det²⁾, at mangen En lever kun liden Tid, hvis Opførsel lever længe efter ham, og gjælder det da meget om, hvad der er at erindre efter ham; thi nogle blive navnkundige af gode Gjerninger, og disse leve altid efter dem, saa at deres Ære er evindeligt levende, skjönt de selv ere døde. Nogle blive navnkundige af onde Ting, og de bære en altid levende Skjændsel, skjönt de selv ere døde, naar deres Bedrifter blive erindrede; ja deres Forældre og al deres Afkom bære samme Vanære. Men den er dog den störste Mængde, der falder hen som Fæ, saa at de hverken erindres til Ondt eller Godt. — Men enhver bör beflitte sig paa, medens han lever, at han kan efterlade sig nogle saadanne Ting, at han kan blive erindret til det gode, naar han engang falder fra.”

Ogsaa Norges ej ubetydelige Handel bidrog endelig til at befordre Kulturens Udvikling. Efter Eigla³⁾ drev allerede Thorolf Kveld-

¹⁾ Sst. S. 38 fgg. See ogsaa S. 225 fgg. og mange flere Steder.

²⁾ Sst. S. 355.

³⁾ Kap. 17.

ulfsen paa Harald Haarfagers Tid Handel paa Engelland. Men især tjente Vigen fra de ældste Tider af, formedelst sin fordelagtige Beliggenhed, til Samlingsplads for Kjøbmændene fra begge Naborigerne. Senere tiltog Norges Handel fornemmelig under Olaf Kyrre, Eisten, Sigurd Jorsalafar og Sverre. Grunden til Bergen¹⁾ blev lagt, og der indrømmedes Engellænderne, som handlede derpaa, et eget Kvarter af Byen. Stavanger og Kongehelle fik Kjøbstadsprivilegier. Gilderne, som især under Olaf Kyrres Regjering fik en fast Indretning, befordrede Haandværkernes Udbredelse. Handelen førtes paa den ene Side med Engelland, paa den anden med Bjarmeland. Ogsaa med Danmark indgikkes af og til Handelsforbindelser: da Nordmændene kom Knud den hellige til Hjælp ved hans forehavende Tog til Engelland, erholdt de af denne Konge Ret til at handle, hvor de vilde, i de danske Lande og Strømme. Om derfor end den norske Handel i denne Periode ej kunde maale sig med andre nordiske Landes, hvor Kulturen havde gjort endnu større Fremskridt, saa førtes den dog af Nordmændene selv, uden Indgreb af Fremmede i de Indfødtes Rettigheder, og de Norskes gamle Lyst til Søtoge drev dem til at benytte enhver gunstig Omstændighed til at gjøre sig bekendte

¹⁾ Om denne Bys senere meget udbredte Handel see *Nyerups Skildring*, Iste D. S. 148 fgg.

endog med de fjærneste Lande; under Magnus Barfod skal Nordmanden Skofte have været den første, som, efter at have besøgt Flandern og Valland, gik igjennem Njörvasund.¹⁾ Disse Nordmændenes Fremskridt i Handel, i Kjøbstæders Anlæg og Udvidelse og lignende Foretagender vedligeholdte sig, indtil de ulykkelige Borgerkrige paa mangehaande Maader lagde dem Hindringer i Vejen; men selv under disse havde Norge en saa stor Sømagt, at det var i Stand til at hævde sit Herredømme over Syder- og Ørkenøerne, som Skotland gjerne vilde have tilvendt sig, og at holde saa mange Handelsskibe i Virksomhed, at der under Erling Skakke paa een Gang afsejlede tredive saadanne norske Skibe fra Bergen til Tönsberg.²⁾

4. Men selv under Norges fortrinligste Konger havde den fremskridende Kultur dog ogsaa mange Hindringer at bekæmpe, og allerede under de nysnævnte begyndte Spiren til Rigets paafølgende Afmagt at udvikle sig.

I Norge, som i andre Lande, udviklede sig et Hierarki, som næsten truede Kongemagten med Undergang. Allerede de Olaf den hellige tillagte Mirakler bleve en uudtømmelig Kilde til Rigdom for Gejstligheden. Den for sit Riges Opkomst saa omhyggelige Olaf Kyrre viste de Gejstlige en Ærbødighed, der stillede

¹⁾ *Snorre i Magnus Barfods Saga, Kap. 22.*

²⁾ *Badens Handels og Næringsv. Hist. S. 41.*

hans Anseelse som Konge i Skygge; han opvartede dem personlig, iførte dem med egen Haand Messeklæderne, rakte dem Vievandet, kort, forrettede en Diakons Tjeneste. Men især vandt Gejstligheden i verdslig Magt ved Magnus Erlingsens Indvielse til Konge (1164). Hvor meget denne Stand attraaede, vise de Forpligtelser, Kongen den Gang maatte indgaae: at nemlig Norges Konge skulde betragtes som St. Olafs Statholder; at efter hver Konges Død skulde en ny vælges af Biskopperne, Abbederne, Rigets højeste Embedsmænd og tolv Mænd af hver Stift, en Forsamling, i hvilken dog Gejstligheden, i Følge den ubetingede Agtelse den nød, altid maatte erholde Overmagten. Disse Forpligtelser stode rigtig nok kun i kort Tid ved Magt; men den mægtige Ærkebiskop Eisten hvilede ej, før han ti Aar efter havde aftvunget Kongen en ordentlig Haandfæstning. Den kraftige Sverres Kamp mod Gejstligheden er bekjendt; i det Skrift mod samme, som man sædvanlig tillægger ham, siges, at Landet ligger i en farlig Sot, at den sande Kristendom næsten er forgaaet, og i de stærkeste Udtryk dadles Gejstlighedens Selvraadighed, Gjerrighed, Utugt, Vantro og Mened; Tiender, siges der, aftvinges Landet med Trusler og Ban; Folket maa opbygge Kirker, men naar disse ere færdige, drives det bort fra dem, som om de vare Hedninger; der skjænkes det Galde for Vin, og Edder for Guds

Blod¹⁾; Sverre bekæmpede derfor Gejstligheden med dens egne Vaaben, og var vel nødt dertil; han enten troede selv, eller tog i det mindste ikke i Betænkning at forestille Folket, at den opsætsige Ærkebiskop Eriks Blindhed var en Himlens Straf for hans Overmod og Gjerrighed. Ved Hagen Hagensens Kroning fordrede Gejstligheden ligeledes gjentagne Gange, at Kongen skulde afstaae dem noget af sin kongelige Rettighed.²⁾ Da endelig Gejstligheden var den eneste Stand i Riget, hos hvilken Videnskabelighed kunde bevares, saa er det saa meget des sørgeligere, at man finder flere Beviser paa dens Uvidenhed i selve de Sprog, som vedkom det gejstlige Embede.³⁾ Uden Tvivl vare der ogsaa blandt de Gejstlige adskillige Fremmede, der lidet bekymrede sig om, eller slet ikke forstode Landets Sprog. Ligesom man i danske Skrifter fra Middelalderen finder Latin indblandet imellem Modersmaalet, saaledes finder man ogsaa i Norge lignende Exempler.⁴⁾

¹⁾ *Werlauffs Anecdoton &c.* S. 2. 8. 10. 12. o. fl. St.

²⁾ Hagen Hagensens Saga, Kap. 251. 255.

³⁾ „Alt dette, siges der i det af Werlauff udgivne *Anecdoton* S. 32, kan vore lærde Mænd ingenlunde være uvidende om, hvis de selv forstaae det, som de læse eller synge i den hellige Kirke.”

⁴⁾ See det ældste norske Diplom i *Diplomatarium Arnæ-Magnæanum* (2den D. S. 11) fra Aaret 1190,

Imidlertid, kunde man vel sige, vare Hierarkiets Misbrug herskende over hele Evropa, og Norge kunde i denne Henseende ikke være mere trykket, end mangt et andet Land, hvor Literaturen dog frembragde enkelte Frugter. Vi maa derfor endnu og fornemmeligen gjøre opmærksom paa den skadeligste Følge af Hierarkiet i Norge, hvorved ikke blot Landet ødelagdes, men tillige Literaturen kvaltes. Ved Indførelsen af Jærnbyrd, der atter var et af Hierarkiets virksomste Midler, opstode de fordærlige Borgerkrige, som sønderslede Norge fra Sigurd Jorsalafars Død indtil Hagen Hagensens Tronbestigelse (omtr. 1130-1220). I næsten alle Norges Provinser fremstode Mænd, som gjorde Fordring paa Riget, da de, ved under Gejstlighedens Opsigt at gaae paa gloende Jærn, saare let kunde bevise deres Adkomst dertil. Sverre, der selv var bleven stillet i Spidsen for et saadant Parti, havde ikke mindre end sex andre Hovedpartier at bekæmpe; og i en Tid af 72 Aar, har man bemærket,

som begynder saaledes: *Paal biscop sender qved-iu successoribus suis oc lærdom monnom allum oc olærdom. Længere hen forekommer Nu skal Hærdla (et Stedsnavn) perpetuari kristkirkiu oc Mor (ligeledes et Stedsnavn) Munklift; samt En viri mendaces et querentes que mundi sunt, non que Jesu Christi, hofdu boret fyrir mik, o. lign.*

døde ikke en eneste af Norges Konger Straadød. Nødvendige Følger af disse idelige Krige vare ikke allene de fredelige Næringsvejes Standsning, forsömt Undervisning, Haandskrifters og andre Mindesmærkers Ødelæggelse, men selve Kongemagten maatte ved den bestandige Deling og ved saa mange, tildels foragtelige Æventyreres Fordring derpaa, blive ringeagtet i Folkets Öjne; givet til Pris for Vaabenmagt, saa det endelig ingen anden Udvej til at bevare sin egen Tilværelse, end selv at tage Parti, og ved Plyndring og Rov endnu mere at forøge den almindelige Elendighed.

Undervisningens og Oplysningens Tilstand kunde under disse Krige kun være elendig; men selv i den øvrige Tid af den Periode, vi betragte, kan den ikke have været i betydelig Flor. Der blev vist nok oprettet Skoler i Norge strax efter Kristendommens Indførelse, og senere hen formodentlig flere; ikke desmindre maa deres Indflydelse have været saare ubetydelig, da ingen Historieskriver, hvor omstændelig de end fortælle os Begivenhederne i Norge, udtrykkelig nævner nogen saadan før under Hagen Hagensen (1212).¹⁾ Hvad man den Gang fornemmelig lagde Vind paa i Skolen, seer man af den bekjendte Anekdote om Hagen Hagensen, der syv Aar gammel sattes i

¹⁾ Nyerups Skildring, 2den D. S. 168.

Skole, og da Hagen Jarl spurgde ham, hvad han lærte der, svarede: at synge, hvortil Jarlen bemærkede: du skal dog hverken være Præst eller Bisp. Olaf Kyrre maa have forstaaet Latin, thi der berettes, at han flittig læste i Bibelen; ikke desto mindre klages der i en Bulle af Gregor den syvende over Kongens og Biskoppernes Uvidenhed i Kristendommen, og Kongen opfordres til at sende Gejstlige og unge Adelige til Rom for at oplæres.¹⁾ Kulturens Tilstand seer man ogsaa af samme Konges Love; paa samme Tid som der, for at befordre Kristendommen, gives Forbud mod Spisen af Hestekjød, findes der endnu Lævning af den afskyelige Börneudsættelse: meget van-skabte Börn maatte nemlig henlægges i Kirken eller i en aaben Grav indtil de døde²⁾; ved Ægteskaber vilde man under samme Konge endnu ikke finde Vielse af Præsten nødvendig³⁾; uægte Fødsel blev i næsten to hundrede Aar efter

¹⁾ Sst. S. 197.

²⁾ *Barn hvert skal ala a lande varo, er boret verðr, nema þat se með þeim orkymlum boret, at þennug horve anlit sem nacke scyllde, æða þingat tær sem hælur skylldu; þa skal þat barn til kirkju fara, oc hefia ór heiðrnum dome, oc leggja niðr i kirkju oc lata þar deyja.* Haandskr. af Hagen Adelstens senere formerede Gulethingslov, ex don. variorum, Nr. 137, 4., 13de Blad; hos Paus, 1ste D. S. 29.

³⁾ *Falsens Norges Hist.* 2den D. S. 139-140.

Kristendommens Indførelse ikke anseet som nogen Hindring for at arve Tronen; først i Aaret 1213 anføres ægte Fødsel som en saadan nødvendig Betingelse.¹⁾ Under Hagen Hagensen nævnes, som det synes, norske Bøger²⁾, men dette er saare sjælden Tilfældet, og endnu sjældnere ere saadanne til. I de ældre Tider kunne, som vi nys have berørt, fremmede Gejstlige, især engelske, tyske, og vel ogsaa danske, have bidraget til, at Kjærligheden til de gamle Skrifter og det gamle Sprog tabte sig, da de dels ikke kunde eller ikke fandt det passende med deres Værdighed, at skrive deri, dels vel endog udryddede de gamle hedenske Skrifter.³⁾ I den senere Tid maatte det nøjere Bekjendskab, som de Norske efterhaanden gjorde med de sydlige Landes Literatur, mere og mere opvække Lyst til det fremmede; dog altid i langt ringere Grad end i begge Naborigerne, thi endskjønt man finder Efterretninger om Norske, som studerede udenlands, i Paris, Bologna, Canterbury, saa var deres Antal dog

¹⁾ Sst. 3die D. S. 281-282. Det samme var Tilfældet i Danmark indtil Valdemar den førstes Tid.

²⁾ Hagen Hagensen lod paa sin Døds seng læse for sig først i Bibelen og derpaa i norske Bøger (*norrænu bækur*). Hagen Hag. Saga, Kap. 329. Formedelst den vaklende Sprogbrug kan ved *norrænu bækur* dog ogsaa forstaaes islandske.

³⁾ Jf. Nyerups Skildring, 2den D. S. 174.

langt ringere, end f. E. de Danskes, og man kan næppe af saadanne Studerende antage mere end een Norsk imod tyve Danske.

5. Fra Hagen Hagensens Død (1263) indtil Foreningen med Danmark (1380) var Norge i Aftagende. Med Literaturen maatte især foregaae en stor Forandring efter Islands Forening med Norge (1262).

Hoffets Sæder tiltoge vel i Pragt, da det norske Hof fornemmelig dannede sig efter det engelske, og i Ceremoniel uden Tvivl langt overgik det danske¹⁾; men det glimrende Ydre var kun lidet skikket til at dække Landets indre Saar.

Den vigtigste Foranstaltning, som skede til Rigets Opkomst, var Magnus Lagabæters Revision af de norske Love.²⁾ Ogsaa Kong Hagen Magnusen roses for sin Lærdom og Yndest for Videnskaberne; han havde til Kansler den lærde Ake, Mag. artium.³⁾ Uden Tvivl have ogsaa enkelte andre Gejstlige besiddet

¹⁾ See Magnus Lagabæters Hirdskraa, f. E. Kap. 33 om Skutilsvende, Kap. 48 om Kjertesvende, Kap. 30 om Hirdmands Udvalgelse. Jf. *Nyerups Skildring*, 1ste D. S. 187 fgg.

²⁾ Om denne Revision, forsaavidt Tidsaanden og Kulturtilstanden deraf kan skjønnes, see *Nyerup* a. St. S. 199 fgg., samt om Kjøbstedlovene, S. 217 fgg.

³⁾ See om denne Mand Danske Magazin, 1ste D. S. 345 fg.

Lærdom, skjönt vi mangle Efterretninger om dem.

Fra denne Tid af blev Kongernes Giftermaal med Prinsesser fra de sydligere Lande almindelige: Erik Præstehader var gift med en preusisk, Hagen Magnusen med en rygensk, Magnus Smék med en fransk, og hans Søn Erik med en brandenborgsk Prinsesse. Hvor uvigtig end denne Omstændighed kunde synes, saa havde den dog Indflydelse paa Literaturen; især maa vi nævne som Videnskabernes Beskytterinde Hagen Magnusens Dronning Eufemia, en Datter af Hertug Vitzlaf af Rygen.

De Lande, der forhen berigede de norske Helte paa deres Vikingetoge og tillige bidroge til Kulturens Udbredelse, saasom Engelland og flere af Østersøens Kystlande, vare nu blevne mægtige nok til at modstaae ethvert Anfald fra Norden. Norge, der især i Oldtiden havde udsendt saa mange Vikingskarer, maatte derfor fra nu af hjælpe sig med sine egne Frembringelser, og ligeledes søge sin Oplysning i Landets egne Undervisningsanstalter. Forholdet til Engelland, som forhen var venskabeligt, blev nu endog fjendtligt; ved Øen Mans og Syderøernes Afstaaelse til Skotland under Magnus Lagabæter begyndte den norske Flaades Aftagelse. Paa Danmark, der oftere havde understøttet norske Kronprætendenter imod den bestaaende Regjering, søgte Norge at øve Gjengjeldsens Ret ved at tage de danske Konge-

mordere i Beskyttelse; Følgen var en langvarig og blodig Krig og voxende Had imellem Nationerne. Landets Fattigdom overhoved blev en næsten uafhjælpelig Grund til dets politiske Svaghed. Men vare Kongernes Hjælpemidler kun faa, saa vare ogsaa de fleste af Kongerne selv kun lidet dulige; Kongestammen aftog efterhaanden i Kraft, indtil den endelig udsluktes med Hagen den femte. Forfatningen blev derpaa endnu mere vaklende, da Landet snart forenede sig nøjere med Sverrig, snart med Danmark, uden af Hjærtet at være Ven af nogen af disse Riger. Gejstligheden besad, i det mindste i det hele taget, ikke fortrinlig Dannelsen¹⁾, og saavel dens, som hele Folkets overdrevne Tilbøjelighed til stærk Drik omtales allerede paa denne Tid, som et af de Træk, der nedsatte Folket i Fremmedes Öjne. Hertil kommer endelig endnu den frygtelige Pest (den sorte Død), hvorved omtrent de to Trediedele af Landets Indvaanere bleve bortrevne, og Agerdyrkning og Handel lede ubodelig Skade.²⁾

¹⁾ „*Nec liberalibus artibus aut aliis scientiis saltem eminenter (Clerus) imbutus est.*” Nyerups Skildring, 2den D. S. 212. Efter Ærkebiskop Jøns Kirkeret (af 1270) Kap. 2. var det nok ved Börneundervisningen at indprente Börnene *Credo, Pater noster* og *Ave Maria*, men den, som var femten Aar gammel og ej vidste saa meget, skulde bøde tre Øre til Ærkebiskoppen. Sst. S. 194.

²⁾ Nyerups Skildring, 1ste D. S. 229.

Under disse Omstændigheder var det intet Under, at Hansestæderne, hvis Foretagender kun vare beregnede paa egen Fordel, efterhaanden tilvendte sig næsten al Handelen. Allerede under Kong Sverre var deres Sejlads paa Norge, især til Bergen, begyndt; men hvor meget end Nordmanden fik Smag paa deres Vine, Specerier og lignende Varer, saa maatte de dog endnu en Tidlang rivalisere med Engellænderne. Hagen den gamle sluttede i Aaret 1250 en Handelsforbindelse med dem, og fra denne Tid af kan derfor deres betydelige Indflydelse paa Norges Forfatning, Sæder og Sprog især regnes. Under Magnus Lagabæter fik de (1270) Tilladelse til at leje Huse og Boder i Bergen, og under den følgende Konge lagdes Grunden til det tyske Kontor sammesteds¹⁾; de bremiske Kjøbmænd kaldte Kongen sine bedste Venner, og gav dem Forrettigheder fremfor alle andre Handlende.²⁾ Fra nu af sendte Hansestæderne Norge Livets første Fornødenheder, erhvævede sig Toldfrihed og Han-

¹⁾ Om Hansestædernes Kontor i Bergen kan eftersees Bergens Beskrivelse af *Sagen* og *Foss*, S. 96 fgg., samt Conrector *Bergs* haandskrevne Beskrivelse over Bergen (Arnæ-Magn. Nr. 888, 4.) S. 266 fgg., hvilket Skrift tillige indeholder adskilligt Interessant om den Tids Sæder og Skikke samt nogle gamle Brevskaber.

²⁾ „Notum facimus — quod dilectos nobis cives Bre-

delsret over hele Riget, og tilvendte sig For-
delen af Handelen med Landets vigtigste Pro-
dukter. Hagen Magnusens Foranstaltninger her-
imod udrettede kun lidet. Paa Sproget havde
Nedsættelsen af saa mægtige Fremmede en be-
tydelig Indflydelse; en mærkelig Skik, som fra
deres Tid af har vedligeholdt sig indtil den
Dag i Dag, viser, hvor overordentlig den den
Gang maa have været: i Gaarde, hvor der
holdes Skjætningsstue, forsamle nemlig Gaar-
dens Folk sig fra Klokken 5 til 6 om Vinter-
aftenerne, for at holde Bön i det tyske Sprog
og at synge nogle Psalmer af en tysk Psalme-
bog, hvoraf imidlertid, som man kan tænke
sig, de norske Bønderdrenge ikke forstaae et
Ord.¹⁾

6. I en saa nedtrykt Forfatning var Norge,
da det forenedes med Danmark; men Forbin-
delsen med et Land, der laa afsondret ved
Have, og selv maatte kæmpe med mangfoldige
indvortes og udvortes Hindringer, kunde i det
mindste ikke i en kort Tid raade Bod paa

menses et mercatores ac incolas eiusdem civitatis
universos — ex nunc in familiarissimos et specia-
les nostros amicos recipimus, et familiaritatis no-
stre consortio pre cunctis mereatoribus Anglie et
Theutonie fauorabilius aggregamus.” Kong Eriks
Brev fra Aar 1294 i Diplom. Arnæ-Magn. 2den
D. S. 155.

¹⁾ Sagens og Foss Bergens Beskrivelse, S. 364.

Norges Mangler eller tilstoppe Kilderne til dets Aftagende. Om Forfatningen under Begyndelsen af Unionen hensætte vi Nordmanden J. Aalls Bemærkninger i en Afhandling, som her oftere er benyttet, og ville derpaa tilføje nogle enkelte Iagttagelser om Tilstanden i Særdeleshed. „De onde Tegn, hvormed Unionen bebudede sig, bemærker Aall, vare ej skikkede til at hjælpe. Strax efter Margretes Død opstod Splid med Sverrig, hvorved Norge led tusindfold. — Regjeringens Omhu og Opmærksomhed vare ene henvendte paa at gjenvinde det Tabte og at ave urolige Undersaatter. I Særdeleshed maatte Landets videnskabelige Kultur formedelst disse Konjunkturer mærkeligen aftage. Statsforfatningen var i dens Grundvold forandret. Den Indflydelse, som Geniets ægte Sønner, Nordens Skjalde, havde i Oldtiden paa Regenterne, var forsvunden, og havde givet Plads for en uvidende og herskesyg Gejstligheds og Adels skadelige Almagt. Norge var ikke længer en fri, men en trælbundet Nation. Vore Forfædres Karakter og Kulturgrad i dette Tidsrum syntes ikke at vise Spor af deres forrige Navnkundighed, eller at bebude de senere lykkeligere Tider. En fremmed Kongestamme besteg Danmarks og Norges Trone. Sproget tabte sin Originalitet, og Landets Börn fordreves af Udlændinger fra Landets vigtigste Embeder.”

Ogsaa det synes at vidne om Norges Af-

magt, at dets Historie fra Unionstiden af næsten aldeles forsvinder ved Siden af Danmarks og Sverrigs: i Kristoffer af Baierns Historie f. E. omtales slet ikke norske Sager, naar man undtager den eneste Beretning, at Kongen blev kronet der, saa at det, som Holberg siger¹⁾, er uvist, om vore Historieskrivere have glemt at anføre de norske Sager, eller de norske Stænder have glemt sig selv; hvad selve Nordmanden Holberg i Unionens Historie veed at berette om sit eget Fødeland, lader sig samle paa nogle faa Blade. Kun en eneste Gang, ved Kristian den andens Forsøg paa at tilbagevinde Rigerne, syntes Norge at ville lægge sin Stemme i Vægtskaalen, men dette maa dog snarest tilskrives en enkelt Mand, Ærkebiskop Oluf af Throndhjem, og det hele Forsøg forsvandt i al Fald strax uden videre Følger. Stundum stod Norge vaklende imellem Sverrig og Danmark, men i det hele blev det dog Forbindelsen med det sidstnævnte Rige tro, og der viste sig kun sjælden Misfornøjelse med Unionen. Kongernes Opmærksomhed var derfor i Almindelighed nærmest rettet mod Sverrig, som hvert Öjeblik søgte at unddrage sig fra den indgangne Forening, og, naar man undtager Kroningsrejsen, besøgte Kongerne saare sjælden Norge, uagtet de i Følge Foreningen

¹⁾ Udv. Skrifter, 14de D. S. 536.

af 1436 skulde opholde sig tre Maaneder i hvert af Rigerne, og Kristian den første i sin Haandfæstning lovede de norske Stænder, hvert tredie Aar at komme til Norge, for at beskikke Rigets Sager.¹⁾ Den forhen anseelige norske Adel var efterhaanden bleven fattig tiligemed Landet; efterat den, især ved Kristian den andens voldsomme Fremfærd som Kronprins, næsten var tilintetgjort, fik strax efter under Frederik den første²⁾ danske Adelsmænd, som Embedsmænd og faste Jordejere, den største Indflydelse. Uagtet den norske Odelsbonde aldrig blev saaledes undertrykket, som den danske, saa forsömted dog Agerbruget, saa at endog mange Böndergaarde laa øde, da Bonden fandt større Vinding ved Handel og Søfart. Men selv disse Næringsveje bleve paa mangehaande Maader indskrænkede: Vitalianerne plyndrede flere Gange Bergen; Preuseren Erik Kröppelin blev af Erik af Pommern sat til Lensmand sammesteds, men hvor elsket end denne Mand var af Undersaatterne, saa maatte dog især de tyske Handlende vinde ved hans Bestyrelse; Unionskongernes Stridigheder med Hansetæderne gave disse endnu mere Lejlighed til at udvide deres Handel paa Norge, hvor de tilvendte sig en saadan Magt, at de endog, un-

¹⁾ *Holberg*, 15de D. S. 9.

²⁾ *G. L. Badens Danm. Hist.* 3die D. S. 48.

der Kristian den første, ustraffet turde dræbe Lensmanden af Bergen; flere tusende tyske Kjøbmænd og endnu flere Handelsbetjente og Haandværkere nedsatte sig i denne By; Norges Handel og vigtigste Næringsveje vare i deres Magt. Først efter den Oldenborgske Stammes Tronbestigelse begyndte Regjeringen at modvirke den overmægtige Hanse. Kristian den første og Kong Hans søgte at oplive Handelen med Engelland; den første tilstod Danske og Norske gjensidig Toldfrihed; Kristian den anden indgik Forbindelse med Nederlandene, og henvendte ogsaa i andre Henseender sin Opmærksomhed paa det forsømte Norges Opkomst, men hans Bestræbelser vare for kortvarige til at efterlade sig nogen synderlig Virkning. Frederik den første skyldte for en Del Hansestæderne sin Krone, og efter hans Død gjorde Borgerkrige det umuligt for den danske Regjering, at fæste sin Opmærksomhed paa Norge. Det er af alt dette indlysende, at Sprogets Kraft og Selvtændighed maatte synke med Folkets, og kun af Landets særegne Beskaffenhed kan man forklare sig, at dets Ejendommelighed, som det i Bjærget skjulte ædle Metal, kunde frodig voxe fort, uden at beskinnes af Dagens Lys. Betydelige Foranstaltninger til Folkets Oplysning eller Sprogets Fremme vides ikke at være gjorte med særskilt Hensyn til Norge. Naar Erik af Pommern tænkte paa et Universitets Oprettelse i Norden, saa bestemte han naturlig-

vis Kjøbenhavn til dets Sæde; og det var først ved Sjette Frederiks ophøjede Humanitet, at Norge umiddelbar fik Del i Menneskeslægtens højeste Goder, de aandelige. Bogtrykkerkunsten kom til Norge, som en privat Foranstaltning ¹⁾; de nødvendigste Bøger tryktes i Danmark eller endog i Frankerig eller Tyskland. ²⁾ Literær Vinding kunde altsaa kun ventes fra Norge, for saa vidt det ved sine gamle Love endnu kunde have nogen Indflydelse paa Lovgivningen, og literær Virksomhed sammesteds maatte indskrænke sig til enkelte Mænds, saasom Lensmanden i Bergen Vincens Lunge's, Bestræbelser for, i deres nærmeste Kreds at befordre Videnskabeligheds Udbredelse. Reformationen blev ved Forbindelsen med Hansestæderne først bekjendt i Bergen, hvor en Munk, ved Navn Anton, begyndte at prædike den ny Lære (1528) ³⁾; den befordredes formodentlig af den danske Adel, og indførtes endelig af Kristoffer Hvitfeldt, under Understøttelse af en dansk Orlogsflaade ⁴⁾; Norge fremstillede altsaa ikke selv nogen Reformator, men de danske

¹⁾ See første Del, S. 261. Jf. Gjessings Jubellærere, 3die D. 1ste B., S. 106.

²⁾ *Missale pro usu totius regni Norvegiæ* blev trykt i Kjøbenhavn 1519; *Breviarium Nidrosiense* samme Aar i Paris.

³⁾ Münters Reformat. Hist. 2den D. S. 192.

⁴⁾ Holbergs udv. Skrifter, 16de D. S. 384.

Reformatorerens Skrifter udbredte sig her, og læstes uden Tvivl snart med samme Begjerlighed, som i Danmark. Endelig mistede Norge under Kristian den tredie sit eget Rigsraad¹⁾, og Forleningerne bleve saa godt som udelukkende overdragne til danske Adelsmænd. Saa-vel i politisk, som i religiøs og literær Henseende sammensmæltede saaledes begge Riger til et; og al Forskjel imellem dansk og norsk Skriftsprog ophørte. Norge blev nu, efter Nyerups Skildring²⁾, dels forsömt, dels trykket af uretfærdige Embedsmænd og fremmede Handlende, indtil en ny Morgenrøde begyndte at opgaae over Landet under Kristian den fjerde: En norsk Mand sattes til norsk Kansler; den norske Adel fik samme Privilegier, som den danske; Krigshæren sattes paa samme Fod; uretfærdige Embedsmænd bleve afsatte; den gamle norske Lov underkastedes en Revision, hvortil der i Fortalen blandt andet angives som Grund, at Loven, som for nogle hundrede Aar siden var forfattet, for de nuværende Indbyggere var uforstaaelig; Hansestædernes Handelsprivilegier indskrænkedes; Bjærgværkerne bragdes i Gang; og for Skolevæsenet droges Omsorg.

7. Fra Reformationen af er begge Rigers Literatur og Sprog et; dog udkom der, efter

¹⁾ See *Nyerups Skildr.* 1ste D. S. 317-319.

²⁾ 1ste D. S. 341 fgg.

Bogtrykkerkunstens Indførelse, forholdsmæssig kun faa Skrifter i Norge, da adskillige Nordmænd, som tildels henhøre til den dansk-norske Literaturs mest skinnende Stjærner, levede og skreve i Danmark. Naar der derfor efter Norges Forening med Danmark, men især fra Reformationstiden af, tales om norsk Sprog, saa forstaaes derved det norske Mundsprog eller Almuesmaal, der indtil den Dag i Dag har vedligeholdt sig i Dialekter, der ere hel forskellige fra Skriftsproget, og i hvilke især Ordforraadet er vedblevet at være næsten aldeles islandsk eller gammel norsk ¹⁾; men nogen særskilt norsk Literatur, eller noget norsk Skriftsprog har der fra den anførte Tid af ikke været til, ligesaa lidet som der endnu gives saadanne. Dette er en saa bekjendt Ting, at det aldrig vilde være nødvendigt, at godtgjøre den her, naar ikke enkelte Nordmænd havde ytret en utidig Lyst til, at tillægge deres Sprog en saadan Benævnelse. Benævnelsen norsk, brugt om Sproget, findes anvendt kun om saadanne

¹⁾ See *Hallagers Norske Ordsamling*, *Kristen Jensens Norske Glosebog*, *Skyttes Ord fra Lofoten* (i Skand. S. Skr. for 1807, S. 59 fgg.), *Lævnninger af Nordens gamle Tungemaal i Norges Provinsdialekter* (i *St. Munchs Saga*, 1ste og 2det B.), *Jon Olafsens haandskrevne Lexidion Norvegicum* (Addit. Nr. 27, 4.), og lignende Samlinger.

Udtryk, som ikke forekomme i det sædvanlige danske Skriftsprog: man finder f. Ex. i Kristoffer af Baierns Privilegium for Bergen, givet i Kjøbenhavn 1443¹⁾: „den aarlige Rente, som kaldes paa norsk *Bordleding*“, thi dette Udtryk bruges ikke i det danske Skriftsprog; ligesaa paa sidste Side af Ramus's Norges Beskrivelse fra Aaret 1735: „Urterne ere med latinske Navne optegnede, fordi der ere kun ganske faa, som med norske Navne ere bekjendte“, hvor der ved norske Plantenavne forstaaes saadanne, som gives Planterne af den norske Almue, i samme Betydning, som man i Danmark kunde tale om jyske eller fynske Plantenavne.²⁾ Derimod kaldes af selve Skribenterne det i Norge brugelige Skriftsprog Dansk; f. E. Superintendenten i Thronbhjems Stift, Hans Gaas († 1578) siger i Fortalen til sin Oversættelse af den norske Kristenret³⁾: „Derfor begjeret ieg aff atskillige lærde Mænd, indfødde her udi Norges Rige, at de ville udsette samme Kristen Ret paa Danske eller paa det Maal, som nu forstandeligt er og her i Riget meenlig bruges.“ Da det saaledes næppe er faldet nogen dansk-norsk Skribent ind, at benævne det fælles Sprog an-

¹⁾ Paus Samling af norske Love, 2den D. S. 238.

²⁾ Jf. Morgenbladet, Kristiania 1828, Nr. 22, hvor de ovenfor anførte Steder paaberaabes som Beviser for lige den modsatte Mening.

³⁾ Danske Magazin, 6te B. S. 313.

derledes end dansk, hvilken Sprogbrug ogsaa er fuldkommen rigtig, da det gammelnorske Skriftsprog i Virkeligheden forsvandt, og det danske i dets Sted blev optaget, saa er det et saa meget des større Bevis paa Regjeringens Humanitet, naar denne i norske Forhandlinger kalder Sproget Norsk, hvilket overalt er Tilfældet i Kristian den fjerdes Kirkeordinans for Norge.¹⁾

Jf. med ovenstaaende Fremstilling især *Falsens* og *G. L. Badens* Norges Historier, Sidstnævntes Handels og Næringsvejes Hist., *Nyerups* Hist. stat. Skildring, 1ste og 2den D., og *J. Aalls* Afhandling om Kulturen i Norge med Hensyn til det norske Universitet (i hist. phil. Saml. udg. af Selskabet for Norges Vel, 3die Dels 2det B.)

8. I Følge foregaaende Oversigt kan Norges Literatur og Sprog betragtes i *tre Perioder*. Den første gaaer fra de ældste Tider indtil Islands Forbindelse med Norge (1262) og den islandske Literaturs Forfald, eller til Hagen Hagensens Død (1263), altsaa til henimod 1300; den anden til Foreningen med Danmark (1380) eller henimod 1400; den tredie fra Foreningen med Danmark til Reformationen (1530) eller til

¹⁾ *Paus* Saml. af gamle norske Love, 2den D. S. 457 fgg.; f. E. S. 463 modsættes „paa Norske” og „paa Latine”; S. 464 nævnes ligeledes „norske Sange” modsat latinske; S. 467 „dernæst siunges paa Norsk, Vi tro allesammen paa en Gud”; S. 476 „Börn skulle døbes med norsk Lesning”, hvilken strax derefter anføres paa nuværende Dansk, o. s. v.

det norske Skriftsprogs fuldkomne Sammensmæltning med det danske.

Angaaende Sprogets Beskaffenhed i disse Perioder kan i Almindelighed bemærkes, at det norske Sprog indtil 1400 næsten kan betragtes som en Dialekt af det islandske eller gammelnordiske, og at det derpaa med en paa-faldende Hurtighed mistede sin ejendommelige Skikkelse og ligesom tabte sig ganske i Dansken, et Særsyn, der dog saare let lader sig forklare deraf, at der ikke var nogen norsk Literatur til, som først af Nabosproget maatte fortrænges. Da Sproget saaledes för Forbindelsen med Danmark næsten er aldeles Islandsk og efter samme næsten Dansk, saa kan vore Bemærkninger over de enkelte Perioder kun fornemmelig have til Hensigt, at fremstille de enkelte Ejendommeligheder, hvorved det norske Sprog var forskjelligt fra begge de andre, og, om muligt, forklare den Maade, hvorpaa det gik over til det sidstnævnte. Men förend vi begive os dertil, meddele vi en kort Udsigt over Literaturens vigtigste Frembringelser.

ANDET AFSNIT.

Litteraturen.

9. De vigtigste og næsten eneste Lævninger af den gamle norske Literatur bestaae i *Love*. Den ældste ordentlig forfattede Lov er *Heidsi-*

vialoven, givet af Halfdan Svarte og forfattet af Thorleif den vise. Denne Lov stadfæstedes af Hagen Adelsten, der tillige (940) gav *Gulethingsloven* og (941) *Frostethingsloven*. Disse Love ere rimeligvis først skriftlig forfattede strax efter Kristendommens Indførelse; men alle de Afskrifter vi nu besidde ere fra en langt senere Tid, hvilket især tydelig sees af Afsnittene om Kristendommen, og der kan altsaa herfra ikke hentes nogen aldeles sikker Oplysning om det norske Sprogs Beskaffenhed i de allerældste Tider. Hagen Adelstens Gulethingslov blev siden forøget med Magnus Erlingsens (der blev Konge 1162), Ærkebiskop Ejstens og Fleres Vedtægter. Det mærkeligste Haandskrift af denne Lov er ex don. variorum, Nr. 137, 4., hvis høje Ælde tydelig sees af Skriften og dets faa Forkortelser, men hvis nøjagtige Tid det næppe er muligt at bestemme.¹⁾

Olaf den hellige gav *Borgethingsloven* for

¹⁾ I Midten af dette defekte Haandskrift staaer med en senere Haand: *Anno Dni 1555. Thenne tiidenn sagde Jesus tiill syne Düsziple: Ingen menniske kann tiene tuo herrer tiill tarfs; hand skall æntenn hade then ene eller elske then anden; hand kand icke tiene både gud oc mammon. Da dette rimeligvis, hvilket ogsaa Sproget viser, er skrevet i Norge paa den anførte Tid, saa kan denne Bemærkning tjene til at oplyse den udbrede Brug af Tegnet å.*

Vigen, en *Kristenret*, som tilskrives Biskop Grimkjeld (1020), men som, efter Erichsen, ikke haves særskilt, og en *Hirdskraa*, der imidlertid senere fornyedes af Magnus Lagabæter. Magnus den gode lod samle sin Faders og de fremfarne Kongers Love i en Bog, som efter Bindet fik Navn af *Graagaasen*, og som, efter Erichsen, maa ansees for en Revision af Hagen Adelstens Love; men efter al Sandsynlighed er den ikke mere til. (Paus, 1ste D. i Indledn.)

Den ældste af de norske Kirkelove, som vi besidde uforandrede, er den *Vigenske Kirkeret* (Kristenrètt Vikverja), hvis Forfatter maa have levet før 1152, og som sædvanlig tilskrives Sigurd Jorsalafar; den er udgivet af H. Finsen (*Jus ecclesiasticum Vicensium*, Hafn. 1759, 4.); Udgiveren havde imidlertid ingen af de ældste Codices, men Sproget i den udgivne er som det menes at have været i Slutningen af det trettende Aarhundrede.

Bjarkøretten menes at være givet af Kong Ejsten eller Sigurd Jorsalafar eller dem begge. Den nævnes første Gang af Snorre i Magnus Barfods Sønners Saga (Kap. 21) i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede, og er vel ikke meget ældre; derefter nævnes den i Kongespejlet (S. 22) og i Hagen Hagensens Frostethingslov (hos Paus, 2den D. S. 157) som en almindelig Kjøbstedsret i Norge paa den Tid.

Under Magnus Erlingsen gav Ærkebiskop

Ejsten en Kirkelov, kaldet *Guldfjedren*¹⁾, som ikke mere er til.

Kong Hagen Hagensen gav en *Frostethingslov*, ved hvilken de ældre af Hagen Adelsten, Olaf den hellige og Magnus den gode lagdes til Grund. Samme Konge tilskrive nogle ogsaa to Kirkelove: den Throndhjemske og den Oplandske eller Heidsiviske, samt en Bjarkøret.

Endelig foretog Magnus Lagabæter en Revision af Norges Love. Denne Konges Lovsamling, der stod ved Magt indtil Kristian den fjerdes Lov, bestaaer af *Froste-*, *Gule-*, *Heidsivia-* og *Borge-thingsloven*; af hvilke Gulethingsloven er udgivet af det Arnæ-Magnæanske Legat (Hafniæ 1817, 4.); i Fortalen til denne Udgave meddeles Oplysning om de mærkeligste Haandskrifter af denne og de øvrige med den i det væsentlige overensstemmende Love.

Fra samme Konge har man: *Hirdskraa*, udg. af Dolmer (Kbh. 1666, 4.) og tilligemed Vitherlagsretten af Resen (Leges antiquæ aulicæ Norvagorum et Danorum ex bibl. P. J. Resenii, Hafniæ 1673, 4.); men Udgaverne have med Hensyn til Sprogets Behandling kun lidet Værd, man maa derfor tillige raadføre sig med Haandskrifterne, især Arnæ-Magn. Nr. 322 og 323 Fol.; *Bergens Kjøbstedsret* (Ber-

¹⁾ Jf. Suhms og Schönings Forbedringer til den danske Hist. S. 420. Anm.

gens gamle Bylov, udg. med Oversættelse og Anmærkninger af Fougner-Lundh, Kbh. 1829, 4.), og *Throndhjems Kjøbstedret*; til samme Konges Regjeringstid hører ogsaa Ærkebiskop *Jons Kirkeret*, givet 1270 eller 1280. De tvende sidstnævnte ere ej udgivne.

Endelig haves fra Hagen den sjettes Tid *Kóngaerfða ok ríkis stjórna*, udg. af Thorkelin (Hafn. 1777. 8). Den er givet i Oslo 1302; og Haandskriftet, hvorefter den er udgivet, er ligeledes fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede. Desuden haves en Forordning fra 1308 og andre Aktstykker i Thorkelins *Analecta*, quibus historia, antiquitates etc. regni Norvegici illustrantur (Hafniæ 1778. 8).

10. Af Skrifter af andet Indhold ere kun tvende bekjendte för den Tid, da den sydlige romantiske Fortællemaade fik Indgang i Norden. Særdeles mærkeligt er, som forhen er viist, ogsaa fra Indholdets Side *Kongespejlet* (*Kóngs-Skuggsjó*), udgivet af Einarsen (og Erichsen, Sorø 1768. 4). Forfatteren, hvis Navn er ubekjendt, havde i sin Ungdom været een af de anseeligste Mænd ved Kongens Hof, men levede, da han skrev sit Værk, i Rolighed paa sit Gods, som maa have ligget omtrent paa den nordlige Grændse af det Throndhjemske. Han har ikke allene ikke nævnet sig, men har endog ønsket at være ubekjendt, thi han siger selv (Udgaven S. 10) „Det er ikke fornødent at efterforske dens Navn eller af hvad Stand den

var, som sammensatte og skrev denne Bog, at ikke nogen skal forskyde det, som deri kan findes til Nytte, enten for Foragts eller Avinds eller noget Fjendskabs Skyld imod den som skrev." Tiden, da Bogen er skreven, maa falde imellem 1140 og 1270 og rimeligst i Aarene fra 1185 til 1200 eller strax efter denne Tid. At Skriftet er forfattet, om ikke af Kong Sverre selv, saa dog under hans Vejledning, af een af Birkebenernes Parti, bliver rimeligt af den Maade, hvorpaa Gejstligheden omtales som Kongens tjenstpligtige Undersaatter, af Bemærkningerne om den pavelige Bansættelse og det gejstlige Sværds Betydning; ogsaa stemmer Beretningerne om Krigskunsten temmelig vel med dens Beskaffenhed paa Kong Sverres Tid; ja man har endelig villet gjenkjende Sverres Klædedragt i den brune Hofdragt, Kongespejlet omtaler.¹⁾

Omtrent til samme Tid hører efter al Sandsynlighed det af Werlauff i *Anecdoton historiam Sverreris illustrans* (Hauniæ 1815. 8.) udgivne Haandskrift om Gejstligheden i dets oprindelige Form; men efter Skriften og Retskrivningen at dømme er det udgivne en Afskrift fra en noget senere Tid.

II. Af de hidtil anførte Skrifter kan den fornødne Oplysning om Sproget, foruden i de

¹⁾ See *Erichsens* Bemærkninger i Fortalen S. LX, LXV-LXVI. *Falsens* Norges Hist. 3die D. S. 198-199.

trykte Udgaver, især søges i følgende Haandskrifter: Det forhen anførte af Hagen Adelstens Gulethingslov (ex donatione variorum Nr. 137, 4.) er et af de vigtigste af alle; tilligemed dette kan, hvad Sprogets Tilstand angaaer för 1300, især raadspörges Haandskriftet af Kongespejlet, Arnæ-Magn. Nr. 243 b. Folio. Til Oplysning om Sproget fra 1300 til 1400 kunne tjene følgende Haandskrifter af Magnus Lagabæters Love: Arnæ-Magn. Nr. 302, Fol., fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og Nr. 309, Folio, i hvilket sidste Haandskrift der med samme Haand som det øvrige angives, at det er skrevet 1325; fremdeles af Frostethingsloven Arnæ-Magn. Nr. 69, 4., skrevet i det 14de Aarhundrede i den Throndhjemske Dialekt, samt Nr. 72, 4.; af Borgethingsloven Haandskriftet paa det Kongel. Bibliothek, Nr. 1502, i stor Kvart, fra det 14de Aarhundrede, og skrevet i det sydlige Norge; endelig af Gulethingsloven Arnæ-Magn. Nr. 322, Fol., efter hvilket Texten i den Arnæ-Magnæanske Udgave er aftrykt, samt Nr. 62, 4., efter Arnas Magnæus, skrevet för 1340, og Haandskr. paa det Kongel. Bibliothek Nr. 1158, Folio. Derimod kan Sprogets Beskaffenhed efter 1400 sees af Arnæ-Magn. Nr. 58, 4.; Nr. 63, 4.; og Nr. 74, 4., som indeholde Borgethingsloven og ere skrevne i det 15de Aarhundrede i det sydlige Norges Dialekt; samt Frostethingsloven Arnæ-Magn. Nr. 71, 4., og Gulethingsloven Arnæ-

Magn. Nr. 61, 4., begge fra Slutningen af det 15de Aarhundrede; endelig et Haandskr. af Gullethingsloven paa det Kgl. Bibl. Nr. 3260, Fol., fra Midten af samme Aarhundrede.

12. Foruden af disse Haandskrifter kan Oplysning om Sprogets Beskaffenhed til de forskjellige Tider og paa forskjellige Steder hentes fra den kostelige *Arnæ-Magnæanske Diplomsamling* paa Universitetsbibliotheket. Det ældste norske Original-Dokument i denne Samling, er, blandt de kongelige Diplomer, fra Aaret 1225, og blandt dem fra enkelte Provinser, i Følge Fortegnelsen, et fra Stavanger fra Aaret 1227 (udenpaa staaer 1252), det yngste fra Oslo fra Aaret 1623. Adskillige Diplomer ere aftrykte i Thorkelins *Diplomatarium Arnæ-Magnæanum*, og i Fougner-Lundhs *Prøve af et norsk Diplomatarium*, hvilke Samlinger, i det de meddele Dokumenterne ordnede efter Tidsfølgen, tillige tjene til at give en Oversigt af Sprogets Forandringer.

13. Fremdeles maa vi endnu meddele Efterretninger om nogle romantiske Skrifter, som især henhøre til Tiden efter 1300.

Der mangler ikke aldeles Efterretninger om adskillige fabelagtige eller romantiske Sagaer, som skulle være skrevne paa Norsk; men den liden Opmærksomhed, man i Almindelighed skjænkede Literaturen, og maaskee tillige det ringe Værd, som saadanne Skrifter havde fra Indholdets Side, have vel været de vigtig-

ste Grunde til, at saadanne ere næsten ganske forsvundne.

En *Saga om Tristram og Isond* blev i Aaret 1226 skreven paa Norsk af Broder Robert efter Kong Hagens Befaling. Man seer dette af Begyndelsen til samme i en Afskrift blandt Arnæ-Magn. Nr. 543, 4., nemlig: *Hier skrifast Sagan af Tristram og Isond drottningu, i hvörre talad verdur um obætelega ast, er þau höfdu sijn a millum. Var þá lided frá hingadburde Christi 1226 Aar, er þesze Saga var a norrænu skrifud epter befalningu og skipan Virdulegz Herra Hakonar Kongz. Enn Broder Robert efnade og uppskrifade epter sinne kunattu, &c.* Denne Afskrift er imidlertid en langt senere paa Islandsk, efter Nyerup fra det 17de Aarhundrede; og paa Norsk er rimeligvis Sagaen ikke mere til. (Jf. Nyerup om almindel. Morskabslæsn. i Danmark og Norge, S. 119-120).

Det er heller ikke usandsynligt, at *Vilkinasaga* (udg. af Peringsköld, Stokh. 1715, Fol.), *Blómsturvallasaga* (udg. i von der Hagens alt-nordische Sagen und Lieder, welche zum Fabelkreis des Heldenbuchs und der Niebelungen gehören) og rimeligvis endnu flere saadanne Fortællinger, som skylde den sydlige Romantik sin Tilværelse, have været opskrevne paa Norsk. Vilkinasaga beretter om sig selv, at den er een af de største, som har været forfattet i det tyske Tungemaal, og at den er skreven efter

tyske Mænds Sagn. I Begyndelsen af Blómsturvallasaga fortælles, hvorledes Hagen den mægtiges (riges) Datter Kristine blev gift i Spanien; Formanden for det Gesandtskab, som førte hende did, var Mester Bjarne fra Nideros, og ved de Festligheder, som da fandt Sted hørte han denne Fortælling (*þad afentyre*) paa Tysk (*á þysku mále*, for hvilket dog Udgiveren læser *á þessu mále*, der ikke synes at give nogen bedre Mening), og bragde den med sig til Norge. Men W. Grimm har allerede bemærket, at de andre paa dette Sted forekommende Beretninger ere aldeles uhistoriske, og det vil uden Tvivl derfor ikke kunne oplyses, om Mester Bjarne har opsat denne Fortælling paa Norsk, eller om den, hvilket P. E. Müller antager om Vilkinasaga, har været opskrevet af Islændere, som i Handelsforretninger opholdt sig i Bergen. I alt Fald ere de Haandskrifter, vi nu besidde, fra Island, og have norske været til, da ere de forsvundne tilligemed de norske Viser, som udtrykkelig i Vilkinasaga anføres som den Gang almen bekjendte Ting. (See P. E. Müllers Sagabibliothek, 2den D. S. 294 fgg. W. Grimms Deutsche Heldensage, S. 262).

Det samme har uden Tvivl været Tilfældet med endnu flere Skrifter, der vel nævnes som norske, men som enten have oprindelig været forfattede paa Islandsk, eller og, hvis de have været til paa Norsk, nu ere tabte, nemlig Oversættelsen af *Gualteri Alexandreis*, som

efter Kong Magnus's Forlangende blev forfattet af Brand Jonsen, der døde som Biskop i Holum (1264), men en Tidlang havde opholdt sig ved Hoffet i Norge¹⁾; *Merlins spå*, der efter Kong Hagens Befaling blev oversat af Gunløg, Munk i Thingøre²⁾; og især de saakaldte *Dronning Eufemias Viser*. Dronning Eufemia (1299-1312) lod, som der sædvanlig berettes, disse udsætte paa norske Rim, hvorfra de igjen skulle være oversatte paa Svensk og Dansk³⁾; men det er allerede bemærket i Svensk Literaturtidning (for 1817, Nr. 30), at Dronningen lod dem oversætte paa Svensk, hvilket Slutningen af dem alle angiver, og ikke paa Norsk eller Dansk; i alt Fald ere de ikke mere til paa Norsk, og de Forfattere, der anføre dem som saadanne, meddele strax derpaa Prøver, der aabenbar ere i det danske eller svenske Sprog, ja endog henhøre til en senere Tid.

14. Endelig ere endnu følgende Haandskrifter mærkelige ikke allene til Sprogets Oplysning, men tillige som herlige Bidrag til Norges Geografi og Forfatning.

Det saakaldte *Bergens Kaalfskinn* eller Efterretning om Bergens Kirker og Jorder (Arnæ-Magn. Nr. 329, Fol.), skrevet paa Pergament,

¹⁾ Nyerup om Morskabslæsning, S. 43.

²⁾ Sammes Skildring, 2den D. S. 207.

³⁾ Sst. S. 209-211, og om Morskabslæsning, S. 113. 123-124. Derefter optaget i *Rahbeks Ældgammel Morskabslæsning*, 2den D. S. 80.

rimeligvis henimod 1400. I Slutningen forekomme Aarstallene 1231, 1322, og 1323.

Den saakaldte *Røde Bog* eller Efterretning om Kirkerne i Oslo Bispedømme (Arnæ-Magn. Nr. 328, Fol.) Dens senere tilskrevne Titel hedder: *Dæn Røde Bok, som inneholler aller Kirker ok Annexer mz Capello i Øsloar Bispdømme ok er stadfested mz Stormegtige Herris bref konning Frederikis den andens Danmarkis ok Norgis Konnings, huilkett bref er daterit Ao. mdlxxx ok vltgefuiit å Koldinghus slott den xiii Junij ok findis her i vor Capittlo.* Med samme Haand er paa det 23de Blad skrevet et Register, hvorover staaer: *Registrum yfuer aller Kirker, som vpteknade ero vthi disse Bok. giort ao. 1590 af Claus Berrig,* og ved dets Slutning paa det 24de Blad: *Vtritad dissum Registrum Claus Berrig Cantor ok Cannick ad Oslo Domkirchia Anno 1590 om Paasken. Ok ero nw mz alle i Oslo Bispdomme halftredie hunder nie kirker.* Det her anførte kan tillige tjene til Exempel paa Sprogets Beskaffenhed 1590; men Bogen selv er langt ældre; Optegnelserne begynde paa det 1ste Blad med Aaret 1399, hvorpaa paa det 8de følger Aar 1400, paa det 18de 1401, saa Bogen vist nok er skrevet i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, hvilket ydermere tydelig sees af Sproget.

Yngre er *Throndhjems Domkapitels Bog* (Arnæ-Magn. Nr. 332, Fol.), som indeholder adskillige Dokumenter, hvortil Originalerne findes

i den Arnæ-Magnæanske Samling; *Munkelif Klosters Jordebog* fra 1463 (Additam. Nr. 99, 4.); senere end 1622 Kopier af *Bergens Stadsprivilegier* (Arnæ-Magn. Nr. 331, Fol.) Adskillige, saavel norske, som danske Aktstykker findes i Th. Bartholins Collectanea T. 3. 4. 5. 6.8. Trende Haandskrifter, henhørende til Norges Historie, skrevne paa dansk, findes blandt Arnæ-Magn. Nr. 882, 883 (fra Aar 1573) og 884, alle i 4.

TREDIE AFSNIT.

Sprogets Beskaffenhed.

FØRSTE PERIODE

eller det norske Sprog för 1300.

15. Det ældste norske Sprog stemmer i alle væsentlige Dele overens med det Islandske, eller med andre Ord Sproget i Norge har indtil henved 1300 beholdt sin oprindelige Form næsten ganske saaledes som den fra Arilds Tid har været; og de enkelte Afvigelser fra Islandsken ere ej større, end de der kunne findes imellem to ellers meget nærliggende Dialekter. Om Forskjellen imellem begge Sprog siger Erichsen¹⁾, at „den viser sig mest i to Ting, i Retskrivningen og Partiklernes Brug. De gamle Nordmænds Bogstavering falder i visse Ord mere haard og bred, end Islændernes, et Bevis paa at de have, i det mindste i disse og deslige, udtalt Sproget bredere og

¹⁾ Fortalen til Kongespejlet, S. XXIX.

mer af Struben. Nordmændene have og brugt i deres Stil flere Forbindelsesord, endog tildels til Overflod, hvorimod Islænderne, som skreve mere i Sproget og lagde større Flid paa at pynte paa Stilen, have for Sirlighedens Skyld søgt at spare disse saa meget som muligt, og ikke beholdt uden de mest nødvendige, ja ofte ikke det engang." Et andet Sted, hvor han taler om et Haandskrift af Kongespejlet, Nr. 2 i lille Folio (d. e. Arnæ-Magn. Nr. 243 b, Folio), siger han ¹⁾: „Denne er og een af de gangbare Besynderligheder i dette Exemplar, at det Verbum, som svarer til flere Neutra, sættes hel ofte, om ikke altid, i Singulari. — Endog denne ene Bog kan give Anledning til saadanne Anmærkninger over den norske Mundart, fornemmelig dens Udtale og Bogstavering, som kunne lægge Grund til mange nyttige Slutninger i den nordiske Sprogkunst."

Det ældste norske Sprogs Afvigelser fra Islandsk kunne forklares af to forskjellige Aarsager: enten deraf, at Norsken har beholdt de gamle Former, eller at den har forandret sig efter Angelsaksisk; andre Sprog synes ikke at have haft nogen Indflydelse. Afvigelserne angaae nemlig, som Erichsen bemærkede, fornemmelig Udtalen og Retskrivningen, og saadanne ere uden Tvivl for en stor Del fremkomne af den Indflydelse, Angelsaksiken udø-

¹⁾ Sst. S. XXXIII.

vede paa de nordiske Sprog, da disse begyndte noget at afvige fra deres allerældste Skikkelse. De angaae vel ogsaa i visse Dele Ordenes Bøjning, men da stemmer Norsken i Almindelighed overens med det ældste og poetiske Sprogs Former, og kan altsaa ikke egentlig siges at være afvejen fra Islandsken, men er snarere forbleven i sin første Form, medens den islandske Dialekt, der blev mere anvendt i Skrifter, i nogle Smaating forandrede sig. Paa begge disse Tilfælde ville i det følgende forekomme Exempler.

16. Fra Dansken paa samme Tid adskiller det norske Sprog sig tydelig nok, da det har beholdt baade de islandske Tvetyd og den fuldstændige Bøjning, da derimod begge disse Dele have lidt Forandring i ældste Dansk.¹⁾ Det nærmer sig derimod til Dansken derved, at Omlyden foran Endelser, som indeholde *u*, undertiden er bortfalden.²⁾

At udvikle videre den i Öjne faldende Forskjel imellem ældste Norsk og ældste Dansk, og ved Exempler af alle Ordklasser at oplyse samme, synes overflødig, da den viser sig i en total Afvigelse i Grammatikkens Former, og altsaa selv for den mindre øvede Læser maa være aabenbar. Jeg vil derfor kun hensætte nogle faa korte Sætninger til Oplysning: der findes i ældste Norsk nøjagtige Nævneformer, som *Magnus konongr hinn fyrsti konungaþr konongr i Norege* (Haandskriftet af Hagen Adelsstens Gulethingslov, 2det

¹⁾ See første D. af dette Skrift, S. 97. 103.

²⁾ Sst. S. 99.

Blad); fuldstændige Ejeformer, som i Ent. *til drottning-arennar fru margrettar dottor varrar*; i Flt. *allra kirkna amillum* (Norvegica regia, Fasc. 1, Nr. 1, fra Aaret 1225); saa og *at ganga a hæilagrar kirkiu rettynde*; *þat hark er varð meðal lærðra manna oc predicara* (Thrandhemensia, Fasc. 5, Nr. 1, fra 1260); Nf. i Flt. *paa ar, som nu ero þeir dagar; nu ero dagar aðrer* (Hagen Adelst. Gulethingsl., 10de Blad), o. s. v.; men saadanne Endelser ere i ældste Dansk enten meget sjældne eller ganske forandrede.

17. Med Hensyn til Retskrivningen kan bemærkes, at der i Almindelighed ikke i de norske Haandskrifter bruges Accenter (over i sættes sædvanlig en Streg isteden for en Prik), men dette er heller ikke Tilfældet i de islandske. Men da man dog i flere Haandskrifter af og til finder Accenter satte, hvor de endnu bruges, saa kan man deraf slutte, at Forskjellen imellem Udtalen af de accentuerede og uaccentuerede Selvlyde virkelig i Oldtiden har fundet Sted.

Man finder Accenter i Haandskriftet af Hagen Adelstens Gulethingslov, af Kongespejlet og i Diplomerne; f. E. i *lánar; vårt; ver hafum fund várn mæltan ár hvert; at váre; konongr várr; ármaðr og ármenn; hvárs; rán; ec át; mát, Mad, ældre d. maat; fiár; með spár*, o. s. v. (Haandskr. af Hagen Adelstens Guleth. 1., 1ste, 2det, 3die, 4de, 6te, 7de, 12te, 13de, 21de Blad); ligesaa over *e i vér, vi, sér*¹⁾, sig, o.

¹⁾ Det som *je* udtalte *é* accentueres, som bekjendt, saaledes, som ovenfor er anført, i Haandskrifterne; Prof. Rask har med Rette, for at betegne Udtalen, indført Brugen af *é*.

lign. (sst. 3die, 4de, 7de, 9de, 13de Blad); over *o* i *ór* (úr); *dóm*; *bót* (sst. 4de, 7de, 9de Blad, og 6te, 33te Blad fra Enden); over *u* i *út*, *hús* (sst. 15de, 16de Blad); over *y* i *býr*, boer (sst. 16de Blad); ja endog, som i Angelsaksisk, over *æ* i *fær*, faaer (sst. 33te Blad fra Enden). I Haandskriftet af Kongespejlet (Arnæ-Magn. Nr. 243 b, Folio) findes ligeledes *á*; *hárr*, Haar (S. 34, 38), og dette har tillige den Egenhed, at *i* sædvanlig skrives uden Streg over, undtagen hvor det virkelig skal accentueres, som *í*, *ís* (S. 33, 39); man finder endelig samme Brug af og til ogsaa i senere Diplomer, som *see*, isl. *sè* (Bergensia, Fasc. 21, Nr. 4 fra 1298) eller *sée*; *mz sér*, isl. *með sér* (Thrandhemensia, Fasc. 7, Nr. 25, fra 1310).

For isl. *á* skrives sædvanlig *a*, sjældnere *aa*, som *Paall*, *iaatta* (Breve i Diplom. Arnæ-Magn. 2den D. fra Aarene 1190 og 1202), eller sammentrukket *æ*, som *til ær þeirrar* (Bergensia, Fasc. 21, Nr. 3, fra 1295); imod Slutningen af Perioden bliver Tegnet *aa* dog oftere anvendt.

Overensstemmende med Udtalen skrives i Norsken ofte *æ* for isl. *e*; saasom *æi* for *ei*; *dæila*, *þæim* for *deila*, *þeim*; *mæga*, *læsa* for *mega*, *lesa*, o. s. v. Denne Skrivebrug findes især hyppig i det norske Haandskrift af Kongespejlet (see Fortalen til den trykte Udgave, S. XXX) og i Diplomerne (nysanførte Brev af 1202 i Diplom. Arnæ-Magn.); dog forekommer den ogsaa i Haandskriftet af Hagen Adelsstens Gulethingslov, saasom *vera* eller *væra*; *æða*, eller; i det af Werlauff udgivne Anecdoton, som *vere* eller *være*, isl. *væri*; *verðr* eller *værðr*, bliver, o. s. v.

I de ubetonede Endelser findes meget ofte *e* for *i* og *o* for *u*, som *at falle*, *aller*, *fallner*, *gerer*, *landzs-*

ens; hafdo, stadenó, mannom, havom. Denne Brug, der tilhører det ældste islandske Sprog, er almindelig saavel i de nysanførte Haandskrifter, som i Diplomerne, og begge Slags Endelser bruges i Flæng; f. E. *ærkibiskups emni oc aller korsbræðr at kristzkirkiu i Nidarose* (Thrandhemensia, Fasc. 5, Nr. 1, fra 1260); *þeim tolf vitrastrom monnum* (Haandskrift af Hagen Adelst. Guleth. I., 1ste Blad). *o* bruges ogsaa, som Ordets Hovedvokal, saavel for *u* som for *ú*, som *fogla* for *fugla*; *hon* for *hún*, *konongr* for *konúngr* (jf. Fortalen til Kongespejlet, S. XXXII).

Tegnene æ og œ adskilles, naar man nemlig betragter selve Haandskrifterne og ikke de ej altid nøjagtige Udgaver af samme, som oftest meget regelret, saa at det sidstanførte anvendes, naar Lyden er kommen af *ó*, som *bæta, dæma, sæmd, kæmr, færa* (jf. første D. af dette Skrift, S. 47). I Haandskriftet af Hagen Adelst. Gulethingsl. findes ogsaa, men sjældnere, det gennemstregede *ø*, som *føða* (15de Blad); hvilket ellers i gamle Haandskrifter, f. E. i *Knytlíngas.*, bruges til at betegne Lyden *ø*, naar den staaer isteden for den islandske Tvetyd *au*. (See første Del af dette Skrift, S. 46).¹⁾

Over *y* sættes ej sjælden en Tøddel (f. E. i *Norvegica regia*, Fasc. 1, Nr. 8, 11) eller (f. E. i det anførte Haandskrift af Kongespejlet) en Prik.

For *j*, der sædvanligst udtrykkes med *i*, bruges

¹⁾ Det af Prof. Rask i *Dansken* regelmæssig anvendte *ø*, som har sin Oprindelse af isl. *au*, og er forskjellet fra *ö*, isl. *ö*, har altsaa en ældgammel Autoritet for sig.

ogsaa, ligesom i Angelsaksisk, *e* foran *a* og *o*, samt foran et andet *e*; saasom i Haandskr. af Hagen Adelstens Gulethingsl. or *fiordonge hverium*, *sialfr*, *fiar*, *fe*, men ogsaa *smeor* (3die Blad), *fear* (13de Blad); *at rækia* (14de Blad), men *at ut rækea* (12te Blad), ja endog *beæta*, *bøde*, *keæpt*, *kjøbt*, *meæðr*, *Mødre* (9de, 19de, 20de Blad); ligesaa i Haandskr. af Kongespejlet *seét*, *seet* (S. 33), i Anecdoton Sverreri *frealse*, *sealfum scr*, *at rækea* (S. 14, 16, 20), og i Diplomerne *fear* for *fjár*, *sea* for *sjá*, *fee* for *fè* (Norvegica regia, Fasc. 1, Nr. 5), *seer* for *sér*, *leet* for *lèt* (Diplom. Arnæ-Magn. 2den D. S. 146, 24). Denne dobbelte Skrivemaade i gammel Norsk tjener altsaa til at bestyrke den rette Udtale i Angelsaksisk, hvis der ellers om denne kan være nogen grundet Tvivl. At denne ellers i det egentlige Norden usædvanlige Brug af *e* for *j*, og maaskee tillige Brugen af *ð*, er fremkommen ved den nøje Forbindelse med Engelland, har allerede Bjørner bemærket (*de orthogr. lingvæ sviog*. S. 10-11).

For *f* skrives sædvanlig *v*, hvor Udtalen fordrer denne Lyd, som i *hava*, *havum*, hvilket er et tydeligt Bevis paa denne Udtales Ælde. Flere Exempler kan sees i Fortalen til Kongespejlet (S. XXXII). Tegnet *v* har i Haandskrifterne aldeles samme Udseende, som det i Angelsaksisken sædvanlige.

Tegnene *þ* og *ð* anvendes regelmæssig overensstemmende med Udtalen, ligesom i islandske Haandskrifter. Ikke sjælden adskilles ogsaa det bløde *gh* fra *g*, som i *dagh*, *aghi*, *æighu*, *ænghi*, *fylghir* (jf. Fortalen til Kongespejlet, S. XXXI, og Brevene i Diplom. Arnæ-Magn. 2den D. S. 18, 50, o. fl.)

18. I Udtalen af Selvlydene synes nogen Forskjellighed fra den sædvanlige islandske at have fundet Sted; dels ere Tvelydene ej altid

nøjagtig adskilte fra de enkelte Lyde, dels have Selvlydene haft en bredere Udtale.

Ved Siden af Udtalen *á* synes en anden Udtale at have været ej ualmindelig, da der for dette, aldeles ligesom i Angelsaksisk, ogsaa skrives *o*, som antyder Udtalen af *å*; man finder saaledes i Haandskriftet af Hagen Adelst. Gulethingsl. *taca holfum meira; holfum æðri eyri; mungót; ambótt* o. lign. (4de, 10de, 18de, 20de Blad), og i Kongespejlets norske Haandskr. *fom, gjo, hott, siolfr, trio, triom*, o. lign. (see Fortalen, S. XXXII), samt i Diplomerne *on* (isl. *án*) *at vera* (Brev af 1190 i Dipl. Arnæ-Magn. 2den D.); (*sem*) *under þeirra raðe oc forsio æigu at vera* (Thrandhem. Fasc. 5, Nr. 1, fra 1260). I Anecd. Sverreri skrives ogsaa *aa* for isl. *a* og *á*, som *aat* for isl. *at*, *ad* (S. 2); *maatkare* for isl. *máttkari* (S. 54).

Den nysanførte Skrivemaade af *æ* for *e* og *o* for *ú* synes ligeledes at angive, at man ikke altid nøjagtig har adskilt den enkelte Lyd af isl. *e* fra Tvelyden *æ*, og *u* fra *ú*. Omvendt udtrykkes og Tvelyden *au* i Norsken med *o* eller *ö*, som *af ollom rettom fongom*, for *faungum* (Gulethingsl., 5te Blad), *gongo* for *gaungu* (Fortalen til Kongespejlet, S. XXXII).

Om den islandske Udtale af *já* og *è* har været herskende i Norge kan ogsaa omtvivles; for *sea* eller *sia*, at *see*, finder man ogsaa skrevet *seia* eller *sæa* (Bergensia, Fasc. 21, Nr. 1 b, og Fasc. 23, Nr. 4), hvoraf man skulde formode, at dette Ord har været udtalt i

to Stavelser; de undertiden over *sée*, være! anbragte tvende Accenter synes at tilkjendegive det samme; for isl. *é* finder man ligeledes ogsaa *æ*, som *mær* for isl. *mér*, mig (Fortalen til Kongespejlet, S. XXX); *fæll*, isl. *fèll*, faldt (Anecd. Sv. S. 6); *fækk*, isl. *fèkk*; *hæðan af*, isl. *hèðan af* (Bergensia, Fasc. 21, Nr. 3), men denne Skrivemaade skulde man næppe troe kunde være anvendt, hvis saadanne Ord havde været udtalte med *j*; af den senere Overgang til *mig*, *fik* kan man ligeledes formode, at den oprindelige Lyd i det gamle nordiske Sprog var *æ*, og at Udtalen *é* er en Isländisme.

Selvlydene ombyttes paa mangehaande Maader: man finder *a* for *e*: *best* og *bæst*; *eptann* og *aptan* (Gulethingsl. 1ste, 11te Blad), *hvert* for *hævert* (Fortalen til Kongespejlet, S. XXX); efter *g* og *k* staaer ofte *ō* (eller *o*) for *e*, som *gogn*, *igognom* for *gègn*, *igègnum* (sst. S. XXXII); *kemr* og *kæmr* (Gulethingsl. 3die Blad); for Tvelyden *ey* bruges det bredtklingende *öy*, som i *öy*, *möy*, *köyra*, *löysa*, for *ey*, *mey*, *heyra*, *leysa* (Fort. til Kongesp. S. XXXII), o. lign.

19. Deved Medlydene forekommende Afvigelser bestaae især i Ombytning af beslægtede Bogstaver, og ere derfor, da de findes i næsten ethvert Haandskrift fra Oldtiden, mindre vigtige.

Foran *t* skrives, især i Haandskr. af Kongespejlet (see Fort. S. XXXI) *k* for *g*, som *heilact*, *kynlect*, o. s. v.

Foran *s* er *r* bortfaldet i *fyst* for *fyrst*, o. lign. (Gulethingsl. 20de Blad).

P staaer undertiden for *f*, som *huspreyia* for *húsfreyja* (sst. 5te Blad og i Diplomerne).

Fn, *mn* ombyttes, som *hæmnd* for *hefnd*; *jamgoðr* for *jafngóðr*; *nemna*, *nemdir* for *nefna*, *nefndir*; *hamnleysa*, o. lign. (Fortalen til Kongespejlet, S. XXXI;

Gulethingsl. 2det, 3die, 10de Blad). Formerne med *mn* forekomme vel ogsaa i Islandsken, men i Norsk ere de langt almindeligere end i denne; de kunne rimeligvis især tilskrives Indflydelsen af Angelsaksisk, i hvilket Sprog Overgangen fra *fn* til *mn* endog er sædvanlig og regelret i Navneords Bøjning, f. E. angels. Nf. *stefen*, Gf., Hf. og Ef. *stemne*, Stemme.

Foran *l*, *n*, *r* bortfalder, som i Isl., *h*. (Fort. til Kongesp. S. XXXI).

20. De ved Bøjningen forekommende Afvigelser fra Islandsken kunne især tjene til at adskille det norske Sprog fra denne i sin sædvanlige Form; men de findes ikke desmindre ogsaa i det gamle poetiske Sprog, og kunne vel for saa vidt henhøre til den ældste nordiske Tunges Egenheder i Almindelighed. De bestaae især i følgende:

Den Omlyd, som i Islandsken finder Sted foran Endelser med *i* og *r*, er i Norsken regelmæssig iagttaget; men Omlyden fra *a* til *ö* foran Endelser med *u* finder meget ofte ikke Sted. Det samme er Tilfældet saa vel i Angelsaksisk, som i det ældste poetiske Sprog. At Omlyden foran Endelser med *i* ogsaa forekommer i Skaanske Lov, medens Omlyden foran Endelser med *u* der aldeles er tabt, er allerede bemærket i første Del af dette Skrift.

Man finder almindelig Former som *hever* eller *hæfir*, *tekr*, *tekit*, *a syknum degi*, *a hværio andres messa-degi*, *Herra Ærlænde Amunda syni* (Gulethingsl. 2det, 7de, 10de, 18de Blad, Norveg. regia, Fasc. 1, Nr. 1 og Nr. 6, o. fl.); men derimod de Former, i hvilke *a*

foran *u* skulde gaae over til *ö*, forunderlig blandede; meget ofte skrives de med *o*, som *ollom monnom*; *more-om*; *onnur obotamal*; *oðruvis* (Gulethingsl. næsten overalt; Norveg. regia Fasc. 1, Nr. 5 fra Aar 1283, og Nr. 10 fra Aar 1298), og at *o* her staaer isteden for *ö*, sees deraf, at dette, skjönt sjældnere, virkelig bruges, som i *at váre æðro*; *mænnom* (Gulethingsl. 3die og 9de Blad). Men ingenlunde sjældne ere Formerne med *a*, som *ver hafum*, *garðum*, *faðursystr*, *við faður oc moðor*, *við annurr lonnd*, *á aðrum lanndum*, *iacull*, *Jøkel*, *hafuð* (for *höfuð*), *aðrum*, *allom*, or *flagstaðom*, *mannum*, *firi lagðum*, *at harðum afarkostum*, *aðruvis*, o. s. v. (Haandskr. af Gulethingsl. 2det, 4de, 7de, 19de, 20de Blad, af Kongespejlet, S. 37, 38, 34, jf. Fortalen til den trykte Udg. S. XXX; Anecd. Sverreri, S. 4.; Norveg. regia, Fasc. 1, Nr. 1 fra Aar 1225, Nr. 2 fra Aar 1255, Nr. 8 fra Aar 1297; Thrandhem. Fasc. 5, Nr. 1, fra 1260, o. s. v.)

Ved Gjerningsordene i Særdeleshed kan bemærkes, at man isteden for Lideformen paa *st* ogsaa finder den oprindelige Endelse *sc*, da nemlig Lideformens Endelse er kommen af Stedordet *sic*; men i øvrigt er denne Egenhed ikke noget usædvanligt i det ældste poetiske Sprog (Rasks Anv. t. Isl. § 541).

Endelsen *sc* findes især hyppig i Haandskriftet af Gulethingsl., hvor dog Former som *synizt*, *seckizt*, *skirast* (1ste, 7de, 15de Blad) ogsaa forekomme; f. E. en *þenna eið scolo iamvel biscopar abyrgiasc við guð*, *þo at þeir sveri eigi*; en *ef sa synisc eigi til fallenn*, *þa scal sa væra er þeim synisc*, *er til ero nemdir*, *at bazi hæve bæðe guðs rettar at gæta oc lannz laga* (1ste Blad); *þar sem særr mætesc oc græn torva* (16de Blad); *þa seckiasc þeir at aurum iij* (6te Blad); *ver*

mægtumc við þa, vi besvogre os med dem (9de Blad), o. s. v.

Ligeledes findes, overensstemmende med den ældste Brug, Endelsen *a* i 1ste Pers. i Entallet, og Endelsen *em* i 1ste Pers. i den bet. Maades Flertal; f. E. (*ver scolom biðia þess*) *at ver halldem lande varo byggðu* (Haandskr. af Gulethingsl. 1ste Blad); *ek skotaða* (sst. 33te Blad fra Enden); *ek hæfða* (Haandskr. af Kongespejlet, S. 2).

I 2den Person i Flertallet forekommer ogsaa Endelsen *-r*, foruden den sædvanlige paa *-t* (nyere *-ð*); f. E. *Guð þacki yðr, hærra minn, at þer synir oss sva astsamlega frændzeme, at þer synir mer alla þa luti etc.* (Haandskr. af Kongesp. S. 4, i den trykte Udgave S. 23 *þer synit*); saa og *þer mælltor* for *mælltot* (*mæltuð*), *gator* for *gátot*, *sagdor* for *sagdot* (jf. Fortalen til Kongespejlet, S. XXXII). I Diplomerne forekomme ligeledes begge Endelser; f. E. *þer vilit, þer styrkit, þer set* (Norv. regia, Fasc. 1, Nr. 6 og Nr. 10); *þat bioðom ver oc ollum monnum, at þer ser vægnir oc goðvili- aðir til lærðra manna, oc later þa væl at kommast tiundum sinum oc aðrum rettendum* (sst. Nr. 5, fra Aar 1283).

21. Endelig forekomme i gammel Norsk mange enkelte Ordformer, der i det mindste ikke ere ligesaa hyppige i den sædvanlige Islandsk; saa som Ejeformerne *guðrs* (for *guðs*), *heraðrs kirk-iur* (Gulethingsl. 1ste, 2det, 7de, 19de Blad);

þærssa for *þessa* (Norv. reg. Fasc. 1, Nr. 2); *ifrá*, *ihjá* for *frá*, *hjá* (*hæðan i frá*, *þar i hia*, Norv. reg. Fasc. 1, Nr. 3; Bergensia, Fasc. 21, Nr. 4); Forstavelsen *ó* hedder sædvanlig *u*, som *udadamenn* (Gulethingsl. 16de Blad). Mange flere saadanne kunne vist nok findes, men de foregaaende Bemærkninger ville allerede være tilstrækkelige dels til at oplyse det norske Sprogs Egenheder, dels til at godtgjøre dets Forskjellighed fra ældste Dansk.

Henimod Slutningen af Perioden bliver Brugen af *aa* for *á* og af *fv* for *v* noget hyppigere, og man træffer en enkelt Gang Endelsen *er* for *ur*, som i *Erlinger*, hvorved Overgangen dannes til næste Periode; den almindelige Brug af Endelsen *ær* for *ur* og af *æ* for *a*, *ær* for *ar*, o. lign. har jeg derimod kun fundet i tvende Breve i Diplom. Arnæ-Magn. 2den D. S. 33 og 34, hvilke derfor maa være senere Afskrifter; da det sidste er en pavelig Bulle, hvis Original maa have været paa Latin, saa er det saa meget sandsynligere, at dette Brev er en senere forfattet Oversættelse.

Foruden de forhen anførte grammatikalske Afvigelser finder man endelig ogsaa af og til saadanne, som stride saa aldeles mod Sprogets Grammatik, at de næppe kunne forklares uden som Læsefejl; f. E. *heilags trúar* (Anecd. Sverr. S. 4), hvor Tillægsordet i Hank. er lagt til et Navneord af Hunk., *hina sama lund* (sst. S. 18), hvor Tillægsordets bestemte Form i Intetk. eller Hank. ligeledes er lagt til et Hunkjønssord.

ANDEN PERIODE

fra 1300 til 1400.

22. Sprogets Bygning er i alle væsentlige Dele endnu i disse hundrede Aar bleven saa

lidet forandret, at der ikke kan tænkes paa nogen Lighed imellem Dansk og Norsk fra denne Tid; de gamle islandske Former ere i Almindelighed bibeholdte, og om de end i nogle enkelte Tilfælde vise nogen Afvigelse, saa er der dog kun isteden for den gamle Form sat en anden, der ligger den overmaade nær, medens derimod Dansken allerede før samme Tid havde bortkastet en ikke ubetydelig Del af de gamle karakteristiske Endelser. Man kunde maaskee derfor med nogen Ret indvende, at denne Periode ikke burde betragtes særskilt; vi have virkelig heller ikke antaget denne korte Overgangsperiode saa meget med Hensyn til Sproget, som med Hensyn til Literaturen, der paa denne Tid ligesom aldeles forsvinder, og fornemmelig for at vise, hvilken Indflydelse den islandske Literaturs Forfald har haft paa Sproget; thi som Følger af dette maa man betragte den Vaklen og Usikkerhed i Formerne og den Skjødesløshed i deres Skrivning, som allerede i denne Periode er umiskjendelig. At anføre alle saadanne Uregelretheder, som af og til forekomme ved Siden af ganske nøjagtige Ordformer, er imidlertid ikke her vor Hensigt, saa meget mindre, som der i næste Afsnit skal udvikles, paa hvilken Maade det gamle Sprog efterhaanden tabte sig; men saa meget maa dog her anføres, som kan ansees tilstrækkeligt til at godtgjøre, at Sproget allerede er begyndt at afvige fra sin faste bestemte Karakter.

23. Men i det vi begive os hertil, paatrænger sig meget naturlig den Tanke, hvor mislygt det i Grunden er, at betragte et Skriftsprogs Tilstand, i hvilket næsten ingen Skrifter ere til. Hvor lidet tilfredsstillende vilde ikke en Betragtning over det danske Sprogs nuværende Beskaffenhed være, hvis man vilde uddrage den om end af nok saa stor en Samling af danske Breve, skrevne paa vor Tid; og dog kunne vi, hvad det norske Sprog angaaer fra Midten af det fjortende Aarhundrede og indtil Sprogets Sammensmæltning med Dansken, ikke benytte andre Kilder end saadanne, for en stor Del korte, Breve, skrevne af forskellige Mænd, og sammenligne disse med de Afskrifter af Lovstykker, som efter al Rimelighed ere fra samme Tid. Det blev herved en ufravigelig Regel, at Afgivelser fra den gamle Sprogform, som hist og her maatte forekomme i et eller andet Brev ikke kunde tages i Betragtning, med mindre de fandtes i Breve fra alle Provinser, eller tillige forekom oftere i et eller flere af de større Skrifter. Formedelst denne Beskaffenhed af Kilderne, kan, endskjønt Norges mangfoldige Dialekter aldeles ikke vedkomme denne Undersøgelse, Hensyn paa Dialektforskjel ikke ganske lades af Sigte, da man saare naturlig maa formode, at Throndhjemeren forfattede sit Diplom noget anderledes end Osloenser, eftersom ingen af dem havde noget fast Skriftsprog, hvortil han kunde holde sig.

Vi forudskikke derfor, som en almindelig Bemærkning, at en fuldstændig Udvikling af det norske Sprogs Beskaffenhed paa denne og følgende Tid nødvendig maa tage Hensyn paa tvende Hoveddialekter, den søndenfjældske og den nordenfjældske. Den første synes især at være kjendelig i en skjødesløseres Behandling af Ordenes Endelser, den sidste i en bredere Udtale af Selvydene.

24. Skrivningen er noget mere skjødesløs end i forrige Periode, hvilket tillige viser, at Opmærksomheden paa den bestemte Udtale har begyndt at tabe sig.

Isteden for *a*, i Betydning af *å*, bliver nu *aa* eller sammentrukket *æ* mere almindeligt, uden at dog nogen af disse Skrivemaader, *a* eller *aa* eller *æ* eller *o*, som ogsaa anvendes, er eneherkende.

Der skrives *maal* og *mol* (*mål*); *saar* og *sor* (*sår*) (Arnæ-Magn. Nr. 302, Fol. jf. Fortalen til Magnus Lagabæters Gulethingslov, S. XXXIX), hvorefter man med Sikkerhed kan slutte, at Udtalen med *å* nu har været den herskende; ligesaa *Paall*; *fyrir saal sinni*; *aa*; *aare* (*ári*); *baarðar son*; *aslaaks*; *alla þaa* (*þá*) *værd-aurar*; *aatte* (*átti*) o. s. v. (Bergensia, Fasc. 23, Nr. 3, 4, 5, 6, o. fl.; Osloensia, Fasc. 74, Nr. 1, 21, 22, o. fl.) Tegnet *æ* forekommer f. E. i *vær*, *vor*; *fæ*, at faae, o. desl., i Haandskriftet af Hirdskraa Arnæ-Magn. Nr. 322, Fol., i Haandskr. af Magnus Lagabæters Frostethingslov Arnæ-Magn. Nr. 69, 4. (9de og 10de Blad), i Thrandhemensia, Fasc. 10 Nr. 18 fra 1350, o. fl.

Vokalfordobling er vel endnu langt fra at være herskende, men Brugen af det dobbelte *aa* synes dog at have ledet til dens Anvendelse i mange andre Ord, hvor den ganske strider mod Grundsprogets Natur.

Man finder saaledes *veer* (isl. *vér*), *liíf*, *tiíd*, *siín* (isl. *sin*) *a millum*, *bool*, *Osloo*, o. lign. (f. Ex. Norvegica regia, Fasc. 2, Nr. 13 fra 1338, Nr. 19 fra 1350; Bergensia, Fasc. 23, Nr. 4 fra 1337, Nr. 6 fra 1338; Osloensia, Fasc. 74, Nr. 1, 2, 3, o. fl.)

Men endnu hyppigere er Konsonantfordobling i Enden og Midten af Ord, uden al Betydning; og omvendt skrives en enkelt Konsonant i Ordenes Slutning, hvor Fordoblingen dog har Indflydelse paa Udtalen.

Man finder saaledes *maal* og *maall*, *bool* og *booll*, *till*, *langtt*, *rangtt*, *skorett*, *vartt*, *vort*, *vttan*, *skipttis*, o. s. v., og omvendt *ein* for *einn*, *alra* for *allra*, og saaledes videre *n* og *nn*, *l* og *ll*, *r* og *rr* i Flæng brugte i Endelserne (f. E. i Norv. regia, Fasc. 2, Nr. 1; Bergensia Fasc. 23, Nr. 4; Osloensia, Fasc. 74, Nr. 17, 22, o. fl.; Arnæ-Magn. Nr. 69, 4., Nr. 302, Folio, jf. Udgaven af Magnus Lag. Gulethingslov, S. XL).

Forskjellen imellem *þ*, *ð* og *d* iagttages ikke nøjagtig; for *þ* finder man ogsaa *th*; *ð* synes vel at være saare almindeligt, men stundum staaer det ogsaa i Ordets Begyndelse; enkelte Steder træffer man endog *th* for *t*; *tth* for *tt*. For *v* skrives nu ogsaa, som i svenske Skrifter, ofte *fu* eller *fv* eller endog *w*; Lydene *u* og *v* betegnes i Flæng med *u*, *v*, *w*.

*Th*¹⁾ findes i *Thorbiorn*, *ð* i *Erlendr*, *Ogmundur*, *d* i *æda*, *broder*, f. E. i *Bergensia*, Fasc. 23, Nr. 19 fra Aar 1359; med *th* skrives *ath*, *at*, *æfthir*, *efter*, *atthi* (*átti*) i *Osloensia*, Fasc. 74, Nr. 5, 18, 25, o. fl. *Fu* for *v*, som i *hafua*, *riufua*, *siofuar*, *utgefuezt*, *gorfuar*, o. s. v., findes hyppig, f. E. i *Norvegica regia*, Fasc. 2, Nr. 9 fra Aar 1313, *Bergensia* Fasc. 23, Nr. 6, 7, 18; *Arnæ-Magn.* Nr. 302, Fol.; *Brev* fra 1323 i *Thorkelins Analecta*, S. 174, o. fl.

25. Om Udtalen af *á* er allerede bemærket, at den maa være gaaet over til *â*, da *o* skrives isteden for *á*, saasom i *sio'fr*, *holfum* o. desl., hvilket nu findes hyppigere end forhen (f. E. i *Arnæ-Magn.* Nr. 69, 4.; *Osloensia*, Fasc. 74, Nr. 4). Imidlertid hersker der en saa stor Ombytning af næsten alle Vokaler, at det vil være saare vanskeligt, at bestemme, hvilken Udtale der har været den mest herskende; foruden det ved forrige Periode bemærkede, at *æ* staaer for *e*, *æi* for *ei*, fortjener især følgende at anføres: For isl. *a* staaer ogsaa *æ* eller *e*, ligeledes isteden for isl. *á*; og omvendt *a* for isl. *e*, og *e* for isl. *æ*; for isl. *e* ogsaa *ø* og for isl. *ey*, *øy*; derved har Udtalen nærmet sig den danske fra samme Tid; *au* og *øy* ombyttes; samt *æ* og *eo*; *è* synes endnu klarere end i forrige Periode at have været udtalt som enkelt *æ*; og da *au* ogsaa udtrykker *ø* og dette

¹⁾ I *Thorkelins Analecta ad jus publicum et feudale regni Norvegiæ* findes overalt *th* for *p*, men det findes ikke saa i Originalerne (see Fortalen, S. XVIII).

ombyttes med *e*, saa finder man ogsaa *au* for isl. *e*, og ligesaa *au* for isl. *ei*; ligesaa med en bredere Udtale *au* for isl. *æ*, *ei* for isl. *e*; og endelig synes især den throndhjemske Dialekt endnu mere at have udvidet Vokallydene, ved at sætte *eia* for isl. *já*.

F. Ex. *þæt*, det, staaer for *þat*, *þærf*, *tör*, for *þarf*, *æftr*, efter, for *aptr*, *hena*, hende, for *hana*, *þer* for *þar*; *læta* eller *leta* for *lata*; *val* for *vel*; *bede* for *bæði*, *þer systur* for *þær systur* (Arnæ-Magn. Nr. 302, Folio, jf. Fortalen til Magnus Lag. Gulethingslov, S. XXXIX; Arnæ-Magn. Nr. 69, 4., 9de, 16de, 17de Blad; Osloensia, Fasc. 74, Nr. 25, o. fl.; Kónga erfða ok ríkis stjórn, S. 5, 22, 21, 25); *æyk*, Øg, for *eyk*; *freokorn* for *frækorn* (Magnus Lag. Gulethingsl.); for *aurir* skrives ogsaa *öyrir*, hvilket viser Ælden af Udtalen *au* (öj) (Arnæ-Magn. Nr. 302, Fol.) Man finder ej sjældnen *fæl*, faldt, for isl. *fell*, *hællt*, holdt, for isl. *helt* (Kóngaerfða, S. 18; Arnæ-M. Nr. 69, 4., 22de Blad); for *fè* og lign. skrives ofte *fee*, for *sèr*, *seer*, for *rètt*, *reettr*; men endnu mere paafaldende er *saugir* for *segir*; *aurfd* for *erfð*; *aucki* for *ecki*; *austir* (paa Runestene almindelig) for *eptir*; *þauir* for *þeir*; *hollost-osamlauga* for — *lega*; *flaurum* for *fleirum*; *autt* for *ætt* (der ogsaa skrives *ett*); *sueiria* for *sverja* (Kóngaerfða, S. 13, 17, 30, 13, 14, 22). Endelig finder man i Arnæ-Magn. Nr. 69, 4. ofte (f. E. 12te, 17de, 22de, 29de, 30te Blad) *seialfr* for *sjálfr*; *þeir seia* for *þeir sjá* (hvilket andensteds skrives *sea* eller *sia* eller *sæa*); *efter feiar magni* for *fjár*. Paa den ene Side ere altsaa nogle islandske Tvelyde, som *á*, *æ*, gaaede over til enkelte Lyde, medens paa den anden Side andre Tvelyde ere fremstaaede, saaledes som de endnu findes i norske Dialekter.

26. Denne Ombytning af nærliggende Selvlyde har uden Tvivl givet Anledning til, at, uagtet den hele gamle Bøjning endnu er beholdt, dog enkelte Afvigelser fra samme hist og her have indsneget sig, hvorved da efterhaanden Vejen til Sprogets fuldkomne Forandring mere og mere maatte banes. De i Islandsken eller ældste Norsk karakteristisk forskjellige Endelser *ir, ar, ur; i, a, u*, o. lign. maatte nemlig snart tabe deres Betydning, naar de sammensmæltede i *ær, æ*; og Begyndelsen til denne Overgang kan allerede antages at finde Sted i nærværende Periode.

Man finder i Endelserne af Navne-, Tillægs- og Gjerningsord *ær* eller *er*, ikke blot for *ir*, thi dette er hyppigt, men ogsaa for *ar* og *ur* (*r*); stundum sættes endog for sidstnævnte Endelse *ar*, formedelst Ombytningen af *a* og *æ*; paa lignende Maade *æn* for *an*; *æ* for *a, i, u*, o. desl. Stundum findes derfor ogsaa blot *r* for Ejeformen paa *ar*. F. E. Former som disse: i Ent. Nf. *Eilifer, Erlinger, Finner, Gudlæiker, var virdulegher herra, ævenleger fridr, konger sialfuer*, og i Ent. Ejef. *krununner*, findes i Brevet fra 1323 i Thorkelins *Analecta* S. 174 fgg.; ligesaa *loglægher Noreghs kóngr; sekker (sekr); æin skilriker bonde*; samt i endnu flere Endelser: *dæter; oll anner vaðaverk; mark silfers; at þrimer hærskipum; stænder (stendr)* i Arnæ-Magn. Nr. 69, 4. (f. E. 9de, 12te, 13de, 18de, 22de, 24de Blad). I Diplomerne finder man ligeledes hist og her *æiner* (Einar); *æræligher man; quedio guds øk sinæ; i þessa þæira vmbodhæ; eder (eller); þoræ* (Thora); *medr min-om godom vilæ; fullæn vilæ; at fylghæ; i Hf. siræ simonæ ionssyne; vñ halfuæ mærkæbol iærdær i husæby*

i nørdræ gardenom; til sannyndæ her um; til sannindhe setti mith (til Bekræftelse sætte vi); af æinni halfw..... en af annæra halfw; a þredie are; Marie messo æftan (Osloensia, Fasc. 74, Nr. 1, 2, 3, 8, 12, 14, 18, 20, 21, 26, 28 fra Aar 1381 fgg., o. fl.); sjældnere bortkastes Endelserne, som i Nf. *Heinrek*; þeir allæ; i Ef. at *Mari kirkiu*; till sanzs widnitzburdh her vm; godre aminning (for *góðrar áminningar*); til tomttenne (for til *tómtarinnar*); medr ja orde oc samþykt magnilde hustru minni; samt sette (for *settu*) ver fyrnemde var insigli; a fyrnemdo are, dagh (for *degi*) ok tima (sst. Nr. 1, 3, 4, 14, 19, 22, 26; *Bergensia* Fasc. 23, Nr. 19 fra Aar 1359, o. fl.) Den besynderlige Endelse *ar* for *r*, *ur* findes igjennem alle Ordklasser i Haandskriftet Nr. 1502, 4. paa det Kongel. Bibliothek (see Fortalen til Magnus Lagabæters Gulethingslov S. XLVI); da dette Haandskrift tillige indeholder de udgivne Skrifter *Jus Vicensium* og *Kónga-erfða*, saa vælge vi Exempler derpaa af sidstnævnte; man finder her *hollar oc tryggar*; *fremstar oc hestar*; *sannar*; for *holtr* o. s. v., ligesaa *til aldars*; *hans retter eftir komandar* (for *komendr*); *ein af þeim þrimar*; *tekar, heuar* (for *tekr, hefr*); *adar, aftar* (for *áðr, aptr*) (S. 34, 22, 5, 21, 10, 17, 18, 2, 9, 33); det samme findes ogsaa i Diplomer, som *Osloensia*, Fasc. 74, Nr. 17, 20, 25. Ligeledes forekomme Former som *trunadr eid, iamnadr men*, o. desl., saavel i nysanførte Haandskrift, som i Diplomerne.

27. Tabet af Endelserne maa nødvendig medføre Tabet af den Omlyd, til hvilken de i Almindelighed have givet Anledning; men da Endelserne endnu sædvanligst ere bevarede, saa findes ogsaa Omlyden foran Endelser med i næsten overalt ganske regelmæssig. Derimod

ere Formerne med *a* for *ö* foran Endelser, som indeholde *u*, langt hyppigere end i forrige Periode, især i den sydlige Dialekt.

Da dette Tilfælde forekommer saa ofte, saa kunne nogle faa Exempler være tilstrækkelige, saasom *a mid-fastu þingi; botolfs vaku æptann* (Arnæ-Magn. Nr. 302, Fol.); *lagum kyrkiunnar; allu folkeno; i enge lande adru; þeir kallado; hafum ver tekit; i nafni fadur oc sunar oc heilaghs anda; skatlandum* (Kónga-erfða, S. 5, 6) og den i Diplomerne hyppige Formel *þeir heldo handom saman*, i hvilken der dog ogsaa ofte staaer *hondom* (d. e. *höndum*).

28. Desuden vil der i enkelte Ord kunne samles adskillige fra det gamle Sprog afvigende Former, af hvilke især maa mærkes Lideformen paa *s*, og Formerne *mit* og *mer* for isl. *við* og *vér*.

Da Ordet *Mand* forekommer saa ofte, saa har det stundum antaget den gammeldanske Form *man* (f. Ex. Osloensia, Fasc. 74, Nr. 1, 2, o. fl.); Ejef. *gudæs*, som det synes, dannet efter t. *Gottes*, forekommer af og til (f. E. sst. Nr. 11; Kónga-erfða, S. 2, 30); det i ældre Dansk ej usædvanlige Flertal *aughn*, Öjne, findes i Arnæ-Magn. Nr. 69, 4. (17de Blad). Lideformen paa *s* er ikke almindelig, men man finder dog undertiden *selias, kændis* (Osloensia, Fasc. 74, Nr. 29, 11). Derimod forekomme tit og ofte i Diplomerne som 1ste Persons Stedord i Flertallet *mid* eller *mit* (for isl. *við*, der dog egentlig kun skulde bruges om Totallet) og *mer* eller *mær, meer* (for isl. *vér*). Disse Former ere formodentlig fremkomne af Gjerningsordets Endelse *-om*, som gjerne gaaer forud, paa samme Maade som det svenske *Ni* (for *I*) er fremkommet af 2den Persons Endelse i Flertallet paa *-n*; de norske Former bruges

imidlertid ogsaa uden at Gjerningsordet gaaer forud. F. E. et throndhjemsk Diplom fra Aaret 1350 (Thrandhem. Fasc. 10, Nr. 18) begynder saaledes: *Ollom monn-om þæim sem þætta bref sea edr hoyra senda petr Sighurdar son, suein eireks son quediū guds ok sina. mid giorom ydr kunniktt &c.*; siden forekommer *þat woro mid i hia ok heyrdom æ.* Saa og i Bergenske Diplomer: *þat varo mit i hia ok hæyrdum a; til sanz vitnisburðar sætto mit okor insigli firir þætta bref; voru mit; settum mit* (Bergensia, Fasc. 23, Nr. 1. fra 1331; Nr. 5 fra 1338), og i Opsloske f. E. *mit wiliū yðr kunnick gera, at mit warom i hia; settu mit* (Osloensia, Fasc. 74, Nr. 3). Skjønt *vér* ogsaa forekommer, saa finder man dog tillige almindelig paa selvsamme Maade: *varom mer, settom mer, o. desl.* (f. Ex. sst. Nr. 2). Heraf er det fremdeles klart, hvorledes den karakteristiske Flertalsform i første Person saa let kunde tabes, i det nemlig Konsonanten gik over paa det følgende Ord, og Vokalen *o*, ligesom alle de andre Endevokaler, tabte sig i *e*.

TREDIE PERIODE

fra 1400 til 1530.

29. Naar man sammenligner Dokumenter fra denne Periodes Begyndelse og Slutning, (thi hvad Lovstykkerne angaae, da have de dels beholdt mere af det gamle Sprog, dels kunne de ej saa sikkert henføres til en bestemt Tid), da maa man overraskes ved den betydelige Forskjel i Sproget, og forundre sig over, at der i hundrede Aar kunde skee en saa stor Forandring. Endnu en Tid lang efter 1400 vil ingen Dansk, som ej besidder Kundskab i Is-

landsk, rettelig kunne forstaae noget Brev, da Sproget næsten aldeles er islandsk, og derimod omtrent ved 1500 vil enhver dansk Mand, der ej er aldeles uøvet i at læse gammel Dansk, kunne forstaae de norske Breve, paa en eller anden Endelse og et eller andet Ord nær, som ville forekomme ham besynderlige.

Paa den besynderligste Maade er endog i selvsamme Brev forskjellige grammatikalske Former blandede imellem hverandre, snart nemlig een, som er god Islandsk, snart en anden, som er ligefrem Dansk, snart en tredie, som er ingen af Delene, saa der kan ikke have hersket større Uregelrethed i Babels Sprogforvirring end her. Dette lader sig imidlertid forklare, dels af den Uorden, der virkelig maatte finde Sted i et Sprog, som ingen skriftlig Literatur mere kunde holde i Ligevægt, dels deraf, at de Breve, vi have tilbage fra denne Tid, ere forfattede af Mænd med ganske forskjellig Dannelse. Man kan derfor heller ikke forundre sig over, om man midt imellem de norske Breve støder paa nogle, som synes at være skrevne af svenske Mænd, andre som synes at have været ført i Pennen af danske, og maaskee ogsaa virkelig ere det.

Man finder dels i selvsamme Brev, dels i Breve fra samme Tid og Sted, Former som *kaup* og *køp*, *heyra* og *høra* (Thrandhemensia, Fasc. 16, Nr. 1, 2, 6), *legghit* og *lighat*, ligget (Bergensia, Fasc. 25, Nr. 8), *jak* og *ægh*, sædvanligst *æk*, *jeg* (Thrandh. Fasc. 17, Nr. 11), samt de mest modsigende grammatikalske Former

sammenstillede, saasom i Hensynsf. i Intetkjön *meth thezsu mit nerwarande opna breff* (Thrandh. Fasc. 16, Nr. 5), med isl. Endelser *med þessu minunærverandu opnu brefi*, d. med dette mit nærværende aabne Brev; i Flertallets første Person *wij kennoms oc tilstaa, wij hafuom og late wij* (sst. Nr. 1. f.), o. s. v. Denne Blanding af forskjellige Endelser maatte især tage Overhaand, da man begyndte at optage fremmede Ord, som man ikke var vant til at give de gamle Endelser; man finder nemlig, ligesom i gammel Dansk, Sammenstillingen af et nordisk og et fremmed Ord oftere (f. E. *at luka ok betala*, Bergens., Fasc. 25, Nr. 16 fra Aar 1458, skrevet til en tysk *kopmangere*); men denne Endelsernes Sammenblanding er dog tillige saa hyppig, at den vidner om et Sprog, der er i fuldkommen Opløsningstilstand. Som Exempler paa Breve, der have Lighed med Svensk og med Dansk kunne anføres Bergens., Fasc. 25, Nr. 12 fra 1427, der i det mindste bestandig har Formen *jach*, *jeg*, og Endelser paa *a* for *o*, og sst. Nr. 15. b. et dansk Kongebrev, dateret Bergen 1453.

30. I det Thronhjemske kan Sprogets Overgang imod Dansk allerede mærkes fra henimod 1450, men endnu ved 1500 er Forskjellen fra Dansken tydelig, indtil endelig Endelserne mere og mere tabe sig, bløde Konsonanter komme isteden for haarde, dobbelte for enkelte, kort Sprogets Ejendommeligheder falde bort. I Bergen og det sydligere Norge, hvor der herskede større Samfærsel af flere Nationer, viser Overgangen sig noget tidligere, og fuldendes noget snarere.

31. Saalænge som det norske Sprog ikke var ganske og aldeles sammensmæltet med dansk

Skriftsprog, og det endog en Tid lang efter 1500, adskiller det sig tydelig fra Dansken ved de, midt imellem danskagtige Former, hyppig forekommende ældre, især ved de gamle Hensynsformer af allehaande Endelser, der i Dansken meget snart tabte sig. Selve Forvirringen i det norske Tungemaal kan altsaa tjene til et Kjendetegn paa, at et Skrift, hvori en saadan almindelig findes, naar det er skrevet i et af de tre nordiske Sprog, henhører til Norge og til denne Tid.

Det forstaaer sig selv, at Læseren, for med Sikkerhed at kunne dømme derom, maa være nogenlunde bevandret i Sprogformerne, men selv for den mindre Øvede maa det være klart, at Hensynsformer som *meth tesse mine breffue*, med dette mit Brev; *allom mannom*, alle Mænd, o. desl. ere aldeles udanske.

32. Et endnu sikrere Kjendetegn, hvorved det norske Sprog ligefra den ældste Tid indtil det aldeles forsvinder, tillige tydelig adskiller sig fra det svenske, er *Vedligeholdelsen af Tvelydene*, thi ihvorvel ogsaa derfra findes adskillige Afvigelser, saa gives der dog næppe noget norsk Skrift eller Brev, hvori jo af og til en saadan Tvelyd forekommer i Forbindelser, hvor den saavel i Svensk som i Dansk er gaaet over til en enkelt Lyd.

Dette er ikke allene Tilfældet i selve denne Periode, men ogsaa endnu efter samme, da Sproget ellers næppe kan skilles fra Dansk. F. E. *ein*, *eit*, een, eet; *nærmeire*, nærmere; *fleire*, flere; *heiderligh*, hæderlig; *heil*, heel; *theira*, deres; Hf. *deighi*, Dag;

seighe, sigē; *eighn*, Ejendom; *eigen*, egen; *eydh*, Ed; *svæk*, sveg; *heyra*, høre; *öyre*, Øre (Penge); *kaup* eller *koup*, Kjøb; *naudsyn*, Nødvendighed; o. s. v. (Thrandhem., Fasc. 16 og 17, o. s. v.; den røde Bog paa flere Steder). Samt langt senere: *eynno*, een i Hensynsformen; *eigen*, egen; *heyter*, hedder; *koup* eller med blød Konsonant *koub*, Kjøb; *lous* eller *löss*, løs; *løyte*, løste (Stavangrensia, Fasc. 49, Nr. 2, 3, 5, 6 fra 1533 til 1540); og ligeledes *weir*, for *vær*, vi; *seir* for *sér*, sig; *teiris*, deres, o. lign. i de senere Afskrifter af Dokumenter i Throndhjems Domkapitelsbog. Endelig henhøre Tvetydene endnu den Dag i Dag til det norske Almuesprogs Karakteristik; f. E. *ejn Lejk*, en Leg; *hejle*, hele; *mejre*, mere; *hejm*, hjem; *vejt*, veed; *Ouge*, Öje; *Tröthejt*, Træthed; *lous*, løs; *flout*, flød; *strouk*, strøg; *röjke*, rouk, ryge, røg, o. desl. (Sangen Hejmatkomsten i den nordre Gudbrandsdalske Dialekt, i Hermoder, et norsk periodisk Skrift, Nr. 12; og Hallagers norske Ordsamling).

Foruden det anførte Kjendetegn, taget af Tvetydene, kan desuden mange andre mindre grammatikalske Særegenheder, saasom det foran Endelserne bibeholdte *j*, Brugen af den betingende Maade, og desl., som ogsaa endnu findes i Almuesmaalet (f. E. i den nysangførte Sang *længje*, længe; *ha* og *hö*, formodentlig af isl. *hafði* og *hefði*) tjene til Adskillelse fra Nabosprogene; og endelig mange enkelte Ord og Ordformer, som tildels endnu have hjemme imellem Norges Fjælde, og ved hvilke især den Danske vil studse, som ham ubekjendte, saasom *lutr*, Deel, *forsio*, Forsyn, *blæzan*, Velsignelse, *nytsæmd*, Nytte, *til hugnadar*, til

Tjeneste, *frid ok grid*, Fred, *ulydni*, Ulydighed, *aa þæn haut*, paa den Maade, *sættir*, enige, *ymsær*, forskjellige, *skipader*, indrettede, *sidharmeir*, senere, *giorlæ*, vel, *hia*, hos, *þeir* eller *þeer*, de, *seer*, sig, *ormren*, Ormen, *prestren*, Præsten, o. s. v. (den røde Bog, fol. 21, 25, 138).

33. Hidtil betragtede vi det norske Sprog kun forsaavidt det i enkelte Smaating afveg fra Islandsken; ville vi følge Sprogets Gang, saa maa vi nu tillige gaae ud fra Dansken, for at vise hvorledes det norske Sprog nærmer sig denne. Vi skulle altsaa betragte, hvorledes begge Sprogene, det gamle og nyere, ligesom mødes paa deres Vej, og hvorledes den blødagtige Yngling, der selv endnu ikke har naaet den kraftige Manddomsalder, ryster den gamle djærve Gubbe, indtil han lader alle sine Oldtids Vaaben og Prydelser falde. Denne Kamp finder ej Sted uden megen Modstand, og som enhver anden Naturreystelse er den ulige lettere at føle, end at beskrive. Vi ville imidlertid forsøge, saa godt som vi formaa, at give nogle af dens Hovedtræk.

34. Ved Retskrivningen dvæle vi just ikke synderlig længe, thi det er let at formode, at den, ligesom i gammel Dansk, er temmelig broget. Dog maa bemærkes, at den norske Skrivemaade ikke indtil 1500 er nær saa uregelmæssig som den gammeldanske. Vel er Vokalfordoblingen efterhaanden bleven mere her-

skende, men formedelst Tvelydene aldrig saa almindelig, som i Dansken; *p* vedligeholder sig næsten saa længe som Sproget, men ombyttes ogsaa med *th*; endelig blandes ogsaa *p*, *d* og *t* stundum med hverandre, aldeles som i gammel Dansk: og *ch* kommer, men først senere, isteden for *k*. Efter 1530 bliver derimod Ret-skrivningen, som i gammel Dansk, overfyldt med overflødige Vokal- og Konsonanttegn.

Vokalfordoblingen forekommer af og til i enkelte Ord, men ikke som nogen herskende Brug, saasom i *liif*, *doom*, *logbook*, *nideroos*, *boo*, *troo*, *gootz*, *sec*, *veer*, *vi*, *i lææm* (Stedsnavn), *a hææstæ bryggionom*, *viighdi* (Norv. reg., Fasc. 2, Nr. 16; Thrandh., Fasc. 16 og 17; Bergensia, Fasc. 25; den røde Bog, fol. 136 og 137). Allerede 1402 ere Tegnene *th*, *d*, *t* blandede, aldeles som i gammel Dansk, saasom *thw*, *to* i Intetk.; *latha*, lade; *witha*, vide; *ta*, da; *tat*, det; *te*, de; *tan*, den; *tesse*, disse; *tess*, dets; *tik*, dig (Thrandh., Fasc. 16, Nr. 1. a. fra 1445, Nr. 1. d., Nr. 2 fra 1416; Fasc. 17, Nr. 1. b.; Bergens., Fasc. 25, Nr. 2 fra 1402, o. fl.) For *k* bruges undertiden *ch* i *och* (Thrandh., Fasc. 16, Nr. 6).

35. Hvad Udtalen angaaer, da har Lyden af *â* vedligeholdt sig i adskillige Ord, hvor Dansken har antaget *a*, hvilket tjener til at bekræfte hvad vi i første Deel af dette Skrift antog efter Formodning, at samme Udtale ogsaa har været i Dansken, især i dens ældre Perioder. Ogsaa indtræde andre danske Vokal-overgange i enkelte Ord, saasom *a* og *â* til *æ*; *a* til *o*; *e* til *o* (senere i Dansken ogsaa til *a*);

y eller *i* til *o*, o. lign.; ja, uagtet, som vi allerede have bemærket, Tvelydene i det hele taget vedligeholde sig, saa træffer man ikke desmindre af og til Overgange fra *ey* og *au* til *ø*; fra *ei* til *ø* (og derfra igjen til *e*); fra *ei* ligeledes ligefrem til *e* (*ee*); ikke at tale om Ombytning af *æ* og *e*, af *ja* og *e*, *jæ* og *æ*, o. desl. Lyden af *j* foran Bøjningsendelserne findes i det hele taget regelmæssig beholdt, men der forekommer ogsaa tidlig enkelte Undtagelser derfra. Endelig finder man imod Slutningen af Perioden ogsaa bløde Medlyde, hvor Stamsproget har haarde, og dobbelte, hvor Stamsproget har enkelte. Med Hensyn til Udtalen saavel af Selvlyde, som Medlyde, dannes altsaa herved efterhaanden Overgangen til Dansk.

Man finder ej sjælden Former som *Niculos altare*, *þaa*, da, *fraa*, fra, *jaa*, ja, *aader*, för, isl. *áðr*, ver *ífuér*laasom, *tvæir skilríiker vaattar*, Vidner, o. desl. (Den røde Bog, fol. 137, 195; Thrandh., Fasc. 17, Nr. 11; Bergens., Fasc. 25, Nr. 3, o. fl.) *A* og *á* er gaaet over til *æ* i saadanne Ord som *hiërta* for *hjarta*; *hiælm* for *hjålm* (den røde Bog, fol. 21, 6), og *a* er gaaet over til *o* i Ord, som *jordær* for *jarðir*, Jorder; *holda* for *hallda*, holde (Thrandh., Fasc. 16, Nr. 1. d.), ligesaa *sem* til *som*; *stendr* til *stonder*, stander, staaer; *firi* til *fore* (Bergens., Fasc. 25, Nr. 8 fra 1416, o. fl.); Formerne *gaar*, *staar*, *faar* forekomme ogsaa allerede i Begyndelsen af Perioden. Former, som *høra*, *østen* (Navnet Eysteinn), *løser*, *bød*, *køp*, *ødmjuk*, *møssø* for *messu*, *þøm* for *þeim*, dem; *helsom*, hilse vi, i *trondheme*, i Thrandhjem, *mera*, mere, *heemolt* (for *heimolt*), *dela* (for isl. *deila*) forekomme af og til ved

Siden af de sædvanlige diftongiske Former, (f. E. Throndhem., Fasc. 16, Nr. 1. c. d. Nr. 2, 3, 5; Fasc. 17, Nr. 1. a., Nr. 2; Bergens., Fasc. 25, Nr. 2, 7, 14.), samt *dekin* for *djakn* (Throndh., Fasc. 16, Nr. 4), *sææll*, *Sjæl*, i de throndhjemske, *siæll* i de bergenske Breve. Skjönt Former som Hf. *hverjo aare*, hvert Aar, *meth allom theim stykkjom*, med alle de Stykker; *sættjas*, sættes, o. desl., overensstemmende med den gamle Sprogform, ere almindelige og næsten eneherskende, saa finder man stundum ogsaa andre uden *j*, som *at henghe* for *henghja* (Throndh., Fasc. 16, Nr. 1. d.), *fylghe* for *fylghja* (Bergens., Fasc. 25, Nr. 14) o. desl., hvilket naturligvis især finder Sted imod Slutningen af Perioden. Bløde Konsonanter træffer man sjælden hvor Stamsproget har haarde, og dette kan altsaa ogsaa tjene til et Skjelnetegn fra Dansken; f. E. man finder sædvanlig Former som *mik*, mig; *fatike diækna*, fatige Degne; *sokn*, Sogn, og kun sjælden *megh*, sogn (Throndh., Fasc. 17, Nr. 9; Bergens., Fasc. 25, Nr. 18). Dobbelte Konsonanter for enkelte, saasom *unna* for *una*, at ynde; *samman* for *saman*, *skullu* for *skulu*, skulle, *sættia* for *setja*, sætte, findes noget oftere og tidligere (Bergens., Fasc. 25, Nr. 10; Gulethingsloven Arnæ-Magn. Nr. 61, 4.)

36. Hvad Bøjningen angaaer, da er den ingenlunde saa mangelfuld, som i gammel Dansk; Forandringen bestaaer ikke saa meget deri, at Endelserne ere overalt bortfaldne, thi mange af disse findes endnu længe efter Periodens Slutning, som snarere deri, at danske, og tildels svenske, Former ere blandede med de oprindelige; denne Blanding finder især Sted i den sidste Halvdel af det femtende Aarhundrede; de danske Former faae Overvægten i Begyn-

delsen af det sextende, men enkelte norske Endelser findes dog endnu ved Slutningen af dette.

Det vilde blive for vidtløftigt, og det synes heller ikke nødvendigt, at forfølge Forskjellen imellem de danske og norske Endelser igjennem alle Grammatikkens Former; men nogle af de væsentligste maa dog her anføres for at gjøre denne Forskjel anskuelig for Læseren.

Man finder, selv efter at de fleste gamle Former ere tabte, visse ofte forekommende Vendinger i Brevenes Begyndelse og Slutning temmelig nøjagtig beholdte, nemlig saadanne som *Ollum monnum* (eller *allum mann-om*) *þeim* (eller *þøm*), *som þetta bref sea edr höyra* (eller *see eller høra*), og i Slutningen *i stad*, *dægghi ok aare sem fyr seghir*, i hvilke Ord ikke allene de gamle Hensynsformer i begge Tal, men endog Omlyden have vedligeholdt sig. Lignende, saavel som andre Udtryk i Brevenes Midte, i hvilke dels Ejeformer, dels Hensynsformer, dels 1 Person af Gjærningsord i Flertallet have vedligeholdt sig, findes endnu efter 1550, f. E. følgende tagne af Stavangrensia, Fasc. 49, Nr. 1-12 fra 1533-87: *i samme handærbande* (isl. *handarbandi*); *hørdhem aa ia oc handherband there*; *holde hannom* (for *handom*, isl. *höndum*) *szammen*; *meth lwttom oc lwnnendwm*, *meth wattu oc wedestadwm*; *for huarioru manne*; *meth thesze* (isl. *þessu*) *wortt obne breff*; *aff eyngo halffuæ* (isl. *af einni hálfu*) og *af annaræ halffuæ*, for hvilket Udtryk man først i Nr. 10 fra 1568 finder: *paa den anden siide*; *sogom* (isl. *sáum*) *oc hørdom*; *hengywm*; *henge mett* (vi) *wor ind-segle* (vore Segl).

Temmelig længe ere Endelserne paa *r* vedblevne i Nf. af Navne- og Tillægsord, men især Ejeformer paa *-ar* i Navneord og paa *-ar*, for *-rar*, i Tillægsord, som

godar aminningar, til æfuerdeligar eignar (Norveg. reg., Fasc. 2, Nr. 16; Thrandh., Fasc. 16, Nr. 1. f.) Hensynsformer i begge Tal paa *i* og *om* findes næsten overalt, og ligesaa 1 Flertal af Gjærningsordene paa *om*. Længere end Hankjønnets Flertalsformer paa *ar* have Hunkjønnets, især de paa *ur* eller *or*, som endnu mere karakteristiske, vedligeholdt sig, og tildels gjælder dette ogsaa om Tillægsordenes Flertal i Almindelighed, som *fleire adrer godir mæn ok konor* (Thrandh., Fasc. 16, Nr. 1. c.), *æingar gamblar skuldir* (den røde Bog, meget ofte), ligesaa, vel af en lignende Grund, Endelsen paa *ugher*, som i *rætferdugher*, retfærdig. Fornemmelig ere saadanne Former, som ingen Endelse havde at tabe, blevne opbevarede længst; derfor ere Intetkjønsformerne i Flertallet af Tillægsord uden Endetillæg meget sædvanlige, og overensstemmende dermed det bestemte Flertal paa *-en* i Navneord af Intetkjøn, saasom i *som brefuen ther wm ludha*, som Brevene derom lyde; *eptr thy som brefuen ther wm giordh sielf wtvisa*, eftersom de derom gjorde Breve selv udvise; *waro þa ok en lesen þau bref*, da bleve ogsaa endnu læste de Breve. Sprogets Overgang bestod nemlig især i at bortkaste Endelserne, og der maatte endnu hengaae en lang Tid, førend det begyndte at optage ny, som havde liden Overensstemmelse med dets gamle Beskaffenhed. Da de gamle Kjøn ogsaa meget længe bevaredes uforvanskede, saa finder man ogsaa langt hen i Tiden de bestemte Ejeformer, som *aa hærskaþsins uægna*, paa Herskabets Vegne, *kronunnar gootz*, Kronens Gods, saa at om end Hunkjønnsformerne lede nogen Forandring, saa bleve de dog ikke blandede med Hankjønnsformerne. Endelig vedligeholdte de gamle Former sig især i Stedordene og Talordene, saasom *weer*, *vi*; Hf. *þui* eller *þy*, det, *tesso*, dette; Flt. i de forskjellige Kjøn *þeir*, *þær* og *þau*; Hf. *huæriom* for

Hank., *huærre* for Hunk.; ligesaa *einom* og *einne* og Gf. i Hunk. *eina*; samt Flt. *tuæir* og *tu*, o. desl. Det behøver efter disse Bemærkninger næppe at anføres, at det hele Konjugationssystem endnu har vedligeholdt sig, og at man i Norsken, langt almindeligere end i gammel Dansk, finder gamle Former af Datider, som *krafde*, *krævede*, *selde*, *solgde*, *gæk*, *gik*, *læt*, *lod*, *laut*, *erholdt*; *luka*, *lauk*, *loket*, *betale*, o. s. v.

37. Uagtet man saaledes paa de i Dansken tabte, i Norsken bevarede, Endelser tydelig kan adskille begge Sprog, saa begyndte dog ogsaa ved Bøjningen en eller anden Forandring ved Endelserne allerede tidlig at indsnige sig; efterhaanden optoges flere danske Endelser i den daglige Tale og gik derfra over i Skriftsproget. Denne Forandring foregik først ved de længere Endelser, som tabte deres Endekonsonant; derpaa blandedes de karakteristiske Endevokaler, saa at *a*, *i*, *o* eller *u* faldt sammen i *æ* eller *e*; med Tabet af disse Endelser fulgte tillige Tabet af Omlyden; og omendskjønt man langt hen i Tiden finder Endelser anvendte, som ej tilhøre Dansken, saa ere saadanne hverken de virkelig gamle Endelser, ikke heller anvendte grammatikalsk rigtig paa deres rette Steder og i den rette Forbindelse.

Den Forandring, man først bemærker, er Bortkastelsen af Endekonsonanten i den bestemte Form; f. E. i Ejef. *drotningarennæ*, *kronunna* eller *drotningennæ*, *kronennæ*, og alle lignende Ejeformer (Thorkelins *Analecta*, S. 150) for isl. *-arinnar*; i Hensynsf. *a stefno i*

biskopsgarden for isl. *-inom* (Norv. reg., Fasc. 2, Nr. 16, et Brev dateret Bergen, 1412), *kronenne* for isl. *-unni* (Thorkelins Anal., S. 150); og ligesaa i Flertallets Nævnef., som *herrar konungane*, *Herrer Kongerne*, for isl. *-arnir*; *raadmennena*, *Raadmændene*, for isl. *-irnir* (anførte Brev i Norv. reg. Fasc. 2, Nr. 16), hvilken sidste Nævneform kun ved Vokalerne adskiller sig fra den sst. forekommende Ejef. *raadmannana*, *Raadmændenes*.

Dernæst er ogsaa Forandring foregaaet ved Nævnef. paa *ur* saavel i Navneord, som Tillægsord; ved begge er denne Endelse først forandret til *er*, og derpaa, især i Navneord, falden bort; ligesaa er i Flertallets Nævnef. *ar* og *ir* gaaede over til *a* (æ) og *e*, og endelig det blotte *r* bortfaldet i Stedordene. Exempler herpaa findes temmelig hyppig i Diplomerne, som *Olafuer*, *pettefuar*, *Asmundh*, *Aslak*; *ein rætferdugher troo dande swen*; *kannika*, *Kanniker*; *ærlige mæn ok vælbornne herra*, *Herrer*; *myne erwingia*; *hans ærwinge*, *Arvinger*; *bad-er*, *begge*, *komner*, *komne*, men ogsaa *þesse gode mæn*; *þesse heiderlighe ok beskedhnæ mæn*; *wi*, ellers *veer*; *þe* for alle tre *Kjön*, saasom *the* for *þær* brugt om Ordet *Jorder*, og for *þau* i *um þe deilo mall* (Norv. regia, Fasc. 2, Nr. 16; Bergens., Fasc. 25, Nr. 1, 2, 5, 18; Throndh., Fasc. 16, Nr. 1. a, Nr. 5, 6, o. s. v.) Ved Tillægsordenes Ental er Hankjönsendelsen

-r, hvilket ogsaa det anførte Exempel viser, først bortfaldet ved Enstavelsesordene.

Tillægsordenes Ejeform i Hunkjønnet paa -rar gaaer over til -ar, hvorpaa der allerede foran er anført Exempel, og denne Endelse gaaer derpaa, saavel som Navneordenes paa -ar, over til *a*, *æ*, *e* eller falder ganske bort, og endelig tilsættes, efter dansk Maade -s, hvilket dog langt sjældnere er Tilfældet; saasom *Hakona dotter*, for *Hákonar*; *Berghona loghmann* for *Bergvinar*; *sokne præst* for *soknar*; *henne* for *hennar*; *till æwerdelighe æignar*, for *-legrar*; *meth mynne hustru radhe*; *festnad ol* for *festnaðar*; *badhe saker skylskap oc hans tro tiænist*, baade formedelst Slægtskab og hans tro Tjeneste; *til thes mera sannendhe ok witnisburdis* (Throndh., Fasc. 16, Nr. 1, a, b, Nr. 2, 5, 6, 8; Bergens., Fasc. 25, Nr. 4, o. fl.) Paa samme Maade gaaer Hensynsformen paa -ri og overhoved de Endelser, som have *r* foran Ende vokalen, over til *e*, saasom *i fyrnefnde bazstofo* (sidstanførte Brev).

De øvrige Endelser paa en Vokal gaae efterhaanden alle over til *æ* og *e*; de paa *o* eller *u* vedligeholde sig vel temmelig længe, men forekomme ogsaa blandede med Endelsen *e*, eller og, endnu senere, Endelserne anbringes urigtig; f. E. i Hensynsf. *meth thesse mine opne breffue*, med dette mit aabne Brev; *eingo vndantakne*, intet undtaget; *fraa forno och nye* (Throndh., Fasc. 16, Nr. 6 fra 1450), hvilket

sidste senere (i Throndh., Fasc. 18, Nr. 1 fra 1503, og Fasc. 19, Nr. 3 fra 1521) hedder endnu mere forstyrret *fra fornom og nöa og fraa forna och till nyo*; i Gjenstandsf. *quediæ guds ok syne* (Thrandh., Fasc. 17, Nr. 8, fra 1487) o. s. v. Til Exempler paa den hyppige Brug af Endelser paa *æ* kan især tjene Borge-thingsloven Arnæ-Magn. Nr. 54, 4., og af Endelser paa *e* Lensbrevet i Thorkelins Analecta, S. 149, givet i Bergen 1481.

Ejeformer i Flertallet paa *a* bibeholdes vel i lang Tid, men isteden for samme forekommer ogsaa tidlig den danske Form paa *s*; som *manna* og *mens*, Mænds; *beggiasz theira*, begges deres; *therras*, deres (Throndh., Fasc. 16, Nr. 1, a, Nr. 4, 5, 6 fra 1445 til 1450).

Navneformens *a* er først, ligesom Tillægsordenes Endelser, bortfaldet i Enstavelsesordene, som *se*, *boo*, men ogsaa i andre Gjærningsord forekommer den danske Endelse *-e*, som *bettale*, *ligghe*, *henghe*, *seighe* (Throndh., Fasc. 16, Nr. 4, Fasc. 17, Nr. 11). Lideformen paa *s*, som allerede för Periodens Begyndelse forekom, er temmelig almindelig, som *nempnasz*, eller *nefnass*, *sættiass*, *kennis*, *sagdes*, *talades widher*, o. desl. (Throndh., Fasc. 16, Nr. 1, a, d fra 1445 og 1454, Bergens., Fasc. 25, Nr. 2, 3, 5 fra 1402, 1404, 1405).

Hvorledes Gjærningsordenes 1 Pers. i Flertallet paa *-om* kunde gaæ over til *-æ* er allerede omtalt ved forrige Periode; selv det, at

denne Endelse saa ofte skrives forkortet *ō*, kunde vel dertil give Anledning; ogsaa 1ste Person i Entallet paa *r* eller lig tredie Person forekommer i denne Periode temmelig ofte, som *æk hefir, festær jek* (Bergens., Fasc. 25, Nr. 1; Throndh., Fasc. 16, Nr. 1. d).

Herved bemærke vi tillige den Svecisme, som af og til forekommer, at *-n* lægges til Flertallets anden Person, f. E. ok swarade Hakon: *wilin J þæt swæria, at J gafuin þer ey swa wæll minna husfru pæninga fore, sæm idra* (Bergens., Fasc. 25, Nr. 2 fra 1402); *þvi biodom vi oc bidiom ydr, at j hier efter veru honom hæroge oc hlydoger ok giorin ok gefvin honom til goda reida ydvarn arligan skat, landskyld, sakeyri ok alt annat, sem j oss vppa krønunnar vegna pliktuger eravd, — oc latit þetta einga¹⁾ lund, svo framtt j vilinn fly vaara konungliga hefnd ok reide* (Kristian den førstes Lensbrev, i Thorkelins Analecta, S. 141). Man finder ogsaa dette Tillæg af *n* i Ordet *bade*, isl. *bæði*, begge; saasom til sannindh hær um hengiom wi badhen conuendzins insigle for thætta breff (Bergens., Fasc. 25, Nr. 16 fra 1458).

Omlyden foran Endelser med *i* findes ofte lige til Slutningen af Perioden; men ogsaa herfra findes enkelte Afvigelser; f. E. *beskedelikom manne pedher amundsone*, for *-syne*; *gifuit*, for det sædvanlige *gefuit* (Throndh., Fasc. 17, Nr. 1. a fra 1459; Bergens., Fasc. 25, Nr. 2 fra 1402).

Hvad endelig Orddannelsen angaaer, da er ogsaa ved denne den fremmede Indflydelse kjendelig, da Forstavelsen *be-*, og Afledsendel-

¹⁾ Rettet for *eniga*.

sen *-heit* temmelig ofte forekomme strax efter 1400.

38. Endskjönt Betragtningen af det nuværende norske Almuesprog ikke henhører til nærværende Undersøgelse, saa ville dog følgende Slutnings-Bemærkninger maaskee ikke være upassende, da de dels vise, hvor meget det gamle norske Maal har vedligeholdt sig, og dels, og dette er deres vigtigste Hensigt, kunne give sprogkyndige Nordmænd Anledning til at give en udførligere Fremstilling af det norske Almuesmaal i grammatikalsk Henseende, hvortil kun ganske faa hidtil have taget Hensyn. De ere uddragne af Exempler, der findes adspredte især i Schnabels Prøve hvorvidt det gamle norske Sprog endnu er til i det Hardangerske Bondemaal (Norske Vidensk. Selsk. Skr., Ny Saml., 1ste B.) og i Ströms Beskrivelse over Söndmör, 1ste D., og vise, ihvor korte og ufuldstændige de end her maa blive, at saavel Udtale som Bøjning endnu ofte er islandsk eller gammelnorsk. Man finder saaledes endnu den islandske Udtale af *á*, saasom *dau*, isl. *þá*, *da*; *uppau*, isl. *uppá*, *paa*; *aut*, isl. *át*; *maul*, isl. *mál*; og omtrent den isl. Udtale af *au* i *öuka*, isl. *auka*, o. lign. Ligeledes er det særegne i den islandske Udtale af mange Konsonantforbindelser endnu herskende; saasom *te frauðadla*, at falde fra, isl. *frá* og *falla*; *vidlestegar*, af isl. Ejef. *villu*; saa og *badn*, Barn, isl. *barn*, udtalt næsten ligesaa, *fodn*, Offer, isl. *forn*; at *qværve bort*, at forsvinde, at *qværve Synet*, at blænde Öjnene, viser ligeledes hen til den isl. Udtale af *at hverfa*; i selve Endelserne er ogsaa ofte *j* beholdt, saasom i *at-jan*, atten. Hvorledes de gamle Kjön have vedligeholdt sig, sees især i Artiklen og i Tillægsord og Tillægsformer, i hvilke de nøjagtig adskilles; Artiklen hedder i Hardanger i de tre Kjön *ejn*, *ej*, *ejt*, og Tillægsordene adskille dem ligeledes nøjagtig, som *rökjén*, *rökjæ*,

rökje, hurtig; *öjén*, *öjæ*, *öje*, øde; *bráuë*, *brau*, *brautt*, *brad*; *blië*, *bli*, *blidt*, *blid*; *féme*, *fém*, *fémt*, isl. *fímr*; saaog *buén*, *buæ*, *buë*, isl. *búinn*; *fadlén*, *fadlæ*, *fadle*, *falden*, isl. *fallinn*; *fængjén*, *fængjæ*, *fængje*, *faaet*, isl. *fenginn*. At selve det gamle grammatikalske System har vedligeholdt sig i Navneord, Tillægsord og Gjærningsord, maa man slutte af Exempler, som følgende: *jænta*, Pige, har i Flt. *jænto* og viser derved hen til den tredie islandske Bøjningsmaade paa *-a*, Flt. *-ur*; *badn*, Barn, har i Flt. *baadn*, gaaer altsaa efter den isl. fjerde Bøjningsmaade med Omlyd i Flt.; Till. *gamal*, gammel, har i Hunk. *gamól* eller *gumul*, isl. *gamall*, *gömul*; Navneformerne endes ogsaa paa *st*, som *bitast*, bides, og det islandske Konjugationssystem viser sig tydelig i Former, som *æg møsse*, jeg mister, *møste*, *møst*; *æg dætte*, jeg falder, *datt*, *dotte*; men at give en fuldstændig Udvikling heraf, formaaer kun den, som med levende Kundskab om de norske Almuesmaal forbinder Indsigt i det gamle nordiske Sprog og dets ejendommelige Bygning, hvilken Indsigt de, der hidtil have samlet Norvegismer, næsten ganske have manglet.

DET SVENSKE SPROGS HISTORIE

UNDER

DETS UDVIKLING AF STAMSPROGET.

När man noga vill tillskåda och med renan hug öfverlägga, hvad målet är för en ting, hvad det är för en gåfva af Gud; huru stor, outsäglig, underlig och obegriplig den gåfvan är, så menar jag väl vara värdt, at man andra fåfänga förbigången, slår sig något till denna fåfängan — om det är fåfänga, — betrakta Guds underlige verk och högste skänk, dermed han menniskan, i denna verlden, för all andra kreatur prydt och begåfvat hafver.

Stjernhjelm.

FØRSTE AFSNIT.

Historisk Oversigt.

1. **D**et er en gammel, mere forargelig end gavnlig, Strid imellem Skribenterne, om Sverrig eller Danmark har haft mest Anseelse i Oldtiden. At Sverrig tilegnede sig den største, var allerede Tilfældet i gamle Tider.¹⁾ Flere svenske Skribenter²⁾ have søgt at godtgjøre, at deres Konger ved Herkomsten fra Guderne, saavel som ved Magt og Vælde vare ansete for de hæderligste i Norden, og have tillige viist Fortrydelse over den Benævnelse af dansk, som man i Oldtiden tillagde det fælles Sprog, isteden for hvilken de have søgt at indføre Benævnelsen gøtisk. Vi have i første Del af dette Skrift imidlertid viist, at Benævnelsen dansk forekommer hos selve de gamle Forfat-

¹⁾ I Rolf Krakes Saga, 14de Kap., hvor Talen er om Kong Helge i Danmark og Kong Adils i Sverrig, siges, at den sidste ansaae sig for den fornemste af de to Konger.

²⁾ See *Björners Inledning til de yfverborna Gøthers gamla Häfder*, S. 44, og især *Lundii notæ in literas Rom. pontif. Agapeti 2. Prolegomena*.

tere, men aldrig gøtisk eller svensk, hvilket sidste man vel endog snarere maatte have væntet at finde, end gøtisk. Vi have sammesteds søgt at vise, at Danmarks Anseelse i Oldtiden rimeligvis kan have givet Anledning til Sprogets Benævnelse, men saalænge som Oprindelsen til Ordet Dansk er saa uvis, da det ikke endnu tilstrækkelig er oplyst, om Ordet er af asiatisk eller af finsk Herkomst; saalænge det ikke er afgjort, om dets Betydning fra først af ikke har været Mand, oprindelig Indbygger eller noget lignende, og om det i Følge deraf ikke hos de gamle Skribenter ogsaa findes anvendt paa alle de nordiske Folk, ligesom det upaatvivlelig bruges om deres Sprog, saa længe kan ogsaa Grunden til denne Sprogets Benævnelse holdes for tvivlsom. Hvad Rigeres Magt og Vælde angaaer, da finde vi i Historien, at danske Konger i Oldtiden have undertvunget Sverrig, og omvendt svenske Danmark, uden at noget af disse Riger derfor kunde tilegne sig noget Overherredømme over det andet. Efter de historiske Efterretninger, vi besidde, udlede begge Riger sin Oprindelse fra Odin, men Efterretningerne om Danmark ere dunkle og modsigende, imedens derimod Stiftelsen af det svenske Rige umiddelbar hidledes fra selve Odin. I de senere Dage, herom tvivler ingen, som har gjennemlæst begge Folkelags Historie, har Sverrig oftere i Evropas Anliggender spillet en glimrende, undertiden

afgjørende Rolle, imedens Danmark som oftest har indskrænket sig til en beskeden Fordring og Önske om indre Held og Lykke, og naar det, hvilket i Fortiden undertiden har været Tilfældet, har prøvet at gaae angrebsvis frem, har det gjerne høstet Taarer isteden for Lavrbær. Ved at anføre dette, lægge vi tydelig for Dagen, at det ingenlunde her er vor Hensigt, ved at ophøje vort eget, at fornye hin gamle Strid, endnu mindre at afgjøre den. Kun det hører til vort Öjemed, og ligger ligefrem i Planen for vor Betragtning over Sproget, ved at berøre Sverrigs ældre Forfatning at vise, at Forbindelsen imellem Sverrigs Provinser i Oldtiden hverken har været saa nøje eller saa varig, som imellem Danmarks, hvilket igjen tjener til at forklare den paafaldende Forskjel imellem Sverrigs Dialekter: Det svenske Rige er oprindelig opstaaet af tvende i lang Tid uafhængige Riger, Svearnes og Gøternes¹⁾, hvilke selv efter deres Forening vedbleve med Skin-syge at betragte hinanden. Kongen i Upsal, ligesom Kongen i Lejre, tilegnede sig vel, naar han var krigersk nok dertil, et Overherredømme over de andre Provinser, men disse betragtede sig selv som uafhængige og viste sig som saadanne, hver Gang Lejlighed dertil

¹⁾ *Swerikis rijke är aff hedhna wärld samankomit aff Swea och Gøtha; Swea kalladis nordan skogh och Gøtha sunnan skogh. Anført af Vestgøteloven i Lundii notæ etc. S. 8.*

gaves; hans nærmeste og egentlige Undersaatter vare altsaa kun de, som samlede sig paa alle Svears Thing. Begge de nysanførte ældgamle Hoveddele af det svenske Rige vare ved Love, Forfatning og Regentere forskjellige fra hinanden; endnu i det tolvte Aarhundrede valgde Vestgøterne deres egen Konge, den danske Prins Magnus Nielsen; først efter at den Stenkilske Stamme var uddød og Kol Jarl fra Götland valgdes til Konge, eller endnu rettere først under hans Søn Sverker (1138) forenedes begge Hoveddelene for bestandig under een Konge; ikke desto mindre holdt Sverker for det meste Hof i Vestergötland, og Skinsygen imellem begge Provinser vedvarede endnu en Tid lang. Skjönt Sverker havde en Søn, valgde dog Oversvenskerne en anden Konge, da de betragtede ham som en Gøte; under Karl Sverkersen (1161-68) bestemtes, at Kongerne vekselsvis skulde vælges blandt de Svenske eller af Eriks Hus, og blandt Gøter eller af Sverkers Hus, hvilken Bestemmelse tydelig nok viser, at Foreningen den Gang endnu ikke var fuldendt. Endog ved Ærkebispervalget viser sig en lignende Afsondring; der bestemtes, at Ærkebispesædet skulde være i Upsal, men den første Ærkebiskop blev, for ogsaa at stille det andet Rige tilfreds, valgt iblandt Gøterne.

De andre Provinser bleve endnu senere forbundne med det egentlige Sverrig, og deres Adskilthed fra dette viser sig især i Öjne fal-

dende ved Kristendommens sildigere Indførelse. Dens virkelige Begyndelse i Sverrig regnes, efter Dalin, fra Aar 1050 under Anund Jakob, ved Lov blev den først bekræftet 1079; men en Del af Smaaland og Østergötland var endnu hedensk 1121 og blev først af Sigurd Jorsalafar tvungen til at antage Kristendommen (1123); Dalerne kristnedes først under Erik den hellige (1156-1161); Søkysterne af Finland begyndte at undertvinges og kristnes under samme Konge (1158), men Landet selv blev først egentlig underlagt Sverrig under Erik Læspes Regjering (1248), altsaa, efter den Inddeling som herefter fremsættes, først ved Slutningen af den første Sprogperiode.

Hertil kommer endelig at Forbindelsen imellem Rigets Dele oftere, dels ved indvortes Uroligheder, dels ved Delinger, var paa Vejen til at løsnes. Efter den Sigurdske Slægts Undergang (1056) blev Riget et Valgrige, og Kongens Magt derved betydelig indskrænket; ved hvert Kongeskifte maatte der opstaae indvortes Uroligheder, Partihadet skærpedes, i det Kongerne ved Magt søgte at sætte sig i Besiddelse af Tronen; den nøjere Forening imellem Provinserne maatte derved standses eller forsinkes. Birger Jarl ophøjede sine Sønner til Hertuger, og lagde derved Grunden til, at saadanne Stridigheder endnu mere forøgedes, og at flere Provinser gjordes mindre afhængige af det Hele. Gøternes Rige fik atter i Valdemar sin egen

Konge. Magnus den første (1275-1290) delte paa ny Riget i Hertugdömmar, og under hans Sön, Kong Birger, unddroge dennes Brødre, Erik og Valdemar, den ene Hertug i Södermanland, den anden i Finland, sig Kongens Herredömmar. I al denne Tid og endnu derefter vare Hovedprovinsernes Love forskjellige, især Gøternes og Uppsvearnes, fra hvilke atter de andre Provinser afsondrede sig. Gøterne antog først Uppsvearnes Lov ved en Forening paa Herredagen i Skara under Dronning Margrete (1416).¹⁾ Skönt Provinslovene i Danmark og Norge ogsaa vare forskjellige, saa var dog denne Forskjel hverken saa stor, ikke heller saa langvarig.

Denne politiske Forfatning, i Forbindelse med Landets naturlige Beskaffenhed, har vel været Aarsag til, at Dialekter fik i Sverrig endnu større Overhaand end i Danmark. Denne Dialektforskjellighed, der ogsaa endnu, især i de fjærnere Provinser, saasom i Dalekarlien og paa Gulland²⁾, er paafaldende større, end hos os, viser sig ligeledes i de ældste svenske

¹⁾ Botins utkast, S. 577.

²⁾ *Quoad patriam nostram attinet, in ea tot fere sunt dialecti, quot sunt provinciæ vel potius territoria et centumpagi.* Hof, *Dialectus Vestrogothica*, S. 14. Om Dalekarliens Dialekt kan sees *Fant, Conspectus lexici lingvæ Dalekarlicæ.* Upsal. 1813, og *Geijer et Arborelius, Conspectus grammaticæ lingvæ Dalekarlicæ.* Upsal. 1818.

Mindesmærker; næsten hver af Lovene er forfattet i sin ¹⁾, medens der i de danske, f. E. i de sjællandske og jyske Lov, i alle væsentlige Dele hersker samme Sprogform. At forfølge denne Dialektforskjellighed i sine enkelte Dele igjennem de forskjellige Provinser til de forskjellige Tider ligger udenfor nærværende Undersøgelses Hensigt, da denne kun vedkommer Skriftsproget. Til Skriftsproget kan imidlertid med lige megen Grund den ene Lov ligesaa vel henføres som den anden; og vi troe derfor at burde fornemmelig henvende vor Opmærksomhed kun paa dem, der kunne antages at have haft mest Indflydelse paa det svenske Skriftsprog, som siden udviklede sig.

2. At det svenske Sprog i de ældste Tider var af samme Beskaffenhed, som Sproget i begge de andre nordiske Riger, kan allerede sluttet af den Samfærsel, som fandt Sted imellem Rigerne, af de hyppige Besøg, og det undertiden langvarige Ophold af islandske Skalde ved det svenske Kongehof, og det viser sig endelig aabenbart i Sproget paa de svenske Runestene. Ligesom Krige imellem alle tre Riger oftere omtales, saa mangler der ej heller Beretninger om fredelige Sammenkomster imellem Kongerne; som bekjendte Begivenheder nævne vi kun i Forbigaaende Olaf Tryggvessens Frieri til Sigrid Storraade og dets vigtige

¹⁾ *Ihre*, Svenskt Dialect-Lexicon, i Fortalen.

Følger; Handlerne imellem Olaf den hellige, Kong Ømund i Sverrig og Knud den store; den Understøttelse, Magnus den gode fik i Sverrig, da han efter Faderens Fald vendte tilbage til Norge; Krigene i Götland imellem Magnus Barfod og Inge Stenkilsen; Sigurd Jorsalafars og Kong Nielses Tog til Smaaland; Hagen Hærdebreds Ophold i Götland; Ejsten Melas hos Birger Jarl Brose; det var endelig i Sverrig, at Kong Sverre af de flygtede Birkebener valgdes til Anfører. Islandske Skjalde opholdt sig ved det svenske Hof indtil Midten af det trettende Aarhundrede; den beröimte Historie-skriver Snorre Sturlesen rejste flere Gange igjennem Jämteland og Helsingeland, og var ikke allene vel anseet hos Jämtelands Lagmand, Eskil, men ogsaa hos Jon Sverkersen, ved hvis Hof han i nogen Tid opholdt sig (omtrent 1218). ¹⁾ Den sidste Skjald man veed at nævne ved det svenske Hof var Sturle Thordarson ²⁾ under Birger Jarl. De svenske Runestene, der anslaaes til over 1500, overgaae i Tallet langt de danske; den yngste fra Aaret 1449 findes paa Gulland, men den egentlige Runealder kan regnes fra 950 til 1350, i hvilken Sproget paa

¹⁾ Dalin Svea R. Hist. i Fortalen. See ogsaa Björners Inledn. t. d. yfverb. Göthers Häfder, S. 40.

²⁾ Skaldatal i Peringskölds Heimskr. 2den D. S. 480. Hos Dalin kaldes han urigtig Olaf Thordsen.

Runestenene næsten ganske stemmer overens med Islandsk.¹⁾

Ved Kristendommens Indførelse kom Riget tillige i Berørelse med Engelland, da engelske Lærere droge did, medbragde engelske Helligdomme, og overhoved vakte Lysten til ved Valfarter at besøge de sydlige Lande. Men med den ny Religion tog tillige Videnskabeligheden, ligesom i Danmark, en hel anden Retning; Kjærligheden til hedensk Kløgt tabte sig stedse mere og mere, og hvis man kan troe Efterretningen om, at Oluf Skødkonge, efter Pave Sylvester den andens og adskillige Munkes Tilskyndelse, lod alle gamle Skjaldekvad og Brudstykker af andre gamle Skrifter samle og opbrænde²⁾, saa er Kristendommen her allerede meget tidlig udartet til Fanatisme. Næsten al Lærdom fandtes fra nu af kun hos de Gejstlige, der tillige søgte at udstrække Kirkens Magt videre end Kongens. Riget fik (1164) sin egen Ærkebiskop i Upsal, hvem det ikke lykkedes ganske at undrage sig fra Primatet i Lund; og der vedligeholdtes saaledes i gejstlig Henseende en ej ubetydelig Forbindelse imellem Sverrig og Danmark.

3. Med Birger Jarl (omtrent 1250) og hans

¹⁾ *Sjöborgs Samlingar för Nordens fornälskare*, 1ste D. S. 29.

²⁾ *Törner, historiola artis typographicae in Svecia*, Upsal. 1722, 8., S. 3, hvor der tillige findes Henvisning til andre Kilder.

Sön Magnus Ladulås (1280) begynder et nyt Tidsløb i Statens politiske Forfatning og i Videnskabernes Historie. Uplandslovens Forbedring, Stokholms Anlæggelse og Magnus Ladulåses Omhu for at ophjælpe Kunster og Videnskaber syntes at give Staten ny Kraft, medens Rigets Deling og indvortes Uroligheder igjen nedbrøde det. Flere af Kongerne mistede Regjeringen ved en voldsom Død. Adelen, der imedens Riget var et Valgrige, havde haft Lejlighed til at udvide sin Magt, tilvendte sig et stedse større Herredömmе over de lavere Stænder. Gejstligheden, der allerede forhen havde tilvendt sig mange Forrettigheder, begyndte vel under Thorkel Knudsens Regentskab at indskrænkes, men i selve Kampen mod ham gik den af med Sejeren; derimod søgte den forgjæves at unddrage sig det lundske Ærkebispesædes Overherredömmе, thi først under Albrekt af Meklenborg (1367) blev den svenske Kirkes Uafhængighed af samme erkjendt af Paven. Fra Slutningen af det trettede Aarhundrede af, under den svage Kong Birger, begyndte i Sverrig lignende Ulykke og indvortes Svaghed, som i Danmark. Skrækelige Borgerkrige tærede Landets Marv; Hungersnød hjemsøgte især de ringere Stænder; Paven drog store Summer ud af det allerede forarmede Land. Forbindelsen med Norge og med Skaane, under Magnus Smék, kunde have bidraget betydelig til Rigets Styrke, og den

sidste Provins især til dets Velstand; men næsten alle Sverrigs Bestræbelser gik, efter Lagerbring, kun ud paa at sönderslide Forbindelsen med Norge, og Skaanes Frugtbarhed tjente kun til at berige Fremmede. Disse vidste nemlig under Sverrigs tiltagende Afmagt stedse mere og mere at skaffe sig Adgang til Riget, indtil endelig den første fremmede Konge, Albrekt af Meklenborg, valgdes og derved ligesom gjorde Sverrig til disse Fremmedes andet Hjem. Allerede forhen var Riget svækket ved de evige Stridigheder imellem det enevældige svenske Raad og svage Konger, Handelen forstyrret ved Hansestæderne, ved Tabet af Skaane og ved Visbys Ødelæggelse, Indtægterne formindskede ved Byers og Slottes Pantsættelse til Fremmede; nu voxte Nøden end mere: Fogder og Lensmænd plyndrede og røvede; Tyskerne i Stokholm stemplede imod de Svenske, og Hættebrødrenes grusomme Fremfærd fortsattes rundt omkring i Landet; slet Husholdning, bundløs Gjæld, daarlig Mynt og hvilke flere Ulykker den plejer at føre med sig, bragde endelig Riget i en saadan Forfatning, at Forbindelsen med Danmark, til hvilken Sverrig ellers ikke syntes at have synderlig Tilböjelighed, i Landets beklagelsesværdige Forfatning grebes som et Nødanker, for ej aldeles at gaae under. Fortvivlelse og Borgerkrig overgave Riget til Dronning Margrete.

4. Hvad Videnskabeligheden för Unionen an-

gaaer, da var den omtrent af samme Beskaffenhed, som i Danmark: Der oprettedes Klosterskoler og Bibliotheker, især i Vadstena og Visby; paa førstnævnte Sted fandtes en anseelig Samling af Haandskrifter, saavel udenlandske, som indenlandske, og nogle af Klosterbrødrene vare stedse sysselsatte med historiske Arbejder; det største nordiske Bibliothek i Midlaldren fandtes uden Tvivl ved Benediktinerklosteret i Visby, hvor der, foruden mange nyere, opbevaredes omtrent to tusende gamle Haandskrifter. Den Tids Historie nævner ogsaa flere lærde Mænd, og der var, som man veed, ingenlunde Mangel paa indenlandske Helgener. Ikke desto mindre maatte dog næsten al grundig Lærdom hentes fra Paris, Montpelier, Köln, Prag, Dorstad og flere Steder. Ligesom de Danske, studerede ogsaa de Svenske især i Paris¹⁾, hvor Mag. Andreas Petri lod et Hus købe og indrette til Kollegium for hans Landsmænd; men hvor ansete mange af de svenske Studerende end kunde være ved Universitetet, hvor nogle af dem endog valgdes til Procuratorer, saa vare de dog hjemme i Sverrig selv næsten ubekjendte; de endte ogsaa enten deres Dage udenlands, eller bleve, hvis de kom hjem, kun lidet agtede, naar de ikke

¹⁾ Om svenske Studerende ved Universitetet i Paris see *Lagerbrings Svea Rikes Hist.* 3die D. S. 854 fgg.

vidste at skikke sig i Tiden.¹⁾ Overhoved kan det ej omtvivles, at Lærdommen i selve Sverrig, naar enkelte udmærkede Mænd undtages, skyede al friere Tænkning. Munkenes Bestræbelser gik fornemmelig ud paa, at udvide Kirkens, det vil sige deres egne, Forrettigheder og at forøge dens Indkomster; deres vigtigste Forretning var at læse Messe. Den højere Gejstlighed derimod foretrak verdslig Magt for Aandens stille Virksomhed, som hverken tilfredsstillede Ærgjerrigheden, eller lønnedes med Rigdom; de trængde sig frem til de offentlige Forretninger; Love, Forordninger og andre offentlige Forhandlinger bleve skrevne af dem; de vare Kongernes Raadgivere, og de hemmeligste Raadslagninger gik igjennem deres Hænder. Men alt dette maatte have en ikke ubetydelig Indflydelse paa Sproget. De fremmede Lærere, som ved Kristendommens første Indførelse kom ind i Landet, og uden at forstaae Landets Sprog skulde oplære andre, maa allerede have bevirket Forandringer, hvilke dog i en saa fjærn Tid ere forsvundne uden tydelige Spor; men endnu mere maatte der i den senere Tid virkes ved Messen, der tilligemed sine Legender, Antifonier og øvrige Tilbehør udførtes paa Latin; thi Messen blev, som bekjendt, anseet for særdeles hellig og saliggjørende, og selv de, der forstode det mind-

¹⁾ *Lagerbring*, anf. St. S. 858.

ste deraf, bivaanede den med særdeles Andagt. Udbredelsen af det latinske Sprog maatte ligeledes i Særdeleshed fremmes ved Gejstlighedens Deltagelse i Statsbestyrelsen; hvad der af dem opsattes i Regentens eller i eget Navn, blev skrevet paa Latin, eller hvis det skede paa Svensk, da blev dette opfyldt med latinske Endelser; endog private Dokumenter, lige indtil simple Kvitteringer, skreves paa Latin¹⁾. Da imidlertid Læsningen af de klassiske Forfattere efterhaanden tabte sig mere og mere, saa kan man allerede deraf slutte, at der ej lagdes meget Vind paa det latinske Sprogs Renhed. En Saxo Grammaticus frembragde Sverrig ikke.

Da saaledes klassisk Lærdom ikke stod i megen Anseelse, og det gamle nordiske Skaldskab allerede for lang Tid siden havde taget Afskjed, saa henvendte man fornemmelig sin Opmærksomhed paa gudelige Skrifter og Efterretninger om Helgeners Mirakler og Syner, eller, hvis man vilde mere sig, tog man, ligesom i Naborigerne, sin Tilflugt til allehaande Æventyr, til hvilke Stoffet hentedes fra de sydlige Lande. Allehaande Rim, hvis Fortjeneste synes allene at bestaae i Klang og ikke i Indholdet, bleve almindelige; ikke blot

¹⁾ *Ihre de mutationibus lingvæ svegothicæ, S. 13-14. Botins utkast, S. 374.*

Æventyr, Fortællinger og sand Historie, men selve Forordninger sattes i Rim.¹⁾

5. Fremmed Indflydelse paa Sproget', forsaa-vidt som den kan erkjendes i de endnu tiloversblevne Mindesmærker, tog allerede sin Begyndelse i Midten af det trettende Aarhundrede. Blandt de Folk, som have bevirket den, nævne vi kun i Forbigaaende de Danske, thi Danmark var selv for afmægtigt til at det kunde have betydelig Indflydelse paa andre; dog fortjener det at bemærkes, at man har Exempel paa Kjøbebreve, i hvilke der angaaende Ejendoms, som laa i Sverrig, paaberaabes dansk Lov (*secundum leges Danorum*).²⁾

Fremfor alle var det Tyskere, som i stor Mængde endnu för Kalmarunionen udbredte sig i Riget, hvilket endnu den Dag i Dag er kjendeligt nok paa Sproget. Allerede ved Folkungernes Oprør under Birger Jarls Søn Valdemar (1250-76) samledes der til Oprørernes Understøttelse Krigsfolk fra Venden, Pommern og Meklenborg. Da Magnus Ladulås endnu som Prins (1268; efter Dalin 1279) vilde bekriige sin Broder Birger, tog han tyske Lejetropper i sin Sold, og lod dem føre over til Sverrig. Det samme var under de følgende Konger oftere Tilfældet. Af saadanne Fremmede bleve naturligvis mange i Landet, ned-

¹⁾ Hammarskölds Sv. vitterh. 1ste D. S. 16.

²⁾ Et saadant findes anført i Lagerbrings Svea-Rikes Hist. 3die D. S. 244, fra Aaret 1299.

satte sig der og forbandt sig ved Giftermaal og andre Forbindelser nöje med de Indfødte. Efter samme Konges Giftermaal med Hedevig, en Datter af Grev Gerhard af Holsten, kom der ogsaa til Hoffet mange ved Tapperhed og Krigshæder eller ved finere Dannelse anseelige Fremmede, til ikke ringe Forargelse for den gamle svenske Adel; adskillige andre Udlændinge indkaldte han, for at ophjælpe Kunster og Videnskaber. Kong Birgers særdeles strenge Forordning fra Aaret 1303 imod løse Folk og Landstrygere, som kom udenlandsfra og afstedkom Urolighed i Riget, synes ligeledes at være et Bevis paa, at der selv af de ringeste Stænder maa være mange Fremmede strömmende ind i Sverrig. Paa samme Tid vedbleve imidlertid Kong Birgers Brødre, Erik og Valdemar, at optage Udlændinge blandt deres fortroligste Raadgivere, og ved selve Birgers Hof var der ingenlunde Mangel paa saadanne.

Endnu mere end ved enkelte Mænds Anseelse eller Vigtighed befæstedes de Tyskes, og tildels Nederlændernes, Indflydelse paa Landet i Almindelighed, og paa Sproget i Særdelshed, ved Hansestædernes udbredte Handel her, som i Danmark og Norge. Deres Handel udstrakte sig til alle Handelsgrene; de udbredte sig paa Landet, i Stæderne, hvor de tillige nedsatte sig som Haandværkere, og ved Gruberne; i nogle Byer fandtes endog flere tyske end svenske Borgere. De talede her deres

Modersmaal, havde udenlandske Præster, og udgjorde endog undertiden Halvdelen af Byens Magistrat. Skolerne bleve for en Del forestaaede af Tyske, og om dette end ikke var Tilfældet, saa maatte dog de simplere Borgere og Tjenestefolkene, som havde idelig Omgang med disse Fremmede, enten ligefrem optage fremmede Ord eller i det mindste forme svenske Ord med fremmede Endelser; ved Handlende, Markedsfolk, ved Tjenestefolk, som strömmede ind til Byerne og derfra igjen vendte tilbage til Landet, maatte den forandrede Sprogform udbrede sig endnu videre.¹⁾ Som historiske Beviser paa denne Hansestædernes Indflydelse anføre vi følgende, der let kunne forøges med flere: I Visby bestod Magistraten i Aaret 1287 af Indfødte og af Tyske; det hedder i *Gottlands stadslag*, 1ste Kap. „*i rådet skole vara sex oc tretio män af begge tungemålen*”; Byloven blev ogsaa meget tidlig udstædt i begge Sprog. Senere bestod ligeledes Stokholms Magistrat halv af Tyske, hvilket endog vedvarede efter Gustav den førstes Tid; i Aaret 1300 regnede denne By sig selv iblandt Hansestæderne; da Kong Albrekt var bleven fangen af Dronning Margrete, levede der ikke mindre end 1500 tyske Kjøbmænd og andre Borgere der, hvilke, under Navn af Hættebrø-

¹⁾ *Nordins* inträdestal i Svenska Akademiens handlingar for Aaret 1786, 1ste D. S. 106.

drene, afstedkom indvortes Uro og næsten aldeles beherskede Staden. Da Lybekkernes Handelsprivilegier under Magnus Smék (1342) bleve bekræftede, fik disse Fremmede ikke allene Lov til at handle i Sverrig uden al Afgift og Told, men alle Lybekkere, som vilde opholde sig i Sverrig, skulde endog ansees som Svenske.

Men om man end vilde antage, at herved endnu fornemmelig kun virkedes paa den ringere Del af Folket, saa er det aabenbart, at den fremmede Indflydelse fra Albrekt af Meklenborgs Tid af udstrakte sig fra de højeste Stænder af over det hele Rige og igjennem alle Statsstyrelsens Grene. Under denne Konge indstrømmede nemlig en stor Sværm af især tyske Udlændinge, som i deres kongelige Landsmand fandt en Beskytter og ved betydelige Embeder og Giftermaal snart forskaffede sig Overvægt over den indfødte Adel. Tyske Ædlinger og Riddere, som dels understøttedes af Kongen, dels maaskee, som Nordin bemærker¹⁾, virkelig besadde større Gaver til at insinuere sig, end de Indfødte, vandt et saa almindeligt Bifald hos det smukke Kjon, at inden kort Tid havde næsten alle anseete Huse i Riget een eller flere udenlandske Svogre og Svigersønner, der saavel i Sproget, som i alt andet udbredte den i Tyskland herskende Smag. „Naar man, vedbliver samme Forfatter, til Kongens og Stæ-

¹⁾ Anf. St. S. 107.

dernes Adfærd endnu følger, at Rigets Len anbetroedes tyske Lensmænd og Embedsmænd, at de indsattes i Dommerembederne, at ligeledes Underbetjenterne ofte vare Tyske, at den svenske Ungdom studerede i Erfurt og ved andre tyske Akademier, saa seer jeg ikke, ved hvilken naturlig Kraft en almindelig Fortyskning af Sproget og af alt andet kunde være hindret." Lagerbring opregner en Mængde tyske Slægter, som under denne Konge kom ind i Sverrig og tildels bleve vigtige Befalingsmænd, og gjen-driver i det mindste ikke den imod ham gjorde Beskyldning, der dog synes overdreven, at han udgav simple Haandværkere for sine Slægtninge, for at kunne have Lejlighed til at befordre dem til de vigtigste Embeder.¹⁾ Botin siger ligeledes om denne Konge, at intet var ham godt og nyttigt, naar det ej var tysk. Men disse de Nyeres Klager ere kun Gjenlyd af de Ældres i Rimkrönniken og Lignelsen om Sverrig og Kong Albrekt. Den store Rimkrönnike siger²⁾:

— *för hvar en Svänsker Man*
Tyska drog han tha mäst fram,
Them fick han Slotten ok Landit i pant,
Hvat the honom sade skulle vara sant.

¹⁾ Lagerbrings Svea Rikes Hist. 3die D. S. 574. 668. See ogsaa Ihre de mutat. l. svcog., S. 15-16.

²⁾ Scriptor. rer. Svec. Tom. 1. sect. 2. S. 58.

*Epter Tydska rade monden*¹⁾ *alt göra,*
*The Svänske villen*¹⁾ *näppliga see eller höra;*
Svänske Jomfrur ok Enkior bade
Gaff han the Tydske uthan Fränderna rade;
Hvilken Svänsk ther vågade sik moot tala,
Han leed therföre nöd ok qvala.

Den lystige Lignelse om Sverrig og Kong Albrekt²⁾ bruger endnu stærkere Udtryk:

The Svenske Herrar och Sveriges Män
Kunne thera ord ey komma främ
*Föra then tydno*³⁾ *Tydsko tunga,*
Som vilia förtryckia gamble och unga;
Konung Albrecht then völduge Herra meenar
iak ther med,
*Som totte*⁴⁾ *alt thetta vara väl,*
At Svenska Riddare skulde honom tiäna,
Och fingo aff honom hvarken löön eller läna,
*Än to at*⁵⁾ *the misto både sadla och hästa,*
*Han ville intet gilla*⁶⁾ *them til nästa:*
Tå the förtärde både huus och jord,
Han gaff them intet til sitt bord.
Een kom ey så arm aff Tyskeland,
Hade han ett Svärd i sin hand,
Kunne han dantza, springa och hoppa,

¹⁾ d. e. monne han, vilde han.

²⁾ Script. rer. Svec., anf. St. S. 210.

³⁾ lærde.

⁴⁾ tyktes.

⁵⁾ endskönt.

⁶⁾ billige.

*Han skulle ju hafva skällo¹⁾ och förgyltaklocka,
 Ther til hundra löduga marck,
 Ty at han var kommen aff släckt så starck:
 Än tå at han hade skinnare²⁾ til fadir, eller
 smid,*

*Förty the torffto³⁾ alla frändirna vid,
 The räknade sik honom strax til nästa frände,
 Än tå at the honom ey förra kände.
 Then släckt hon vart omsijder så starck,
 Hon fylte i Sverige bade skog och marck.*

Naar samme Forfatter siden lader den elendige
 Bonde komme frem med sin Klage, saa giver
 ogsaa Kongen sit Svar paa Plattysk:

— *Bonden kom fram med sina kära⁴⁾,*

„Söte Herra Konung i skipen⁵⁾ oss rätt:”

„Ich kan, trowen, nicht beter leue knecht.”

Ligesom evindelige Vidner om det tyske Sprogs
 udbredte Brug i Sverrig paa denne Tid ere en-
 delig, da Munkeindskrifterne ellers sædvanlig
 ere paa Latin, de enten aldeles plattyske eller
 af en Blanding af Latin og Plattysk bestaaende
 Indskrifter, som findes hist og her, især i
 Skaane og paa Gulland, f. E. i Lund, saavel
 indeni, som udenpaa Domkirken og især i

¹⁾ tysk Schelle, Bjelde.

²⁾ tysk Schinder.

³⁾ torfva vid, behøve.

⁴⁾ Klage.

⁵⁾ forordne.

Kraftkirken sammesteds, samt paa adskillige Kirkeklokker i begge Provinser.¹⁾)

6. Angaaende Unionsperioden henvises til første Del af dette Skrift. For ikke at afbryde Traaden i denne historiske Fremstilling, synes det dog ej upassende ogsaa paa dette Sted at meddele nogle Bemærkninger om samme.

Dersom man vil fæste Lid til de svenske Historieskrivere, saa bragde Unionen Sverrig lutter bitre Frugter; men om disse end i meget kunne have Ret, saa kan det dog heller ikke nægtes, at de mangel Gang tilskrive Unionskongerne det, som var det svenske Aristokraties Brøde. Det er allerede bemærket, at ikke Tilbøjelighed, men Nøden forbandt Sverrig med Danmark; var det da virkelig saa besynderligt, at det sidste Rige bar en bestandig Frygt for, at det første, naar det følte sin Styrke, igjen vilde løsrive sig, eller om det betragtede det som et Land, der vel ikke var betvunget med Vaabenmagt, men dog heller ikke med fri Kjærlighed havde kastet sig i Broderfolkets Arme. Lagerbring har derfor, som det synes med fuldkommen Ret, taget Dronning Margrete i Forsvar imod den Mening, at Svenskerne, efter at de Tyske vare uddrevne og de Danske kom ind i Landet, skattede sig lykkelige i den Tid, de vare under de Tyskes Herredømme;

¹⁾ *Sjöborgs Samlingar för Nordens fornälskare*, 1ste D. S. 29.

dertil havde de i det mindste liden eller ingen Aarsag. Han bemærker, at Dronning Margrete ingen Grund havde til at elske Danmark højere end Sverrig eller Norge. Hun var gift med en svensk Prins; tolv Aar gammel fik hun en svensk Hofmesterinde, til Selskab havde hun en svensk Frøken, og uden Tvivl vare endnu flere Betjente af samme Nation i hendes Tjeneste. Mange Ungdomsminder maatte saaledes endnu i hendes senere Levetid binde hende til Sverrig og gjøre hende det dyrebart, og Historien viser, at hun virkelig ytrede megen Bevaagenhed imod adskillige svenske Herrer.¹⁾ Men med de følgende Unionskonger var Forholdet vist nok helt anderledes. Fødte og opdragne i Lande, der vare ganske fremmede for Norden, dens Statsindretninger og Sprog, hørte der megen Kjærlighed til deres ny Fædreland til, naar de skulde paa een Gang ligesom fornægte deres hidtilværende Vaner og Tilbøjeligheder, og der maatte vise sig mange gode Frugter af denne Kjærlighed, naar deres Tillid og Lyst ej skulde svækkes; men isteden derfor mødte dem Hindringer næsten ved hvert Skridt; Had, Avind og Jalousi imellem Rigsraaderne og Stænderne, ja imellem selve Rigerne vanskeliggjorde dem Udførelsen af deres Planer, om disse end vare nok saa velgjørende. Især i Sverrig opstod den ene Rigsfor-

¹⁾ *Lagerbrings Svea Rikes Hist. 3die D. S. 744.*

stander efter den anden, som enten toge Parti eller selv stiftede Parti imod Kongen, og som tillige havde en ikke ringere Kamp at bestaae imod den overmodige Adel, der hverken vilde beherskes af sin Lige eller af en Fremmed. I Almindelighed bleve ogsaa Unionskongerne valgte af Danmark, og dette maatte være dem en ny Grund til at foretrække dette Land, som deres første Besiddelse, hvor de, i det mindste strax i Begyndelsen, bleve modtagne med Velvillie, og hvor de under ingen Omstændigheder fandt saa megen Modstand, som i Sverrig.

Det vilde derfor være höjst ubilligt, om man vilde tilskrive Kongerne Landets ulykkelige Forfatning; denne var för Unionen allerede saa elendig, at den næppe kunde blive större, naar Landet skulde bestaae, og ikke desmindre finde vi, at Sverrig under selve Unionen, og især ved dens Opløsning udviklede en Kraft, der er et aabenbart Beviis paa, at enten vare Landets Ulykker ikke saa store og Forbindelsen med Danmark ikke saa uheldbringende, som Historieskriverne gjerne ville skildre os dem, eller og der hos det svenske Folk boede en, om vi saa tör kalde den, haardnakket Djærvhed, en saa uudslettelig indvortes Styrke, der ikke bukker under for nogen Gjenvordighed. Efter Lagerbrings Skildring skulde man troe, at Riget gik höjlig tilbage: de to Trediedele af Landets Slotte vare i Gejstlighedens Hænder; Bjærgværkerne vare i

Aftagende; der var ingen Handel udenfor Øresund; der ansattes mange danske Embedsmænd, og der vrimlede af Udlændinge af alle Slags Tungemaal. Men samme Forfatter beretter, hvorledes en ny Landslov blev udstædt under Kristoffer af Baiern, hvorledes Stokholms Folkemængde anseelig tiltog, og flere Bjærgværker gave betydelig Udbytte, hvorledes der sloges ny Mynt, og at udenlandske Penge i ikke ringe Mængde vare i Omløb i Landet, og endelig med hvilken overdreven Overdaadighed Adels Bryllupper og Gjæstebud bleve holdte. Landet kunde opstille Hære under Engelbrekt Engelbrektsen og under Sturerne; Rigets Store, som attraaede Magten, kunde gjensidig anfælde, forjage og myrde hinanden; Landet var saaledes ikke uden Styrke, men denne var i et urigtigt Forhold opdynget hos Rigets højeste Stænder, som, efter Lagerbrings Udtryk, havde Rettighed til at befæste deres Gaarde, vare selv Konger over deres Bønder, som de ogsaa ligefrem kaldte sine Undersaatter, kunde give Misdædere en sikker Tilflugt paa deres Slotte, og vare endog lovligen berettigede til med Vaaben i Haand at afgjøre deres Tvistigheder.

I en saa urolig Tid, da Adelen forvandlede sine Borge til Fæstninger og, uden at Loven bekymrede sig derom, myrdede hinanden, kunde der ej virkes meget for Videnskaberne. Sten Sture den ældre stiftede Universitetet i Upsal, hvilket konfirmeredes af Pave Sixtus

den fjerde (1476) og i næste Aar indviedes, men Tidens Urolighed hindrede det fra, at komme i Virksomhed. Kun ved Klostrene samledes Bøger, men uden Indflydelse paa det svenske Sprogs Forbedring, og næsten uden Virkning paa Videnskabeligheds Fremme i Almindelighed. Først Reformationens Forkyndelse frembragde, ligesom i Danmark, et nyt Liv i den aandelige Verden. Bogtrykkerier anlagdes, i Stokholm 1483, i Vadstena 1491, i Upsal 1510, i Søderköping 1511¹⁾ og senere hen i mange flere af Sverrigs Stæder. Blandt udenlandske Universiteter blev endnu stedse det parisiske besøgt, men tillige Universiteterne i Leipzig, Erfurt, Rom, Perugia, og det i Gribswalde, som blev stiftet i det femtende Aarhundrede.

7. Hvad i Særdeleshed Sprogets Tilstand under Unionen angaaer, da kunde det danske Herredömmet i Sverrig vist nok ikke blive uden Indflydelse. Den svenske Adel giftede sig med udenlandske Slægter, især tyske og danske; fra Danmark udbredte flere adelige Familier sig over Sverrig, som Bannere, Thotter, Gyldestjerner²⁾; og der gaves desuden, som allerede er bemærket i første Del af dette Skrift, mange andre Anledninger til at dansk Sprog og Skrift bleve almindelige. De svenske For-

¹⁾ *Törner historiola artis typogr.*, S. 20. 65. 48.

²⁾ See herom *Lagerbrings Svea Rikes Hist.* 4de D. S. 274 fgg. 277-279.

fattere, som have behandlet Sprogets Historie, henføre derfor ogsaa dets Forandring, ja Fordærvelse, til denne Periode. „Ligesom Kalmarunionen, siger Ihre ¹⁾, var meget fordærvelig for Sverrig ved at bringe Forvirring i Kirke, Stat, og endelig i hele Riget, saa havde den ogsaa samme skadelige Indflydelse paa Sproget. Thi de danske og tyske Konger overdroge, tvertimod deres Løfter, Len og Fæstninger til Fremmede af allehaande Folkeslag, og lode endog fremmede Lejetropper, der vare lejede allestedsfra, drage ind i Landet, hvor de, imedens de vare en Plage for Undersaatterne, tillige forvirrede Sproget; thi af et Lands Forstyrrelse kommer altid Tungemaalets, især naar Bestyrelsen overdrages Fremmede. Naar man tillige betænker, at de, som i alt Fald den Gang skreve paa Svensk, selv for det meste vare ukyndige og udannede, saa kan man ikke forundre sig over, at Sproget blev saa forvirret, og i nogle faa hundrede Aar undergik en saa stor Forandring.” Strax efter ytrer samme Forfatter, at man kun behøver at sammenligne det Gammelsvenske med Sproget paa Gustav den førstes Tid og kort för, for at overbevise sig om, at det dansktyske Herredömmet i Sverrig virkelig var den vigtigste Grund til Sprogets Fordærvelse. Endnu videre gaaer Nor-

¹⁾ Ihre de mutat. lingvæ sveog., S. 17.

din.¹⁾ „Under Unionen, siger han, vedbleve ikke allene de forrige Anledninger til det svenske Sprogs Tilsidesættelse, men disse forøgedes end mere ved højere og lavere danske Embedsmænd, som ansattes i Stæderne, ved danske Biskopper og Prælater, samt danske Kantslere og Skrivere, som sikkert af Ukyndighed i det svenske Sprog, og maaskee endnu sikrere for politiske Hensyns Skyld, paaførte vort Sprog alle de Lyder, deres eget havde. Nu maa man bekjende, at det svenske Sprog havde kun lidet at tabe, siden en Fordærvelses Flod havde overskyttet det: Ord vare udvexlede; Endelser og Bøjninger forbyttede; to Trediedele af vore kostelige Bøjningsendelser i Deklinationerne tabte; Retskrivningen fordrejet og forstyrret; Stilen, som forhen var kort og sindrig, blev til en vidtløftig og slæbende Mathed; Sprogets Mandighed tabtes; ikke engang Rigets Navn kunde holde sig, *Svearike* forandredes til *Sverige*²⁾, saa at det svenske Sprog ved Gustav den førstes Regjeringstiltrædelse i det smaa forestillede den babylonske Sprogforvirring.” Ved en nøjere Betragtning vil man imidlertid snart overtøye sig om, at det svenske Sprogs Fordærvelse ingenlunde fornemmelig eller udelukkende kan tilskrives de Danske. Vi have med Forsæt udførligere betragtet Sver-

¹⁾ *Nordins* forhenanf. inträdestal, S. 108.

²⁾ Udtales *Sværje*.

rigs Tilstand lige för Unionen, for at vise, at den første Grund til Sprogets Fordærvelse blev lagt under Hansestædernes Herredømme, og ved Landets sørgelige Forfatning, der altid virker tilbage paa Sproget. Det danske Sprog delte i denne Henseende ikke allene Skjæbne med det svenske, men fortrykkedes endog i en endnu højere Grad, thi Grunden til dets Fordærvelse var, som vi forhen have viist, lagt i en endnu tidligere Tid, og under en endnu længere varende Elendighed. At den danske Regjering eller dens Tjenere endog lagde an paa, for politiske Hensyns Skyld at fordanske det svenske Sprog, kan næppe bevises ved nogen historisk Kjendsgjærning; endog langt vigtigere Ting undgik deres Opmærksomhed, og havde det virkelig været Tilfældet, saa vilde, i Følge Naturens Orden, den da opstaaende Vexelvirkning have været langt mere at spore paa selve det danske Sprog, end Tilfældet er. Ved at sammenligne det Gammelsvenske med Sproget paa Gustav den førstes Tid og endnu noget senere, vil man rigtig nok finde, at det i flere Henseender nærmede sig det danske, men denne Virkning var kort og forbigaaende; derimod behøver man kun at tage en nuværende svensk Bog i Haanden, for at overbevise sig om, at Sproget kun i enkelte Ord har antaget Danismer, medens det derimod, selv efter saa lang Tids Forløb, ikke har været i Stand til, at udslette de Germanismer, hvoraf det den Dag i Dag

vrimler. Det svenske Sprogs Afvigelse fra sin gamle Form maa altsaa tilskrives den Indflydelse, som det tyske, og senere det franske Sprog udøvede derpaa; at ogsaa Dansken engang søgte at forene sig dermed, er kun kjendeligt paa de faa Ord, som have antaget bløde Konsonanter for haarde.

8. Uagtet den Modstand, flere Biskopper og enkelte Provinser, af Vedhængenhed ved det gamle, gjorde, blev Reformationen dog lykkelig indført under Gustav den første paa Rigsdagen i Vadstena (1527), og ved denne oplivedes igjen Videnskabeligheden, ligesom i Naboriget Danmark. Gejstligheden indskrænkedes, Klostergodserne faldt for en Del til Kronen; Riget tiltog efterhaanden i Velstand, Magt og politisk Vigtighed. Paa Rigsdagen i Vesterås (1544) gjordes Riget arveligt i Gustavs mandlige Slægt, og herved forebyggedes, i det mindste for en lang Tid, de Uroligheder, som under Unionen havde fundet Sted næsten ved ethvert Kongeskifte. Uagtet der opstode flere Partier imod Gustav Vasa, nogle endog med Rigets mægtigste Mænd i Spidsen, saa vidste han dog at befæste den ved sjelden Daad vundne Trone, og at ophjælpe Handel, Bjærgværker og Agerdyrkning; Universitetet i Upsal bragdes paa ny i Virksomhed; Lektorer forskreves til Gymnasierne; Lærde, Kunstnere og Haandværkere af alle Slags droges ind fra Tyskland, Frankerig og Nederlandene. Under denne Konge be-

gyndte ogsaa den nøjere politiske Forbindelse med Frankerig, som siden har haft en saa stor Indflydelse paa Sverrigs Literatur; i Aaret 1542 sluttedes Forbund med den franske Konge Frans den første, hvilket igjen fornyedes 1559, og hvori blandt andet fandtes den Artikkel, at de Svenske i Frankerig skulde ansees som indfødte Franske. Denne Konge lagde saaledes Grunden til Sverrigs paafølgende indre Kraft og ydre Anseelse. Ligesaa udmærket var han ved sine personlige Egenskaber; han besad, som Nordin¹⁾ siger, en naturlig Veltalenhed, der fornemmelig viste sig ved Rigsdagene, hvor han selv førte Ordet; hans Tale udmærkede sig især ved stærke Udtryk og en Mangfoldighed af oftest træffende Lignelser, og, kan man vist nok tilføje, ved en dyb gribende Følelse. I denne Henseende havde han den mest træffende Lighed med Norges Kong Sverre. At han selv skrev meget, hvilket hans Breve vise, behøver efter dette næppe at anføres. "Da Danmarks Opførsel, vedbliver Nordin, ved Slutningen af hans Regjering paadrog sig hans Misfornøjelse, udgjød han sit Hjærte i Vers, hvori han dadelde Naboens formeente Troløshed;" herved sigtes til den Rimbog, som han for største Deelen selv skal have dikteret, og siden lod udgaae i Anledning af den i Kjøbenhavn udkom-

¹⁾ Nordins inträdestal, S. 108-109.

ne danske Rimkrönnike.¹⁾ „Endelig var det, saaledes slutter Nordin sin veludkastede Skildring af denne Konges og hans Regjerings Indflydelse paa Sproget, en stor Lykke for dette, at saavel Reformationsværket, som Kanslerforretningerne faldt i Olai Petri Hænder, en Mand, der besad baade Snille og Lærdom, og som for Historiens Skyld nøje havde gennemgaaet Rigets ældre og i lykkeligere Tider forfattede Mindesmærker. Hans mange Skrifter, som udgaves for Reformationens Skyld, tilbagegave Sproget sin forrige Værdighed, og et hædrende Minde for hans Pen bevares i *domare-reglorna*, som endnu findes ved den svenske Lovbog. Den Hjælp han havde af sin Forgjænger i Kanslerembedet, Laurentius Andreæ, og af sin Broder Ærkebiskoppen Laurentius Petri, fortjener meget at komme i Betragtning, men Olaus Petri var vist nok begges Læremester i Sproget.”

Under den lærde, men miltsyge Erik den fjortende, og hans Broder, Johan, der var en Tilhænger af Katholicismen, hvilken Sönnen Sigismund, tillige Konge i Polen, endog antog, standsedes Sverrigs Fremskriden til højere Kultur og Velstand vel noget, og selv i Forholdet til udenlandske Magter fordunkledes dets Anseelse; men med den ivrig svensksindede Karl

¹⁾ Danske Magaz. 1ste D. S. 28. Celsius Gustav 1. hist. S. 751.

den niende og den store Gustav Adolf begyndte en ny Virksomhed: Ny Stæder, saasom Gothenborg, anlagdes, Bjærgværkerne bleve op-hjulpne og Videnskaberne understøttede; Uni-versitetet i Dorpt og flere Gymnasier oprette-des. Gustav Adolfs Deltagelse i Trediveaars-krigen gav endelig ikke allene Protestanternes Parti en sejrende Vending, men skaffede tillige Sverrig en Indflydelse paa Evropas vigtigste Anliggender, som af dets fjærne Belliggenhed og forholdsmæssig svage Stridskræfter næppe var at vente, samt en uudslettelig Hæder i flere Landes Aarbøger. Om de her nævnte Konger bemærker Nordin i det væsentlige føl-gende ¹⁾: „Kong Eriks Styrke i det svenske Sprog sees saavel af de Psalmer og Viser, der findes udgivne, som af hans øvrige Skrif-ter, især Haandbreve, skrevne for og under hans Afsættelse til hans Gemalinde og andre. Han benyttede sig dog, saa ofte han kunde, af det latinske Sprog, som han forstod til Fuld-kommenhed. Broderen Johan den tredie havde større Tilbøjelighed til Modersmaalet og mere Lejlighed til at værne om det, hvilket han heller ikke nogen Tid forsömte. Han befalede, at der i Skolerne skulde vaages over Sprogets Renhed, og forordnede udtrykkelig, at saavel i Kanselliet som ellers maatte der ikke indblan-des fremmede Ord; sin Sön Sigismund paa-

¹⁾ Nordin's inträdestal, S. 109-111.

lagde han ligeledes, at han altid skulde stræbe at holde fremmede Ord ude af det svenske Sprog, og bevare det rent og uforfalsket, som det var i Kong Gustavs Tid. Og hvad kunde man ikke vente for Modersmaalet af en Konge, der ivrede saa meget for Sproget i det Land han regjerede, at da han som Hertug i Finland skulde lade Brev afgaae til Kongen i Frankrig, var han ikke at formaae til, at skrive det anderledes end paa Finsk; hvilket dog ingenlunde kom af Mangel paa Sprogkundskab, thi, foruden at han godt forstod Fransk og Græsk, talte han Latin, Polsk, Tysk og Engelsk. Og det er vist, at under ham var det svenske Sprog ganske rent, og vandt en Fasthed, som de forrige Tider ej havde kunnet give det. Disse dets Egenskaber bevaredes nogenlunde under Karl den niende, der bestandig var sysselsat med de vigtigste Sager, og derfor ikke kunde særdeles henvende sin Opmærksomhed paa Sproget. Hans egen Stil var ikke allene stærk og mandig, men den havde undertiden ogsaa, især i Breve, nogen Hvasshed, som gav den mere Eftertryk, end den sædvanlige Veltalenhed. Ved Rigsdagene mærkedes denne ogsaa, og bidrog, tilligemed andre Midler, til den lykkelige Fremgang hans Foretagender havde. Og endelig Gustav Adolf! Hans Tale til Stænderne, hans berømte Breve til Axel Oxenstjerne, Axel Baner og andre, hvilke Mesterstykker af Smag og Veltalenhed!

Hans ligesaa ömme, som modige Hjærte forsynede ham altid med ædle Tanker, og hans Forstand og Snille med Udtryk, som svarede dertil i Værdighed."

Under Dronning Kristine anlagdes Universitetet i Åbo; denne Dronning glimrede selv ved Lærdom, og forvandlede næsten sit Hof til en Höjskole, men de Lærde, hun fortrinlig yndede, vare Udlændinger, og deres Studium de gamle klassiske Sprog. Det synes derfor at være en besynderlig Overdrivelse, naar Lundblad i sin panegyriske Skildring over Literaturen under denne Dronnings Regjering, endog udleder det svenske Sprogs fortrinlige Dyrkelse fra hende; kun faa ville billige hans Grund, at Grundlaget til Modersmaalets Dannelse er Latin og Græsk¹⁾; Nordin har derfor uden Tvivl Ret, naar han ganske kort forbigaaer denne Dronning med de Ord: „Kristines Tider glimre mere af andre Sager, end af det svenske Sprog."

Karl den tiendes Regjering var kort og krigersk; Omhu for Sproget eller blot Tanke paa samme var derfor næppe at vente; ikke desmindre, bemærker Nordin, begyndte de indkomne tyske Vendinger og Ord igjen at tabe sig under denne Konge; han selv skrev i sin korte Regjering mere end nogen af hans For-

¹⁾ *Lundblad de literarum Svecanarum progressionem, Christina regnante.*

gjængere; sjælden afgik der noget Brev til de mange Ministre, som den Gang opholdt sig ved fremmede Hoffer, uden at han med egen Haand gjorde adskillige Tilsætninger, ofte paa flere Ark. Under Karl den ellefte blev atter Landets indvortes Vel den vigtigste Gjenstand for Regjeringens Opmærksomhed. Allerede i hans Mindreaarighed stiftedes Universitetet i -Lund (1668), og under hans Regjering vakttes atter Opmærksomheden paa Rigets Oldsager, dels derved, at Kongen befalede, at saadanne skulde indsendes og samles, dels ved enkelte Lærdes, især Verelii og Rudbeks, men rigtig nok kun for den Tid vigtige, Bestræbelser. Saaledes fæstedes altsaa Tanken, ligesom i Danmark, efter at den i saa lang Tid havde dvælet ved andre Gjenstande, atter paa Nordens Hedenold, hvis Studium overalt, hvor det med nogen Iver er drevet, har vakt eller næret Kjærlighed til Fædreland, Fædreneminder og Fædrenesprog. „Karl den ellefte, siger Nordin ¹⁾, besad vel hverken dyb Kundskab i Sproget, ikke heller gav han sig i Særdeleshed af med det; men hvad Olaus Petri var i Kong Gustavs Tid, Friherren Erik Sparre i Kong Johans, samt Friherre Johan Skytte i Karl den niendes og Gustav Adolfs Tid, det samme var under denne Konge Friherre Ehrensten, samt Grev Magnus Gabriel de la Gardie, Stjern-

¹⁾ inträdestal, S. 113.

hjelm, Columbus, Wexonius og flere, og fremfor alle Grev Lindsköld, hvilke igjen opsøgte Sprogets rette Grund og paa samme opførte den vakreste Bygning.”

9. Under de anførte Regenter viser der sig imidlertid saavel i Landets Historie i det hele, som i Sprogets, den samme Blanding af Indenlandsk og af Fremmed, hvortil vi allerede ved Danmark have seet Mage; og ligeledes i Kulturens Fremskridt den samme Blanding af Oplysning og Overtro. Lyset kunde ikke paa een Gang fremskinne, der hvor Mörket var saa vidt udbredt; endnu under Karl den ellefte gjorde derfor Rejserne til Blåkulla, det svenske Bloksbjerg, den samme Opsigt, som lignende Hexeprocesser i Danmark.¹⁾

Ved Reformationen maatte Sproget efterhaanden erholde nogen Fasthed, da det ikke længer var overladt til det flygtige Ord, men uddyrkedes ved Lærdes Omhu og bevaredes i trykte Skrifter. Prædikener og Samtaler om Troens Materier i Landets Sprog, Gudstjenestens Afholdelse paa Svensk og Oversættelser af den hellige Skrift maatte have samme Virkning som i Danmark: Efter den mundtlige Strid imellem Olaus Petri og Peder Galle (1524) fik begge Befaling, at opsætte sine Indvendinger og Gjensvar i Modersmaalet, hvilke Artikler derpaa sendtes om i Riget; da de atter

¹⁾ *Adlersparres Hist. Saml. 5te D. S. 214 fgg.*

ordstrede paa Rigsdagen i Vesterås (1527), talte den første Svensk, den anden Latin, indtil denne endelig ved Folkets Raab ogsaa nødtes til at betjene sig af Modersmaalet.¹⁾ Den svenske Oversættelse af det ny Testamente blev færdig 1527; Gustav den førstes Bibel tryktes 1541, og blev siden igjen optrykt under Gustav Adolf med nogen Forandring i Retskrivningen. Reformatoren Olaus Petri udgav, som allerede er nævnt, i Anledning af Reformationen adskillige Smaaskrifter. Selve Reformationens Modstandere maatte gribe til det kraftigste Middel til at virke paa Folket; Biskop Brask lod endog i Søderköping (1524) et Bogtrykkeri indrette, for at lade Bøger trykke imod de Evangeliske.²⁾ Men ligesom det første Rygte om Luther og hans Skrifter indbragdes ved fremmede Kjøbmænd, saa kunde ogsaa Reformationen kun befæstes ved Mænd, der vare oplærte udenlands; de indenlandske Gejstlige vare ofte, efter deres egen Ærkebiskop Johannes Magnuses Beretning³⁾, saa uvidende, at de ikke kunde læse Latin indenad, end sige forstaae det; der maatte derfor enten hentes Lærere fra Vittenberg eller indfødte Svenske maatte der danne sig til det store Værk. Skrifter bleve ogsaa endnu trykte udenlands, hvilket endog var Tilfældet langt hen i Tiden; Gustav Adolf lod 1613 trykke

¹⁾ *Celsius* Gustav I. hist. S. 267. 365.

²⁾ Sst. S. 262.

³⁾ Anf. Skrift i Fortalen.

svenske Skolebøger, hvilke forhen, saavel som andre Skrifter, bleve trykte paa fremmede Steder, og det saa fejlagtig, som Kongen klagede, at föga ära var dermed.¹⁾

Den Forbindelse, som nys havde fundet Sted imellem Danmark og Sverrig, kunde, i det mindste i literær Henseende, ikke paa een Gang afbrydes; da Biskop Brask fik Befaling, at nedlægge sit Bogtrykkeri i Søderköping, lod han Bøger trykke i Kjøbenhavn²⁾; da Gustav den første i en Samtale med Ærkebiskoppen Johannes Magnus (1526) opmuntrede denne til at oversætte den hellige Skrift, ytrede han iblandt andet, at der var en saadan Mangel paa aandelige Skrifter, at man næsten ingen anden Bog saae, end den danske *Vor Frue Tider*³⁾; at det danske Sprogs Læsning endnu længe efter Unionstiden holdt sig hos Almuen i Sverrig, sees ogsaa klart af Stjernhjelm's *Hercules*, hvor Almuebøger, som „Amadis, Marcolfus och andre” nævnes med det Tillæg „*som i gemen äro tryckte på Dansk*”⁴⁾; hvilket ogsaa bekræftes

¹⁾ Hallenbergs Gustaf Adolfs hist. 2den D. S. 769.

²⁾ Celsius Gustaf I. hist. S. 343.

³⁾ Sst. S. 299.

⁴⁾ Stjernhjelm's Vitterhets-Arb. utg. af Hammar-sköld, S. 231. Nyerup om Morskabslæsning, Fortalen S. XXV-XXVI.

deraf, at næsten alle de trykte svenske Almuesbøger henhøre til en senere Tid.¹⁾

Intet kan i højere Grad bevise Vanens overordentlige Magt, end den svenske Almues urimelige Vedhængenhed ved den latinske Messe, som den simple Mand dog ikke var i Stand til at forstaae. Da Brødrene Olaus og Laurentius Petri, endnu förend Reformationen i Sverrig havde taget sin egentlige Begyndelse, til deres Moders store Bedrøvelse vilde lade deres afdøde Fader begrave med evangeliske Ceremonier, gjorde det især Moderen ondt, at Ligtalen skulde holdes paa Svensk; de spurgde hende, om hun da forstod Munkenes latinske Tale? Nej, sagde hun, men naar jeg hører dem tale, beder jeg Gud, de maa blive bñnhørte.²⁾ Men selv efter at Gustav Vasa ved Recessen til Vesterås havde tvunget Biskopperne til at afstaae sig deres Slotte, og efterat Klostrene uden synderlig Urolighed bleve forladte og Munkene indlode sig i Ægteskab, opstod der saa megen Tummel og Modstand, da man vilde indføre svensk Messe, at Kongen maatte lade sig nøje med, at Messen efter Præsternes Behag kunde holdes paa et af begge Sprog³⁾, og at Olaus Petri, da han (1537) udgav den svenske Messe, ledsagede den med Bevisgrunde for,

¹⁾ De findes anførte i Svensk Literaturtidning for 1817, Nr. 30-31.

²⁾ *Celsius* Gustaf den førstes hist. S. 201.

³⁾ Sst. S. 404.

at den burde holdes paa det Sprog, som alle forstode.¹⁾ Ved Nils Dackes Oprør var det ogsaa een af Almuens Klager, „*at med messan vore så illa bestält, sedan alle förstodo, at snart hvart bondebarn nu kunde hvisla fram en messa.*”²⁾

Det svenske Sprogs Fattigdom nødte fremdeles de første Skribenter til at betjene sig af fremmede Ord, saa at paa samme Tid som Oversættelser af Bibelen og af andre, især tyske, Skrifter tjente til at uddanne Sproget, virkede de paa den anden Side ikke lidet til at fordærve det. Den første Oversætter af det ny Testamente, Laurentius Andreæ (1526), klager over, at han af Mangel paa Ord har haft Vanskelighed med at udtrykke adskilligt paa Svensk; *kan och wäl*, siger han, *medh tijdhen thenne förtolkilse förbättras och clarare uthsatt vardha, och medh mindre omaak, än thet nu skeedt är, thå Skriften varder mera brukat, och ordhen kunna medh brukningene upkomma, the nu synas selsyn vara.* Imidlertid vare selve de første Oversættere af den hellige Skrift, tildels vel og af Ærefrygt for Sagen, langt omhyggeligere for Sproget, end de senere Oversættere; naar disse vare forlegne for et passende Udtryk, toge de ikke i Betænkning, isteden for at søge et saadant i det ældre

¹⁾ Sst. S. 585.

²⁾ Sst. S. 655.

Sprog, at bruge det tyske Ord, som i det mindste mange kunde forstaae og som laa dem lige for Haanden.

Ikke blot Reformationen befordrede Fremmedes Indflydelse paa Sproget og Literaturen; mange andre Tidsomstændigheder havde paa denne og i den følgende Tid samme Virkning. Hansestædernes Indflydelse vedvarede; Gustav Vasa maatte tilstaae dem fri Handel uden Told og Afgift; fra Lybek maatte Riget en Tid lang faae næsten alt hvad det behøvede af Føde og Klæder.¹⁾ Af Mangel paa dulige indfødte Mænd, som kunde anbringes dels ved Kanselliet, dels ved andre Regjeringsforretninger²⁾, maatte samme Konge lade saadanne komme fra Tyskland, og ligeledes udenlands søge Lærere til sin Søn; Gustav den første havde haft en dansk Mand, Mag. Ivar, til Lærer; Erik den fjortendes Lærere vare en pommersk Adelsmand, Jöran Norman, der var anbefalet af Luther og Melancthon, og Dionysius Bureus, der siden indkaldtes fra Frankerig; ogsaa i de vigtigste Statssager benyttede Kong Gustav sig af Udlændinger, som Bernhard von Melen, Greven af Hoja og andre; i Spidsen for Erik den fjortendes Hof stod ogsaa en Fremmed, Giles von Taubenheim; under denne Konge forskreves der endnu adskillige Præster fra Tyskland,

¹⁾ *Celsius* Gustav 1. hist. S. 194 fgg. 197.

²⁾ *Sst.* S. 589.

og ved Burreus en stor Mængde Kunstnere og Haandværkere fra Frankerig; under Religionsforfølgelserne i dette Land indvandrede især mange franske Familier til Sverrig.¹⁾ Imedens Gustav Adolf paa mangehaande Maader søgte at ophjælpe det svenske Sprog, kunde hans Dronning Maria Eleonora, en brandenborgsk Prinsesse, end ikke taale nogen Svensk i sin Tjeneste. Kongerne formælede sig imidlertid endnu ikke sjælden med indfødte Adelsfrøkener; den svenske Adel derimod, som forhen saa meget havde ivret imod Kongernes Giftermaal med udenlandske Kongedøtre, formælede sig efterhaanden, som Rigets Anseelse og Indflydelse udenlands tiltog, med fremmede Prinsesser; Grev Erik Brahe f. E. med Prinsesse Elisabeth af Brunsvig-Lüneborg (1582). Efter at Erik den fjortende havde indført Grevers og Baroners Værdigheder, begyndte Titelsygen især at blive herskende hos de Svenske, men Titlerne toges, ligesom i andre Lande, hvor denne Syge ikke oprindelig har hjemme, helst af fremmede Sprog. Omtrent paa samme Tid skede ogsaa betydelige Forandringer i Krigsvæsenet, og der indkaldtes fra Skotland, Frankerig og Tyskland berømte Krigere, hvis Efterkommere for en Del endnu ere til i Sverrig, som de la Gardie, Hamilton, Clerk, Sinklair.

¹⁾ *Celsius* Gustaf den førstes hist. S. 4. og Erik den fjortendes hist. (2det Opl.) S. 8. 9. 83. 84.

Men mere end alt andet bidroge de mangeaarige Krige i Tyskland under Gustav Adolf og Dronning Kristine til at skaffe fremmede Tunge-
maal Indgang i Sverrig, endog hos Almuen,
og til at vække Smagen derfor hos de højere
Stænder. Næsten i atten Aar havde Gustav
Adolf kriget i Polen för han deltog i Tredive-
aarskrigen, i hvilken de svenske Vaaben efter
henimod tyve Aars Forløb (1630-1648) endelig
tilkæmpede Protestanterne den vestfalske Fred.
I næsten al denne Tid levede svenske Soldater
i fremmed Land; hvor sejerrige de end vare,
saa bleve de dog nødte til at bruge fremmed
Tungemaal, for at gjøre sig forstaaelige; Be-
falingsmænd og simple Soldater vante sig der-
ved til en Blanding af Sprogene eller glemte
endog ganske Modersmaalet. Naar de vendte
tilbage til Fædrelandet, kronede med Hæder
og agtede for deres Fortjenester og Verdens-
kundskab, maatte, som Nordin bemærker, det
gamle fredelige svenske Sprog vige for Felt-
sproget, der frembragde et ganske nyt Tunge-
maal, hvilket noksom sees af den Tids Skrif-
ter, især af Breve; desuden førte de mange
Fremmede med sig, der da, foruden Liflæn-
derne, som allerede vare underkastede Sverrig,
formedelst deres mod Landet viste Tjenester
bleve optagne til svenske Borgere. Fra denne
Tid af, da Sverrigs Forbindelse med uden-
landske Magter havde en afgjørende Indflydelse
paa Europas Skjæbne, og da svensk Adel

traadte i nøje Forbindelse med anseelige fremmede Fyrstehuse, maatte Smagen for fremmede Sprog i overdreven Grad udbrede sig i Sverrig; medens Undervisningen i Modersmaalet ganske forsömtes eller i det mindste betragtedes som en Biting, forskrev man udenlandsfra Lærere til at undervise i Tysk, Fransk og Engelsk, og der gjordes for det franske Sprogs Skyld Rejser til selve Frankerig.¹⁾

10. Da der gaves saa mange Lejligheder til at blive bekjendt med fremmede Sprog, og de sydligere Folkeslags Literatur i flere Henseender havde betydelige Fortrin for den daværende svenske, saa er det saa meget desto mærkeligere, at flere af Sverrigs Konger udstrakte deres Opmærksomhed ligefrem til selve Sproget, selv om man vilde antage, at saadanne Befalinger ikke havde større Virkning, end de saa tit og ofte gjentagne Forbud mod Overdaad, der ikke desmindre ligefuldt gik i Svang. Denne Materie er allerede kortelig berørt i det foregaaende, men den fortjener endnu særskilt at tages i Betragtning.

Allerede i Middelalderen var Sproget en Gjenstand for Lovgivningen. I Sverrigs Landslov (efter Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 53, 4.) hedder det i *Eghnobalker*, 22: *Alla þe doma laghmaþer skall a þinge göra, hwat þe*

¹⁾ *Ihre de mutat. lingvæ sveog., S. 27-30. Sotbergs Anm. öfver Svenska språket, S. 68 fgg. Nordins inträdestal, S. 112.*

hælder wæpia vndi han ellær egh, þær skall laghmaþer sit dombreef a giua, ok þæn domin taker, giui for breeff som før ær saght. Skulu ok all breeff, konungx ok laghmanz ok hæræzhæffinga, i þolicom malom ok aprom a swænsko skriuas, d. e. Alle de Domme, Lagmanden afsiger paa Thinge, hvad enten Parterne lade det derved beroe eller ej, derpaa skal Lagmanden give sit Domsbrev, og den, som Dommen tager, betale derfor, som før er sagt; skulle og alle Breve, Kongens og Lagmandens og Herredshøvdingernes, i deslige og andre Sager skrives paa Svensk. Men især efter Reformationen forekomme saadanne Kongebud oftere. I den Kirkeanordning, som under Kong Johan bekjendtgjordes af Laurentius Petri (1571), blev det paalagt Præsterne, at de skulde vænne sig til at tale rent Svensk, formodentlig fordi de, efter gammel Vane fra den katholske Tid af, brugte eller indblandte Latin i de gudstjenstlige Handlinger; Forordningen indlader sig endog paa Grunde, der befales nemlig „at Predikanterne vänja sig tala rätta Svensko, ty ther man fremmande ord bruka wil, förbistrar¹⁾ man the enfaldiga; ther til ock warder wårt Swenska mål förkrenkt och förwandlat genom sådana sett; thet icke heller hafwer nytto med sig, helst när thet sker i otrenge måle²⁾), ther

¹⁾ forvirrer.

²⁾ uden Nødvendighed.

vi sielfwe ju hafwe så god ord, som the fremmande wara kunna." Hvor meget Sprogets Renhed laa denne Konge paa Hjærte, viser ogsaa hans Formaning til hans Søn Sigismund i Konventionen til Kalmar (1587), hvori det hedder: *"Så skal och Stormächtige Konung sig ther om beflite, at icke någre fremmande ord in j vårt Svenske tungemål förde varda, uthan at¹⁾ vårt modersmål måtte rent och oförkrenkt vid macht hålles."* Den store Gustav Adolf fandt, uagtet sine glimrende Krigsforetagender, Tid til ikke allene at indgaae Forbindelser med fremmede Lærde, saasom med Hugo Grotius, men ogsaa til, fjærnt fra Fædrelandet, at tænke paa dets Sprog; han opmuntrede især den unge svenske Adel til Studeringer, lønnede en Mand for at oversætte fremmede Skrifter paa Svensk, og vilde lade indføre svenske Skolebøger, blandt andre en Del af Bogen om *Konunga styrilse*, isteden for den latinske Terentius og andre hedske Skrifter²⁾, hvilket dog ej blev udført. Efter at Forbindelsen med de sydligere Lande havde bragt mange tyske, franske og latinske Ord i Gang, udstædte endelig Karl den ellefte gjentagne Forbud, i Aarene 1683 og 1684, imod Brugen af fremmede Ord, og paalagde

¹⁾ men at.

²⁾ Bures eller Kvartudgaven af *Konunga styrilse* i Tilegnelsen til Dronning Kristine.

(1686) Præsterne, at de skulde beflitte sig paa rent Svensk.¹⁾

Disse Kongebud kunne vel ikke have været aldeles uden Virkning, men der gives vist nok andre endnu kraftigere Aarsager til, at det svenske Sprog i det hele ikke afveg saa meget fra Stamsproget, som det danske; hos dette udartede, som forhen er bemærket, Oldsprogets brede og undertiden for brede og langtrukne, men dog i de forskjellige Forbindelser forskjellige, Vokaler til en Sammensmæltning i det klangløse *e*, og de haarde Konsonanter gik i Slutningen af Ordene og imellem to Selvlyde over til bløde; Svensken beholdt derimod i de fleste Tilfælde de vellydende afvexlende Vokal-lyde og de haarde Konsonanter, og den har derved bevaret større Velklang og Kraft. Men den svenske Bondestand har heller aldrig været saaledes bunden til nogen vis Jordplet eller Herre, at Bonden jo ved Aarets Slutning kunde søge sig en anden; lang Tid tilbage havde Almuen Sæde og Stemme i Rigsforsamlingerne²⁾, og ikke sjælden har den medvirket til de vigtigste Forandringer i Regjeringen; Danmark har ingen Bjerge og intet Dalekarlien, og aldrig har Raadslagninger paa Bondestævne der givet en Adelsmand, som Gustav Vasa, Midler

¹⁾ *Ihre de mutat. lingvæ sveog.*, S. 38. *Sotbergs Anm. öfver Sv. spr.*, S. 67 fgg. *Rühs Geschichte Schwedens*, 3die D. S. 406, o. fl.

²⁾ *Celcius* Gustaf den førstes hist. S. 171-172.

i Hænde til at hæve sig op paa Kongesædet. I hvor langt borte disse og lignende Omstændigheder end kunne synes at ligge fra Sproget, saa vil deres Indflydelse paa samme dog aldrig kunne nægtes: den bjærgfulde vilde Natur virker paa Folkets Karakter og Forfatning, og Sproget er atter et Afpræg af disse. Derfor maa der paa dette ogsaa være virket ved Rigsdagene, der aabnede Veltalenheden et nyt Spillerum; hvo veed ikke, hvormeget det levende Ord formaaer, men hvo veed ikke tillige, hvormeget det vinder ved at bevæge sig frit i alle Retninger, ved at gennemtrænge alle Ideer i de mest forskjellige Undersøgelser, ved at opfyldes med allehaande Følelser, selv dem, som Avind, Had og Frygt fremkalder. Men denne Aandens og Ordets Flugt maa nødvendig finde Sted overalt, hvor Statens højeste Formaal, saavel som enkelte Mænds private Fordel, ere Gjenstande for Undersaatternes offentlige Raadslagninger. Men i det jeg ved disse Bemærkninger yder det svenske Sprog den Ret, der tilkommer det, maa jeg tillige tilføje, at hvor fuldkomment et Sprog end monne være, saa lyde dog ingen Toner med den Klang, som de vi hørte i Vuggen; selv i det jeg derfor, efter den theoretiske Forstands Forskrift, tillægger det svenske Sprog nogle Fordele i en højere Grad end mit Modersmaal (i andre Henseender maa det ogsaa vige for dette), gives der dog i Følelsen noget som siger, at medens

dette synes mig naturligt, forekommer hint mig som en Fordrejelse deraf, og imedens dette stedse bevæger sig som en Susen af Vinden i Bøgens Toppe, larmer hint som et begyndende Bjærgskred, eller, naar det vil udtrykke Mildhed, sledsker det som en lokkende Alf. Saa stor er Vanens Magt, som vi vel alle maa erkjende, da den tyranniserer selv de stærkeste Aander; thi kun denne kunde vel bevæge Tegnér til ligervis, skjönt med ligesaa liden Grund, at sige om det danske Sprog: „*mig behagar du ej.*”

Med forestaaende historiske Oversigt kan især jävnføres, foruden Sverrigs Historie af Dalin, Lagerbring, Rühs, o. a., følgende Afhandlinger, hvoraf mange af de meddelte Bemærkninger ere tagne: *Ihre de mutationibus lingvæ sviogothicæ*, Upsal. 1742, 4.; *Nordin's, Celsius's* og *Rosenstein's* Indtrædelsesaler i Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1786. 1ste D. S. 99. S. 121. S. 233; *Sotberg's* Anmärkingar öfver Svenska språket i Vitterh. Akademiens Handlingar 2den D. S. 61; *Hylander* de literarum in Svecia studiis sæculo XV. Lundæ 1818. 4.; *Fant* de statu rei literariæ in Svecia sub imperio R. Gustavi primi. Upsal. 1785. 4.; *Lundblad* de literarum Svecanarum progressionem, Christina regnante. Lundæ 1794. 4.

ANDET AFSNIT.

Udsigt over Sprogets Perioder og Literaturen.

11. Det svenske Sprogs Historie indbefatter tvende Hoveddele: Sprogets Historie imedens det udvikler sig og indtil det antager sin nuværende Form, og dets Historie fra denne Tid af indtil den nærværende. Kun den første Del vedkommer nærværende Undersøgelse; denne

deler sig igjen, hvilket allerede af det foregaaende historiske Omrids kan skjønnes, ligesom af sig selv i fire Perioder, der næsten ganske svare til dem, vi forhen have antaget for det danske Sprog.

Den første af disse Perioder, i hvilken Sproget kunde kaldes *Ældste Svensk*, gaaer fra Sprogets Adskillelse fra det gamle nordiske eller fra den ældste Runestensalders Slutning indtil omtrent 1250, og omfatter Samlingen af Sverrigs Landskabslove i deres ældste Form.

Sproget i denne Periode ligger endnu nærmere ved Islandsken, end ældste Dansk. Det adskiller sig fra Dansken ved et fuldstændigere Bøjningssystem, og er især kjendeligt paa Nævnformerne, der nøjagtig ere adskilte fra Gjenstandsformerne; det ligner derimod Dansken deri, at de islandske Tvetyde ere gaaede over til enkelte Vokallyde, at Omlyden som oftest er bortfalden, og at den fremsættende Maade i Forsætningen staaer isteden for den betingende.

Den anden Periode omfatter Sprogets Middelalder, i hvilken det kunde benævnes *Ældre Svensk*. Den strækker sig fra 1250 indtil Unionen eller omtrent til 1400. Denne Periode omfatter især de senere Love fra Middelalderen, Bogen om Konge- og Høvdingestyrelse, og adskillige andre Skrifter i Slutningen af Perioden.

Sproget i denne Periode har en mærkelig Lighed med Skaanske Lovs. Det adskiller sig

fra Dansken fra samme Tid ved en næsten fuldstændig Bøjning: Vokalerne i Endelserne ere ej faldne sammen; Nævneformen paa det uvæsentlige *r* (*er*) er nøjagtig adskilt fra Gjenstandsformen; Hensynsformerne ere ej bortfaldne; de tre Kjøn adskilles saavel ved Tillægsord, som hos Navneordene; Gjerningsordenes Personer i Flertallet ere ved nøjagtige Endelser adskilte; Navneformerne i Gjerningsord, der have en Vokal til Kjendebogstav, har beholdt sin Endelse *a*, som i Dansken er bortfalden. Det adskiller sig derimod fra ældste Svensk ved Bortkastelse af Endelsen *r* i Navneords Flertal af Hankjønnet, i Tillægsordenes Flertal i Han- og Hunkjøn og i nogle Ejeformer. Den betingende Maade, som i forrige Periode var tabt i Forsætningen, bruges endnu almindelig og regelmæssig, styret af Bindeord. Den ubestemte Artikkel har, ligesom i Dansken, begyndt at udvikle sig af Talordet *een*, *eet*. Den svenske Ordføjning med dobbelt Artikkel, foran og i Enden af Navneordet, er almindelig. Det tyske Sprogs Indflydelse viser sig især i Retskrivningen ved adskillige overflødige Bogstaver, ved Fordobling af Vokal- og Konsonanttegn, og i Slutningen af Perioden i Orddannelsen ved fremmede Forstavelser og Afledsendelser.

Den tredie Periode, i hvilken Sproget kunde kaldes *Gammel Svensk*, eller naar man vilde tage Hensyn paa dets Blanding: Dansk-

Svensk, eller endog Tysk-Dansk-Svensk, gaaer fra Unionen til Reformationen eller fra 1400 til 1527, og omfatter altsaa omtrent Unionstiden (1397 til 1520). I denne mangler det hverken paa prosaiske eller rimede Skrifter, især af historisk Indhold.

I Sproget hersker, ligesom i Dansken fra samme Tid, en Gjæring, hvorved der banes Overgang til det nuværende svenske Sprog. Retskrivningen er ustadig og forvirret. En af Sprogets vigtigste Grundkarakterer, de haarde Konsonanter, ere endnu i Begyndelsen af Perioden herskende, men siden gaae de undertiden over til bløde: *k* til *g*, *t* til *d*, *p* til *f*, saa at de haarde og bløde Former forekomme i Flæng; dette er især Tilfældet ved selve Reformations-tiden og strax efter denne; paa samme Maade begynde dobbelte Konsonanter, dobbelt *l*, *m*, *n*, *r*, at fremkomme hvor Stamsproget har enkelte. Det gamle Bøjningssystem begynder at nedbrydes: I Begyndelsen af Perioden ere de gamle Endelser næsten endnu fuldstændige som i anden Periode, men senere bortfalde Endelser, saa at Nævneformen i de Skrifter, der nærmer sig den daglige Tale, falder sammen med Gjenstandsformen, og Hensynsformerne tabes; tyske og danske Endelser trænge sig ind og blande sig med de gamle, saasom: Ejeformer paa *-s* (af *t.* og *d.* *-s*) paa Steder, hvor denne Endelse ej findes i Stamsproget; Navneformer i Gjærningsordene paa *-an* (af *t.* *-en*) eller *-e*

(af d. -e), o. lign. Men især bliver ved Ord-dannelsen fremmede Forstavelser og Afledselder almindelige, og hele fremmede Ord enten fortrænge eller stille sig ved Siden af de gamle.

Den fjerde Periode, som danner Overgangen fra den dansk-svenske Sprogform til nuværende Svensk, kan antages at gaae fra Reformationen til henimod 1700, eller til Sprogets grammatikalske Bearbejdelse. Omtrent ved samme Tid indfalder Karl den elleftes Død (1697), efter hvilken de paafølgende Krige standsede den under denne Konge paa ny oplyvede Videnskabelighed. Maaskee man mest passende kan sætte Slutningen af Perioden ved Stjernhjelm's Død (1672); i saa Fald stemmer dens Udstrækning næsten ganske med den fjerde danske.

Efter Unionens Opløsning var det at formode, at det svenske og danske Sprog atter vilde afsondre sig fra hinanden, men den største Lighed imellem begge Sprog, som nogensinde har fundet Sted, viser sig dog, efter den Bemærkning, vi allerede forhen have gjort, at Virkningen ikke strax træder frem tilligemed Aarsagen, netop strax efter Adskillelsen. Den hele Periode igjennem hersker en bestandig Vaklen imellem det gamle og det ny, imellem gammelsvenske, danske og tyske Endelser; og denne forøges endog ved enkelte Mænds Bestræbelser for at danne Sproget. Denne Blan-

ding af Endelserne, og Uvisheden om deres rette Brug vedvarede indtil Stjernhjelms Død, og tildels endnu efter denne; men i det hele kan man dog antage, at det svenske Sprog ved Slutningen af denne Periode har antaget sin nuværende grammatikalske Skikkelse; endog ved Ordforraadet er dette Tilfældet, da der, foruden de forhen indkomne tyske Ord, nu ogsaa i stor Mængde optoges franske.

Ihre (de mutationibus lingvæ sviogoth., S. 3.) deler det svenske Sprogs Historie i tre Perioder (ætates), af hvilke den første gaaer til Kristendommens Indførelse, fra hvilken der altsaa, som *Ihre* ogsaa bemærker, ikke haves andre Lævninger, end nogle enkelte Runestene. At danne en egen Periode af Sproget paa disse, der formedelst Skrivningen er saa ubestemt, og hvis Indhold er saa kort, er uden Tvivl uhensigtsmæssigt. Den anden Periode lader *Ihre* gaae fra Kristendommens Indførelse til Gustav den første, og denne er altsaa det Tidsløb, paa hvilket vi her især henvende vor Opmærksomhed; den tredie fra Gustav den første indtil vore Tider. Men ikke blot Overeensstemmelsen med det danske Sprogs Perioder, ogsaa selve det svenske Sprogs Forandringer gjøre det næsten aldeles uundgaeligt at betragte Afsnittet fra Kristendommens Indførelse til Gustav den første i flere Underafdelinger; hvilken Forskjellighed er der ikke imellem en Paragraf af den ældste Vestgøtelov og et Brev af Gustav den første! Hvo der vil udvikle Sprogets Beskaffenhed fra Gustav den førstes indtil den nyeste Tid, vil ligeledes blive nødt til efter Sprogets Forandringer og Literaturens Fremskridt at dele dette Tidsløb i flere Afsnit.

Hvad Forholdet imellem Dansken og Svensken i Almindelighed angaaer, da har det svenske Sprog i flere Henseender bevaret en større Overeensstemmelse med Stamsproget, end det danske, som laa nærmere ved Aarsagen til Forandringen, og sluttede sig nøjere og mere umiddelbar til denne. Det svenske Sprog er heller ikke afveget saa hurtig; man kan om-

trent antage denne Forskjel for en hel Periode eller henimod halvyndet hundrede Aars, saa at Sproget i den første svenske Periode næsten er Islandsk, i den anden næsten som ældste Dansk; kun ved Slutningen af tredje Periode gjøres herfra en Undtagelse, da begge Sprog ved denne Tid konvergere. I det hele Tidsløb, imedens Sprogene udvikle sig fra Stamsproget, ligne de, som Skriftsprog, hinanden i Tvelydenes Overgange til enkelte Selvlyde, og adskille sig derved, som forhen er bemærket, fra det norske Sprog, saalænge som dette ej er gaaet over til Dansk; fremdeles i Bibeholdelsen af det væsentlige af Navneords og Gjerningsords Bøjningssystem, i den gradvise Afvigelse fra disse Systemers Beskaffenhed i det islandske Sprog, der i Norsken næsten vedvarer uforandret til Sprogets Ophør; i det de udvikle sig, adskilles de derimod ved de tre Kjön, som hurtigere tabes i Dansken, ved Forskjellen imellem de enkelte Endelser i Bøjningsmaaderne, og endelig ved den større Blødhed, som Dansken endog temmelig tidlig antager.

Anm. For de danske Læsere, som ere mindre bekendte med det svenske Sprog, ville maaskee følgende Sprogbemærkninger, der oplyse denne oftere nævnte Forskjel imellem Svensk og Dansk med Hensyn til Lighed med Stamsproget, samt Velklang og Haardhed, ej være ukjærkomne: Med Hensyn til Vokalerne, da foretrækker det svenske Sprog det stærkere tonende *a*, hvor Dansken har *e* eller *æ*; Tjällmann (*Grammatica svecana*, S. 61) kalder det „*vårt dunder a*, som *hafver*

högssätet för det Danske e," og paa et andet Sted (S. 204) siger han: „allt så ändas mäst lika våre subst. fem. sing., item masc. plur. defn. ock verba activa, såsom storgörare ock dundrande ord på a, som hafer högssätet ock förmånen för alle andre bokstäfer uti Alphabeto;" denne Forskjel er virkelig ogsaa især paafaldende i de toneløse Endelser, hvor alle Stamsprogets Vokaler i Dansken ere sammensmæltede i e, som -e, -er, -es, -en, -et, -ere, -est, hvor Svensken derimod ikke blot har beholdt det oprindelige a, men undertiden endog andre oprindelige Vokaler; f. E. *qvinna*, Flt. *qvinnor*, d. *Kvinde*, *Kvinder*; bestemt *qvinna*, *qvinna*, d. *Kvinden*, *Kvinderne*; *gerning*, Flt. *gerningar*, d. *Gjerninger*; *hundrade*, d. *hundrede*; *tionde*, d. *tiende*; *vackrare*, *vackrast*, d. *vakrere*, *vakrest*; *at vakna*, *vaknar*, *vaknade*, *vaknat*, d. *vaagne*, *vaagner*, *vaagnede*, *vaagnet*; afledt *månad*, *härad*, d. *Maaned*, *Hérred*, o. s. v. Denne Forkjærlighed for a viser sig ogsaa i enkelte Ord i selve Hovedstavelsen, som *jag*, d. *jeg*; *vara*, d. *være*, o. lign. Istedensfor dansk a, stundum æ, (isl. á og a) har Svensken, hvilket Tjällmann ligeledes har bemærket (Gramm. svec. S. 60), ogsaa ofte å; f. E. *låta*, d. *lade*; *gråta*, d. *græde*; *låg*, d. *lav*; *åker*, d. *Ager*; *stånd*, d. *Stand*, o. s. v.; og for dansk y har Svensken *ju*, som ligger nærmere ved isl. *jó*; f. E. *skjuta*, d. *skyde*; *bjuda*, d. *byde*; *ljus*, d. *Lys*, o. lign. De i Dansken efter en anden betonet Vokal bortfaldne Endevokaler ere i Svensken mangel Gang beholdte, overensstemmende med Stam sproget; f. E. *nio*, *tio*, d. *ní*, *tí*, isl. *niu*, *tíu*; *hans fria vilje*, d. *hans fri Villie*. Med Hensyn til Konsonanterne, da ere de haarde Konsonanter, som i Dansken ere blevene bløde, sædvanligst beholdte i Svensk; f. E. *hata*, d. *hade*; *gata*, d. *Gade*; *leta*, d. *lede*; *baka*, d. *bage*; *haka*, d. *Hage*; *lcka*, d. *lege*; *skrapa*,

d. *skrabe*; *sak*, d. *Sag*; *lik*, d. *Lig*; *emot*, d. *imod*, o. s. v. De bløde Konsonanter *d*, *g*, som i Dansken imellem to Vokaler enten ere faldne ud, eller blevne til *v* eller *j*, eller i Enden ere bortfaldne, findes ofte i Svensk, og i sidste Tilfælde er derved Bortkastelsen af den toneløse Endevokal undgaaet; f. E. *duger*, d. *duer*; *båge*, d. *Bue*; *låge*, d. *Lue*; *våga*, d. *vove*; *möda*, d. *Möje*; *öga*, d. *Öje*; *väder*, d. *Vejr*; *gagn*, d. *Gavn*; *håg*, d. *Hu*; *såg*, d. *saa*, Flt. *sågo*, bet. M. *såge*, d. ligeledes *saa*; *blyg*, d. *blu* (*bly*). Konsonantforbindelser, som i Dansken ved Omsætning ere blevne blødere, har Svensken blot udvidet, som *tn* i isl. *vatn*, sv. *vatten*, d. *Vand*; isl. *botn*, sv. *botten*, d. *Bund*. Overensstemmende med Stamsproget har det svenske Sprog ogsaa undertiden beholdt de enkelte Konsonanter, som Dansken har fordoblet, som *at skola*, *vi skola*, d. *skulle*; *sköna*, d. *skjönne*; *domen*, dansk *Dommen*; *häräd*, d. *Herred*; og efter visse Konsonanter ligeledes beholdt *j*, som *tämja*, d. *tømme*; *vilja*, d. *ville*; *vädja*, d. *vædde*; *bedja*, d. *bede*; hvor begge Sprog beholde denne Lyd, der foretrækker Dansken at udvide den til Vokalen *i*, som *tredje*, d. *tredie*; *vilje*, d. *Villie*, eller at ombytte den med *g*, som *sälja*, d. *sælge*. Ogsaa ved Bøjningen og Orddannelsen giver det Svensken en større Haardhed, at Endelser og Ord föjes skarpere sammen, f. E. med vedhængt Artikkel *tron*, d. *Troen*, i Sammensætning *rådrumm*, d. *Raaderum*; o. lign.

12. Det er vistnok et misligt Foretagende, udenfor Sverrig at ville meddele en Oversigt over den ældre svenske Literatur; dog ere vi nødte til at vove dette Forsøg, da Læseren uden dette ej er i Stand til at bedømme de Kilder, af hvilke Bestemmelsen af den herefter

udviklede Sprogform er øst; uden Adgang til de Samlinger af svenske Haandskrifter, som endnu henligge lidet eller aldeles ikke bekendte, kan Fremstillingen kun blive mangelfuld og ufuldstændig, men maaskee just derved svenske Lærdes Opmærksomhed kunde henledes paa de mærkværdige Mindesmærker af deres eget Sprog, som fortjente at drages frem for Lyset. Vi skulle i det mindste bestræbe os for, at meddele en kort Efterretning om de vigtigste Skrifter, og henvise til de Kilder, som afhandle dem udførligere.

De vigtigste Sprogmindesmærker, som henhøre til første Periode, bestaae dels i de ældste *Runestene*, dels i *Love*. Runelitteraturen har vel ofte været en Gjenstand for svenske Lærdes Granskning, man finder endog i *Göranssons Bautil* en betydelig Samling af Indskrifter; men de fleste Undersøgelser om disse lide af Udgivernes Mangel paa Kundskab i Sproget, af forudfattede overdrevne Meninger om Runestenenes Ælde, og Resultaterne for Sprogundersøgelserne ere derfor af saare liden Værd. Stor Skade er det, at man næsten er ligesaa ilde faren med de ældre Udgaver af *Lovene*, da disse, som desuden ofte ere tagne af yngre Codices, hverken meddele nøjagtig Underretning om Haandskrifterne, ikke heller med Korrekthed levere et Aftryk af disse; uden at raadføre sig med selve Haandskrifterne kan man derfor lettelig staae Fare for at ansee for

gamle Sprogformer hvad der ikke har nogensteds hjemme uden i Udgivernes Fejltagelser.¹⁾ Kun een af de ældste Love, *Vestgøtelovent* har man i en fortræffelig Udgave i første D. af *Corpus juris Sveogothorum antiqui*, ed. Collinet Schlyter (Stokh. 1827. 4.); *Uplandslovent*, som blev fornyet af Birger 1295, men i Sproget er ældre end denne Tid og kan henføres omtrent til Grændsen af første Periode, er udgivet af O. Rudbeck (Upsal 1700, Fol.) Om de øvrige Love, som henhøre til denne og følgende Periode: *Østgøtelovent*, *Dalelovent*, *Helsingelovent*, *Vestmannaloven*, *Sødermannaloven* og *Gottlands Lov* og om Udgaverne af samme kan eftersees Warmholtz's Bibl. hist. sviogoth. 14de D. S. 4 fgg., og Oplysning om Haandskrifterne i Sverrig og Danmark er leveret i Svea for 1823: Om förberedelserna till *Corpus juris antiqui Sveogothorum*; vi nævne af disse især Haandskriftet af *Sødermannaloven*, som findes

¹⁾ Senere Udgivere, som ej have haft Adgang til Haandskrifterne, have derfor ladet de ældre Udgaver optrykke med deres Læse- eller Trykfejl; man finder f. E. saaledes i *Schildeners* Udgave af *Gutalagh* (Greifswald 1818. 4.), ligesom i den ældre Udgave, strax paa første Side: *at iacta*, for hvilket der uden Tvivl maa læses *at jatta* (isl. *játa*) eller *at iacca* (sv. *jaka*), og i *Hf. landi orum byggtlu*, vort Land bebygget, for *bygdu*. I Papirshaandskriftet af denne Lov, Arnæ-Magn. Nr. 51, 4. staaer paa disse Steder *iatta* og *bygdu*.

paa det store kongel. Bibliothek i Kjøbenhavn, blandt de Suhmske Samlinger, Nr. 73, 4.

Til første Periode kan endnu henføres nogle mindre historiske Brudstykker; et saadant, kaldet *Catalogus regum Sveciæ ab Olavo Skötkonung ad Ericum Läspe* (den sidste regjerede fra 1222-1249) findes i Scriptor. rer. Svecic., 1ste D. S. 7 fgg.; det er her meddelt efter to Haandskrifter, af hvilke det ene findes i et Pergamentshaandskr. af Vestgøtelovent, det andet er paa Papir; at Forfatteren til det første har levet ved Midten af det trettende Aarhundrede er rimeligt, dels af Sproget, dels af Indholdet, da Opregningen af Konger og andre Mænd standser ved den Tid.

13. Til anden Periode henhører, foruden mindre Forordninger, Kongebreve og deslige, om hvilke kan eftersees Warmholtz, 14de D. S. 277 fgg., fornemmelig Sverrigs *Landslag*, der fuldførtes 1347, og er udgivet, saaledes som den af Karl den niende er konfirmeret og i Aaret 1608 publiceret, i Stokholm 1621, Fol. De ældste Haandskrifter af samme henhøre nemlig aabenbar til denne Periode; Udgiverne af Corpus juris Sveog. ant. ansee det Haandskrift, som findes paa det store kong. Bibl. i Kjøbenhavn, i den kong. Saml. Nr. 1209 Fol., for at være det oprindelige Exemplar, af hvilket de senere Afskrifter ere tagne; et andet Pergamentshaandskrift, Arnæ-Magn. Nr. 53, 4., der i det mindste er eet af de ældste og bedste, er

her fornemmelig afbenyttet. Blandt Lovfortolkninger fortjener især at nævnes Biskop Nils Hermannsons († 1391) saakaldte *Hvitebok* eller en Fortolkning af Kirkeloven og Fædrenes Ord-sprog. (Stjernmans Tal om de lärda vetenskapers tillstånd i Svearike under hedendoms och påfvedoms tiden, S. 65).

Med Hensyn til Indhold og Sprog er følgende eet af de allermærkeligste svenske Skrifter fra Middelalderen: *En nyttigh book om konunga styrilse och hofdinga*, udg. af Bure, 1634, 4. og af Scheffer, Stokh. 1669. Fol. Forfatteren er ubekjendt; man har gjættet paa Rigsmarsken Thorkil Knudson, som skulde have forfattet den for den svenske Kronprins Birger Månsson, og paa Brynjulf Gerlakson, Biskop i Skara. Da Ægidius Romanus, som levede 1280, anføres i Bogen, kan den ikke være ældre, end denne Tid; men den kan heller ikke være yngre end Slutningen af det femtende Aarhundrede; sædvanlig henfører man den til Magnus Sméks Tid (1319-1363). (See om dette Skrift Fortalen til Scheffers Udgave; Stjernmans nysanførte Tal, S. 102-103, og Bihang til samme, S. 11; Hammarskölds Anteckn. rör. det philos. Studium i Sverige, S. 33-34; Ihres diss. de monumentis Sviogoth. vetustioris ævi falso meritoque suspectis, 1773, 4.; Nyerups Skildring, 2den D. S. 131; J. Finsen i Fortalen til Kongespejlet S. XIX).

Denne Bog og følgende Skrift ere, efter

Hammar-skölds Bemærkning (Anteckn. rör. det philos. Stud. S. 37) de eneste bekjendte Monumenter af filosofisk Spekulation fra den katolske Middelalder: *S. Brita Brahes uppenbarelse öcker*, som for en Del ere opskrevne af hendes Skriftefader, Mag. Matthias, Kannik i Linköping († 1352). Disse have uden Tvivl i sin Tid været meget almindelig læste, da Overroen berömmar dem for, at dem, som bare dem paa sig, kunde ingen Fjende skade; de sikrede for en brad Död; frugtsommelige Kvinder bleve ved dem let forløste; i det Hus, hvori de fandtes, kunde ej Ondt trives; ja de vare saa kraftige, at Ejeren för sin Död fik omfru Maria at see. Adskillige Haandskrifter heraf haves i Sverrig; see om disse og de trykte Udgaver Stjernmans Tal, S. 38-39 og 40-41.

Nysnævnte Mag. Matthias oversatte efter S. Britas Begjering Bibelen paa Svensk; dette kunde altsaa være den ældste svenske Bibeloversættelse (Stjernmans Tal, S. 32. Loenbom om Sv. Bibelöfversättning, S. 13). Der bemærktes, at da der ved Reformationstiden udarbejdedes en ny Oversættelse af det ny Testamente, lod Johannes Magnus, som da opholdt sig i Danzig, den gamle Oversættelse af Mag. Matthias gjenomsee paa ny, men denne Revision blev dog ej meget agtet (Celsius i Gustaf den første hist. S. 343). Det er altsaa muligt, at det Haandskrift, som findes paa det store kon-

gel. Bibl. i Kjøbenhavn, af hvilket der er meddelt Prøver af Justitsraad Molbech i Ny Danske Magaz. 4de B., og af Nyerup i Skandin. Museum for 1800, 2det B., kan være et Brudstykke af denne Bibeloversættelse; det henhører i alt Fald til næste Periode.

Til anden Periode hører rimeligvis adskillige andre gudelige Skrifter: S. Britas Datter, S. Cathrina, Abbedisse i Vadstena Kloster, († 1381), skrev *siälinna tröst*, som er til i Haandskrift (Stjernmanns tal, S. 54). Biskop Nils Hermansson († 1391) oversatte omtrent i Aaret 1385 Remberti *Vita S. Ansgarii* paa Svensk, hvilken Oversættelse er udg. af Örnhielm, Stockh. 1677, 4. (Lagerbrings Svea Rikes hist. 3die D. S. 860), og skrev paa svenske Vers en *Legende om Nonnen Elisif Eriks Dotter*, udg. af Hallman, Stockh. 1732, 4. (Hammar-skölds Sv. vitterh. 1ste D. S. 39). Til denne Periode hører maaskee ogsaa de af Lagerbring (de statu rei liter. in Svecia per tempora Unionis Calmariensis. Londini Goth. 1772, 4. S. 12 og 13) omtalte Haandskrifter, som indeholde *Jesu Levnet og Lidelseshistorie*, thi de anføres, som Skrifter, der i Unionstiden kunde benyttes, det første haves i Haandskrift i Ups. Bibl. Nr. 22, og begynder: *Hær æther fylghir wars Herra Jesu Christi lifverne*; det andet under Nr. 19 begynder med *Jesus sagdhe sinom kenne-svennom*. Samme Forfatter anfører (Svea Rikes hist. 2den D. S. 862. 865. 3die D. S. 212) *Codex Bildstenianus*, som indeholder en svensk Kirkehistorie, og tillige den hellige Eriks Levnet, og mener at den skal være skreven omtrent 1250, hvilket efter den meddelte Prøve dog ej kan forholde sig saa. Til anden Periode henhører jeg ogsaa det ældste *Fader vår*, som findes i et Pergamentshaandskrift paa Universitetsbibl. i Upsal,

der indeholder „*Sermones de festis Sanctorum*,” og som tilligemed et sildigere er udgivet af J. H. Schröder i *Bönen Fader vår och tron på gammal Svenska*, Ups. 1829. 8. særskilt aftrykt af *Ecclesiast. Tidskrift*, 5te H.

Det er ret mærkeligt, at den ældste i Sverrig forfattede Lægebog er skreven paa Tysk allerede i Aaret 1317; dog haves ogsaa en svensk *Lægebog*, som uden Tvivl hører til denne Periode, i Haandskrift (Lagerbrings Svea Rikes hist. 3die D. S. 862, hvor der tillige henvises til Stjernmans Tal, S. 67, og Bergius om Stockholm för 200 år sedan, S. 41. 45). Svenske Lærde maa det overlades at undersøge, om det svenske Brudstykke af Henrik Harpestrengs Lægebog, der er indført i Ny Danske Magaz. 1ste B. S. 57 fgg. og som allerede er nævnt i nærværende Skrift (1ste D. S. 141), er en Del af denne svenske Lægebog eller ej.

14. Det vigtigste Lovstykke fra tredie Periode er *Magnus Eriksens Lovbog*, gennemseet og stadfæstet under Kristoffer af Baiern 1442; udgivet af Messenius, Stokholm 1614, 4. Desuden haves af de ældre Love mange yngre Haandskrifter.

Dokumenter findes i Samlinger af Messenius, Hadorph (i hvis Udgave af Bjarkøretten findes *Konungastadgar* fra Aar 1280-1514), Örnhielm, Peringsköld (hvis haandskrevne *Opus diplomaticum* i 23 Foliobind, indeholdende Kon-

gebreve fra 1165 til 1520, omtales i Stjernmanns Tal, S. 100), Spegel, Benzelius, Nordberg, Wallin, o. fl. See iøvrigt Warmholtz Bibl. hist.

Mærkelige historiske Skrifter ere: *Then gamble Swenske Crönica* eller Chronicon prosaicum, sædvanlig kaldet Messenii, da den først af ham er udgivet. Den er indført i Scriptor. rer. Svecic. Tom. 1. Sect. 1. S. 239 fgg. Haandskriftet er paa Pergamentsblade, blandet med Papirsblade, dog er Skriften paa begge med samme Haand. *Gamla och minsta Svenska Rimkrönikan*, udg. i Script. rer. Svec. Tom. 1. Sect. 1. S. 251 fgg., hvor tillige de ældre Udgaver anføres. Den er begyndt i Magnus Eriksens Tid i det fjortende Aarh., men siden fortsat i det femtende og sextende. Blandt Haandskrifterne hører ogsaa det, som findes i det forhen anførte Arnæ-Magn. Nr. 191. Fol. *Stora Rimkrönikan*, et mærkeligt Sidestykke til den danske Rimkrönnike, udg. i Script. rer. Svec. Tom. 1. Sect. 2, S. 1 fgg., hvor der tillige findes Efterretning om Haandskrifter og Udgaver, samt følgende Tillæg: *En lustig lijkelse om Sverige och Konung Albrecht*, sst. S. 210 fgg., og *Omständelig berättelse huru the Swenske af Tyskarne blefvo i Stockholm förrådne oc brände, Åhr 1389*. sst. S. 212, fgg., hvilken sidste siges at være relatio coetanea, i Følge hvilket den maatte henføres til Slutningen af forrige Periode.

Mindre historisk vigtige Skrifter ere: *S. Olafs Saga* paa svenske Rim, udg. af Hadorph, Stokh. 1678, 8. Af Kong Karl Knudsens Søsterdatter Margreta Clafwssa (Klaus)dotter Natt och Dag († 1486) haves *Chröniken om S. Brita*, udg. af Benzelius, Ups. 1710, 4.; et Brudstykke af denne Krönnike paa 8 Blade findes i det forhennævnte Haandskr. Arnæ-Magn. Nr. 191, Fol. *Vilkina Saga* haves i et svensk Haandskrift fra Begyndelsen af det femtende Aarhundrede; nogle Brudstykker deraf findes i Iduna, 10de H.

Adskillige, især theologiske Smaaskrifter, ere udgivne eller findes i Haandskrift: *Samtall emellan enn kropp och siäl* (Stjernmans Tal, S. 74), eller, som Hammarsköld (Svenska Vitterheten, 1ste D. S. 32-33) kalder den, *Aff huru Kroppen ok siälin dhe trätte*, er efter den af Stjernman meddelte Begyndelse af samme Indhold som det danske Sjælens Kæremøll paa Kroppen; den svenske begynder med

*Jag är enn mästare i bookalist,
thet hafwer mik gifwit Jesus Christ,*

den danske med

*Jeg ær een mester i boghælig list,
thet hafuer meg gifuet chus crist.*

Et større Brudstykke af samme anføres hos Hammarsköld (Sv. vitterh. 1ste D. S. 33), der imidlertid, uden Grund, antager at det er skrevet „af språkets skick att sluta i medlet af 1300: talet.” Ligeledes utrykt og paa Vers er *S. Yrjans pina* (Stjernmans Tal, S. 74). Til Slutningen af Perioden henhører rimeligvis Nonnerne i Vadstena Kloster, Kadrin Jöns Gudmundsons dotters och Christin Hansa dotters *Gudelika snillis väkjare* (Stjernmans Tal, S. 58) og flere af Stjernman (sst. S. 59) anførte Smaastykker. *Legenda S. Gregorii Succana*, oversat af tysk paa svensk omtrent 1500, er udgivet som Dissertats af Østmann, Gryphix, 1815, 4.

Mester Pedhers, Prior i Alvastra, *Jomfru Marie yrtegardher*, oversat af Latin paa Svensk af Nic. Ragvald, findes i et skjönt Haandskrift, som er skrevet 1510 (Stjermans Tal, S. 55 fgg.) Til Midten af Perioden henhører maaskee det af Lagerbring (de statu rei litt. per temp. Unionis Calmar, S. 13-14) anførte Pergamentshaandskrift om *vor Frelses Levnet*, og den haandskrevne Samling af *Prædikener* af Ericus de Lomared, Munk i Vadstena, † 1464 (sst. S. 14), hvilke Haandskrifter findes i Upsal. Sammesteds findes haandskrevne svenske *Psalmer* (Lagerbring, sst. S. 16). Om de ældste svenske Psalmedigttere, Ericus Olai, Prof. i Upsal († 1486), og Henricus Tidemanni, Biskop i Linköping († 1500) kan sees Stjermans Tal, S. 58. Blandt Arnæ-Magn., Nr. 787, 4. haves et i Midten og Slutningen defekt, men ikke desmindre betydeligt og vigtigt Pergamentshaandskrift af svenske Prædikener.

De af Lagerbring (anf. St. S. 19, og Svea Rikes hist. 3die D. S. 862 og S. 864 i Anm.) og Stjerman (anf. Tal, S. 67) omtalte haandskrevne Lægebøger og Haandskriftet om *örters verckan och dess kraft*, som maaskee henhøre til denne Periode, fortjene en nøjere Undersøgelse af svenske Lærde.

Saare mærkelige i den Tids Literærhistorie ere de svenske Oversættelser af romantiske Digtninger, af hvilke nogle ere bekjendte under Navn af *Drottning Eufemias visor*, om hvilke man især kan see Stjermans Tal, S. 72-73; Hammerskölds Svenska vitterheten, 1ste D. S. 31 fgg.; Fant, Observationes historiam Svecanæ illustr., P. 1. Upsal. 1785. 4.; Nyerup om Morskabslæsning, S. 113 fgg. 123 fgg.; J. H. Schröder de luxu aulæ Magni Smek. Upsal. 1822. 4. (eller Nova acta Reg. Soc. Scient.

Upsal. T. VIII) S. 345 fgg. Disse Viser ere: *Flores ok Blantzaflor*; *Herr Iwan och Herr Gawian*; *Kon. Artus*; *Hertig Fredrik af Normandie*. De bleve, som allerede ved den norske Literatur er anført, udsatte paa Rim efter Dronning Evfemias Foranstaltning (1299-1312); hvilket formodentlig har bevæget svenske Lærde til, at tillægge Haandskrifterne en højere Alder, end de, efter Sproget at dømme, virkelig kunne have. Haandskrifterne findes paa det Kongl. Biblioth. i Stokholm (see Svensk Literaturtidning for 1817, Nr. 30); *Flores og Blantseflor* ogsaa paa Universitetsbibl. i Kbh. i Arnae-Magn. Nr. 191. Fol., hvilket tillige indeholder De syv Mestere. *Aff Hertig Fredrik af Normandie* er fortræffelig udgivet i Iduna, 9de og 10de H. af G. W. Gumælius (ogsaa særskilt, Stokh. 1822. 8.); i Haandskriftet, som indeholder flere prosaiske og poetiske Stykker, findes ogsaa Annaler, som gaae til 1430, men Sproget deri er efter Udgiverens Mening meget ældre; imidlertid kan jeg ikke overtyde mig om, at det, saaledes som det er udgivet, kan henføres til nogen ældre Periode end Rimkrönikerne, hvilke dog svenske Lærde, aldeles ugrundet, ogsaa ville henføre til anden Periode. Dersom Dronning Evfemia lod disse Viser oversætte paa Norsk ved Aar 1300, og de siden igjen af Norsk oversattes paa Svensk, og der af disse svenske Oversættelser gaves flere Afskrifter, saa er det ogsaa sandsynligt nok,

at dermed kunde hengaae et hundrede Aar. At den svenske Oversættelse iøvrigt, som Udgiveren mener, kunde være fremkommen derved, at Afskriveren lagde den norske Text for sig, og blot ombyttede et og andet Ord, en og anden grammatikalsk Form, forekommer mig aldeles urimeligt; dertil var det norske Sprogs Beskaffenhed ved Aar 1300 altfor forskjelligt fra den Sprogform, som findes i den udgivne svenske Hertug Frederik, og Oversættelsen maatte da være forfattet efter langt senere norske Afskrifter. Da der desuden ikke i Hertug Frederik forekommer Norvegismer, men adskillige Germanismer, saa kan der intet urimeligt være i, med Hammarsköld, og overensstemmende med selve Angivelsen af disse Visers Oversættelse¹⁾, at antage, at de bleve oversatte fra Tysk paa Svensk, hvad enten de nu tillige have været til paa Norsk eller ej.

Alexandri Magni historia paa Vers, trykt paa Visingsborg 1672, 4., skal Rigsdrosten Bo Jonson Gripshufvud († 1386) have ladet oversætte. En prosaisk *Krönika om Carl Magnus* findes i Haandskrift paa det Kongl. Bibl. i Stockholm (Svensk Literaturtidn. for 1817, Nr. 30) og i Arnæ-Magn. Nr. 191, Fol.

Angaaende de svenske *Kæmpeviser* henvi-

¹⁾ I Slutningen af Hertig Fredrik siges, „at denne Bog lod Kejser Otte oversætte fra Vælsk paa Tysk, og nu er den anden Gang sat i Rim fra Tysk paa Svensk.

ses til Hammarskölds Sv. vitterh. 1ste D. S. 17 fgg. Som foryngede i Sproget kunne de, naar dette allene tages i Betragtning, kun have en underordnet Interesse. Nogle andre fra Indholdets Side ubetydelige Digtninger anføres sst. S. 39 fgg.

Som Overgang til næste Periode maa endelig nævnes Bibeloversættelser og de første trykte Skrifter. Haandskriftet paa det Kongl. Bibl. i Kbh. er anført her foran S. 161. I et Pergamentshaandskrift paa det Kongl. Bibl. i Stockholm findes de af Jöns Budha, Munk i Nådhendals Kloster, (1484 og 1488) oversatte Makkabæernes Bøger, Esther og Ruth, samt Nicolai Ragvaldi († 1514) Oversættelse af Josuæ Bog, og endnu en Unævnts Oversættelse af Johannis Aabenbaring; Jöns Budha oversatte ogsaa Stæ Mechtildis Liber spiritualis gratiæ, som skal have været i Åbo (Stjernmans Tal, S. 33. Fant de statu rei litt. in Svecia sub moderamine Stenonis Sture senioris. Ups. 1793, 4., S. 14). En svensk Oversættelse af Davids Psalmer tryktes i Upsal 1510, 4. Den første Oversættelse af det ny Testamente af Laurentius Andreæ er trykt i Stockholm 1526, lille Fol.

Den ældste i Sverrig trykte Bog er paa Latin: Dyalogus creaturarum moralizatus. Impressus per Johannem Snell. Stockh. 1483, 4. Til de ældste svenske trykte Bøger høre: Johan Gerson *om diefvulens frestelser*, oversat af Latin paa Svensk af Ericus Nicolai, trykt i

Stockh. hos Joh. Fabri 1495, 4.; Sammes *Lärdom huru man skal lära de till siälenne salighet*, oversat af samme, trykt i Upsal hos Pawel Grijs 1514, 4.; *Berättelse om Maria och S. Anna*, trykt hos samme, sst. 1515, 4. (Stjernmans Tal, S. 111. 117. 119. 120. Törner historiola artis typogr. in Svecia, S. 20. 22. 25. De ældste trykte Skrifter finder man ogsaa anførte i Fant, annales typograph. seculi decimi sexti in Svecia. Ups. 1793. 4.)

For Sprogelskere i Særdeleshed maa bemærkes, at det latinske Sprogs Studium gav Anledning til, at man allerede i denne Periode fik Glossarier med tilføjede svenske Ord, som kunne tjene til Oplysning om Sprogets Ordforraad; Lagerbring (de statu rei lit. in Svecia per temp. Union. Calm., S. 34) nævner et saadant Manuscr. Upsal. Nr. 22, som er dels Latin, dels Latin-Svensk.

15. Literaturens Tilstand i fjerde Periode var omtrent af samme Beskaffenhed, som i Danmark. De fleste svenske Skrifter henhøre til Theologien eller Landets Historie; næsten alle andre lærde Skrifter skreves paa Latin; og en meget stor Del deraf var desuden kun ephemere Disputatser. Sverrig frembragde ikke nogen Mand, der saaledes gjorde Epoke i sin Videnskab, som Tyge Brahe gjorde det i Danmark.

De første Reformatorer vedbleve at skrive endnu i denne Periodes Begyndelse; de af Olaus og Laurentius Petri udgivne theologiske Smaaskrifter, der ogsaa fra Sprogets Side ere mær-

kelige, findes anførte i disse Brødres Lefverne och Vandel af Gustaf Hallman. Stokh. 1726. 4. Den første fuldstændige Bibeloversættelse er Gustav den førstes, Upsal 1541, Fol., der siden med nogen Forandring blev udgivet paa ny. Om de første svenske Psalmer, Psalmebøger og Psalmedigtere kan sees de under J. Hermanson og Törner udgivne Diss. de autoribus hymnorum ecclesiæ Sveogoth. P. 1-2. Upsal. 1728-30. 4., og om de senere tillige Lars Høgmarecks Psalmopæographia, Stokh. 1736. 8.

De vigtigste historiske Skrifter ere: Olai Petri *Svenska Krönika*, indført i Scriptor. rer. Svecic. Tom. 1. Sect. 2. S. 216 fgg.; foruden de der anførte Haandskrifter, kan mærkes det som findes blandt Arnæ-Magn., Nr. 898, 4., der temmelig nøje stemmer overens med den udgivne; ved Slutningen af samme staaer Aarstallet 1562 med samme Haand som Afskriften selv; i Sproget har denne snart ældre Former end den udgivne, snart yngre, f. E. strax i Begyndelsen staaer i Hensynsf. „Gudh som allting haffuer skapatt *menniskiomen* til godho och gagn,” hvor den udgivne har „Gud som allting hafver skapat *Menniskione* till godo och gagn.” Om det sjældne Skrift, Gustav den førstes forhen omtalte paa Vers skrevne Gjen-svar paa den danske Krönnike, udg. 1558, 12. kan eftersees Warmholtz i Bibl. hist. 6te D. S. 26 fgg. Om Rasmus Ludvigsons († 1594) og flere haandskrevne *Kong Gustavs Krönnikar* kan

sees Celsius i Fortalen til denne Konges Historie, og Warmholtz, anf. St. S. 36 fgg. Erik den fjortendes Rimkrönnike af Daniel Johanson Hund af Runsø er til i Haandskrift; see om denne og flere Warmh. anf. St. S. 90 fgg. Konung *Carl den niondes Rimchrönika* samt Konung Gustaf Adolphs påbegynte Chrönika er med adskillige Bilage udg. af Bergius. Stokh. 1759. 4. Om Tegel, af hvem haves Gustav den førstes Hist. Stokh. 162^r. Fol., og flere historiske Forfattere see Hammarskölds Sv. vitterh. 1ste D. S. 105 fgg. Der er altsaa ingen Mangel hverken paa trykte eller haandskrevne Skrifter, der saavel for Historien, som for Sproget ere af Vigtighed.

I andre Videnskabsfag er Udbyttet ringere. Dog maa især nævnes Benedictus Olai *Een nyttigh läkare-book, therutinnan man finner råd, hjelp och läkedom til allehanda menniskjornas sjukdomar*, o. s. v. Stokh. 1578. 4. (See Sacklén's Sveriges Läkarehist. 1ste D. S. 317). Urtebøger haves paa Latin og Tysk, men ingen paa Svensk. Det eneste filosofiske Skrift er formodentlig Rami *Dialectica*, der (omtrent 1570) blev oversat paa Svensk af Olaus Nicolai, (see Hammarsköld Anteckn. rör. det philos. stud., S. 45). Blandt Oversættelser af de gamle Klassiker maa mærkes Peder Sparres Oversættelse af *Curtius*; og af andre Oversættelser den svenske *Reyncke Foss*, Stokh. 1621. 8.

I Poesien forsøgte vel flere Forfattere deres Kræfter i de forskjellige Digtarter, men der gives neppe noget, som ved ideerigt Indhold eller skjøn Indklædning, paa nogle enkelte Sange nær, fortjener Eftertidens Opmærksomhed, för Stjernhjelm's Tid. Denne som Mathematiker, Sprogkyndig og Digter lige udmærkede Mand gjorde Epoke i den svenske Digt-kunsts Historie, især ved Digtet *Hercules*, der fortjener at sammenlignes med Arrebos *Hexæmeron*; det indeholder en moralsk-allegorisk Fremstilling af Hercules paa Skillevejen, og ihvorvel det ikke er frit for enkelte Steder, der vidne om en endnu ikke udviklet Smag, saa har det dog en Kraft og Tække, som vidner om Forfatterens Geni. Om den Tids Digt-tere kan iøvrigt sees Lidén, *historiola liter. poetarum Svecanorum*, Upsal. 1764-72, og Sonden, *In historiam poeseos Svecanæ hypomnemata*, Ups. 1817. 4., samt de interessante Antekningar till Stjernhjelm's lefvernes beskrifning i Hammerskölds Udg. af hans Vitterhets-Arbe-ten, Stokh. 1818. 8., og Sammes Sv. vitterh. 1ste D. S. 54 fgg. Et theoretisk Skrift fra denne Periode, der ogsaa for Sprogets Skyld bliver mærkeligt, er Andreas Arvidi *Handledning till det Svenska Poeterij*, Strengnäs 1651. 8.

Blandt de Forfattere, som have behandlet selve Sproget, er ligeledes Stjernhjelm een af de vigtigste, især i etymologisk og lexikalsk Henseende. Foruden hans mange haandskrevne

Samlinger, om hvilke man finder fuldstændig Underretning i Hammarskölds nysanførte Ud-gave af hans Digte, nævne vi især hans Skrift *Gambla Svea och Göta Mäles Fatebur*, seu Lexicon vocabulorum antiquorum Gothicorum, hvoraf Bogstavet A udkom i Stokh. 1643. 4. Dernæst fortjener at anføres den latinsk-svenske Ordbog, som Joh. Wolimhaus¹⁾ udgav: *Dictionariolum latino-sveticum*. Holmiæ 1649. 8., og senere 1652. 8., i hvilken sidste Udgave der er tillagt en kort svensk-latinsk Ordbog. Den Ordsprogsamling, som C. L. Grubb udgav under Titel: *Penu proverbiale*, dhett är: *ett ymnigt förråd af allehanda gambla och nya Svenska ordseeder och lährespråk*. Linköping 1665. 8., er ligeledes et godt Hjælpemiddel til at oplyse Sproget og danske tilsvarende Ordsprog. At den grammatikalske Behandling af Sproget var højst ubetydelig er en ligefrem Følge af dettes vaklende Tilstand; endog de senere latinske Disputatser om Sproget holdt

¹⁾ Lundblad (de liter. Svec. progressionem, Christina regnante) bemærker, at Nic. Grubb begyndte et latinsk Lexikon, som fuldendtes af Jonas Petri, og at der til dette er føjet et svensk Ordregister; og siden udgav Henrik Keiser en svensk Ordbog. Henrik Keiser er paa det Exemplar, jeg har for mig af ovenstaaende *Dictionariolum*, Bogtrykkerens Navn. Det af Jonas Petri udgivne *Dictionarium latino-sveco-germanicum*, Lincopie 1640, Fol., hvilket jeg ikke har seet, anføres ogsaa i Stjernmans Bibl. sviogoth. 2den D.

ig i Almindelighed til Retskrivningen, uden at
 rænge dybere ind i Sprogets Aand; man har
 aadanne af Aurivilius 1693, og af Lagerløf
 1694 og 1695; men selv disse indeholde dog
 Bemærkninger, der hverken ere uvigtige eller
 interessante; den førstnævntes *Cogitationes de*
lingvæ svionicæ recta scriptura et pronuncia-
ione, Upsal. 1693. 8., indeholder saa sunde
 Bemærkninger om Vokalfordoblingen og andre
 for Retskrivnings Tvistepunkter, at man skulde
 roe, man læste een af vore nyeste Undersøgelser
 derom; man seer af samme Skrift Ælden af
 Benævnelsen *je* for *jod*, da den her forekom-
 mer som den almindelig bekjendte. Den før-
 ste, saa vidt jeg veed, paa Svensk skrevne
Svenske Grammatik af Nils Tjällman udkom i
 Stockholm 1698, 8.; denne skulle vi siden be-
 nytte til at oplyse Sprogets Tilstand ved Slut-
 ningen af Perioden.

TREDIE AFSNIT.

Sprogets grammatikalske Beskaffenhed.

FØRSTE PERIODE.

16. *Ældste Svensk.* De Kilder, efter
 hvilke man med nogenlunde Sikkerhed kan be-
 stemme det svenske Sprogs Beskaffenhed i sin
 ældste Tilstand ere dels Runestene, dels det
 ældste Haandskrift af Vestgøtelovent; allerede i
 den yngre Kodex af denne Lov, saavel som i
 de andre gamle Love, nærmer Sproget sig i

Retskrivning og ved Bortkastelsen af nogle Endelser til Sproget i næste Periode, til hvilken de ogsaa historisk danne Overgangen, og det synes derfor rigtigst at inddrage dem under denne.

En omstændelig Betragtning af Sproget paa de ældste Runestene vilde uden Tvivl give interessante Resultater, især med Hensyn til de nuværende svenske Provinsdialekter; Ihre ¹⁾ har allerede bemærket, at flere af Dalekarliens Dialekter have nærmest Lighed med Sproget paa Runestenene, men da Dialekternes Undersøgelse ligger udenfor dette Skrifts Hensigt, og der desuden til en paalidelig Betragtning af Sproget paa Runestenene fordres ikke blot en Mængde nøjagtige Indskrifter, men endog en personlig Beskuelse af samme, saa maa vi overlade denne Undersøgelse til dem, som kunne erholde eller allerede ere i Besiddelse af de dertil nødvendige Fordringer; dens vigtigste Resultat, at Sproget paa de ældste Runestene stemmer nøje overens med Islandsk, kan desuden allerede ansees som afgjort. Derimod forsøge vi en Fremstilling af Sproget, saaledes som det viser sig i Vestgøtelovent og den forhen anførte Catalogus regum Sveciæ, forsaavidt denne lader sig give uden Betragtning af Haandskrifterne selv.

17. Retskrivningen er overensstemmende med

¹⁾ De mutat. l. sv. S. 10.

len, der findes i andre nordiske Haandskrifter fra den ældste Tid.

Brugen af *p* og *þ* er almindelig; for *ð* bruges dog, som i flere andre Haandskrifter, ofte *p*; f. E. *þiuf*, *þiufnæþær*, *mæþ*, *maþær* eller *meþ*, *þriðiung*, o. desl. For *f*, hvor det har Udtalen af *v*, bruges *v*, som i de ældste norske Haandskrifter, f. E. *havir*, *livir*, *þiuvær*, o. desl., og ligeledes undertiden *e* for *j*, som *fear* (for *jár*), *sea* (for *sjá*). Vokalfordobling finder ej Sted. For *d* skrives *a*, som *far* for *får*, *sattær* for *sottær*, isl. *sáttir*; kun saare sjælden *aa*, saasom *til gaarsz* Vestgøtel. S. 54); *naam*, Nam, (sst. S. 39). Accenten forekomme i Almindelighed ikke; man finder vel enkelte anvendte, saasom i *éþ*, *hém*, *vétir*, *þérri* (Vestgøtel. S. 5. 6. 18. 22), men da man finder skrevet *drapér*, *rél* (sst. S. 13) for *drapær*, *þræl*, saa synes *e* ogsaa at betegne Lyden *æ*.

18. I følgende Henseender afviger ældste Svensk fra Islandsk, og stemmer derimod overens med ældste Dansk:

1) De islandske Tvetyde ere gaaede over til enkelte Selvtyde (jf. Ældste Dansk i 1ste D. S. 97), saa at *ei* er blevet til *e*; *æ*, *au* og *oy* til *ø*; ligeledes er *á* i Udtalen gaaet over til *å*, hvilket sees af Skrivemaaden med *o*; og isl. *è* er gaaet over til *æ*, eller maaskee rettere, denne sidste oprindelige Lyd er beholdt (jf. Det norske Sprog, 17 og 18).

F. E. *þer*, *þem*, *tver*, *tvem* (isl. *þeir*, *þeim*, *tveir*, *veim*), saa og *ne*, *nej*; *bøta* (isl. *bæta*, af *bót*), *fatþær* (isl. *fátækr*, af *tók*); *løn*, *øþer*, *brøt* (isl. *laun*, *auðr*, *braut*); *lønþ*, *farunøti* (isl. *leynd*, *föruneysi*), o. v. For isl. *bálkr* skrives *balkær* eller *bolvær*, for

isl. *ambátt*, *ambat* eller *ambot*; og isl. *fè*, *trè*, *knè*, *hèt*, *fèkk* hedde *fæ*, *træ*, *knæ*, *hæt*, *fæk*. I disse Henseender stemme Vestgøtelovent og Catalog. reg. Sv. overens.

Imidlertid er denne Forandring, skjönt den, ligesom ved Dansken, maa ansees for et af Sprogets vigtige Særkjender, dog ikke ganske og aldeles fuldendt, saaledes som i ældste Dansk; man finder nemlig i Svensken enkelte Lævninger af Tvelydene; saasom *vetar* eller *væittar* (af isl. *at veita*), *bleur* eller *blæiur*, *Lagener*, *ett* eller *eitt*, *et*, *eghit* eller *æighit*, *eget* (Vestgøtel. S. 14, 15, 30, 54). I de fjærneste, mest afsondrede Provinser have Tvelydene endog vedligeholdt sig langt hen i Tiden; i Gothlandsloven f. E. ere de ganske almindelige, saasom *pair*, *paim*, *pairi*, *haim*, *maira* svare til Vestgøtelovens *þer*, *þem*, *þerri*, *hem*, *mera*; *þau*, *laupa*, *naut* til Vestgøtelovens *þø*, *løpa*, *nøt*, og saaledes i alle lignende Ord.

2) Den i Islandsken almindelige Omlyd i Navneord og Tillægsord foran Endelser, som indeholde *u*, *i* og *r*, er, ligesom i ældste Dansk, bortfalden; og overensstemmende hermed det i Gjærningsordene ligeledes stedfindende Lydskifte (jf. Ældste Dansk i 1ste D. S. 99).

F. E. Former, som følgende, ere ganske almindelige i Vestgøtelovent: *sak*, *ark*, *stapul* (isl. *stöpull*, *Klokketaarn*), *all*, *land*, *adru*, *allum*, *fapurs* (for *sök*, *örk*, *öll*, *lönd*, *öðru*, *öllum*, *föður*); *at siundæ daghi* (for *degi*); *sun*i, Hf. af *sonr*; *havir*, *takir*, *takin* (for *hefir*, *tekr*, *tekinn*). Denne Egenhed er ligeledes herskende i Gothlandsloven. Men ligesom i Skaanske Lov finder man ogsaa enkelte Lævninger af Omlyden foran *i*, saasom *a dözsdægghi* (Vestgøtel. S. 27).

19. Foruden de tvende nysanførte Kjendemerker, hvilke ere de samme, som de, hvorved Ældste Dansk adskilles fra Islandsk, findes der i Svensken dels i Bogstavforandringer, dels Bøjning andre Ligheder med Dansken.

Bogstavet *h* er bortfaldet foran *l*, *n*, *r*. Det i Islandsk assilerede eller udeladte *n* er kommet tilføjet i saadanne Ord, som *vinter*, *ænkia*; det svenske *prog* har dog beholdt Nf. *maþr*, i Skaanske Lov *mun*. Overgangen af *nn* til *nd* i saadanne Ord, som *sanþær*, *and*, er allerede foregaaet. Bogstavet *n* er lagt til forskellige Ordformer, saasom *hvílikin*, hvilken, *ængin*, ingen, i Intetk. Flt. *bæpin*, begge (jf. 1ste D. § 62, S. 101); saa og *fran*, fra.

Ved Bøjningen bruges i Endelserne temmelig ofte *æ* for *a*; *e* for *i*; *o* for *u*, ligesom i Skaanske Lov. I Ordenes Midte forekommer ogsaa *æ* for *a* meget hyppig. (Jf. 1ste D. 58, S. 100).

Den islandske Lideform paa *-st* er, ligesom i Dansken, gaaet over til *-s*.

Undertiden ere, som i Skaanske Lov, enkelte Gjærningsord gaaede over til en anden Klasse, end den, hvortil de i Islandsk høre; f. E. *synia*, *sundi*, *sunt* (jf. 1ste D. S. 114).

Endelig bruges i Forsætningen den fremtættende Maade isteden for den betingende, alene som i ældste Dansk; f. E. *Taker kyrkia þat fyrnas*, *standæ stulpær*, *liggia sillir er helt fyrni oc festiband*, *ligger kamber hell*, *altaræ ten oc altare*, *hauí kirkya víxl sínæ samu*, *þó er hana bote*, *en þessi æru all hel*. — Brender

up kirkya, þa skal prester bota þrer markær (Vestgøtel. S. 4-5). Derimod er, ligesom i Ældste Dansk, den betingende Maade almindelig, hvor enten Sammenhængen eller Bindeord kræve samme; ligesom den i nysanførte første Exempel findes efter *þo at*, saa anvendes den regelmæssig i Forbindelser som *þy at han længær liggi; num arvi vili* (sst. S. 28). (Jf. 1ste D. S. 112-113).

20. Derimod ligger Ældste Svensk nærmere ved Islandsken, eller adskiller sig fra Ældste Dansk ved nøjagtigere Bevarelse af de islandske Endelser og et fuldstændigere Bøjningssystem.

De ubetonede Selvlyde efter en anden betonet Selvlyd ere ej bortfaldne, og de i ældste Dansk bortfaldne Endemedlyde ere i Svensken bevarede.

For at gjøre denne Forskjel endnu anskueligere, ville vi kortelig betragte de vigtigste af Ordklasserne og deres Bøjning:

21. Ved Navneordenes Bøjning ere alle Forholdsformer nøjagtig adskilte, saa at Nf. og Gf. ikke saaledes som i Ældste Dansk i den kunstigere Hovedart ere faldne sammen; heller ikke er *r* bortfaldet af Ef.; f. E.

5. Bøjningsm.

Ent. N. *konungr*
G. *konung*
H. *konungi*
E. *konungs*

6. Bøjningsm.

<i>skogher</i>	<i>loter</i>
<i>skogh</i>	<i>lot</i>
<i>skoghi</i>	<i>lot</i>
<i>skoghar (skoghs)</i>	<i>lotar</i>

lt. N. konungar	skoghar	løter
G. konunga	skogha	løte
H. konungum	skoghum	lotum
E. konunga	skogha	lota;

formed kan sammenlignes dagh, skogh og lot i 1ste D. S. 107.

Paa samme Maade har efter 2. Bøjningsm. arvi i 1st. Nf. arvar (ældste d. arva).

7. Bøjningsm.

lt. N. sak	iorþ
G. sak	iorþ
H. saku	iorþu
E. sakar	iorþar

8. Bøjningsm.

nt.	N. sak	iorþ	hand	nat
	G. sak	iorþ	hand	nat
	H. saku	iorþu	hændi, handi	nat
	E. sakar	iorþar	handar	nattar
lt.	N. sakær	iorþær	hændær	næter
	G. sakær	iorþær	hændær	næter
	H. sakum	iorþum	handum	nattum
	E. saka	iorþa;	handa	natta;

med hvilke ligeledes de tilsvarende Ord i 1ste D. S. 7 kunne sammenlignes.

Omlyden i Flertallet findes i de samme Ord, som Ældste Dansk, saasom bonde, bønder; mæper, mæn; oter, fôtær; fapir, fæpur; mofpir, mofpor; broþir, brøur; sunr eller sun, synir; hand, hændær; tan, tæær; bot, bôtær; ta, tær, o. desl. Tilnærmelsen til nuværende Svensk er mærkelig i Ordet barn, der i 1st. har enten, som i Dansken, börn, eller uden Omlyd barn, og ligesaa i Hf. barnum, i Ef. barna. Det er allerede bemærket, at man undertiden ogsaa i Ent. Hf. finder Omlyd; ligesom ovenstaaende hand i Hf. oruden handi ogsaa har hændi, saa findes ogsaa af hovof, Hoved, Hf. hofþi, og maaskee nogle faa flere.

Flertalsformen paa blot r findes ej sjælden i Ord, som frændr, væghændr (af væghændi), hændr; i det mindste maa man formode, at de findes saaledes i

Haandskriftet af Vestgøtelovent, da der i Udgaven, hvor de skrives *frændær*, *væghændær*, *hændær* ved Kursiv er angivet, at æ i denne Endelse er tilsat af Udgiverne; det samme er ofte Tilfældet med Forholdsordene *mæðr* og *viðr*.

22. Ved Tillægsord, Stedord og Talord er Bøjningen ligeledes nøjere overensstemmende med Islandsken, end i Skaanske Lov; især kunne mærkes Flertalsformerne paa *-r* og Ent. Ef. paa *-rar* og Hf. paa *-ri*, begge i Hunk., samt Flt. Ef. paa *-ra*. Vi opstille nogle Exempler til Sammenligning med Dansken, ved hvilke dog bemærkes, at de angivne Former af det selvsamme Ord ej altid ere fundne, men i saa Fald ere de aldeles anolog dannede efter andre Ord af samme Klasse, som forekomme i den angivne Form.

Som Mönster paa Till. maa tjene:

	Intetk.	Hank.	Hunk.
Ent. N.	<i>alt</i>	<i>alþer</i>	<i>all</i>
G.	<i>alt</i>	<i>allan</i>	<i>alla</i>
H.	<i>allu</i>	<i>allum</i>	<i>alþri</i>
E.	<i>als</i>	<i>als</i>	<i>alþrar</i>
Flt. N.	<i>all</i>	<i>allir</i>	<i>allar</i>
G.	<i>all</i>	<i>alla</i>	<i>allar</i>
H.	<i>allum</i>	<i>allum</i>	<i>allum</i>
E.	<i>alþra</i>	<i>alþra</i>	<i>alþra;</i>

jf. 1ste D. S. 109.

Tillægsordenes bestemte Form stemmer ligeledes næsten overalt overens med de islandske Former; saasom i Intetk. *þæt dræpna*; i Flt. *þe ælstu*.

Exempler paa Stedord kunne være :

Ent. N.	<i>iak</i> (<i>iæk</i>)	<i>han</i>	<i>hun</i>
G.	<i>mik</i>	<i>han</i>	<i>hana</i> (<i>hona</i>)
H.	<i>mer</i>	<i>hanum</i>	<i>hænni</i>
E.	<i>min</i>	<i>hans</i>	<i>hænnar.</i>

Af første Person forekommer i Flt. kun Nf. *wir*, og om to *wit*, og G. *os*.

Som tredie Person forekomme ogsaa de, som det synes, i Dansken aldeles tabte *sa*, *han*, isl. *sá*, og *su*, *aun*, isl. *sú*, samt de dertil hørende tilbagevisende Gf. *nik* og Hf. *ser*, Ef. *sin*, der i Dansken have vedligeholdt sig.

Ent. N.	<i>þæt</i>	<i>þæn</i>	<i>þe</i>
G.	<i>þæt</i>	<i>þan</i>	<i>þa</i>
H.	<i>þy</i>	<i>þem</i>	<i>þerri</i>
E.	<i>þæs</i>	<i>þæs</i>	[<i>þerrar</i>]

Flt. N.	<i>þø</i>	<i>þer</i>	<i>þær</i>
G.	<i>þø</i>	<i>þa</i>	<i>þær</i>
H.		<i>þem</i>	
E.		<i>þerra.</i>	

Ent. N.	<i>þætta</i>	<i>þænni</i>	<i>þæssi</i>
G.	<i>þætta</i>	<i>þænna</i>	<i>þæssa</i>
H.	<i>þæssu</i>	<i>þæssom</i>	<i>þæssi</i>
E.	[<i>þæssa</i>	<i>þæssa</i>	<i>þæssa</i>]

Flt. N.	<i>þæssi</i>	<i>þæssir</i>	<i>þæssær</i>
G.	<i>þæssi</i>	<i>þæssa</i>	<i>þæssær</i>
H.		<i>þæssum</i>	
E.		[<i>þæssa</i>]	

Ejeformerne af dette Stedord forekomme ej; men derimod den sjældnere Hensynsf. *þæmmæ* (Vestgøtcl. S. 72).

Ent. N.	<i>annat</i>	<i>annar</i>	<i>annur</i>
G.	<i>annat</i>	<i>annan</i>	<i>áþra</i>
H.	<i>áþru</i>	<i>áþrum</i>	[<i>annari</i>]
E.	<i>annars</i>	<i>annars</i>	<i>annarar</i>

Flt. N.	annur	aþrir	[aþrær
G.	annur	aþra	aþrær
H.		aþrum	
E.		annara].	

De første Talord böjes saaledes:

N. et (eit) en en tu tver tvar

G. et en ena tu tva tvar

H. eno enom [enni tvem

E. ens ens ennar]; tviggia;

N. þry, þrir þrear(þrer) fiughur fiurir fiurar

G. þry, þrea(þre) þrear(þrea) fiughur fiura fiurar

H. þrem fiurum

E. þriggia; fiughurra.

Af Talordet een forekommer ogsaa som Flt. i Hank. enir, i Hunk. enar. For to og tre ogsaa tvænni og þrænni; paa nogle Steder, hvor disse skrives tvæni, þræni skal maaskee dog læses tvæm, þræm.

Med de forestaaende Exempler kan sammenlignes 1ste D. S. 110-111.

Ved de øvrige Talord kan især bemærkes, at det toneløse *u* ikke er bortfaldet i *niu*, *tiu* (i Skaanske Lov *ni*, *ti*), ligesom man ogsaa i Dannelsen af flere andre allerede vil kunne kjende de nuværende svenske Former, saasom *atertan*, *atten*, *atertandi*, *attende*, sv. *aderton*, 18.

23. Ved Gjerningsordene synes Afvigelsen fra Ældste Dansk især at ligge i følgende:

De Gjerningsord, der have en Selvlyd til Kjendebogstav, have i Ældste Dansk bortkastet den ubestemte Forms Kjendetegn *a*, men i Svensken beholdt den, paa samme Maade, som Endelsen *u* er beholdt i Talordene *niu*, *tiu*; saasom *at bo*, i Skaanske Lov *at bo*, isl. *at*

búa; *döia* eller *døa*, i Skaanske Lov *at dø*, isl. *at deyja*. Endog Enstavelsesordene ere undertiden udvidede til to Stavelser; saasom *at læu*, i Skaanske Lov *at læ*, isl. *at ljá*; *sea* (*seia*), i Skaanske Lov *at se*, isl. *at sjá*; men ogsaa *at se*, og ligesaa *at fa* (*fá*), isl. *at fá*.

Maaskee er ogsaa Omlyden beholdt i Datidens betingende Maade; man finder i det mindste i Dat. *gaf*, bet. M. *gæfi*, og i Dat. *drap*, bet. M. *dræpi* (jf. 1ste D. S. 100); men da Ombytningen af *a* og *æ* er saa almindelig, saa kan man af disse faa Exempler ej med Sikkerhed slutte noget.

Ældste Svensk har de dobbelte Former af den lidende Tillægsform paa *-inn* og *-ör*; saasom *sain* og *saper*, saaet; i Skaanske Lov forekommer i saadanne Ord kun den sidste Form, ligesom i nuværende Dansk.

21. Da Bøjningsmaaderne og deres Klasser ere de samme, som i Islandsken og Ældste Dansk, saa meddeles kun nogle faa Exempler af hver Klasse, som Forberedelse til de følgende Perioder.

Første Bøjningsmaade.

Første Klasse.

kalla, *kallar*, *kallapi*, *kallat*;
ælska, *ælskar*, *ælskapi*, *ælskat*;
afla, *aftar*, *aflapi*, *aflat*;
sargha, *sarghar*, *sargapi*, *sargap*, *saare*.

Anden Klasse.

vighia, *vighiær*, *vighpi*, *vighp*;
myrpa, *myrpir*, *myrpi*, *myrt*;

mista, mistir, misti, mist;
veta (vætta), vetir (vætir), vætti, vét, isl. at veita;
lepa, lepar, leddhe, lét, at lede;
læa, lær, læpi, læt, at laane ud;
bóa, bór, bópe, bót;
dia, [dir?], diði, [dið];
så, sår, såpi, sårn, såit eller såper, såt.
hava, havir, hafpi, haft;
göra, gör, görpe, gjort.

Tredie Klasse.

læggia, læggir, lagpi, laghat;
sighia, sighir, sagpi, saghat;
dylia, dyl, dulpi, dulþ;
valda, valdir, {vulti, vullit
{valt, valdit, at volde;
synia, syn, sundi, sunt;
sælia, sæl, saldi, salt;
vita, vét, visti, [vitat].

Anden Böjningsmaade.

Første Klasse.

brinna, brindir, bran, brunnit, at brænde (selv), (deri-
mod brænna, brændær, brændi, brænt, at brænde,
sætte i Brand);
rinna, rinder, ran, runnit;
vinna, vinder, van, vunnit;
finna, finder, fan, funnit;
giælpa, giælper, galt, guldit;
hiælpa, hiælper, halp, hulpt;
varpa (verpa), varper (værper), varþ, vurþit, blive.

Anden Klasse.

dræpa, dræpir, drap, dræpit;
gita, gitær, gat, gitæt;

giva, givær, gaf, givæt;

bæra, bær, bar, borit;

stiaela, stiael, stal, stolit;

næma, næmer, { *nam, numit*
nempde, nempd;

þiggia, þiggir, þå, þighat;

liggia, liggir, lå, lighat;

sea, [sér], så, [sét];

kuma (koma), kumber (komber), kum, kummit;

vara (væra), Nut. 1. æm, 2. æst, 3. ær, Flt. æru; bet.

M. se, Flt. seu; Dat. var, 2. vart, Flt. varu;

Tillægssf. [varet].

Tredie Klasse.

riþa, riþer, reþ, riþæt;

[bita, biter, bét, bitæt], o. lign.

Fjerde Klasse.

raþa, raþer, ræþ, raþit;

lata, latær, læt (lot), latit;

halda, halder, hælt (hiolt), haldit;

falla, falder, fæll (fiol), fallit;

få, får, { *fæk (fek, fik), Flt. finga,* { *fingit*
fanga, fanger, { *fangit;*

saa og gð eller ganga.

Femte Klasse.

biuþa, biuþer, bœþ, buþit;

bryta, bryter, brøt, brutit;

niuta, niuter, nøt, nutit;

luka, luker, løk, lukit, betale.

Sjette Klasse.

fara, far, for, farit;

taka, taker, tok, takit;

sværia, svær, sor, svorit;

dragha, dragher, dro, draghit;
stå, står,
standa, stander, } *stop, standit;*
döia, dör, do, döp, Hank. döper.

Om Klassernes Kjendetegn kan sees 1ste D. S. 113 fgg.

25. I de Former, som Smaaordene have antaget, findes ogsaa, skjönt de naturligvis i det hele taget ere de samme som i Skaanske Lov, enkelte Forskjelligheder; saaledes hedder Forholdsordet *for*: *firi*, i og udenfor Sammensætning, eller *firir*, i Skaanske Lov *fore*; Bindeordet *om*: *ef*, *en*, isl. *ef*, for hvilket der i Skaanske Lov sædvanlig bruges *um*; *num*, isl. *nema*, forekommer ogsaa i Tillægget til Skaanske Lov; *hvarti* (*-ællær*) er en hyppig forekommende Form, for *hvarki*, isl. *hverki*; ligeledes forekommer ofte *huru*, *huro*, *horo*, hvor, nuv. sv. *huru*, for hvilket der kun paa et eneste Sted (Vestgøtel. S. 3) findes *husu*, hvilket rimeligvis er en Skriverfejl. Forholdsordet *hos* forekommer allerede i denne Form: *hos*, i Sammensætning ogsaa *hia*. Den i 1ste D. S. 246 angivne Oprindelse til den danske Forstavelse *i* bekræftes tilfulde af Ældste Svensk, i hvilken Forbindelser, som disse, ere ganske almindelige: *e måpan*, imedens; *e kvar*, ihvo, *e hvad* *pæt ær* *hælst*, *e hvad dagh* *pæt ær*, ihvad; *e huru* *marghir*, ihvor mange, *e huru længi*, ihvor længe, o. desl.

26. At Orddannelsen og Ordføjningen i alle væsentlige Dele stemmer overens med Islandsk vil allerede kunne formodes af Ældste Dansks Beskaffenhed; kun for at gjøre dette noget anskueligere tilføje vi nogle enkelte Exempler.

Ved Afledningen finde de sædvanlige Vokalovergange Sted, saasom af *hand* kommer *at*

hænda, tage med Hænderne; af *land*, *utlændsker*, udenlandsk; af *sår*, *fullsæri*, et svært Saar; af *lås*, *at læsa*, laase; af *hors* Hunkjønnet *hyrsa*; af *horn*, *hyrna*, Hjørne; af *forn*, *at fyrnas*, blive gammel; af *hus*, *at hysa*, huse; af *huger*, *at hyggia*, tænke.

Afledsændelserne ere de sædvanlige islandske; saasom: *arvi* og *arver*, Arving, Arv; *arvifi*, Arbejde; *frælsi*, Frihed; *gærþ*, Gjerning; *løsn*, Indløsning; *folska*, Daarskab; *vigsl*, Indvielse; *inleþsla*, Konens Indledelse i Kirken; *vangomslu*, Uagtsomhed; *drapari*, Drabsmand; *lekari*, Musikus; *frændsimi*, Frændskab; *frændkona*, Frænke; *bardaghi*, Slag; *siukdomber*, Sygdom; *drængskaper*, Heltemod; *þiufnaþer*, Tyveri, sv. *tjufnad*, eller *styld*, sv. *stöld*; *skilnaþer*, Uenighed; *fæstnaþer*, Trolovelse; *troleker*, tro; *bærnsker*, barnlig; *samkolla*, ubøjeligt Till., af samme Kuld; *sarga*, saare; *sækla*, sagsøge, o. s. v. Ved Sammensætning staaer første Del i Ejeformen, i Ent. som *altarasten*, Altersten, af Nf. *altari*, *sannindamaþer*, Sandemand, af Nf. *sannindi*; *mölnohiul*, Møllehjul; *frilluson*, uægte Søn; *fastudagher*, Fastedag; *legghuhion*, lejede Tyende, af Nff. paa *-a*; saa og *sonararf*, Sønnearv; *arkarlykil*, Nøgel til et Skrin, af Nf. *ark*, isl. *örk*; *åsynarmæn*, Synsmænd, af Nf. *åsyn*; *giftarmål*, Giftermaal; *atvistarmaþer*, den som er delagtig i Drabet, uden personlig at tage Del deri, af Nf. *atvist*, Tilstedeværelse; i Flt. *laghaspiæl*, Lovenes Overtrædelse; *landa-*

mæri, Grændser. Disse Exempler kunne til-
lige tjene til at oplyse hvad der allerede i 1ste
D. S. 174 er bemærket om Oprindelsen til den
danske Endelse *-e* i flere Sammensætningers
første Bestanddel.

Til Exempler paa Ordføjningen vælg vi
nogle Forbindelser med Ef. og Hf., saasom:
giuær hin sak, ær sins hauer mist, som har
mistet sit; *hauer hun saat, þa niutæ þæs, ær*
hun hauer saat, da nyde hun det, hun har
saaet; *bíþer maþer sær þærre kono, ær til arfs*
stander, bejler Mand til den Kvinde, som Arv
tilkommer; *varþer maþer stulin fæiar sins*, vor-
der Mand bestjaalen paa sit Gods; *at annars*,
hos anden Mand; *hvar þerra*, enhver af dem;
annat þerra, en af de to; *hvargin þerra*, ingen
af de to; *sin imellin*, imellem sig; *æn man*
sætter sun sin til bokar, hvis Mand sætter sin
Søn til Bogen. Disse Exempler ere tagne af
Vestgøtelovens yngre Haandskrift; i Catalog.
reg. Sv. findes ligeledes *han nót at fadhurs oc*
fadhurbrodors sins, hans Faders og Farbroders
Fortjenester kom ham tilgode, o. lign. Med
Hf. *han haur frigiort landæ ok løsum ørum*
allum, han har forbrudt Land og Gods; *fiski-*
garþ må eig swâ giœra, at hinum ældri fiski-
garþi spillir, Fiskehegn maa man ej saa gjøre,
at man det ældre fordærver; *giptæs kona aðrum*
manni, med en anden Mand, anden Gang; *han*
ær sandær at þiuft þerre, han er skyldig i det
Tyveri; *far maþer hem at manni*, drager Mand

til anden Mands Hus; *at sakløso*, uden Straf,
o. s. v.

ANDEN PERIODE.

27. *Ældre Svensk.* Det svenske Sprog i anden Periode har en mærkelig Lighed med Ældste Dansk, saaledes som dette findes i Skaanske Lov, hvilket viser, at det svenske Sprog hverken saa tidlig eller saa meget er afvejet fra Islandsken, som det danske fra samme Tid.

Overensstemmelsen med Skaanske Lov viser sig i Retskrivningen og Bøjningen; ved Bortkastelsen af Endekonsonanten i adskillige Bøjningsformer ere disse blevne lige de danske, hvilket især er Tilfældet med Ef. i Ent. og Nf. i Flt. af Navneord, samt i Flt. Nf. af Tillægsord. Ved de personlige Stedord er Hf. falden sammen med Gf.

Derimod adskiller Ældre Svensk sig fra ældste Dansk dels ved enkelte Bogstavovergange, i hvilke Sprogets følgende Karakter allerede viser sig, især i Brugen af Lyden *â* for *a*, og *æ* for *a* eller *á*; ved Tilsætninger af enkelte Bogstaver, især af *n*, i visse Bøjningsformer, som ligeledes for største Delen senere have vedligeholdt sig; men især ved et noget fuldstændigere Bøjningssystem, da Nf. og Gf. i Navneordenes Ental ikke saaledes, som i Dansken, ere faldne sammen.

Fra Ældre Dansk kan Ældre Svensk endnu

lettere adskilles ved det sidstes fuldstændigere Bøjning, især ved de i Öjne faldende, hyppige og regelmæssig anvendte Hensynsformer, som i Dansken fra anden Periode ere tabte.

28. Til følgende Udsigt over Sprogets Beskaffenhed i anden Periode, hvilken vi troe, at burde give noget udførligere, end de følgende Perioder, da Grundlaget til det senere svenske Sprog allerede er givet i denne, er Uplandsloven tildels benyttet, men fornemmelig Folioudgaven af *Konunga styrilse* (som i det følgende betegnes med *K. st.*) Da imidlertid Udgaverne af dette Skrift ikke i alle Henseender kunde ansees for paalidelige, og der ligeledes endnu mangler en god Udgave af Uplandsloven, saa var det tillige nødvendigt, at tage Haandskrifter til Hjælp; der er derfor ved Sproglærens væsentligste Dele tillige anstillet Sammenligning imellem *Konunga styrilse* og Haandskriftet *Arnæ-Magn. Nr. 53, 4.*, der, som allerede er anført, indeholder *Sverrigs Landslov* (og derfor i det følgende betegnes med *L*), samt Begyndelsen af Haandskriftet *Arnæ-Magn. Nr. 52, 4.*, hvilket kun er et Brudstykke, men i Sproget endnu ældre, end nysansførte Haandskrift.

Det er nødvendigt at raadføre sig medselve Haandskrifterne, ikke blot i Almindelighed for at faae en mere anskuelig Kundskab om Retskrivningen og Sproget, men ogsaa for med nogenlunde Sikkerhed at kunne angive de enkelte Former, uden hvilke Sprogets Karakteristik i det hele aldeles ikke lader sig bestemme. I Bures Udgave af *Konunga styrilse* finder man *å* almindelig anvendt, uden at Udgiveren anmærker, om det findes saaledes i Haandskriftet eller ej; han meddeler overhoved slet ingen Efterretning om dette; Scheffer bemærker, at den første Udgiver fandt adskilligt ulæseligt, og derfor satte til af sit eget; men de mange Afvigelser, som findes i Ordenes Endelser

gesaa i Scheffers Udgave, komme uden Tvivl for en Del paa Udgiverens Regning. Man finder saaledes Ombytninger af Vokaler i Endelserne, som ellers ikke ere sædvanlige, og som forstyrre Sprogets grammatikalske Sammenhæng, saasom Forbytning af *e* og *a* i *the* og *ha*, hvorved Nf. og Gf. blandes; ligesaa i Gjerningsords Nf. *at wite* for det sædvanlige *at wita*; saa og Forbytning af *u* og *a* i 3 Flt. Nut. og den falske Form *aa a* (for *o*) i Tillægsords Hf. i Intetk., f. E. K. st. 3, i Slutningen siges om Fluerne *the sittia ok sugu*, men strax efter *the suga*, og ligeledes sst. *halua mera*, for hvilket der i Bures Udgave rigtig staaer *haluo mera*. Selve denne Uoverensstemmelse i Udgaverne viser deres Upaalidelighed, da der næppe er benyttet forskellige Haandskrifter.

29. Retskrivningen har megen Lighed med den i Ældste og Ældre Dansk.

Lyden *ā* udtrykkes i Haandskrifterne med *a* eller *æ*, eller *aa* eller *æ*; begge de sidstanførte Tegn forekomme ofte i L.; men ingensteds Tegnet *ā*; f. E. i K. st. *a*, d. e. *ā*, paa; *ha* eller *ho*, hvo; *sar*, d. e. *år*, Saar; i L. *a*, d. e. *ā*, ejer, bör; *staanda* eller *tanda*, staae; *þa* eller *þaa*, da, o. s. v.

Lyden *æ* udtrykkes vel i de trykte Udgaver, som i nuv. Svensk, med *ä*, men i Haandskrifterne bruges *æ*; og ligesaa for *ō* det gennemstrøgne *ø*.

Selvlydsfordoblingen forekommer allerede i den yngre Kodex af Vestgøtelovent, og findes efter den Tid oftere anvendt, skjönt ikke almindelig; f. E. i K. st. *reen*, *seen*, *liif*, *slijk*; oftere i L. som *see*, være! *breeff*, *heem*, *eep*, *kærleck*, men *kærleker*; *liif*, *þiit*, *lid*, *vülde*, *vilde*; *troo*, *book*, *bool*, *moorþ*, *poorsdagh*; *huus*, *ruum*, *Rum*; *sæþ*, *Sæd*, *ræænt*, *ranet*, *lææn*, *Len*, *ææt*, *Æt*, *næær*, *naar*, *næærwarande*, *nærværende*, *wææl*, *vel*; *døøz*, d. e. *døds*, Ef. af *døder*.

Man finder ogsaa enkelte Ord med *aa*, som muligen skulde læses med langt *a* eller med en Mellemlyd imellem *a* og *å*, som *maat*, *Mad*, K. st. 2, 2.

p tjener i L. til at udtrykke baade *p* og *þ*, saasom *på*, *pe*, *þøm*; *møþor*, *þriþiung*, *føþa*, *erfþa* (Ef. isl. *erfðar*); *þ* bruges almindelig og aldeles rigtig og regelmæssig i Begyndelsen af Arnæ-Magn. Nr. 52, 4.; dog forekommer ogsaa *dh*, saavel som *gh*, i denne Periode. *V* eller *u*, hvor Udtalen fordrer *v*, bruges almindelig i nysansførte Haandskrift, i L., K. st. og Up-landsloven; dog er den svenske Brug af *fv* for *v* allerede begyndt at indføres i svenske Dokumenter fra 1335 (*Enboms Krit. och hist. Handl. rör. Sv. hist. och språket*, 3die Saml. S. 237).

30. I de ubetonede Endelser ombyttes Selvlydene, som i Dansken, saasom *e* og *i* i Ent. Hf., *um* og *om* i Ent. og Flt. Hf., for hvilken Endelse der ogsaa i L. oftere forekommer *øm*, overensstemmende med den gamle Udtale, f. E. *i skipaþøm skoghe*. Overhoved skrev man efter Udtalen uden andre Slags Hensyn, saasom *mit*, *midt*, K. st., ogsaa *midh*; *gangnlikit*, *gavnligt*, L.

Bogstavforandringerne ere de sædvanlige; som Ords Hovedselvlyd ombyttes især *a*, *æ*, *å*; *u*, *y*, *ø*; især synes Svensken at have været tilbøjelig til at antage *æ* for *a*, og, fornemmelig foran *nd* og *ng*, *ld*, o. lign., *å* for *a*, f. E. *læta*, *lade*; *iæggha*, *jæge*; *iætta*, isl. *játa*; *staang*, *Stang*; *maange*, *mange*; *waald*, *Vold*; *halda* og *haalda*, *holde*.

Saavel i Hovedstavelsen, som i Endelserne er *j* almindelig beholdt, som *siunkr*, *synker*; *diupr*, *dyb*; *sidvænia*, *sæmia*; *at byggia*, *at stædia*. Derimod er Forbindelsen *jå*, som allerede i forrige Periode er bemærket, gaaet over til tvende Stavelser *ea*, f. E. *sea*, *see*, *tea*, *tee*, *førsea*, isl. *forsjá*.

Ej sjælden sættes *mb* for *m*; *mn*, *mpn* for *fn*, som *komber*, *Dom*; *komber*, isl. *kemr*; *nampn*, Navn. Sjældnere forekomme endnu fjærnere Omsætninger, paa hvilke andre (de origine lingvarum, Ups. 1759, 4. p. 2. S. 10) allerede har gjort opmærksom, som *k* for *p*; *k* for *t*, E. *vakn* for *vapn* (i Vestgøtelovent omvendt *sopn* for *okn*); *flak*, d. flak, for *flat*, flad. Hertil kan ogsaa henregnes Formen *hwarte*, hverken, som ofte forekommer i L., og sst. ved Assimilation tillige er gaaet over til *hwatte* (Formen *hwarte* forekommer ogsaa i næste Periode, f. E. i Digtet Hertug Frederik, S. 52. 70).

31. Navneordenes Kjon er det i Islandsken sædvanlige.

F. E. *lifnadr*, Levnet, *likame*, Legeme, ere af Hank., *syn*, et Syn, af Hunk., *þing*, en Ting, af Inetk.; saasom *likamen*, Legemet, *til sin likama*, til sit Legeme; *nokot þing*, nogen Ting; *yxe hans ella annat þing*, o. s. v. De svenske Ord *lefnad*, *lekamen*, *syn*, *þing* have ogsaa endnu de gamle Kjon (*syn* angives i Ordbøgerne som Hank., *ting* bruges ogsaa virkelig om saadan).

32. Navneordenes Bøjning er ret mærkelig; den indeholder Grundlaget til de nuværende svenske Bøjningsmaader¹⁾, uden dog i alle

¹⁾ Da det kan antages, at mangen dansk Læser er mindre bekjendt med det svenske Bøjningssystem, og de svenske Sproglærere selv have været saare forlegne med, hvor mange Bøjningsmaader de skulde antage ved deres Sprogs Navneord (see Mobergs Lærobok, Stokh. 1825, S. 211), saa meddeles her en kort Oversigt over de svenske Deklinationer, saaledes som de, i Følge Sprogets Oprindelse, maa antages at være:

Henseender, at stemme overens med disse; snart har den nemlig beholdt de islandske Endelser, snart har den bortkastet disse, og stemmer da overens med ældre Dansk. I Almindelighed kan bemærkes, at det islandske Bøjningssystem er blevet uforvansket, at Hensynsformerne ligeledes ere blevne, som i Islandsken, at Ent. Nf. stemmer med dette Sprog, men derimod afviger ofte Flt. Nf.

a) Den aabne Hovedart.

1ste isl. Bøjningsm. Svenske Intetkjönsord
paa *a, e*; Flt. *-n* (*an, en*).

Ent. Nf.	<i>hjerta</i>	<i>öga</i>	<i>äpple</i>
Ef.	<i>hertas</i>	<i>ögas</i>	<i>äpples</i>
Flt. Nf.	<i>hertan</i>	<i>ögon</i>	<i>äpplen</i>
Ef.	<i>hertans</i>	<i>ögons</i>	<i>äplens</i> .

De svenske Intetkjönsord paa *e*, som i Isl. høre til 4de Bøjningsm., ere altsaa, som Exemplet viser, inddragne under denne.

2den isl. Bøjningsm. Svenske Hankjönsord
paa *e*; Flt. *ar* (*r*).

Ent. Nf.	<i>herre</i>	<i>bonde</i>
Ef.	<i>herres</i>	<i>bondes</i>
Flt. Nf.	<i>herrar</i>	<i>bönder</i>
Ef.	<i>herrars</i>	<i>bönders</i> .

3die isl. Bøjningsm. Svenske Hunkjönsord
paa *a*; Flt. *or*.

Ent. Nf.	<i>qvinna</i>
Ef.	<i>qvinnas</i>
Flt. Nf.	<i>qvinnor</i>
Ef.	<i>qvinnors</i> .

Disse tre Bøjningsmaader ere i Danskens faldne sammen, og have i Ent. *e*, i Flt. *er*.

Det hele System sees af følgende Oversigt:

	1ste Böjningsm.		2den B.		3die B.
Ent. N.	<i>hiarta</i>	<i>øgha</i>	<i>herre</i>	<i>mæstare</i>	<i>kona</i>
G.	<i>hiarta</i>	<i>øgha</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>kono</i>
H.	<i>hiarta</i>	<i>øgha</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>kono</i>
E.	<i>hiarta</i>	<i>øgha</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>kono</i>
Flt. N.	<i>hiartu</i>	<i>øghon</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>konur</i>
G.	<i>hiartu</i>	<i>øghon</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>konur</i>
H.	<i>hiartom</i>	<i>øghom</i>	<i>herrom</i>	<i>mæstarom</i>	<i>konum</i>
E.	<i>[hiarta]</i>	<i>øghna</i>	<i>herra</i>	<i>mæstara</i>	<i>(qvinna).</i>

b) Den lukte Hovedart.

4de isl. Böjningsm. Svenske Intetkjönsord paa en Medlyd; Flt. er ligt Ent., som i Dansken.

Ent. Nf. *ord*

Ef. *ords*

Flt. Nf. *ord*

Ef. *ords.*

Men mange, oprindelig til denne Deklination henhørende, Ord have, ligesom i Dansken, Flt. paa *er*, saasom *hærad-er*; andre gaae paa begge Maader, som *land*, Flt. *land* eller *länder* (t. *die Länder*). Omvendt ere Personsordene paa *-are*, der oprindelig, som Hankjönsord, henhøre til 2den Böjningsmaade, inddragne under denne.

5te og 6te isl. Böjningsm. Svenske Hankjönsord paa en Medlyd; Flt. *ar* (som svarer til d. *e*) og *er*, (som svarer til d. *er*).

Ent. Nf. *dag* *vän*

Ef. *dags* *väns*

Flt. Nf. *dagar* *vänner*

Ef. *dagars* *vänners.*

7de og 8de isl. Böjningsm. Svenske Hunkjönsord paa en Medlyd, og Enstavelsesord paa

I 1ste Böjningsm. er altsaa, naar man undtager de afvigende *øgha* og *øra*, endnu ikke *-n* tilsat i Flt.

Efter 2den Böjn. gaaer ogsaa Navneord paa *-ande*, som *æghande*, Ejer; *wili* og lign. faae i Ent. øvrige Forholdsformer *wilia* (*vilja*); Bevissteder for Flt. paa *-a* (for *-ar*) ere *herra*, *mästara*, *høfdinga*, *røwara*, K. st. 2, 49. 4, 2. 4, 4. 1, 18. 4, 5. 2, 41. 2, 50; disse Former ere ogsaa almindelige i L. *Frende* har i Flt. *frender*; *bonde*, *bønder*.

I 3die Böjningsm. forekommer ogsaa, ligesom i Skaanske Lov, Flt. paa *-u* (for *-ur*), som *innan þe nio viku*, *epter þet han ær aterkumin*, L. Eghnob. 33.

en Selvlyd; Flt. *er* og *ar* (som begge svare til d. *er*).

Ent. Nf.	<i>hand</i>	<i>å</i>
Ef.	<i>hands</i>	<i>ås</i>
Flt. Nf.	<i>händer</i>	<i>åar</i>
Ef.	<i>händers</i>	<i>åars.</i>

Ved Navneordenes Omlyd i Flt. findes adskillige, som det synes ganske tilfældige, Afvigelser imellem begge Sprog: Ordet *barn* efter 4de Böjningsm. har i Svensken tabt Omlyden, d. *Börn*; derimod har *möss*, d. *Mus*, efter 8de Böjningsm. beholdt den. Slægtskabsordene danne Flt. noget forskjelligt: *fäder*, *bröder* ligge nærmere ved Isl., *mödrar*, *döttrar* svare derimod ligefrem til de danske paa *e*. De mange andre Afvigelser i enkelte Ord er det ikke her Sted til at udvikle; de ville af den sprogkyndige Indfødte, efter denne Oversigt, ikke allene let kunne findes, men ogsaa af Sprogets Forandringer ligesaa naturlig kunne forklares.

4de Böjningsm.

Ent. N.	ord	rike (rikie)	barn
G.	ord	rike	barn
H.	ordi	rike	barni
E.	ords	rikes	barns
Flt. N.	ord	rike	barn
G.	ord	rike	barn
H.	ordom	rikom	barnom
E.	orda	rika	barna.

Saa og i Ent. og Flt. *land* (eller Flt. *laand*), *hus*, *lag*, *watn*, *fang*, *bij* (Bier); f. E. *þessin laand seen undantakin*, disse Lande være undtagne, L. Bygningab. 18; *thön lag*, *ther god ok gamul æro*, de Love, der gode og gamle ere, K. st. 2, 55.

Intetkjönsordene paa -e (som Flt. *rike*, *klæde*, K. st. 4, 1, 1. 3, 9) have endnu ej antaget -en i Flt.; kun nogle faa Steder synes denne Form at være anvendt ved en Forblanding med den bestemte Form, saasom *æru swa þingswitnin till*, L. Eghnob. 34.

5te og 6te Böjningsm.

Ent. N.	konunger	winr	maþer (man)
G.	konung	win	man
H.	konungi	wini	manni
E.	konungs	wins	mans
Flt. N.	konunga	wini	mæn
G.	konunga	wini	mæn
H.	konungom	winom	mannom
E.	konunga	wina	manna.

Ent. Nf. uden r er sjælden, saasom *win*, K. st. 1, 20. *hwar by*, L. Bygningab. 23. Ent. Ef. paa -a (for isl. -ar) er sædvanlig, som *stadha* (af Nf. *staþer*, isl. *staðr*, Sted), *iamnaþa*, *fulnaþa*, *sona* (eller *suns*), *bya* (*annars bya*, anden Bys, L. Bygningab. 21.; eller *bys*). Ligesaa Flt. paa -a og -i (for isl. -ar og -ir), saasom *dagha*, *manaþa*, *giærninga*, *fogla*, *staþi*, *limi*, *sidi*, o.

lign., K. st. 2, 41. 80. 2, 67. 1, 24; *two bya*, L. Eghnob. 21. 35. o. s. v. Omlyden findes i Ent. Hf. *syni*, samt i Flt., saasom *lutr*, Flt. *lyti*, og i Slægtskabsordene *fapir*, *mopir*, o. s. v.

7de og 8de Bøjningsm.

Ent. N. G. <i>dyghd</i>	<i>hand</i>
H. <i>dyghd</i>	<i>hand</i>
E. <i>dyghda</i>	<i>handa</i>
Flt. N. G. <i>dyghder</i> , <i>dyghde</i>	<i>hænder</i>
H. <i>dyghdom</i>	<i>handom</i>
E. <i>dyghda</i>	<i>handa</i> .

Ef. i Ent. paa *a* (for isl. *ar*) er sædvanlig, f. E. *huar ær sinna wilda win*, hver er sin egen Villies Ven, K. st. 1, 20, af Nf. *wild*; af denne Ef. forklares da lettelig saadanne nuv. svenske Former, som *hvarjehanda*, *allehaande*; den isl. Ef. paa *-r* er bortfaldet, som *hus-fru sinna iorþ*, sin Hustrus Jord, L. Som Nf. i Flt. forekommer baade Endelsen *-e* og *-er*, som *saki*, *borge*, *dyghde*, K. st. 2, 9. 36. 56. 4, 31. *hampner*, K. st. 4, 9. *deeldær* (af Ent. *deeld*, Del), L. Bygningab. 12. *broasynir* (Syn over Broerne) *skulu wara twa um aart hwart*, sst. 27. Med Omlyd findes *myss*, Mus, uden samme *klor*, Klør, som i nuv. Svensk.

33. Navneordenes bestemte Form er dannet aldeles overensstemmende med de islandske Former, kun med den Forandring, som ligefrem følger af den i Svensken antagne ubestemte Form.

F. E. i Ent. Nf. *hiærtat*; *bondin*, æghandin, Ejeren; *tungan* (i Gf. *tunguna*), *menniskian*, Mennesket; *wæderit*, Vejret, *fæt* eller, for at udtrykke Længden, *fææt*, Godset, saa og *høøt*, Høet; *dagrin*, Dagen (men i Gf. *daghin*), *winskaperen*, Venskabet; *iorþin*, *broin*, Broen (i Gf. *brona*), *sakin* (i Gf. *sakina*), *hus-*

frun (i Gf. *husfruna*). I Hf. *hiærtano*; *bondanom*, *prophetanom*, *æghandanom*; *tungonne*, *syslonne*; *husino*, *høffino*; *hugenom* (af *huger*, Hu), *munnenom*, *Munden*; *iorpinne*, *siælinne*, *wæril denne*, *Verden*. I Ef. *hiærtans*; *likamans*, *Legemets*, *æghandans*, *Ejerens*; *kronunna*, *naturinna*; *barnsins*, *rikesens*, *howuzins*; *mansins*, *huxens*, *bysins*; *dygdenna*, *wæril denna*, *husfrunna*. Saa og i Flt. *øghun*; *arwane*, *Arvingerne*, *æghandana*, *Ejerne*; *budorden*, *Budene*, *biin*, *Bierne*; *mænnene*; *myssena*, *Musene*. Mærkelig er især Omsætningen i Flt. Hf., saasom *iamhøgt badom muromen*, saa højt som begge *Murene*, K. st. 4, 36. *þa see þøn morghongaua þøm barnomin for møperne*, og *þæt døm is ater arwomin*, L. Giftob. 9. (Jf. 1ste D. § 113).

34. Tillægsordene have beholdt de islandske Endelser, undtagen at *r* er bortfaldet i Enden af Flt. Nf. i Hank. og Hunk., samt som oftest foran Endevokalen i Ent. Hf. og Ef. i Hunk. De følge altsaa det Mönster, som er opstillet ved Ældste Dansk (1ste D. S. 109).

De hedde altsaa i Ent. Nf. i de tre Kjøn:

<i>alt</i> , <i>alder</i> , <i>al</i> ;	<i>fagert</i> , <i>fagur</i> , <i>fagur</i> ;
<i>sant</i> , <i>sander</i> , <i>sand</i> ;	<i>gamalt</i> , <i>gamall</i> , <i>gamul</i> ;
<i>ont</i> , <i>onder</i> , <i>ond</i> ;	<i>døt</i> , <i>dødher</i> , <i>dødh</i> ;
<i>stadogt</i> , <i>stadogr</i> , <i>stadog</i> ;	<i>breet</i> , <i>bredher</i> , <i>breddh</i> ;
<i>wæriltslikt</i> , <i>wæriltsliker</i> , <i>wæriltslik</i> ;	<i>rent</i> , <i>ren</i> , <i>ren</i> ;
<i>witert</i> , <i>witur</i> , <i>witur</i> ;	<i>kristit</i> , <i>kristin</i> , <i>kristin</i> .

Saa og Tillægsformer:

iorþat, *iorþaþer*, *iorþaþ*;
wart, *warþer*, *warþ*;
sat, *satter*, *sat*.

Ent. Hf. findes uden og med *r*, som i *gode ok lange samvaru*, K. st. S. 187; *af ondre giri*, K. st. 2, 17; saa og i L. *halwe for halfre*, og *af fuldre boot*.

Ligesaa Flt. Ef., som æpte wali alla manna; godra manna æptedøme, K. st. 1, 27. 2, 1.

Flt. Nf. følger sædvanlig Mönsteret *all, alle, alla*; dog findes ogsaa Hank. paa *ir*, som *laandzwæggher ok þingxwæggher skall wara tio alna breþir*, L. Bygningab. 27; og i Uplandsloven er saavel denne Endelse, som Hunk. paa *-ar*, hyppig. Intetk. er regelmæssig overensstemmende med Ent. Hunk., som *wæildslik diur; likamlik ting; grym ok fuul diur; hwat thøn æru god ella il; swa mang il æptedøme*, saa mange slette Exempler; *swa æru skipat al land — ok theraf warda thøn land rik, swa æru skipat; god lag skulu hawa thessin try: thøn skal wara rætvis, tarflik ok mögelik*, K. st. 1, 3. 2, 50. 81. 3, 50. S. 161. 164. Saa og i L. Nu ær *fapir ok mopir døðþ*; *a första þinge sibān kunungrx breeff æru læsin*, o. s. v. I Hensynsf. finder man undertiden Endelsen *e*, *a* eller *o* for *om*, som maaskee kan være fremkommet ved Forglemmelse af Forkortelsesstregen.

I den bestemte Form finder man af og til *a*, *e*, *u* i Endelserne ombyttede, men ogsaa ofte de rette islandske Endelser, som *sami dagher*, Gf. *sama dagh*; Hf. *af samu sokn*; Gf. *þe samu iorþ*; *hæst sin then bæzsta*; *siæng sina the bæzsto*; Flt. *kirkioklæthe sin the bæzsto*, o. s. v. L.

35. Ogsaa Stedordenes Bøjning stemmer overens med Ældste Dansk, eller med Svensken i forrige Periode, dog saa at *r* er bortfaldet i Ent. Ef. og i Flt. Nf. i Hank. og Hunk., ligesom ved Tillægsordene, samt at Hf. og Gf. ved de første personlige Stedord ere faldne sammen, og hedde *mik, þik, sik*.

Jak hedder altsaa i Flt. *wi*; *sit, sin, sin* i Flt.

Hank. *sini*, Hunk. *sina*, o. s. v.; *hon* i Ef. *henna*; *sit*, *sin* i Ef. *sins*, *sins*, *sinna*, o. s. v.

Lævninger af Hf. ser findes i *serlika*, K. st. 2, 19. Exempler paa Hf. *mik*, *pik* ere: *swa see mik guþ hulder*, som *iak sant sigher*, L. Þingmalab. 1; *þetta gaf iak þik*, L. Giftob. 12. Ef. *sin* er almindelig, som *heem til siin*, *mellen siin*, *in til siin*, L. Bygningab. 8. 24. Giftob. 9.

Oprindelsen til vort *hverandre* kan sees af følgende Ex. Nu ær *dygd ok odygd hvarin andre* (d. e. hver den anden, i Hf. Hunk., isl. *annarri*) *amote suasum het ok kalt*, K. st. 2, 8.

Det henvisende Stedord *þet*, *þen*, *þe* (eller, som Flt. Intetk., *þøn*), der isvrigt böjes fuldstændig, bruges ogsaa som Artikel.

Af *þetta*, *þenne*, *þesse* forekommer ogsaa i Ent. Hf. i Hank. *þemma*; i *þemma hem*, K. st. 3, 55.

Relative Stedord ere: som og *þer*, hvilke ere ubøjelige; (*þer* bruges ogsaa som Gf., som nu ær *thet thøn dygd*, *ther wi kallom witra sörhuxan*, K. st. 2, 45; nu æro *thetta thøn ord*, *ther Aristoteles kände sinom herra*, sst. 2, 3;) samt det som sædvanlig böjelige *hwilkit*, *hwilikin*, eller *hulkit*, *hulkin*.

Hvo hedder *huat*, *hua* eller *ha* (d. e. *huo*, *ho*); Hf. *hui*, *huém*; Ef. *huars*. *Hver* hedder *huart*, *huar* (*huarin*); Gf. *huart*, *huarn*, *huaria*; Hf. *huario*, *huariom*, *huarre*. Ligeledes findes fuldstændig Bøjning ved *nokot*, *nokor*, *nokor*, *nogen*; *slijkt*, *slijker*, *slijk*, *slig*; *ænkte*, *ængin*, *ængen*, *ingen*; *annat*, *annar*, *annor*, *anden*; *mangt*, (*mangr*), *mang*, *mangen*; *mykit*, *mykin* eller *mykil*, *megen*, *stor*; *litit*, *litin* (i Hf. i Intetk. *litlo*, i Gf. i Hunk. *litla*), o. desl. De endnu i Svensk forekommende Forbindelser (som *hwilkendera*) forekomme naturligvis ogsaa, men i Følge Oprindelsen som to Ord, saasom *huarga thera*, *neutrum*, intet af to, K.

st. 3, 61. Endelig kan mærkes *hvatna*, sammendraget af *hwatwetna*, som *tha fulkomnas hwatwitna i sin naturlik skipilse, tha hvatna gør sina syslo*, naar hver Ting gjør sin Syssel, K. st. 3, 61.

36. De første Talord böjes saaledes:

N.	<i>et, en, en</i>	<i>tu, tve, tva</i>	<i>þry, þri, þre (þrea)</i>
G.	<i>et, en, ena</i>	<i>tu, tva, tva</i>	<i>þry, þre, þre (þrea)</i>
H.	<i>eno, enom, eenne</i>	<i>tvem</i>	<i>þrim</i>
E.	<i>ens, ens, [eenna]</i>	<i>tviggia</i>	<i>þriggia.</i>
N. G.	<i>fiugur, fiure, fiura</i>		
H.	<i>fiurum</i>		
E.	<i>fiura.</i>		

De øvrige Talord dannes som i Ældste Dansk, saasom *fæm, siar (siær), siu, atta, niu, tiu, ælliwo, tolf; fioghortan, fæmtan, atærtan; tiughu; fiurætighi, niuti-ghi; hundrad, tusand; og Ordenstal första, annat, tri-dia, fierda, femta, siætta, siunda, attunda, niunda, tiunda, ællipta, tolfte; tiugundha, o. s. v.*

37. Gjerningsordenes Böjning stemmer omtrent overens med Ældste Dansk, dog med enkelte Afvigelser, der altsaa ogsaa kunne tjene til Skjelnetegn imellem begge Sprog.

Personsendelserne adskilles med temmelig Nøjagtighed: Nut. frems. M. har i 1ste Böjningsm. 1ste Klasse *-ar*, i alle de øvrige Klasser *-ir*, dog i 2den Böjningsm. ogsaa *-r*; Flt. 1. *-om* (eller *-m*), 3. *-a*. Den beting. M. endes paa *-e (i)*, Flt. ligesaa eller paa *-n (in, en)*. Datidens frems. M. endes i 1ste Böjningsm. paa *-e*, Flt. 1. *-om*, 3. *-o*.

Det i Ældste Dansk herkende Vokalskifte i Gjerningsordene af 2den Böjningsmaade gjen-

findes i Svensken efter følgende Mönster: *at brinna*, Nut. *brinnir*, Flt. *brinna*, bet. M. *brinne*; Dat. *brann*, Flt. *brunno*, bet. M. *brunne*; Tillægsf. *brunnit*.

Den ubestemte Maade endes paa *-a*, ogsaa ved dem, der have en Selvlyd til Kjendebogstav, men saadanne have ogsaa bortkastet Endelsen; som *sea*, *tea*, *troa*, *boa*, *flyia*, *doa*, men ogsaa *see*, *tee*, *dø*, o. s. v.

Den befalende Maade endes i 1ste Bøjningsm. 1ste Kl. paa *-a*, i de øvrige bortkastes Endelsen; som *huxa!* *tala!* *lowa!* *lasta!* *swara!* *byria!* *warna!* *göm!* *hør!* *læg!* *spyr!* *tro!* *fly!* *nim!* *tijg!*

De i nuværende Svensk sædvanlige lideformede Gjerningsord ere allerede komne i Brug i denne Periode; som *at hoppas*, at haabe; *at hugas*, at have Lyst til; *at dirwas* (nuv. sv. *at djerfvas*) at driste sig til. Saadanne danne den befalende M. paa *s*, som *glædz!* glæd dig, vær glad! K. st. 2, 36.

Ogsaa den Svecisme, at bruge den handlende Tillægsform som Navneord med vedhængt Artikkel er i Sprogets anden Periode almindelig; saasom *hwa annars gods taker ægandanom owitande*, mod Ejerens Vidende, K. st. S. 180. Den handl. Tillægsf. endes ogsaa i Beskrivelser, ligesom i Dansken, paa *-is*, som *hwar som ey huxa hwad warda ma, hanom kombr alt owarandis* (uforvarendes) *til*, K. st. 2, 23.

38. Da Gjerningsordenes Klasser allerede oftere ere

fremsatte, saa indskrænke vi os til, at meddele nogle Bemærkninger, der dels oplyse det nys fremsatte, dels angaae enkelte Ords Bøjning.

Nutiden afkortes, aldeles som i Dansken, i Gjærningsord paa et flydende Bogstav og paa *s*, som *skin*, *skinner*; *blas*, blæser. Saa og i Lidef. *skils*, skilles; *bins*, bindes; *gørs* eller *gøras*; *gifs*, gives; *tax*, tages.

Nutidens frems. og beting. *M.* ere undertiden forblandede, især i Gjærningsord, der have en Selvlyd til Kjendebogstav; i disse har den bet. *M.* ogsaa ofte tabt Endelsen *e*; saasom *huilkin kunungr ælla waltzman guds ræt försma ok fjordriwer med sino walde; thet ær iui mansens skiæl, at han hoppas, tro ok ælskar thet han aldrig så, K. st. 2, 3. 9. Nu kan biltogha manne ella hans barnne nakat arf falla, mæþan han wtlændis ær, faa han friþ i sinom daghom, taki þet arf, faar han egh, taki þa þe næsto frænder inlændis æru, L. Ærfþ-ab. 8; hwar som kœpe iorþ af aprom ella meþ skipte faar, sst. Eghnob. 26.*

Den betingende *M.* paa *e* er ganske almindelig; den forekommer endog ofte, overensstemmende med Grundsproget, i Forsætningen. Den endes ogsaa i 2den Pers. paa *-e* (for isl. *-ir*), saasom *kœp ængsins mans winskap med thy, at tu flikre ælla fagert late føre hanom; um tu næpse ælla snybbe nokrom før odygdom hans, tha gør thet med howe, K. st. 2, 36. I Flt. endes alle tre Personer, men især anden, paa -n; f. E. 1. Flt. ødmiukt, thøn dygd, ther oss styre med skiælom ok halder os atr, at wi høgin oss ey mera, æn skiæl sægia, K. st. 2, 77; 2. Flt. befal. *M. laten af illa göra ok nimin göra thet got ær; giwin mik tha (giv mig da, Herre) en penning, sst. 3, 51. 2, 70; 3. Flt. nu skal witur man ther at gøma, at han hawi swa winskap med nokrom manne, at han hux ok, at the magin owini warda, sst. 2, 80; saa og at the warin ey,**

at de ej ere; *at the hawin; at the kunnen; at the sen,*
 at de ere; *at the ænkte giðrin; at the ther fan kôpa,*
 d. e. *fân kôpa*, sst. 2, 82. 3, 1. 6. 7. 51. o. s. v. Saa
 og i Lidef. *thet ær mest warnande i kununx rad ok høf-*
dinga, at thera saki ok ærande haldens lønlik; at ri-
kesins fæste fans ey (gives ej) *i hændr utlanzkom*
mannom, sst. S. 177. 183; *þaghar synamen hawa þet*
seet, þa gangin þe bort ok talins wiþer, L. Byg-
 ningab. 7. Saa og i Dat. *skulden the*, hvis de skulde;
the ællas hafden, de som ellers havde, K. st. S. 188.
 197.

Hjælpeverbet er hedder: *at vara* (væra); Nut. ær,
 2. æst, Flt. æru; bet. M. se og ware, hvilke i Flæng
 ombyttes (K. st. S. 114-115); Dat. war, 2. wart, Flt.
 waro; bet. M. ware; Tillægsf. warit; bef. M. war! Flt.
 warin!

Gjerningsordene, som have en Selvlyd til Kjende-
 bogstav gaæ efter 1ste Bøjningsm. 2den Kl. som *boæ,*
boor, boþe, bot; førsmå, førsmår, førsmåþe, førsmåt;
flyia, flyr, flyþe, flyt; saar, saaþe, sauþ, af hvilket
 ogsaa Formen *saen* forekommer, som æ *hwar tve dela*
um iorþ ena, æghe þen afraþ, som *iorþ winder, æn*
hon saen er, L. Eghnob. 25. Derimod *dþa, dþør, dþ,*
dþt, dþer, o. lign.

At þorva og *at tora* (toras) adskilles nøjagtig;
 overhoved have Formerne de samme Egenheder, som i
 ældre Dansk, til hvilke Grundsproget indeholder Grun-
 den; saasom *at sea*, Dat. *så*, Flt. *sågho*; *at þiggia,*
faae, begjere, Dat. *þaa* (L. Giftob. 12.); *at haalda,*
 Dat. *hiolt*; *at liuta*, erholde, Dat. *løpt*; *at hugga,*
 Dat. *hjøg*, o. s. v. *At vita* har i Dat. *viste* (K. st. 2,
 3. 54. L. Bygningab. 38. Køpmalab. 1).

39. Orddannelsen er overensstemmende med
 forrige Periodes, kun at de Endelser, som ere
 tabte i Bøjningen, naturligvis mangle, saasom i

twæskona, mangskona, af tvende Slags, mange Slags; *soknaprester, synamæn, ærfparæt, løghadagher* (L. Eghnob. 7), og alle lign.

Ligeledes er Ordføjningen i alle væsentlige Dele endnu næsten aldeles islandsk, saa der paa den kan anvendes alle de Bemærkninger, som ere fremsatte i 1ste D. S. 116 fgg., hvortil derimod endnu maa føjes, at den svenske Ordføjning, at sætte Navneordet bestemt, skjönt det bestemmende Stedord staaer foran, er almindelig i Sprogets anden Periode; saasom *then wise mestaren, Aristoteles; thøn dygden; thridia liværnit*, den tredie Art af Liv. Ligeledes Brugen af *sit, sin*, svarende til et foregaaende Flt.; saasom *wise kununga ok høfdinga, the sit folk wilia göra wælwiliogt*, K. st. S. 197. Endelig maa ogsaa bemærkes Brugen af den handlende Tillægsform til at udtrykke Gerundium; saasom *hwa thessa dygd hawer, han gør enkte utan forhuxan, wægr alt thet görande ær ælla latande*, og overvejer alt det, som skal gjøres eller lades; *thy ær fatikom mannom huxande*, thi bör fattige Mænd betænke, K. st. 2, 13. 3, 44; *þæt ær swa understandande*, det er saaledes at forstaae, L. Ærfb. 12.

TREDIE PERIODE.

40. Overgangen til denne Periode er naturligvis allerede foregaaet i Slutningen af forrige; men for ikke at forvirre Fremstillingen

af Sprogformen, inddrages de enkelte Bemærkninger, som i denne Henseende kunde være at gjøre under den almindelige Oversigt, som vi her forsøge at meddele.

Selve den tredie Periode burde ogsaa, da der i denne, formedelst den ved det tyske og danske Sprogs Indflydelse fremkomne Sprog-gjæring, hersker saa mange Afvigelser og Uregelmædheder, naar en fuldstændig Fremstilling af Sproget i alle dets Enkeltheder skulde gives, deles i tvende Afsnit, et ældre og et senere; men at angive nogen bestemt Tidspunkt, hvor disse tvende Afsnit grændse sammen, synes næsten umuligt. Som Kjendetegn for Afsnittene, kan derimod for følgende Sproggranskere bemærkes, at de kunne bestemmes efter de i det ældre Tidspunkt haarde, i det senere ogsaa bløde, i det ældre enkelte, i det senere dobbelte Medlyde, samt efter den Ombytning af Selvlydsendelserne, som i det senere finder Sted. Man kan ogsaa vejledes til at antage og bestemme disse tvende Afsnit, naar man betragter den store Forskjellighed imellem ældre og yngre Haandskrifter af samme Skrift, hvis man ikke maa antage, at de yngre endog ere endnu senere, og henhøre til fjerde Periode, hvilket vi maa overlade til deres Dom, der have Adgang til Haandskrifterne selv. Kun som Exempel paa Afvigelserne anføres nogle faa Ord af Digtet om Hertug Frederik, hvilket man derefter kan anvende paa de forskjellige

Haandskrifter af Rimkrönnikerne, o. fl. Naar der i det ældste Haandskrift af Hertig Frederik læses *daga*, *at bida*, saa finder man i de senere *dage*, *bide*; saa og *the wilia*, i B. og C. *the wille*; ligeledes er *mik*, *sik*, o. desl. i B. og C. blevne til *meg*, *seg* eller *sig*; Gf. *ena glæfine*, et Glavind, i C. *en glaffuen*; saa og Dat. *the thwingadho*, i C. *tuonge*, o. s. v.

De i følgende Fremstilling brugte Forkortelser ere: F. Digtet om Hertug Frederik; K. den gamle svenske Krönnike; m. R. den mindste Rimkrönnike; R. den store Rimkrönnike; Sk. Digtet Skaktavls Leg i Arnæ-Magn. Nr. 191, Fol. (fra 1492); Fl. Flores og Blanseflor i samme Haandskrift. Tallene angive Siden.

41. I Retskrivningen hersker samme Forvirring som i Dansken fra samme Tid og af lignende Grunde; man finder i samme Ord enkelte og dobbelte Vokaler, samt enkelte og dobbelte Konsonanter; Lydene *þ* og *ð* og *t*, eller *th*, *t*, *d* ere forblandede; Skrivemaaden af *v* er ligesaa broget, som i Dansken. Alt dette er saa almindeligt og saa overensstemmende med gl. Dansk, at vi ansee det for overflødigt, at give Exempel derpaa.

Lyden *å* udtrykkes, som i gl. Dansk, ved *aa*, *a*, *o*, ikke ved *â*; ligesaa *ä* ved *æ*, og *ö* ved *ø*.

Kun for at oplyse, at Forvirringen er kommen fra det tyske (eller rettere plattyske) Sprog, hvilket iøvrigt allerede er bemærket af Björner (de orthogr. l. sv. g. S. 70-71) og Ihre (de mutation. l. sviog. S. 19), anføres nogle Exempler paa Brugen af *ch* og under-

støttende *h*: *och, jach, macht, acht*, m. R.; *at hardom ahrom*, i Uaar, *utan fahra*, uden Frygt, sst. 251. 260.

Aa, der ogsaa kan udtrykke langt *a*, saasom *saak*, Sag, *miødakaar*, Mjødkaar (den første Del af Ordet er kommen af den isl. Ef. *mjaðar*), *aaf*, af (m. R., Sk.), er det sædvanlige Tegn for Lyden *å*, saasom *aa*, *paa*, *fraa*, *fra*, *svaa*, *saa*, *thaa*, *da*, *staar*, *staaer*, *the aato*, de spiste, *the waaro*, de vare, o. s. v. Det er i sig selv ikke urimeligt, at Tegnet *å* nogle enkelte Gange kunde forekomme, da vi allerede langt tidligere have fundet det i Dansken; dog har jeg ikke kunnet træffe det i noget svensk Haandskrift, som er skrevet før 1500; det findes derimod to Gange i Udgaven af K., S. 245. 247 i Ordene *frånfallæ* og *på*¹⁾, og i de senere Haandskrifter af m. R. og R. oftere. Hvis Udgaverne ere paalidelige, saa har det altsaa af og til været brugt før Gustav den førstes Tid, ligesom i Dansken; til begge Sprog er, som forhen er bemærket, denne Betegnelse kommen fra Tyskland, hvor det

¹⁾ Man maa i Sandhed undre sig over, siden der meddeles en Skriftprøve til S. 244 af K. i Scriptur. Sv. Tom. 1, at denne ikke stemmer overens med Udgaven; i Prøven staaer *hæn*, *hwitbeen*, *heth*, *Önskobör* (i dette Ord forekommer altsaa baade *ö* og *ø*), *sighersäle*, *vndher*, i Udgaven *han*, *hwitben*, *heet*, *önskobör*, første Gang *sighersäle*, andet Sted *sighersäle*, *ondher*. I Danmark gjøre vi det ikke bedre; naar man vil sammenligne de af Arnæ-Magn. Nr. 191, Fol. i Skandin. Museum meddelte Prøver med Haandskriftet selv, vil man let overtøye sig om, at Sproget i disse Prøver er blevet halv fordansket; i disse Prøver findes ogsaa nogle faa Gange Tegnet *å*, men i Haandskriftet staaer *a*.

brugtes til at betegne langt *a* eller Mellemliden imellem dette og *å*.

42. Ved Bogstavovergangene hersker ligeledes megen Lighed med gl. Dansk; kun at Svensken har bevaret en større Haardhed. De haarde Medlyde, hvor saadanne findes i Stamsproget, ere vel i enkelte Ord ombyttede med bløde, men en saa fuldkommen Overgang, som i Dansken, har aldrig fundet Sted; de enkelte Medlyde, hvor Dansken har antaget dobbelte, ere sædvanligst beholdte; ligesaa *j* foran Ordnes Endelser; overhoved ligger Medlydssystemet meget nær ved det i gl. Dansk herskende, alt-saa nærmere ved nuværende Svensk, end ved nuværende Dansk. Ved Selvlydssystemet findes de samme Afvexlinger, som i gl. Dansk, hvilket er saa meget naturligere, som Dansken uden Tvivl har optaget flere af disse af det svenske Sprog; men i det hele ere de oprindelige Selvlyde *a*, *o*, *u* beholdte, og ikke ombyttede med *e*.

F. E. Især de ældre Formier med *k* have allerede i de ældre Haandskrifter antaget *g* i enkelte Ord¹⁾, som *rike*, *riche*, *rige*; *taka* eller *taga*; *tok* eller *tog*; *migh*, *sigh*, *jag*, *Swerge*; *blodswen* (K., F., m. R. 256. 257. 258, o. s. v.); ligeledes er det bløde *g* bortfaldet i Enden af *la*, *sa*, *laa*, *saae*, (men i Flt. *laago*, *saago*) (F., Sk.); men uden at dette har haft Indflydelse paa den hele store Ordmasse og dens Form, i hvilken de haarde Medlyde ere beholdte, saasom *rijk*,

¹⁾ Ihre (de mutat. l. sviog. S. 20) har ogsaa bemærket denne Forandring.

rig, *swika*, *svige*, *bøker*, *Bøger*; *løpa*, *løbe*, *øpa*, *raabe*; *fotspor*, *Fodspor* (F.); *vederlek*, *Vejrlig*, *naken*, *nøgen*, *manlika*, *mandig* i *Gf. Hunk.*; *drap*, *Flt. drapo*, *gl. d. drob*, *drobe*; *Starkoter*, *sæte*, *Sæde*, *heeter*, *hedder*, *lijten*, *liden* (m. R.); *liknas*, *lignes*, *himerik*, *Himmerig*, *mykit*, *meget*, *slækt*, *Slægt*, *tokt*, *Tugt*; *diupa* i *Gf. Hunk.*, *dyb*, *skip*, *Skib*, *gripa*, *gribe*; *hwit*, i *Hunk.*, *hvid*, *het*, *hedd*, *lata*, *lade*, *bætre*, *bedre* (Sk.); o. s. v. Enkelte Konsonanter findes sædvanligst i Ord som *heligh*, *hellig*, *sønær*, *Sønner*, *then sama svenen*, *den samme Svend*, *koma*, *komme*, *skina*, *skinne*, *løna*, *skjule*, *ater*, *atter* (K., F., m. R.) I Endelserne findes *j* i Ord som *at søkia*, *tænkia*, *læggia*, *the wilia*. Overensstemmelsen med nuværende Sv. viser sig i Ord som *haghi*, *Have*, *færgha*, *Farve*, *gagn*, *Gavn*, *ælskogh*, *Elskov*, *namn*, *Navn*, *høgt*, *höjt*, o. desl. (F., m. R., R., Fl.) Vokalerne ombyttes, som *stær*, *staaer*, *iægha*, *jage*, *hæn*, *han*, *Dænir*, *Daner*, *læta*, *lade*, (F., K., Sk.), samt i Endelserne *sielfuan* og *sielfuon* (K.), *baadæ* for *baade*, *merkiæ* for *merkia* (Sk.), o. desl.; overhoved har Udtalen lignet den danske, som *tel*, *til*, *rimer* (i R. 7.) paa *deel*, og skrives ogsaa i *gl. D. teel*; *saa* og *wijs*, *vis*, *sikker*, *isl. vis* (Fl. 5te Blad); men i Bøjning, Afledning, overhoved i alle Former og Endelser foretrækkes de oprindelige Vokaler, hvorved Formerne adskilles fra hverandre, saasom *sæmia*, *Gf. sæmio*, *gl. d. sæmie*; *natura*, *propheta*, *gl. d. nature*, *prophete*; *affton*, *fempton*, *gl. d. afften*, *femten*; ligesaa det udvidede *hælåd* (m. R. 255), *gl. d. hellede*, *Helt*, o. s. fr.

43. Den ubestemte Artikkel har udviklet sig af Talordet *een*, aldeles som i Dansken.

Den skrives *een* og *en*; Exempler findes overalt, som *eet æwintyr*, *een hertugh*, *marght stolt eet ordh* (F.), *ty ær ennu en ordesidh*, *en Talemaade* (m. R.)

44. Navneordenes Kjön stemmer i Almindelighed overens med Stamsprogets, hvilket ogsaa, noget nøjagtigere end i Dansken, har vedligeholdt sig i nuværende Svensk. De af Tysk optagne Ord have ogsaa deres oprindelige Kjön.

F. E. *en skioll* (*ouer allan skiollin*, F.), et Skjold, isl. *skjöldr*, nuv. sv. *en sköld*; *talet*, Talen, isl. *tal*, nuv. sv. *talet*; *intet ting*, ingen Ting, isl. *þing*; *frelset* (m. R.), Frelse, Frihed, frit Gods, isl. *frelsi*, nuv. sv. *frälset*; *derimod et fingher* (K.), en Finger, isl. *fingur* af Hank., nuv. sv. *ett finger*; *thet wæna wiff* (Sk.), den væne Viv, t. *Weib*, isl. *vif*.

45. Hvad Bøjningen i Almindelighed angaaer, da findes der, især i de ældre Haandskrifter, saa mange Lævninger af Stamsprogets, at man gjerne for hver Ordklasse kan samle Mönstere, der næsten aldeles svare til de i forrige Periode herskende og forhen opstillede Former; men imellem denne og forrige Periode hersker dog tillige den betydelige Forskjel, at man ligesaa ofte finder Bøjningen forstyrret, saa at man, ved at samle Ordformer af de samme Ord paa andre Steder, faaer Mönstere frem, der ere ganske forskjellige fra de forrige, men derimod ligne gl. Dansk eller nuv. Svensk.

F. E. I F. og lignende ældre Haandskrifter forekomme følgende Former af Stedordet *sit*, *sin* i Ent.: Gf. *sit*, *sin*, *sina*; Hf. *sino*, *sinom*, *sinne*; Ef. *sins*, *sins*, *sinna*; men man finder ogsaa *i sit hiërta* (F. 26), *op a min borgh* (F. 31); *ij sinne hænde*, med Omlyd, og *ij sinne hand*, uden Omlyd, og *ij sina hand*, med

Gf.; ligesaa staaer i m. R. *medh mijne hand*, men sst. ogsaa i Hf. *min son*; som Gf. forekommer *han* endnu i de seneste Haandskrifter af m. R., men for samme sættes ogsaa Hf. *honum* i K.; Ejeformerne have gjerne den samme Form, som i forrige Periode, men i de hyppig forekommende Stedord antage de endog Endelsen *s*, saa at man finder baade *henna*, *hennas* og *henne* og *hennes*, *hendes*, ligesaa *thera*, *there*, *theras*, *theres*, *deres*, i K., Sk. o. fl., og det samme i lignende Tillægsord, som *thet war allas thera begæra* (Sk.); Formen *mader*, Mand, forekommer endnu i m. R. 254, men ombyttes ogsaa med *man*, som *en fromer man*, sst.; *enne* og *ena* findes begge som Hf. i Hunk., og ligesaa i *bokenne* og i *bokena*, i K.; Gjerningsordenes Nf. endes sædvanlig paa *a*, men Former paa *e*, som *at hugge*, *swære*, *finnæ*, *wijke*, *lifue*, *drifue*, *rade*, *duge*, *læggie*, *hængie* forekomme ogsaa af og til i K., F., m. R., Fl. o. fl.; ligesaa 3 Flt. *woro* og *wore*, vare, i den fremsættende Maade, i F., Fl., m. R.; saa og Biord paa *-like* for det sædvanlige *-lika*, som *margfallelijke*, mangfoldelig (m. R. 259); 1 Ent. *iak mena*, og *iak kærir*, begge i F.; o. s. fl.

46. Skjønt vi ikke tro det nødvendigt, at give en fuldstændig Opstilling af de forskellige Taledeles Former, da disse let ville forstaaes dels af de foregaaende Bemærkninger om Sproget i dets første Perioder, dels af gl. Dansk; saa maa vi dog, for at gjøre Sprogets Beskaffenhed fra denne Tid desto kjendeligere, udhæve nogle af de vigtigste Former af hver Ordklasse.

Navneordene adskille i Almindelighed Nf. i Ent. og Flt., som i forrige Periode, saa at

Hunkjönsordene af 3die og 7de Böjningsmaade danne Flt. paa *-or* og *-er*; Hankjönsordene af 2den og 5te Böjningsm. paa *-a*; af 6te paa *-i*; derimod have Intetkjönsordene af 1ste og 4de Böjningsmaade Flt. ligt Entallet, ligeledes i Følge Stamsproget. Gjenstandsformerne ere sædvanlig adskilte fra Nævneformerne; dog ere de ogsaa i 2den Böjningsmaades Flt. faldne sammen i Ordene paa *-are*, hvilke kunne danne Flt. i Nf. ligt med Ent., samt i 5te Böjningsmaades Ent. derved, at Nf. paa *-r* oftest er bortfaldet, og i sammes Flt. i Følge nysanførte, at de danne Flt. Nf. paa *-a*. Hensynsformerne og Ejeformerne i begge Tal ere sædvanligst beholdte; kun især i de rimede Stykker ere de bortkastede, og først i de senere Haandskrifter ombyttede med sildigere Endelser.

Ex. paa Hunkjönsords Flt. ere *fruor*, *krønikor*, *menniskior*, *hafvor* (F., K., m. R.), *øyar*, *saaker*, *dygder* (K., m. R.), for hvilke man sjældnere finder *quinne* (og i Gf. *quinna*) (F.), *krønikar* og *krøniker* (K.), *kister*, *øya*, (m. R.) Exempler paa Hankjönsords Flt. ere *grefua*, *herra*, *lekara*, *riddara*, *iægghara*, *mästara*, *hertugha*; *konunga*, *swena*, *dagha*; *lidhi*, *Lemmer*, *sidhi*, *Sæder* (R. 27), o. desl. i de nysanførte og flere Skrifter; men man finder ogsaa i de senere Haandskrifter *kämpar* og *gudar* (m. R.), *iutar* og *iutær* (K.), *mästare* og endog i Gf. *predicare* (K., m. R. 257), saa at saadanne Ord have begyndt at antage samme Former, som i nuværende Svensk; samt *biskoper* (m. R.), o. desl. Exempler paa Flertal af Intetkjönsord ere, efter 1ste Böjningsm. *hierta* (*mannanna hierta æru nu mykit hard*, gl. sv. Prædikener,

Arnæ-Magn. Nr. 787, 4.) ; efter 4de *land*, *Lande*, *rike*, *Riger* (m. R.), men sst. findes ogsaa i de senere *Stykker lande*, *rijker* og *klenodier* (m. R. 253. 254. 257). Ent. Nf. paa uvæsentligt r har sædvanlig bortkastet dette ; men man finder det undertiden beholdt, som *konungr* eller *konunger* (K., m. R.) Hensynsformerne findes ofte rettelig anvendte, som *fran lande*, i *frømandom landom*, *meth dyrom thingom* (m. R., K., F.), men de ere ogsaa bortfaldne, eller maaskee rettere Forholdsordene styre i Almindelighed Gformen, saasom i *annor land*, i *flere aar*, i *bøker* (F.) Ejeformerne findes ligeledes med deres rette Endelser, som *eptir sins hiarta lyst*, efter sit Hjertes Lyst, *vars herra wili*, vor Herres Villie, *til handa*, tilhaande, *thet gaar margo hiarta til træggha*, det volder mangt et Hjerte Sorg (F.), *til senga*, til Sengs, *willen i göra dygda daadh*, suaa høren i wisa manna radh (Sk.), i *three daga freest* (F.), *konunga namn* (m. R.) ; men undertiden finder man ogsaa Ent. Ef. uden Endelse, eller i Hunk. med -s, og Fltallets paa -e eller -s, som i *drottning Margarethe hæchte*, *min hustrus søster*, *ordesidh*, *kungars macht* (m. R.)

Lignende Bemærkninger kan man gjøre ved Navneordenes bestemte Form, hvis Endelser temmelig regelmæssig ere vedligeholdte ; saasom Ef. *dværgsins*, *hiærtans* ; Hf. *a iordine* ; Gf. *troona* ; Flt. Nf. *riken*, *altaren*, i hvilke Endelsen endnu ikke er gaaet over til den ubestemte Form ; og overensstemmende hermed de øvrige Endelser lagte til den herskende ubestemte Form.

47. Tillægsord, Tillægsformer, Stedord og Talord have i Almindelighed samme Bøjning som i forrige Periode, kun at man ofte træffer Vokalskifte i Endelserne, af *e* for *i*, og *a* eller *æ* for *e* ; man finder altsaa Nf. i Ent. Hank.

paa *er*, Gf. i Hank. paa *an* (eller *on*), i Hunk. paa *a*; Hf. i Intetk. paa *o*, Hank. paa *om*, Hunk. paa *e*; Flt. Nf. i Hank. paa *e*, Hunk. paa *a*, og Intetk. ligt med Entallets Hunk.; o. desl.

Det henvisende Stedord *thæt*, *thæn*, *the* har som Artikkel, ligesom i Dansken, næsten ganske tabt sin Bøjning i de øvrige Forholdsformer.

Som Exempler paa ældre eller sjældnere Former, af hvilke der kan samles mange flere, hensættes følgende: *osat*, usandt (Fl. 4de Blad); *minna*, mindre, *thriggia alna lang* (F.); *tholikin*, saadan, Gf. i Hunk. *tholka*; Hf. i Intetk. *medh holko*, med hvilket, (Sk.); *thessen* bruges i Fl. og flere ofte og almindelig som Nf. i Ent. Hunk., som *tessin mø*, denne Mø, *tessen tidende*, denne Tidende; oprindelig er det, som bekjendt, Intetk. i Flt., og da det samme er Tilfældet med Ordet Tidende, isl. *tidindi*, saa seer man heraf saa meget klarere, hvorfor og hvorledes saamange Navneord af Intetk. i Flt. kunde gaae over til Hunk. i Ent.; dette bestyrkes endelig derved, at *thenne*, der oprindelig er Hunk. i Ent., ligeledes bruges som Intetk. i Flt., som *imellan thenne tu rike* (imellem disse to Riger) (m. R. 257).

Stedordenes Sammentrækning med andre Ord er almindelig, som *han ville ey latan* (lade ham) *in* (R.).

48. Gjerningsordenes Nf. endes sædvanlig paa *-a* (senere, som vi allerede have bemærket, undertiden paa *-e*); men de, som have en Selvlyd til Kjendebogstav have bortkastet Endelsen. Den befalende Maade endes i 1ste Bøjningsmaade 1ste Klasse paa *-a*, i de øvrige er Nformens *-a* bortkastet. Den betingende

Maade paa *-e* er almindelig. Personsendelserne have ligeledes vedligeholdt sig; 1 Flt. paa *-om* (sjældnere *-e*), 2 Flt. paa *-en*, saa og i 2 Flt. af den befalende Maade, (sjældnere paa *-e*), samt 3 Flt. i Nut. paa *-a* og i Dat. paa *-e* eller paa *-o* (sjældnere *-e*), efter de Klasser til hvilke Gjerningsordet hører. Konjugationssystemet har, paa nogle enkelte Ord nær, vedligeholdt sig.

F. E. Nf. *at se, tro, fly, dø* (F., Fl.), og derfor ligesaa i 3 Flt. af Nut. frems. M. — Befalende M. *seth tik hær oc thala* (tal) *widh mik* (Fl.) — Beting. M. *ware, laghe* (laa), *saghe* (saae), *brunne* (brændte) (F.); og ønskende nu *gøme mik gudh, til hans ær min liit* (F.); 1ste Flt. *wi wiliom; farom nu heem* (F.); *a enom dagh hwi matthom wi ey dø; wij skulum ena stundh bida* (bic); *wi bidhom swa lenge for vthan nødh, wi withom ey af før han er dødh; wi wildom thet ey gøra* (Fl.); *tha vardom wij trodne nider, ok tappom alt thet wij sættiom vider* (R.); 2 Flt. *i wilin; i skulin* (F.); *sendhen* (sender) *ydrom son bwdh igen* (Fl.); 3 Flt. i Dat. *the wiste, lifdhe, tiænte, wende, giordho, kunno, waro* (Nut. *the æro*), *wordho; slogho, loto, fingo, gullo, lupu* (F.); 2 Ent. paa *t* findes, som i gl. Dansk, i *thu mat* (maa), *kant, skalt, gafft, thokt* (F.) o. desl.

Som Exempler paa Klasserne hensættes nogle Datter: *kalladhe, taladhe; hæmpnde, hævnede, liffde, levede, opte* (Fl.), *raabte* (at *øpa*, F.), *sampte* (af at *sæmia*), *miste, mistede, fæste, fæstede, kiende, wende, sendhe, kjendte, vendte, sendte, styrde, styrede, myrde, myrdede, hedrade och wyrde* (m. R.), *hænte, hentede* (F.), *størte, styrtede* (m. R.); *bodde, boede, trodde, troede, flydde, flyede* (m. R., F.); *sagdhe, gladde* (Sk.), *glædede, thotte, tyktes*, (F.) eller *thykte* (Fl.),

undte (Nut. an, Fl.), *thorffde* eller *tørfte* (Nut. *thørff*, F., forskjelligt fra *iak tør*, *the thøra*); *fan*, *van*, *fandt*, *vandt* (F.), *hialp* (Flt. *hulpo*), *hwarf* (Nut. *hwærfuer*, F.), *drap* (Flt. *drapo*), *saa* eller *saag* (Flt. *saago*), *reedh*, *seeg* (m. R. 256, af *sig*a, synke), *fioll* (Flt. *fiollo*, m. R.), *hiolt* (Flt. *hioldo*, F.), *læt* eller *lot* (m. R., af *lata*, *læta*), *fik* (Flt. *fingo*), *doo*, *døde* (den sædvanlige Form), *skoop*, *skabte*, ogsaa *skaffede* (F. 42). Man finder ogsaa Afvigelser fra de ældre Former, som *tvang* (m. R.) for det ældre *twingade*, og ganske urigtige Former, som *løpthe* for *løp* (*han brath til skipa med henne løpthe*, *han fan then kjøpman hona kjøpthe*, Fl.)

Lideformede Gjærningsord bruges med Betydning af handlende og gjenvirkende, som *iak hoppas*, *jeg haaber*, *han sattis nidher*, *han satte sig ned*. Det ubestemte *det* bruges, ligesom i nuværende Svensk, for *d. der*, som *thet war een hertugh ij normandi* (F. 20), *der var en Hertug i Normandi*.

49. I Orddannelsen vil man endnu mere end i Bøjningen kunne overbevise sig om den fremmede Indflydelse; fra Danmark derved, at man hist og her finder *e* i Endelserne for *a*, ligesom ved Bøjningen; fra Tyskland ved de indkomne unordiske Forstavelser *be-*, (*for-*), *an-*, *unt-*, *er-*, *bi-*, *ge-*, og Afledsendelser, som *-het*, *-lin*, o. desl.

Denne af Ihre (de mutat. l. sviog. S. 18) allerede bemærkede Forandring tager vel først i næste Periode ret Overhaand; men man finder dog ogsaa i denne den gamle Orddannelse blandet med den fremmede; ved Siden af *offlitith* (F.), for lidet, af *snima* (Fl.), for tidlig, *vndan ganga*, undkomme, *at tydha* (F.), betyde, *wærfde* (m. R.), erhvævede, finder man ej sjæl-

den bestaa, behalda, behaga, befuara, begynna (ellers *børia*), befrynda sik; *forgifua*, tilgive (t. *vergeben*), *forgiälla*, betale (t. *vergelten*), *førnedra*, *førderfvelse*, *anamma*, *untfaa*, modtage, *vnthrykta*, fratage, o. desl. (F., m. R., Sk. o. fl.); og ligeledes ved Siden af de gamle bekjendte Afledninger *dygd*, *blygd*, *folska*, *sæmia*, o. s. v. især Ord paa *het*, som *rikheet*, *drukkinheet*, *blyghet*, *høwidzshet*, *dæglighet*, *wærdoget* (F., Sk. o. fl.), ogsaa *okyskheyt* (Sk. 4de Blad og oftere).

50. Det svenske Sprog i denne Periode adskilles lettelig fra gl. Dansk, dels ved den i det hele fuldstændigere Bøjningsmaade, især Hensynsformerne i Flt. og 1ste Person i Flt. paa *-om*, og de fuldstændigere Endelser i Navneordenes bestemte Form, dels i Öjne faldende ved det i det svenske Sprog stærkere fremtrædende haarde Medlydssystem, og de i alle Former og Endelser fremherskende Selvlyde *a*, *o*, *u*, som i Dansken ere blevne til *e*.

FJERDE PERIODE.

51. Retskrivningen har endnu i denne Periode beholdt en stor Del af det brogede Udseende, den havde i forrige; især vedvarede Vokalfordoblingen og Brugen af flere overflødige Bogstaver; Konsonantfordobling, anvendt til at betegne Stavelsens Korthed, som allerede fra anden Periode af var begyndt at anvendes, findes nu hyppigere, dog hverken overalt eller regelmæssig. Men som et Særkjende for denne og den følgende Tid maa især mærkes, at Tegnene *â*, *ä* (*å*) og *ö* (*ó*), der alle skylde det

plattyske Sprog deres Oprindelse, fra Reformationstiden af bleve almindelige isteden for de forhen brugelige α eller aa , $\ae$ og $\eth$.

Vokalfordobling, som i *gåår*, *gaaer*, *böör*, *bör*, *troo*, *Tro*, o. a. lign., saavel som Brugen af understøttende *h*, som i *mehn*, *Men*, *fahra*, *Fare*, af *dh*, *gh*, *ch*, *sz*, o. desl. findes endnu ved Slutningen af Perioden.

Ved at betragte de forhen i dette Skrift anførte Bemærkninger om Bogstavet $\mathring{a}$, vil man finde, at dette Tegn er indkommet fra Tyskland (1ste D. S. 143-144), og har derefter udbredt sig over Danmark; fra Danmark er det rimeligvis bragt til Sverrig, hvor det ved Reformationstiden blev optaget, og hvor det, som bekjendt, har vedligeholdt sig indtil den nærværende Tid; efter Reformationen forekommer det ogsaa i Norge (see her foran S. 46 Anm. og S. 56), hvorhen det kan være kommet med Reformationen fra Danmark, eller fra Sverrig. Derimod har Tegnet α , som ej sjælden anvendes i islandske Haandskrifter i Middelalderen, udbredt sig over Norge og Sverrig, hvor det herskede indtil Reformationen, men er derimod ikke, saa vidt jeg har kunnet finde, trængt ned til Danmark uden i Form af to aa . Dette Tegn (aa) med Lyden af $\mathring{a}$ forekommer endnu, dels allencherskende, dels blandet med $\mathring{a}$, i svensk Skrift fra Aarene 1519 til 1526, og vist nok af og til endnu senere (see f. E. Breve fra Gustav den førstes Tid i Fants Handl. till upplysn. af sv. hist. 1ste D.); men derimod anvendes ogsaa $\mathring{a}$ regelmæssig i Olai Petri Smaaskrifter omtrent fra samme Tid, og Tegnet aa bruges, i Ord som *saak*, *Sag*, o. lign. i de nysanførte Smaaskrifter, i Bibelen fra 1618, og endnu i Tjällmans Gramm. svec. (f. E. S. 142), altsaa igjennem den hele Periode, til at udtrykke langt a .

52. Hvad Sprogbygningen i Almindelighed

angaaer, da vedligeholdte den Indflydelse, det danske Sprog havde haft, sig endnu længe efter Unionens Ophør, ja Overensstemmelsen med dette Sprog viser sig endog størst kort før og efter Reformationen. Dog maa man herved vel mærke, at der havde dannet sig ligesom et dobbelt Sprog, et nøjagtigere, som man brugte ved omhyggeligere Udarbejdelser, saasom Bibeloversættelser og lignende Skrifter, og et andet, som nærmede sig mere til den daglige Tale, paa hvilket man derfor især maa søge Exempler i Breve og lignende Opsatser. Dette sidste nærmede sig især Dansk, og omend-skjönt det oprindelig svenske ofte sejrede over det af Dansken optagne, saa vendte dette dog af og til tilbage, indtil det endelig, paa nogle faa Ords Dannelse nær, ganske forsvandt.

Denne Lighed med Dansken viser sig dels i de i nogle Ord indkomne bløde Medlyde før haarde, hvor de have vedligeholdte sig indtil den Dag i Dag, som *taga, jag, mig*, dels og fornemmelig i Brugen af danske Endelser, som *e* for *a* eller *o*, *er* for *ar* eller *or*, *o.* desl.; f. E. Navneformer, som *giöre, tige, löpe, springe, råde*; 3 Flt. i Dat. af anden Hovedart, som *wore, hulle, droghe, läte*; Navneords Flt., som *Förster, drenger, peninger, gerninger, fruer*, o. s. v. Saa-danne Former finder man allerede af og til før Reformationen (see f. E. Berättelse rör. Stockholmska blodbadet 1520 i Handl. rör. Skand. hist. 2den D.), men især hyppig under Gustav den førstes Regjeringstid (f. E. i Gjensvaret paa den danske Rimkrönnike, i Brevene fra denne Tid i Adlersparres Hist. Saml. 1ste D. S. 1-90, saa og i Olai Petri Smaaskrifter, saasom Om

klosterlefuernet 1528; Predican emot eedher 1539, o. fl.) Efter Ihres Bemærkning (de mutat. lingvæ sviog. S. 27) vedvarede det endnu under Erik den 14de, Johan den 3die og Karl den 9de, men tabte sig dog igjen lidt efter lidt, og var under sidstnævnte Konge ikke mere saa hyppigt, som forhen. Man vil finde dette bekræftet ved at efterlæse samtidige Breve (f. E. i Handl. rör. Skand. hist. 2den D., i Adlersparres Saml. 2den og 3die D.) og Karl den niendes Rimkrönnike; man finder dog endnu ofte Navnef. paa ei Dokumenter fra 1620-30 (Adlersparres Saml. 1ste D., hvor man ogsaa finder et temmelig udførligt dansk Brev, der saa meget mere anskuelig viser Ligheden), men i andre fra Aarene 1643 fgg. (sst. 2den D.) atter oftere de samme Former paa *a*; dog maa Former paa *e* i daglig Tale have været meget gjængse, da Tjällmann (Grammat. svec. S. 70) endnu er uvis om, om det ikke for *krokot*, *nåkot* bör hedde *kroket*, *nåket*.

53. I de nöjagtigere Skrifter finder man ikke allene de gamle svenske Endelser i de nysanførte Tilfælde, men ogsaa mange andre Lævninger af den gamle Böjning, af hvilke især kunne mærkes: Hformer i begge Tal (hvilke dog ogsaa ofte ere lige med Nævneformerne), fuldstændig Böjning af Navneords bestemte Form og af Stedordene, 1 Flt. paa *-om* ved Gjerningsordene. Og ikke dette allene, men det svenske Sprog optog endog paa ny gamle oprindelige Endelser, der tildels endnu tjene det til Særkjender, men som ved Sprogets Kamp med fremmede Former, allerede syntes at være forglemte og for bestandig nedsænkede i Tidens Ström. Dette er unægtelig et af de mær-

keligste Sprogfænomener, som vidner om et kraftigt Folk, der stræbte efter at bevare sin Uafhængighed og Individualitet.

Böjningen er omtrent af samme Beskaffenhed som i anden Periode, og kan af den forklares, f. E. Navneords 1ste Böjningsm. *hierta* i Ent. og ligesaa i Flt. (*tu pröffuar hierta och niwrar*, Bibelen fra 1618, 7de Psalme), 2den Böjningsm. *time*, Gf. *tima*, Flt. *timar*, 3die Böjningsm. *plåga*, Gf. *plågo*, Flt. *plågor*, o. s. fr.¹⁾; i Hf. *för gudhi*, med *syndarom*, i best. Flt. *pre-stomen*, *syndomen*, o. s. v. Mærkeligst ere Flertalsformerne af 5te og 6te Böjningsmaade paa *ar* og *er* (som *skogar*, *wener*); endnu i Slutningen af forrige Periode (f. E. i den af Østman udgivne Legenda Sti Gregorii) vare Formerne paa *a* (for *ar*), der, som vi have seet, vare indkomne i anden Periode, almindelige, ligesom de ogsaa endnu findes i den vestgøtiske Dialekt (Hof, dial. vestrog. S. 51) og rimeligvis i flere; men de fuldstændige Former paa *ar* bleve paa ny optagne i Skriftsproget ved Reformationstiden (de findes f. E. i Olai Petri Smaaskrifter), og bevaredes i alle nøjagtigere Skrifter fra den følgende Tid.

54. Men ligesom i forrige Periode finder man ogsaa i denne Exempler paa Endelsernes urette Brug eller Ombytning af samme, hvilket maatte give Anledning til at de bortkastedes; og endelig forekomme, først i Flæng med

¹⁾ Her meddeles ikke nogen fuldstændig Opstilling af den gamle Böjningsmaade, da enhver Læser, som betragter Sproget i de forrige Perioder, strax maa kunne forstaae de gamle Endelser; de findes desuden, hvad denne Periode angaaer, ret vel fremstillede i Swedbergs Schibboleth (Stockholm, 1716. 4).

de ældre, siden som de mest herskende, nyoptagne Endelser, som endnu findes i Sproget.

Man finder, selv i de nøjagtigere Skrifter, Forblanding af de Endelser, der ligne hinanden, som *i öknene*, i Ørkenen, og *i öknena* (Ol. Petri), *the mågho* og *the mågha*, o. desl. Tillægsordenes Hankjönsendelse *-er* er almindelig indtil Slutningen af Perioden; men allerede i Slutningen af forrige anvendtes den som Hf. (*Swenska äre kompne aff en goder man*, Fortalen til Rimkr., skrevet 1481); nu kan man ogsaa træffe den som Hunkjönsform, f. E. *konungen hade dragit försorg att hon blifvit mycket väl uppfotrader* (Handl. rör. Skand. hist., 3die D. S. 37-38). Blandt de ny Endelser man især mærkes Tillægget af *s* til Ejeformer af Hunk. i Ent. og til Ejef. i Flt., hvor denne Endelse aldrig forekommer i Stamsproget; hos Ol. Petri finder man baade *for syndenne skuld*, uden *s*, og med *s*, *werldennes wæsende*; siden blive de sidste Former de sædvanlige, f. E. i Bibelen fra 1618: *nådhenes lära*, *quinnones sädh*, saa og *pigones*, *borgarennens*, *solenens*, *herlighetenens*; og i Flt. *syndernas förlåtelse*, o. s. v.

55. Hvad der af Dansken var optaget, forsvandt næsten ganske efterhaanden; men hvad det svenske Sprog af Bogstavforandringer og andre Ordformer havde optaget af det tyske, synes, især efter at dette atter i denne Periode fik en saa overvejende Indflydelse, uagtet enkelte Ord senere bleve erstattede ved andre og bedre, at være blevet saa indlemmet i Sproget, at det vel aldrig mere vil vige for ældre ægte Former.

Denne det svenske Sprogs Germaniseren er be-

kjendt nok; til Oplysning medtage vi dog ogsaa derpaa nogle Exempler: Former som *wiste*, *moste* (t. *wufste*, *mufste*), *öppen*, *aaben*, *hoppas*, *haabe*, *böckær*, *Bøgger*, ogsaa gl. d. *Bögger*, men siden forandret, (t. *offen*, *hoffen*, *Bücher*), *männer*, *Mænd*, *länder*, *Lande* (t. *Männer*, *Länder*), *lärjunge*, *Lärling*, *ursprung*, *Oprindelse*, *drinkerij*, *Drikkeri*, nuv. sv. *drinkare*, *Drukkenbold* (disse tre Ord findes hos Ol. Petri), *krankheet*, *Sygdom*, *fryntlig*, *venlig*, o. mangf. flere, ikke at tale om dem med Forstavelserne *be-* og *ge-*, paa hvilke Ihre (de mutat. l. sviog., S. 18) har opregnet Exempler igjennem næsten hele Alfabetet, ere Ord, der forekomme i denne Periode og ligeledes endnu findes i Sproget.

56. De nysanførte Bemærkninger lede til at antage, at det svenske Sprog, skjönt Blandingen af Endelserne og Uvisheden om deres rette Brug vedvarede endnu efter Stjernhjelm's Tid, i det hele taget, i ondt og godt, ved Slutningen af denne Periode har antaget sin nuværende Skikkelse, hvorfor ogsaa Svedbergs senere Forsøg at tvinge det tilbage i sine gamle Former nødvendig maatte strande.

At Sproget ved denne Periodes Slutning har antaget sin nuværende Skikkelse, ville vi endnu oplyse ved at betragte nogle af dets væsentligste Dele, saaledes som de fremstilles i Tjällmann's svenske Sproglære (udkommen 1696).

Selvlydsfordobling bör efter Tjällmann (Gram. svec. S. 142-143) ikke finde Sted, og han understøtter denne Mening, der, som bekjendt, har vundet Sejer i Sverrig, med ret gode Grunde, blandt andre med den gamle Regel: *tot sunt syllabæ, quot sunt in dictione vocales, nam omnis vocalis absolvit syllabam*; derimod anbefale

han Medlydsfordoblingen (S. 144), hvorved det tilsigtede Öjemed, at adskille lange og korte Stavelser, opnaaes; for begge disse Skrivebrug har det svenske Sprog ogsaa Hjæmmel allerede fra Sprogets anden Periode.

Han lærer fremdeles (S. 108-109), at det bør hedde *ligga*, *lägga* (ikke *liggja*, *läggja*), men er uvis om, om det hedder *fölgja*, *dölgja* (nuv. sv. *följa*, *dölja*), og har saaledes ret godt opfattet den Brug, som siden er bleven den herskende i det svenske Sprog.

Med Hensyn til Navneordenes Böjning, da finder man hos Tjällmann (S. 171 fgg. og 181-182) disse efter de tre Kjöen rigtig fordelte i tre Böjningsmaader, der have de nu brugelige Forholdsformer og Endelser, kun synes Intetkjönsordene paa *a* og *e* endnu ikke at have antaget *-n* i Flt.; Hensynsformerne ere bortfaldne, og Ejeformerne have overalt antaget *-s*; og det Princip, efter hvilket de svenske Böjningsmaader have dannet sig, forskjellige fra de danske, har klart udviklet sig, nemlig, at Nævneformerne og Gjenstandsformerne i begge Tal ere lige, men det svenske Sprog har dannet sine Flertalsformer af de islandske Nævneformer, det danske derimod af de islandske Gjenstandsformer. I Følge samme Grundsætning er den i gl. Sv. herskende Uvished, om Hunkjönsord af 3die Böjningsm. skulde endes paa *a* eller *o*, rigtig bleven hævet derved, at Formen paa *a* er bleven den gjældende. De nyere svenske Sproglærere have hertil, især formedelst Kjönnenes Forblanding, taget for lidet Hensyn; efter Sprogets Oprindelse maa nemlig Intetkjöns- og Hunkjönsordene af 1ste og 3die Böjningsm. endes paa *a*, men Hankjönsordene af 2den Böjningsm., f. E. *måne*, *timme*, paa *-e*, ikke paa *-a*; naar dette finder Sted i det højtideligere Foredrag, saa kan det kun være Følge af en falsk Stræben efter det usædvanlige, der ligefrem har

sin Grund i Ubekjendtskab med Sprogets Oprindelse og Grund (jf. Mobergs Sv. Gramm. 2det Opl. S. 196).

Ved Tillægsordene ere Hankjön og Hunkjön faldne sammen, da Hankjönsendelsen *-er* er bortfalden (Tjällmann, S. 186), og ved Hankjönnets bestemte Form hersker den samme Uvished, om den skal endes paa *-e* eller *-a*, som man endnu finder hos de nyere Sproglærere (Tjällmann, S. 188-189; jf. Boivies Sv. språkl., S. 140, Nr. 5; Moberg, S. 172). For Intetkjönsformerne *tu* og *try* bruges ogsaa *twå*, *tre* (Tjällmann, S. 197).

Paa samme Maade kunde man forfølge Sammenligningen imellem Tjällmanns Fremstilling af Sproget og dets nuværende Beskaffenhed, men vi ville i dets Sted heller af et Par af hans Ytringer overtyde os om, hvor lidet man, omtrent ved Slutningen af denne Periode, havde ret Begreb om de gamle Endelsers Betydning, thi først naar de vare blevne uforstaaelige, maatte de forkastes eller bortfalde af sig selv. Tillægsordenes Hankjönsendelse *-er* forkastes af ni Grunde (S. 222-223), hvoriblandt at den er til unyttig Bøgfylde, og af *god*, men ikke af *goder*, dannes Neutrum godt; ligeledes forkastes Gf. paa *-an* og Hf. paa *-om* (S. 190). Men endnu værre faren synes Tjällmann at have været med Navneordenes Endelser i den bestemte Form: „nu,” siger han (S. 184) „tala vi icke så, kanske ock sällan skrifa: *vinet i glasena är utdrucket af barnena i mörkrena ock uti dette årena*,” hvorved Læseren bedes at bemærke, at disse Former rettelig skulde hedde *glaseno*, *barneno*, o. s. v.; og paa et andet Sted (S. 164) tilstaaer han endnu naivere sin Uvidenhed: „Nu för någre dagar sedan,” siger han, „frågade jag enn min gode vänn, om han kunde förklara mig desse casus: *ullo, ullonne, tienistenna ock tandomen* etc.? Han suarade: jag vet icke om de äre Grekiske, Ryske eller

Finske, ty *tandomen* kan icke uttydas för *dentibus*, emedan vi sägia *hand*, *händer*, även *tand*, plur. *tänder*; ergo en sällsam casus *tandomen*."

FJERDE AFSNIT.

Ordforraadets Beskaffenhed.

57. Naar man betragter det svenske Sprogs lexikalske Beskaffenhed i dets fire første Perioder, vil man omtrent kunne gjøre samme Bemærkninger, som ved det danske fra samme Tid; begge Sprog gaae jævnsides med hinanden; begge have omtrent lige meget været udsatte for fremmed Indflydelse, og begge have været lige villige til at opofre sin ejendommelige Rigdom for en laant Glans og fremmed Glimmer. Den fælles Aarsag hertil maa fornemmelig søges i den Mangel af flersidig Uddannelse, som fandtes hos begge paa den Tid, da Overgangen til deres nuværende Beskaffenhed foregik.

I en saadan Sprogblanding, kunde man vel bemærke, er der ogsaa i sig selv ikke noget ondt. Herder og med ham flere have rigtigt bemærket, at der gives en saadan i alle evropæiske Sprog, og med Rette tilraabt de egentlige Sprogforskere, at man kraftigst arbejder imod den slaviske Efterlignelsessyge i Brugen af fremmede Ord, ikke ved at man forviser enkelte saadanne Ord, men derved at man vækker Nationens Aand til at tænke og

tale. Den Blanding, der hersker i alle evropæiske Sprog, som have naaet nogen betydelig Kultur, viser vist nok ogsaa, dels at der fra Asien af er indvirket paa dem, dels at de gjensidig have virket paa hverandre; det modsatte, et rent og ublandet Sprog, vilde være et Bevis paa, at Folkene stedse bleve staaende paa samme Kulturtrin, og at ingen aandig Meddelelse iblandt dem fandt Sted. Det Sprog, som ej har modtaget fremmede Ord, forholder det sig omtrent med, som med Manden, der ikke modtager fremmede Ideer; hans Sjæl voxer og trives kun i en borneret Kreds af Tanker, der stedse vende tilbage i et ensformigt Kredsløb, ligesom Kredsene, der opstaae naar et Legeme kastes i Vandet; de udvide og sammentrække sig og opsluge hverandre, uden nogensinde at naae den modsatte Bræd.

Det forholder sig ogsaa virkelig saaledes med de nordiske Sprog under deres Udvikling; saa længe de maatte indskrænke sig til at udtrykke de tørre Lovbestemmelser eller kortfattede Tanke-sprog, som, indfattede i en snæver Ordkreds, stedse vendte tilbage med omtrent samme Udtryk, saalænge som Religionens dybeste Ideer og Følelsens mest levende Frembringelser enten ikke i høj Grad beskæftigede Folket eller af sine Dyrkere gaves i et fremmed Tunge-maal, saalænge havde de nordiske Sprog nok i sig selv. Men da sydlig Fantasi, Lune og Følelse i allehaande romantiske Digtninger ud-

bredte sig til Norden, da begyndte ogsaa Indströmningen af fremmede Ord. Heri fulgde Sproget Naturens Gang, og de fremmede Udtryk kunne ansees som Forsøg paa at uddanne sig. Men ligesom Mennesket ikke bestandig skal modtage, men den Tid maa komme, da det ophører at være Lærling og selv bestemmer og skaber sin Virksomhed, saa maa der ogsaa for Sprogene, som Aftryk af Menneskets Aand, komme en Myndighedstilstand; først da er Sproget dannet, naar det ikke længer lader sig beherske af det fremmede, men afsliber det paa sin ejendommelige Maade og derved gjør det til Folkets virkelige Ejendom; i sin Ungdom kunde det ikke dette, i sin Manddom maa det kunne det, eller ogsaa det vorder aldrig Mand. Til denne Myndigheds Tilstand er hverken det danske eller svenske Sprog endnu kommet, men de have nærmet sig den; til at naae den maa de række hinanden Haand; og i denne Henseende kan Betragtningen af, hvorledes de have teet sig i deres Ungdom, ej være uvigtig, da Manden ogsaa kan lære af Ynglingens Stræben og Vildfarelser.

58. Vi dele vor Betragtning over Ordforraadet i tvende Hoveddele efter dets Beskaffenhed; det er nemlig enten nordisk eller fremmed. Det første have det danske og svenske Sprog tilfælles; det andet synes i det svenske at være overvejende, i det mindste fremtræder det her endnu mere afstikkende, da Sproget i

andre Henseender har givet mindre efter for den fremmede Indflydelse.

Gammelnordiske Ord, som dels endnu findes i Svensken, dels ere tabte, udgjøre naturligvis Sprogets Grundlag i dets tvende første Perioder, men endnu i den tredie Periode er der ingen Mangel paa saadanne, hvis Betydning kun kan oplyses af det islandske Sprog.

F. E. Af Vestgøtelovent: *feþgar*, Fader og Søn, isl. *feðgar*; *firnarverk*, vederstyggelig Gjerning, af isl. *firn*; *grasiæper*, den med Græs bevoxne Kant af en Ager, af isl. *jaðar*; *tegher* (ogsaa i Sverrigs Landslov, Eghnob. 13. 15.), Landstrækning, Ryggen af en Ager, isl. *teigr*; *hion*, Mand og Kone, Tyende, isl. *hjón*; *lever*, Brødkage, Lev, isl. *hleifr*; *husl*, den hellige Nadvere, isl. *husl*; *gærsimi*, Kostbarhed, isl. *gersemi*; *innismaþer*, Husmand, af isl. *inni*, Hus; *halatagl*, Haarene i Hestens Hale, af isl. *tagl*; *hot*, *høta*, Trudsel, true, isl. *hót*, *at hóta*; *skena*, Saar, isl. *skeina*; *skipa*, ordne, isl. *skipa*; *sæmia*, forenes om, isl. *semja*; *hingat*, hid, isl. *hingat*; *hinnugh* (for *hin vægh*), isl. *hinnug*. Af Uplandsl. *skræppa*, Pose, isl. *skreppa*; *skiul*, en Hob af sammenstillede Neg, af isl. *skjól*; *klokku klæpper*, Klokkeknøvl, af isl. *kleppr*; *raa*, *raamærke*, Grændse, Grændseskjel, af isl. *rá*. Af Konunga styr. *hæggomi*,anfængelig Ting, isl. *hegómi*; *søde*, Flt., umælende Dyr, af isl. *sauðr*; *nænna*, Driftighed, *nænnogr*, driftig, af isl. *at nenna*; *einstaka*, mageløs, isl. *einstakr*; *sænder*, i *sænder*, paa een Gang, isl. *senn*, i *senn*; *iæf*, *iæwa*, *iafliker*, Tvivl, tvivle, tvivlsom, af isl. *ef*, *efi*, *at efa*. Af store og mindre Rimkrön. *vaan*, Haab, *at væna*, forhaabe, mene, isl. *von*, *at væna*; *at dæggias* medh *hornspena*, af isl. *speni*; *strugh*, Forbitrelse, isl. *strjúgr*; *æl*,

Storm, isl. *él*; *fægin*, glad, isl. *feginn*; *røna*, prøve, isl. *at reyna*; *sønja*, afslaae, isl. *at synja*; af Hertug Frederik: then ædhle herre ok rik, Helt, isl. *rekkr*; *bang*, Krigstummel, isl. *báng*; *adhilport*, Hovedport, af isl. *aðall*; han haffde twa mulløggha i sin hand, to Vaskefade, efter Ihre af isl. *mund*, Haand, og *laug*, Bad; han dræbte otte Grever over eet værdh, som om vi vilde sige, i eet Maal, af isl. *verðr*; af Skaktavels Leg og Flores og Blansaflor: *rid*, kort Tidspunkt, isl. *hrið*; han fiol j owith, Afmagt, isl. *óvit*; en konung mær, berømt, isl. *mærr*; hon ær quik, i Live, isl. *kvikr*; wart ængha barn, eneste Barn, (i Lovene enka), isl. *einka*; skyt, snart, isl. *skjótt*, o. s. v.

59. Naar man sammenligner det forhaanden værende nordiske Ordforraad i de forskjellige Perioder, da finder man samme Forandring foregaaet som i Dansken, i det visse Ord efterhaanden forældedes, og andre, som mere almenforstaaelige, bleve dem foretrukne.

Vi vælge som Exempel derpaa de tvende Redaktioner af *Catalogus regum Sveciæ*, af hvilke den ældre kan henføres til første, den yngre til tredje Periode; de følge i det hele hinanden, men naar der i den ældre staaer *han skøtte*, saa er dette Udtryk i den senere ombyttet med *gaff*; ligesaa *paghær* med *ganæst*; *wintær* med *aar*; *boren* med *fødd*; *drængskap* med *manheet*; *þa var han bótandi at med tha bætradhe han*; *uslædhis* med *wærradhes*; *orostær* med *ørløgh*, o. saad. fl.; andre Ord ere ganske forbigaaede, formodentlig fordi den senere Afskriver slet ikke har forstaaet dem, saasom: han *ælfsti* þæt klostær, isl. *esldi*; *usinni*, ulykkeligvis, af isl. *sinni*. Samme Forandring finder man, naar man betragter Udgaven af Hertug Frederik og de tilføjede Varianter; f. E. *at thiggia*, modtage, er i

Haandskrifterne B. og C. ombyttet med *take*; for thegiordho *thaghar* som han bad, har C. *strax* *huat*; for *sarlika*, saare, har B. C. *høggeliga*; for *skøt*, *bradelika*; for *skiotelik* har C. *skyndelig*; mangen Gang ere Ordene i de senere Afskrifter blevne aldeles uforstaaelige, saasom det *sihwalfua* bord, det runde Bord, af *isl. sivalr*, er i B. blevet til *siguale* og i C. endog til *signæle*.

60. Men ikke blot bleve Ordene ombyttede med ganske andre eller tabtes aldeles; det er ogsaa saare mærkeligt, hvorledes de efterhaanden forandrede deres oprindelige Betydning, derved at Begrebet indskrænkedes eller udvidedes eller Betydningen forværredes; det første lader sig forklare af Sprogets Uddannelse og Berigelse med flere Udtryk, hvilket fordrede en nøjere Bestemmelse af deres Betydnings Omfang; men det er vanskeligt at forklare sig, hvad de ganske uskyldige Ord kunne have forbrudt, som man, efter at de i Aarhundreder havde udtrykt den ædelste Tanke, i Tidens Løb tillagde den afskyeligste Mening. Naturligvis bliver denne Iagttagelse mest paafaldende, naar de tvende Tidspunkter, imellem hvilke man anstiller Sammenligningen, ligge meget langt fra hinanden, og altsaa naar man sammenligner det ældste Sprog med nuværende Svensk. (Jf. Ihre de mutat. lingvæ sviog. S. 34).

F. E. *Køn*, *isl. kyn*, havde i det ældre Sprog den udstrakte Betydning, som vi nu udtrykke ved Slægt (*tina afguda ær intet annat æn diefvuls køn*, end Djæ-

velens Slægt, den mindre Rimkr. S. 256), men efterhaanden som Ordet *Slægt* traadte i Kollision med det, indskrænkedes det til den nuværende Betydning: *Kjön*; saaledes tabte ogsaa *Mod*, ved Siden af *Sind*, stedse mere denne sin oprindelige Betydning (*til dygdh och æra stodh al hans modh*, al hans Hu, Skaktavlsleg) og beholdt den af Uforfærdethed; paa lignende Maade antog *at kenna*, d. e. at lære andre, lat. docere, den nuværende Betydning af *at kjende*, og *at dela*, d. e. at tviste, den nuværende af *at dele*, o. desl. Men hvo kan vel angive nogen Grund til at Ordet *kona*, der, ligesom endnu i Dansken, i det svenske Sprogs ældre Tider overalt bevarede sin oprindelige Betydning af *Ægtehustru*, i det nuværende kun betegner en liderlig Kvinde (Ihre, anf. St.); eller at isl. *kátr*, gl. sv. *kater* (Hert. Frederik), d. e. munter, i ædel Betydning, i nuv. Dansk er blevet forværret: *kaad*, og i nuv. Svensk endog har modtaget den uanstændigste Betydning: liderlig, gejl.

61. Endsکیönt her ikke er Sted til at give en fuldstændig Udvikling deraf, saa maa vi dog gjöre Læseren opmærksom paa, af hvilken særdeles Vigtighed det gammelsvenske Ordforraad er for det danske Sprog; som et saa nærbeslægtet Sidesprog maa det naturligvis kunne meddele mængen Oplysning, naar man seer det med Dansken beslægtede Ord i anden Forbindelse og Sammenhæng, end den, hvori det just altid staaer i danske Skrifter; men Vindingen maa blive saa meget større, som den svenske Form mængen Gang ligger Stamsproget nærmere, og altsaa endnu bestemtere viser den stedfundne Overgang, som, naar man blot be-

ragter Islandske og Dansk, maaskee ikke strax falder i Öjnene. Denne Oplysning kan naturligvis ogsaa vindes ikke blot for nuværende Dansk, men ogsaa for dette Sprog i sin ældre Tilstand, da snart hele sjældne Ord, snart sjældne Endelser paa et eller andet Sted kunne gjenfindes i gl. sv. Skrifter. Man paastaaer sandelig ikke formeget, naar man anseer det undvidede Studium af gammel Dansk, og for dettes Skyld af gammel Svensk, for et af de vigtigste Midler til at gjengive Modersmaalet den Ejendommelighed, som det er nærved at tabe; vilde kun Sproggranskerne fremdrage og oplyse Ordene, de gode Forfattere skulle visse- lig ikke undlade at bruge de tjenlige. Endelig følger det af sig selv, at det nuværende svenske Sprog ligeledes paa mangfoldige Maader kan oplyses af det gamle, som sin egentlige Kilde.

F. E. Nuv. Svensk *tröskel*, i Vestgøtel. *þreskulli*, viser Overgangen fra isl. *þreskulldr* til Dansk (Dör-) *tærskel*, i Sjællandske Lov *thærskild* (rimeligvis af *at þreskja*, *tærskel*, og maaskee *vald*, *völldr*? Træ; af samme Oprindelse som en *Tærskel*). Ligeledes finder man Overgangen fra d. *Indvolde*, hos Henr. Harpestreng *innulf*, igjennem det gl. sv. *inniflor* (nuv. Sv. *inälfvor*) til isl. *inn-íflí*, hvormed kan jävnføres *dauf-íflí*, der viser, at det ej, som Ihre vil, kan udledes af *naflí*, Navle, hvad enten det nu kommer af *afl* eller af lat. *alvus* eller noget andet Ord, som man maa overlade det islandske Sprogs Etymologer nøjere at bestemme. *Lispund* hedder i de senere Stykker af Vest-

gøtelovent *lifspund*, og endnu senere *liuesche pund*, hvilket viser hen til Oprindelsen af *lifsk*, d. e. *liflandsk*. *Vordned* hedder i Vestgøtel. *varþnaþer*, som udledes af *at varþa*, d. e. *vårda*, at sørge for, underholde, beskytte, og findes endnu i sv. *vårdnad*, Pleje; Familie. De sst. forekommende Ord *stuver*, *stumber* bekræfte Slægtskabet imellem *Stub*, *Stuv* f. E. af Klæde, *Stump*. Med det gl. d. *sløkefrith*-, Slegfred-, fortjener at sammenlignes det i Vestgøtelovent forekommende *slokifrilluson*, af isl. *slæki* (Ihre) og *frilla*; ligesaa med gl. d. *dandeman*, Dannemand, isl. *dándismadr*, afledt af *dá*, det gl. sv. han var *donde* ok øfrit riik (Hert. Frederik), hvormed ogsaa kan sammenlignes sv. *dogande* af samme Betydning, men anden Oprindelse. Af isl. *dá* afledes ligeledes *dægilegr*, gl. sv. *dægelik*, d. *dejlig*, der altsaa ikke, som Ihre vil, har samme Oprindelse som *tækkelig*. *Forældre*, som i det gamle Sprog var et Intetkjönsord, oplyses ved det i Vestgøtelovent forekommende Biord *for ælpri*, forðum, i gamle Dage. Aarsagen til, at en *Gjæld* og lignende Ord ere gaaede over fra Intetk. i Flt. til Hunk. i Ent. oplyses ved den bestemte Flertalsform paa *-in*: isl. *gjald*, Flt. *gjöld*, ved Overgang fra ø til e, gl. sv. *giæld*, bestemt *giældin* (døør man, æru *giæld epte*, þa *giældis giæld hans af boo hans oskipto*... ær ey *gooz mera till*, æn *giældin æru*, etc. Sv. Landsl. Ærfðab. 20). Till. *evin-delig*, gl. d. *everdelig* ligger i gl. Sv. endnu nærmere ved Stammen: *æwærulz pina*, til *æwærulzlikan død* (Kon. styr. S. 126, 128), af isl. *æ*, altid, og *veröld*, Verden, egentlig Tid, Tidsløb, ætas, altsaa egentlig den evige Tids, Evighedens Pine; Talemaaden *at Verdsens* bliver derfor ogsaa først ved denne Sammenstilling ret tydelig. At *vige* kommer af *Vej*, at gaae af Vejen, bliver klarere, naar man betragter Overgangsformen *at wægia* (Kon. st. 1, 24). Af *fram a leþ*

(st. Rimkr.), *framlepis* (Kong Magnus's Testament fra 1346) dannede vi ved Omsætning *fremdeles*, som man ellers kunde falde paa, at udlede af *Del*. Sammen-
trækningen *iffjor* er i sig selv aldeles uforstaaelig, men
bliver tydelig af gl. sv. *fiord*, *i fiord*, *förar*, d. e. i
förre året, i forrige Aar (Ihre de mut. l. sv. S. 35),
o. s. v.

Hvorledes gl. Dansk kan oplyses ved gl. Svensk,
ville et Par Exempler kunne vise: Forklaringen paa
det i Henrik Harpestreng forekommende Ord *sarøky*,
d. e. *sårøki*, er efter Ordregisteret uvis; dette Ord fin-
des i Kon. styr. S. 205, i Gl. *huarn sarøka*, *allan sar-
øka*, i Betydning af Saar, Skramme; det er altsaa et
Hankjönsord, der i Nf. hedder *sarøki*, i de øvrige For-
holdsf. i Ent. *sarøka*, Endelsen svarer altsaa ligefrem
til isl. *-auki*, *auka*. Historieskriverne have været ue-
nige om Kong Erik Menveds Tilnavn; Ihre (i en Afh.
herom i Sv. Vitterh. Akad. Handl. 3die D. S. 134) for-
klarer Hvitfelds Beretning derom saaledes, at Kong
Erik, isteden for *ved men*, havde omsat Ordene og sagt
men ved, hvilket, som noget usædvanligt, havde vakt
Folkets Opmærksomhed; men det i Hert. Frederik fo-
rekommende *mæn weet*, sandelig, (*mæn veet*, *ney*, *mælte
han*; *mænveet thet skal vara*) viser tilfulde, at Kongen
ikke har dannet denne Omsætning, og andre Steder
(som *tha war han gladh oc swor om men*, *Blanzaflor
hon liffwær æn*, Flores og Blansaflor) vejlede tillige til
denne Bekræftelses rette Forklaring.

Hvorledes endelig det nysvenske Sprog, saavel
Skriftsproget, som Dialekterne, kan oplyses af det
gamle Sprog, derpaa har Ihre i sit Glossar. afgivet
Bevis (see ogsaa hans diss. de mut. l. sv. S. 34-35), og
endnu flere Oplysninger ere at vente, naar de gl.
svenske Love efterhaanden med gode Ordregistre blive
udgivne. F. E. *stackare* er kommet af *stafkarl*; *korf-*

var, Vægtene, af *gårdwardar* (Ihre, anf. St.); *sidvörtnad* hedder i Vestgøtel. *sævirdning*, hvorved Oprindelsen af isl. *svi* og *at virða* bliver tydeligere. Det provinsielle *tocken*, saadan, kommer af *þyliker*, *þoliker*; *brylling*, Broderbarn, af *brøþrunger*, *brøþlunger*; *áska* Torden, *askeld*, Lynild, hed forhen *asikkia* (Gf. *asikkiu*), *asikkiæ elder*, hvortil Oprindelsen igjen maa søges i Islandsk, efter Ihre af *áss*, Gud, og *ecka*, Agen (Vestgøtel.)

62. Aarsagen til at man optog fremmede Ord i Sproget maa, som vi allerede have bemærket, i Almindelighed søges i de ny Forestillinger og Begreber, som de udtrykte; men i de sidste Perioder var det ogsaa blot en Følge af Lyst til fremmed og Foragt eller i det mindste Ligegyldighed mod Modersmaalet. Ved Kristendommens Indførelse indkom en stor Mængde kirkelige Ord fra Græsk og Latinen, som sammensmæltede saa nøje med Stamsproget, at mange næppe mere have Udseende af fremmede; men da Kirkens Forfatning og Skikke fordrede mange forhen aldrig anvendte Udtryk, saa dannedes der ogsaa adskillige saadanne, hvis Grundlag var af nordisk Oprindelse, men som enten ikke i den Forbindelse eller den Mening eller den Form forhen havde været brugte. Denne Sprogets Berigelse fandt Sted i begge de første Perioder. Da Statsbestyrelsen i anden Periode for det meste var betroet til Gejstlige, saa indførte disse ogsaa i denne Gren adskillige ligefrem latinske Ord, hvoraf mange have vedligeholdt sig indtil den Dag i Dag,

sædvanlig saa lidet forandrede, at deres fremmede Herkomst endnu er i Öjne faldende; i Slutningen af samme Periode indkom tillige, formedelst Studeringerne i Paris, adskillige franske Udtryk, især til at udtrykke literære Forestillinger. Men fornemmelig i tredie og fjerde Periode opfyldtes Sproget med tyske og franske Ord; nogle af disse vare vistnok nordiske Ord, der kun vendte tilbage i fremmed Form, andre vare indenlandske, som man kun tillagde fremmede Endelser, men mange, og de fleste uden Tvivl, vare saa aldeles forskjellige fra de nordiske Sprog, og anvendtes i saa fremmede afstikkende Former, at de senere, da Sproget atter vandt nogen Fasthed, uden Betænkning maatte forvises fra Land og Rige eller iføres en mere passende Dragt. Saadanne Ord angik især allehaande Kunster og Haandteringer, som indbragdes fra Udlandet; saasom Navne paa alle Slags Produkter, Töjer og Klædevare, Krigsord, videnskabelige Udtryk, især arithmetiske, astronomiske og medicinske, Benævnelser paa Spiser, paa Spil, endelig ogsaa Skjældsord, og mangfoldige andre i det daglige Liv gjængse Udtryk, som i de lavere Kredse toges af det tyske Sprog, og i de højere, især i fjerde Periode, af det franske. I Almindelighed kan bemærkes, at de i de tvende første Perioder optagne fremmede Ord i Retskrivning og Bøjning dannedes efter det nordiske Sprogs Natur; men i tredie og fjerde tog man dem, som de

vare, og brugte dem uden al Eftertanke, som de først frembøde sig. (See Ihre de mutat. l. sviog. S. 11 fgg. 29 fgg.)

F. E. Som Exempler paa tidlig indkomne Ord nævne vi: *crussa*, Kors, lat. *crux*; *fonter*, Døbefont, lat. *fons*; *cantabona*, d. e. *cantarabonaer*, den hele til Messen hørende Kordragt; *at ferma*, at konfirmere (Vestgøtel.); flere finder man hos Ihre (anf. St. S. II). Andre dannedes af nordiske Bestanddele, som *af-lat*, Aflad; *gudsifiolag*, det aandelige Slægtskab imellem Faddere; *skärseld*, Skjærsild; *radband*, Paternosterbaand; *wigdwatn*, Vievand; *tidegård*, Besøgelse af Gudstjenesten (Ihre, anf. St. S. 12). Men ogsaa andre fremmede Ord indkom i anden Periode, som *taverne*, Kro, og det deraf afledte *taverneri*, Kromand; disse, saavel som det tilsvarende nordiske Ord *herbergi*, forekomme i Sverrigs Landslov; *baneer* (æn *nakur ryme undan konungs baneer*, sst. i Indholdslisten til Konungs b.), hvis Skrivemaade tillige viser, at den svenske Betoningsmaade (*banér*, d. *Banner*) allerede den Gang har fundet Sted; og i tredie Periode findes saadanne endnu langt almindeligere, som *mønster*, Tempel (mindre Rimkr.); *mantil*, Kappe; *pæll*, Silketøj; *art* eller *ærdh*, Kunst (Hert. Frederik); det sidstnævnte Ord, som i Udg. af Hert. Fredr. (S. 28: meth *ædhle ærdh*, Var. *hart*, d. e. *art*) ej er forklaret, hedder i Skaktavels Leg *aardh* (paa anden Side: *thaa the saago leksens aardh*), og er rimeligvis lat. *ars*, Artighed, Kunst. Ved de Gejstliges Statsstyrelse indkom, efter Ihres Bemærkning (anf. St. S. 14) Ord, som *artikkel*, *bull*, *datum*, *mandat*, *placat*; og ved Studeringerne i Paris saadanne som *universitet*, *penal* (*penault*), *æwen-tyr*, *sveit*, *kurteis*; flere saadanne, saasom *amur* (*amour*) i Flores og Blansaflor, forekomme ej sjælden i de rimede Smaastykker fra tredie Periode. Enkelte af disse

ere, som den fortræffelige Ihre ligeledes har bemærket, af nordisk Oprindelse, som *banque* af *bänk*; *garde* af *vård*; *laccage*, Lækkadse, af *at läka*, hvormed kan jævnføres d. *læk*. Man havde ingenlunde Mangel paa gode indenlandske Ord, da man i tredie og fjerde Periode tog sin Tilflugt til fremmede, og ombyttede *at* med *thet*, *mø* med *jongfru*, *kyrtil* med *rok*, *nese* (Løvene og Kon. styr.) med *skymf*, *gærningesmen* (Kon. styr.) med *handverksmen*, *sinnelag* med *gemøthe*, *tilfyllest* med *erckleckeligt* (Nordins inträdestal, S. 112); mange flere Exempler paa saadanne fremmede Ord finder man hos Ihre i hans diss. de mut. l. sviog. og de usu lingvæ sviog. in illustranda antiqua gentis nostræ simplicitate, Ups. 1748. 4. Efter Krigen i Tyskland toge især de franske Ord i de højere Klasser saaledes Overhaand, at hvertandet Ord næsten var fransk; som Exempler derpaa anføre vi følgende, der findes paa de tre første Sider af Kansleren Oxenstjernas Berättelse om ställningen i Tyskland (Adlersparres hist. saml. 5te D.): *Secreterare*, *Memorial*, *armé*, *commendo*, *quartér*, *Legat*, *Senat*, *dessein*, *allierede*, *interesse*, *curialer*, *principal*, *conference*, *resolution*, *expedition*, *proposition*, *commission*, *passera*, *differera*, *referera*, *conferera*, *quartera*, *commendera*, *lefwerera*, *resolvera*, *contrahera*, *emportera*, *elargera*, *arrivera*, *tractera*, *animera*, *informera*, *engagera*, *versera*, *disponera*, *deputera*. Man sammenstillede, som vi ved Dansken ogsaa have bemærket, et nordisk og et fremmed Ord, som *poen och straf*; *at döma och sententiera*; og ved denne besynderlige Blanding fik Omgangs- og Forretningssproget, som Sotberg (Anm. öfv. sv. spr. S. 70) bemærker, et højst broget og frastødende, i vore Tider næsten latterligt, Udseende, saasom: *jag kommer at extendera mig på subjectet af den person*; *mit humeur er icke porterat at ingerera mig i den saken*; *jag promitterar mig at varda*

protegerat. Foruden den fornemme Søgthed, som er saa fremstikkende i alle saadanne Fraser, kunde ogsaa den Dunkelhed, der ofte var forbunden med det fremmede Ord, bidrage til at bringe det i Gang; med Skjældsord i Særdeleshed maatte, som Ihre allerede har bemærket, dette være Tilfældet; man fandt det i det mindste galantere at kalde En *Canaille*, thi dette kunde i alt Fald tages for halv Spøg, da derimod det nordiske alvorlige *hver Mands Niding* sagde Tingen ligefrem som den var. Saaledes forenede virkelig Trang i Sproget sig med barnagtig Efterlignelseslyst og forføngeligt Praleri til at bortfjerne det fra sin første oprindelige Renhed, Ædelhed og Tække, saa at dets senere Uddannelse, Utalliges Granskning og Fædrelandskjærlighed end ikke endnu have været i Stand til at udslette Sporene af den Mishandling det har lidt, og af den Kamp, det, som alt ædelt paa Jorden, har maattet bestaae.

SPROGPRØVER.

For at udvikle Sprogens Beskaffenhed og at fremstille deres bestemte Kjendetegn, er det nødvendigt at dvæle ved Sproglærens enkelte Dele, at samle og udhæve de vigtigste Former. Men mest levende viser Forskjellen imellem Sprogene sig ved selve Talen i sin fuldstændige Sammenhæng. Denne maa, endog hos den mindre øvede Læser, efterlade sig et Totalindtryk, der, selv naar han ikke med klar Bevidsthed kan gjøre sig Rede for de enkelte Former, giver ham en levende Fornemmelse af Sprogets Ejendommelighed. Derfor meddeles her, som Bilag, Prøver af de tre nordiske Sprog til forskjellige Tider, ved hvilke der dog, da de senere trykte Mindesmærker ere næsten enhver tilgængelige, især er taget Hensyn til de ældste Tider og til Haandskrifter.

Skal imidlertid et rigtigt Totalindtryk af Sproget erholdes, saa maa Læseren ikke lade sig forvirre af den forskjellige Retskrivning, men stræbe at opfatte det skrevne Ord, saaledes som det rimeligvis har været talt. De her meddelte Brudstykker ere derfor dels anførte uforandrede og aldeles bogstavret, for at Læseren kan erholde en tydelig Forestilling om den forskellige Retskrivning, og i det hele om Haandskrifternes individuelle Beskaffenhed; men dels ere ogsaa nogle meddelte saaledes forandrede, at den Udtale, som rimeligvis har fundet Sted, kan blive Læseren anskuelig.

Sidstnævnte Forandring, der i øvrigt paa hvert Sted nøjere forklares, er i det hele foretaget efter følgende Grundsætninger: Den oprindelige Skrivemaade er, saavidt muligt, beholdt, saa at intet Bogstav er forandret, med mindre det forstyrrede Udtalen.

Over de oprindelige Bogstaver betegnes Udtalen ved tilsatte Tegn, overensstemmende med Rasks Retskrivningssystem, saa at Lyden *å* betegnes med dette Tegn; den dybe Lyd af *e* udtrykkes ved *é*, den høje (*æ*) med *ê*, hvor Bogstavet *e* og ikke *æ* er oprindeligt; ligesaa udtrykker *ó* den dybe Lyd af *o*, *ò* den høje (*å*). Overensstemmende med Udtalen anvendes *j* og *v* paa rette Steder isteden for den gamle Skrivemaade *i*, *y*, *u*, *w*, *fv*, o. desl. Sammensatte Ord skrives hos de Gamle gjerne adskilte, saadanne betegnes ved at sætte en Bindestreg imellem Ordene. Opløste Forkortelser udtrykkes ved Kursiv. Skilletegnene sættes efter nuværende Brug efter Meningen, aldeles uden Hensyn til hvorledes de i Haandskriftet findes. Andre intetsigende Tegn, som Prikkerne foran og efter *i* (*i.*), og Stregen over *i*, der blot staaer for en Prik og ikke betegner nogen Accent, udelades. Skriverfejl rettes og anføres bogstavret i en Anmærkning.

Hvad Sprogoplysninger angaaer, da meddeles i Anmærkningerne Forklaring over enkelte grammatikalske Former; sjældnere Ord findes anførte i Ordregistret.

Danske Sprogprøver.

Af Skaanske Lov. Runchaandskriftet
Arnæ-Magn. Nr. 28, 8.

Bogstavret. Runen * (gh) betegnes her med det angels. ȝ, Runen ƿ med u, og ƿ med det i Haandskrifterne sædvanlige Tegn ø.

(1, 1.) Far man kunu, ok dør han før-æn hun far barn, ok sigær ¹⁾ hun ok hænnæ frændær, at hun ær mæþ barne, þa skal hun sitia ²⁾ i egn ³⁾ bæggia ⁴⁾ þerræ uskifti ⁵⁾ tiugu uku ok til-se mæþ sinum uæriændæ. Ær hun æi mæþ barne, ok ær þær goþræ kuinna ⁶⁾ uitne til, þa skiftis egn þerræ, hus ok bolfæ ok køpæ ⁷⁾ -iorþ; annur iorþ gangæ til rætræ arua.

(1, 2.) Sigir moþær ok hænnæ ⁸⁾ frændær, at barn uar fœt æftir faþur, ok neta ⁹⁾ fæþrinis

¹⁾ rettet for *siær*. ²⁾ Her, som overalt, følges den oprindelige Læsemaade og ikke de urigtige Forandringer af en senere Haand, som paa Blækket og Udkradsningen ere kjendelige. Paa dette Sted er urigtig sat *sitta*. ³⁾ rettet for *egain*. ⁴⁾ sat for *bægia*. ⁵⁾ Formodentlig den oprindelige Læsemaade; af en senere Haand forandret til *uskiftø*. ⁶⁾ sat for *kuina*. ⁷⁾ rettet for *købæ*. ⁸⁾ af en senere Haand forvansket til *hænnæ*. ⁹⁾ der staaer *netta*, men Ordet synes at være forvansket af en senere Haand.

frændær, þa skal moþor uæriændæ uitæ mæþ tuiggia¹⁾ manna uitni ok tolf næfndom²⁾ mannum i kyni sinu, at barn uar fæt: biþia sæ sua guþ hialpa, at þæt barn uar fæt mæþ nægl ok mæþ næsæ, mæþ huþ ok mæþ har, ok fik sin kristindom, ok skal þær-fore³⁾ arf standæ.

(1, 3.) Barn, um fæt uarþær, þa skal þæt haua guþfaþur ok guþmoþur at kirkiu, ok fa sin kristindom af preste; æn uarþær þæt sua siukt, at þæt ma æi til kirkiu kuma⁴⁾, ok far þo sin kristindom af andrum manne ællær af kunu, þa standær þæt arf, sua sum þæt uaræ⁵⁾ kristnæt at kirkiu, æn far þæt æi kristindom, þa star þæt æi arf, foræ-þy at høkæ⁶⁾ -man ma æi æruæ.

(1, 4.) Uarþar kunæ dœþ⁷⁾ ok liuær barn æftir, ok uarþær skialnæþ, huilkit þæræ længær lifþi, barn ællær moþær, ællær um þæm skil um, at barn fik sin kristindom, þa ær þæn nærmær at uitæ, at þæt fik sin kristindom, æn hin ær gen mælær ok at þæt yfirlifþi sinæ moþor; slikt⁸⁾ sammæ ær um faþær sum moþær, viti mæþ triggia mannæ uitni ok tylftær-eþe af kyni sinu næfndræ mannæ, at barn

¹⁾ sat for *tuigia*. ²⁾ sat for *næfndom*. ³⁾ formodentlig den oprindelige Læsemaade; Ordet er forvansket af en senere Haand. ⁴⁾ senere forvansket til *kume*. ⁵⁾ Dat. bet. Maade: *være*. ⁶⁾ i dette Ord er Bogstavet *k* af en senere Haand. ⁷⁾ *varðer dœþ*, isl. Ordføjning for *dør*. ⁸⁾ rettet for *sklit*.

yfir-lifði sin faður ællær móður ok fík sin kristindom; þæn skal næfnæ ær sak søker.

(7, 9.) Kænnær bonde kost sin huærgæn, ntæn uil gifæ andrum manni þiufsak um þæn kost, ær stolen ær, þa fare han a hææsþing, ok sigi fore þingmannum, at hin ær þiufær hans; þa skulu þingmæn biþia han stæfnæ þiufi sinum til þings annærs; kumbær han æi at andru ¹⁾ þingi ok mælær i-gen, þa dæmæ ²⁾ þingmæn ³⁾ bondanum ut sinæ uirþning ok kunungi sin ræt ok þiufe matban i hææsþæ. Siþæn bondæn hafir fangit þiufi sinum matban i hææsþæ ok kunungs ræt ut-sot ⁴⁾ ok sinæ uirþning ⁵⁾, þa fare han a lansþing mæþ hææsþings uitni ⁶⁾, ok sigi til, at han hafir sua mæþ sinu male faret; uil þiufær æn þa gen-mælæ ofna lansþingi, at han (ær) sotær ænge leþ, þa skal han skæræ sik mæþ skusiarne; brændær ⁷⁾ han at iarne, þa brændær han bondænum til sinæ uirþning ok a tuægildis ok kununge til sin ræt; uarþær han skær at iarnæ, þa take bondæn up af ny sinæ sak; uil þiufær æi gen-mælæ a lansþingi, þa far bondæn hanum friþlæso ok uapnætæk ofna bak a lansþingi, ok færræ ma bondæn æi friþlæsa.

(7, 10.) Ær hin æi hema, ofna þing uarþær

¹⁾ rettet for antru, da Stregen over 4 er glemt.

²⁾ oprind. Læsemaade, af en nyere Haand forandret til mæle.

³⁾ rettet for þingmæn.

⁴⁾ Tillægsf. søgt, isl.

søkt. ⁵⁾ rettet for uirning.

⁶⁾ rettet for uini.

⁷⁾ rettet for brændær.

stæfndær fore þiufnæþ, þa uitni þe mæn hans forfal, ær uarnæþ ær ofna hans malæ; ær han innænlan¹⁾ usiukær, þa skal bætæ²⁾ han mæþ þrim þingum; ær han æn þa siukær, þa fæstæ næsta nīþia næfnd fore han; faldær han at næfnd, þa faldær i bo hins, ær sak ær gifin; dør þæn sækti, fœr-æn næfnd ær gangin, ok dylia arfæ, at næfnd uar fæst, þa dyli þe mæþ tyltær-eþe; sæktær han arfa siþæn, at faþær þera uar þiufær hans, þa far han æi næfnd af arfum utæn tyltær-eþ; ær hin sækti utanlan ok þo i kunungs-riki sinu egno, þa skal læggæ fore hanum halfs manafæ stæfnæ; ær han utæn kunungs-riki sinu egno, þa skal biþa manæþ; ær han til hælægðome³⁾ farin, ok ær þær uitni til, þa skal biþa hans en dag ok iamlangæ.

Forandret efter Udtalen: med tilsatte Lydtegn; *ð* er sat for *a*, hvor Udtalen kræver det; hvor Udtalen af denne Lyd kunde ansees for tvivlsom, samt hvor *a* vel endog staaer for *æ*, er brugt Tegnet *ð*, for at Læseren selv kan vælge; de øvrige Vokaler ere beholdte, men Accenter tilsatte; paa de behørige Steder er efter Udtalen *j* sat for *i*, *v* for *u*, *ð* for *þ*, og endelig er for Runen *ƿ* (*f*), hvor denne har Lyden af *v*, sat det angels. *F*.

(7, 11.) Står hin sækte ofnå førstæ þingi ælær andru, ok bjúðær næfnd fœre sik í hæræðe sínu, þa næfne hin, ær sak sökær, tolf mæn, slíka⁴⁾ sum han vil, af allu hæræðe; kallær hin

¹⁾ rettet for *innanlas*. ²⁾ i Haandskr. A eller Pergamentshaandskr. *beta*, d. e. *biþa*, *bie*. ³⁾ rettere *hælægðoma*, A. ⁴⁾ rettet for *sklíka*.

sækti nòkræ úvina sínæ, þá má han þré mæn undan-takæ ok æj flére, ok síðæn næfni hin, ær sak sökær, andra þré mæn í þéræ stað, ok látæ þém sværjæ ofnâ þý sammæ þingi ællær andru þý næstæ þingi; svær næfnd, þá gângæ hin sækti saklòs bort; bristær hânnum næfnd, þá bæri han jârn, ok hin, ær sak sökær, vétæ hânnum æj âsøræs-éð; vil hin sækte æj viðær næfnd takæ, þá bære han jârn, ok hin, ær sak sökær, vétæ hânnum âsværu-éð; æræ þré mæn borto af næfndæn, þá sværjæ skal, fulli hværs þéra forfal mæð tviggja¹⁾ mannæ vitni af næfndæn sjâlf, ok næfnæ þazær andræ þré í þéræ stað, ok látæ sværjæ; æræ fléræ borto æn þrí mæn, þá bristær hânnum næfndæn; síðæn bæri han jârn, sum fôr ær mælt; trøstær hin sækti æj sæ â næfndæn, þá sigi han atær næfndæn tvæm nâtum ællær þrim fòre þing, fòre-þý at han kummær þá jârn viðær, ok hin, ær sak sökær, skal æj vétæ âsværæs-éð; saksøkjaræ má æj andræ lund sökja, æn nú ær mælt, utæn han hættæ²⁾ viðær kunungs ræte. þé mæn vitni bæra ok annærs mans forfal skulu fulli sværjæ at hantæki ok æj at bók.

(7, 12.) Stâr³⁾ hin sækte ofnâ fôrsto þingi ællær ofnâ andru ok bjúðær þær til tyltær⁴⁾ -éð ok tviggjæ⁵⁾ mannæ vitni, at (han) hitti þæt sammæ, ær han sæktæs fòre, ok ljúsde

¹⁾ sat for *tuigia*. ²⁾ sat for *hætæ*. ³⁾ rettet for *sar*. ⁴⁾ rettet for *tytær*. ⁵⁾ sat for *tuigia*.

þæt á gatustæfnu ok kirkju-stæfnu ok á þingi, ok fór allæ lundæ mæð, sum lög æræ, þá taki bóndæn út sin kost ok á tyltær-éð, at han fik æj mæ; rýfir han sjálfær sak æftir sæ, fœr-æn han várðær sæktæðær at kirkju ællær á þingi, látæ út þæt han fik ok á tyltær-éð, at han fik æj méra, ok váræ saklœs báðe fœre kunungs ræt ok fœre bóndænum.

(7, 13.) Þæn ær andrum skal vétæ ásværnu-éð skal biðjæ sæ svá guð hjálpa, at han ær sandær fœre þé sak, ær han gifær hânnum, ok han gœr þæt æj fœre afund ællær illæn viljæ, utæn fœre þæs sakæ, at han vét han sannæn fœre þé sak, ær han gifær hânnum.

(7, 14.) Sæl man bort hæst ællær ogsæ ællær annær kost, ok ilskær þæn sammæ ær sâlde, þá stândæ hin, ær handæ mællin hafir, fœre mæð tviggja¹⁾ mannæ vitni ok tvá tyltum lögum, sum virðning ær ofnâ þý ær ilskæs, ok væri²⁾ sæ til handæ: biði²⁾ sæ svá guð hjálpa, at (han) fik þæt sammæ, ær nú ilskæs at hânnum, af þém sammæ, ær nú ilskær; ilskær annær man, æn hin ær sâlde, væri hin ær handæ mællin hafir, ællær hin lœsæ sæ, ær kennær, svá sum fœr ær sagæt um þæskyns mál. Þingmæn skulu mæð lögum dœmæ þjúf til hânga fœre half (mark) mun ok fœre æj minnæ. Stjal han minnæ, þá muðu þé dœmæ af hânnum húð

¹⁾ sat for *tuigia*. ²⁾ d. e. *værji*, *biði*, beting, eller önskende Maade.

ællær annær slikæn lim, sum þé viljæ, ællær at han vârdæ þræl í kunungs gârðe, fôre-þý at þingmæn ¹⁾ âgo ²⁾ vald at gôræ af hânnum hvat þé viljæ. Þaghær han kummær ofnâ þing fôre half mark (mun), þâ mâ man hængjæ þjúf, ok æj fôre minnæ; æn stjal han fæm pænningæ mun, þâ mâ bindæ han ok fôre ³⁾ til þings ok gôre þæt mæð, ær þingmæn viljæ; æn þó ær han ok þjúf, um han stjal én pænning. Ær han kirkju-brýtaræ ællær mòrdare, þâ muðu þé dæma han â hjúl.

(7, 15.) Kunu ⁴⁾ mans mâ æj mæð lògum mér sæljæ af bóndans bó, æn fæm pænningæ mun, utæn bóndæns vit; æn vil hun oftlikæ svâ sæljæ bort, þâ mâ hun mykil skaðæ gôræ, um hun ær úsnjâl kuna, þâ skal bóndæn faræ til þings ok sigiæ til, at hans kuna gôr svâ; hvâsum síðæn kôpær viðær hana, minnæ ællær méræ, gjaldæ atær þæt han fâr af hænnæ mæð sórnum éðe, ok fâ ækki af hínu, ær han galt, í-gén; svâ ok um han kôpær viðær bóndæns sun ællær viðær bóndæns dótær; æn þjúfsak skal han æj svaræ, um han kôpær viðær bóndæns kunu ællær sun ællær dótær; æn kôpær han viðær anøðoght hjóna ⁵⁾ ællær légo-hjóna, þâ gjaldær han atær þæt han kôpær, ok svarær þjúfsak fôre þæt. Summi mæn viljæ, at þingmæn skulu æj muðu dæmæ af þjúfi øre æl-

¹⁾ rettet for þingmæn. ²⁾ Flt. af *â*, ejer, har.

³⁾ önsk. M. fôre man han. ⁴⁾ Nf. paa -u for -a. ⁵⁾

sat for hna.

lær andra limmir, utæn kunungs umbusman
lâtæ þæt dømæ af; æn þæt ær þó æj sat¹⁾,
fòre-þý at þingmæn âgo þjúf vald.

(7, 16.) Fastu-hælz ællær annur hælz må
aldrið duza þjúfi til þæs, at han skal æj jârn
bæræ ok skæræ sik fòre þjúfsak, ok í hværi²⁾
helz må man lêsæ (sit) égit, þær han kœnnir
þæt fòre þjúfstólæt ællær rantakit; ær annær
hælægær dag í úku, þå skal ængin man jârn
bæræ ok æj hava vantæ ofnå hænde.³⁾

(7, 17.) Stâr man ofnå þingi ok giðær an-
drum manni þjúfsak, þå skal han hânnum ofnå
hændær mælæ, ok svâ æftir-faræ sum lòz æræ;
vil han æj æftir-faræ ok at-mælæ, bôtæ ku-
nungi þré mark ok hinum þré mark, ær han
kallæþæ þjúf.

(7, 18.) Béðæs man ransak hémæ at annærs
mans ok ær æj bóndæn héma, utæn kuna hans,
þå skal hin, ær ransaka vil, kalla til tvâ
grannæ ællær þré ællær svâ marða sum han
vil, ok lâtæ þém viðær-varæ; hittis þær þæn
kost, ær þær ransakæs æftir, þå må han æj
taka kunu bóndæns ok bindæ ok æj bort-føræ,
hværgæn lêsæ ær⁴⁾ bundnæ⁵⁾, utæn takføræ þæn
kost, ær han kœnnær sæ, ok grannæ gångæ í
tak fòre, til bóndæn kumbær hém, ok þå
væri⁶⁾ han sum lòz æræ, ællær hin lêsæ sum
lòz æræ.

¹⁾ sandt. ²⁾ Hf. i Ent. Hunk. ³⁾ Hf. med Omlyd.
⁴⁾ ællær, A. ⁵⁾ Gf. i Ent. Hunk. ⁶⁾ bet. M. værge!

Af Skaanske Lov, Pergamentshaandskriftet, Arnæ-Magn. Nr. 41, 4.

Bogstavret; med Varianter af Runchaandskriftet (betegnet R.)

(10, 1.) Hogger man fløghelas i hægnatha scoghe annars manz, bote tua øra fore hwærth las, oc late vt alt thæt han hiog; dyl han, sæliæ¹⁾ thrithia manz eth fore. Hogger man tolf las i annars manz hægnatha²⁾ scogh³⁾, æller mer, swa at han gør⁴⁾ withstorth⁵⁾, bote thre marc, æller dyli mæth tylter eth.

(10, 2.) Warther man taken vm dagh, æller um naat⁶⁾ wither stufn i annars manz hægnatha scoghe, swa at han ma æj neta, tha bote han siæx⁷⁾ øræ, oc the bøter fæste han ther sum han warther taken; oc at the bøter mughu æj dylias, tha sæte han slict wæth, sum han hauer. Hauer han æj wæth sat, oc dyl han sithan han cumber bort, at han fæste æj bøter, dyli bøter mæth thrithia manz eth. Bæthæs⁸⁾ man wæth af hinum, ær han hitter i hægnathscoghe sinum, oc netar⁹⁾ hin, at han hauer æj wæth, tha fare han mæth hanum til fërsta by, oc fa ther fore sic æller wæth æller warthnath. Wil han hwærken therra fa fore sic, tha scærscutj¹⁰⁾ hin, at hanum war bathæ sunt wæth oc warthnath, oc sithæn bote hin thre marc, æller dylj mæth tylter eth; hauer han wæth oc wil

¹⁾ sæli, R. ²⁾ hægnape, R. ³⁾ scoze, R. ⁴⁾ gøre, R. ⁵⁾ uipkast, R. ⁶⁾ nat, R. ⁷⁾ siægs, R. ⁸⁾ bæpæs, R. ⁹⁾ nætær, R. ¹⁰⁾ skærskyti, R.

æj sætiæ, tha ma han æj ræne¹⁾ han, utan fare til førstæ by, oc scærscutj, at hanum sundis wæth, oc take sithan thre marc æller tylter eth.

(10, 3.) Bryter man auxul²⁾ i hægnatha scoghe, hogge se³⁾ axla⁴⁾ swa margha sum han bryter ther, oc af thy træ, han fæller til axla, ma han æj mera bort-føra⁵⁾, utan han bote ære fore.

(10, 4.) Flar man scogh, bote samma lund, sum hogget ware, the lund sum mælt ær um scoghe-hog, hwat the æra⁶⁾ hælder mere æller minnæ.⁷⁾

(11, 1.) Fylghir man biswarne sinum i hægnatha scogh annars manz, sighj til hanum, ær scog a, oc haue⁸⁾ half hwær theræ. Wil hin, ær scogh a, æj lata hogga⁹⁾ træ sit, tha late hin sitia bi quar¹⁰⁾, æller han take bort hinum scatha-løst, ær scogh a; fællæ¹¹⁾ han træ vtan hins lof ær scogh a, bote hanum thre marc æller (dyli mæth) tylter eth. Taker hin by bort, ær scogh a oc træ, fare hin æfter, ær (bi) atte, oc fa tac fore¹²⁾ bi sin, oc løse fore thiuf-stolen æller fore rantac¹³⁾ mæth siatta

¹⁾ saa og R., men det sidste Bogstav af en senere Haand. ²⁾ *azul*, R. ³⁾ Hf. sig. ⁴⁾ *azslæ*, R. ⁵⁾ *føre*, R. ⁶⁾ *ære*, R. ⁷⁾ *minni ællær mere*, R. ⁸⁾ *hafi*, R. ⁹⁾ *hoggiæ*, R. ¹⁰⁾ *kuær*, R. ¹¹⁾ Nut. bet. Maade; *fællær*, R. ¹²⁾ *ok takføre*, R. ¹³⁾ *rantakit*, R.

manz eth, æller wærjæ¹⁾ fore hemme²⁾ - fœt
mæth tuiiggia manna witnj oc tylter eth.

Da adskillige Steder af Valdemars Sjællandske Lov næsten ordret ere tagne af Skaanske Lov, saa sammenstilles et Par af disse, for at vise Forskjellen i Sproget fra første og anden Periode. De meddeles bogstavret.

Af Skaanske Lov. Runchaandskriftet.

(2, 16.) Kærær flatføring, at han hauær æi sua got sum hanum uar iattat, þa uiti bondæn þæt mæþ tuiggia manna uitni ok tyltær eþe, at han hafir sua got sum han iattaþæ hanum, ælær þingmæn uisæ til dugande mæn at latae uite, at han hafir sua got sum han ma litæ at. Uil han æi loꝝ se, ok æi æftir goþræ mannæ asyn niþær uaræ, þa fare han bort ok kænni sialfum sæ, ok fa ængin pænning af þy ær han gaf, utæn han uili³⁾ atær til fare ok litæ at sliku sum (han) hafþe fœrræ.

Forestaaende hedder i den Sjællandske Lov I, 24. efter Haandskriftet F. eller Arnæ-Magn. Nr. 455, 8., hvis tilsvarende findes i Kofod Anchers Udgave i Lovhist. Iste D. S. 552.

Kærær flætføring, at han hauær ey swa got sum hanum war iat, tha witæ bondæ thet mæth tyugge manne witnæ oc taltær eth, at han hauær swa got sum han iatæ hanum, ælær thing-men wisæ til gothæ men at latae witæ, at han hauær swa got, at han ma litæ at. Wil han ey logh se ok ey æftær go-

¹⁾ *hin uæri*, R. ²⁾ *hemæ*, R. ³⁾ Nut. bet. M.;
er i Haandskriftet aldeles urigtig forandret til *uilde*.

thæ men asyun withær wæræ, tha faræ (han) burt, oc fa ækki af thet, thær han gaf, num thes, at han wil aftær til faræ oc litæ at slict, sum han hafthæ fœrræ.

Af Skaanske Lov, Pergamentshaandskriftet, Arnæ-Magn. Nr. 41, 4.

(3, 14.) Frændær mughu æi taka bœrn fran mothær thera, e mæthen hun wil manlæs wara oc sitia fore bœrnum sinum oc thera egn; æn tho sculu frændær til-sæ, at mother forhægthar æi ægn bœrna sinna. Wil mother bœrna mannas, tha walda thæn bœrna egn, ær næst ær wærn. Ær annat barn spæt, tha ware¹⁾ thæt mæth²⁾ mothær, e til thæt ær siu wintræ gamalt, oc thæn barns egn gœmæ giui barns mothær hwart ar half marc fore fœstær-løn; vtan swa rikær man se, at han wil mærgiua.

Dette hedder i Sjællandske Lov, Kofod Anchers Udg. S. 576.

Frændær mughæ æy bœrn fran thærræ³⁾ mothær takæ, e mæthæn hun wil manlæs liuæ⁴⁾ ok wæræ⁵⁾ foræ⁶⁾ sin⁷⁾ bœrn, ok æy thærræ eghn forhægthæ; frændær skulæ til-se mæth hænnæ. Æn wil thærræ mothær mannæs, tha gœmæ thæm⁸⁾ thærræ eghn, thær næst ær frændæ⁹⁾ ok ful aldæ¹⁰⁾ ær. Ær nokæt hænnæ barn spæt, tha wæræ thæt mæth hænnæ, til

¹⁾ være. ²⁾ hos. ³⁾ theræ, F. ⁴⁾ lifuæ, F. ⁵⁾ værgæ. ⁶⁾ for, F. ⁷⁾ sinæ, F. ⁸⁾ then, F. ⁹⁾ niuæ, F. ¹⁰⁾ aldæ, F.

thæt ær syu wintær gamælt, ok thæn thær barnsæns eghn gømær, giuæ thæs mothær hwært ar¹⁾ half mark for thæs fœzllæ²⁾, num thæs at han ær swa rik man, at han wil mer giuæ.

Foruden den Forskjel, som findes i Retskrivningen, vil den opmærksomme Læser i disse Stykker især finde følgende Forandringer: Stamsprogets Endelser ere i anden Periode sammensmæltede i *e* eller *æ*: *twiggja manna* er blevet til *twigge manne*; *vitni* til *vitnæ*; *havir* til *havær*; *mugu* til *mugæ*, og ligesaa *skulu* til *skulæ*; Hensynsformerne ere bortfaldne: *éðe* er blevet til *éd*; *af þý* til *af thæt*; *sliku* til *slikt*; *fore börnum sinum* til *foræ sin börn*; Ejeformerne i Flt. tildels ogsaa: *goðræ mannæ* er blevet til *gode mæn*; Tillægsordene have undertiden tabt Nf. paa *er*: *rikær* er blevet til *rik*; og den bet. Maade er ombyttet med den fremsættende: *for vili* er sat *vil*; *for se*, ær. Endelig hör endnu bemærkes, at i disse Stykker er annat barn forandret til *nokæt hænnæ barn*; *dugande mæn* til *godæ mæn*; og Talemaaden *þa kænni han sjalfum sæ*, da være det hans egen Sag, da tilskrive han sig det selv, er forbigaaet.

Af Valdemars sjællandske Lov. Arnæ-Magn. Nr. 24, 4. Det fjerde Blad. Bogstavret.

Um aruæ-bithing imællen børn. Æn worthær thæt sua, at mannæn, sithæn han hauer fruæn fanget, ællær fruæn, sithæn hun hauer mannen fanget, æruæ tha nocræ aruæ i bo, tha ær thæt theræ skæl: æruær mannæn en arf oc fruæn annær arfh, tha bitær hænnæ arf hans arf til fælægh, tho at hans arf ær thusænt

¹⁾ *år*, F. ²⁾ *føzæl*, F.

marc, oc hænnæ en marc silfs; then samæ logh ær oc, um hænnæ arf kumær før i bo æn hans.

Horæ aruæ bitæs. Æn æruær hun flæræ aruæ, oc æruær han en oppæ the aruæ, tha bithær hans en arf alle hænnæ til houæt-lotæ.

Um han æruær oc flere aruæ. Æn um han æruær oc flere aruæ, tha bithær the samæ lund hænnæ en arf allæ hans til fælægh.

Horæ man mundær i hænnæ aruæ. Æn of thet worther sua, at han far sithen flere aruæ, tha standæ the allæ hanum til; æn far hun oc flæræ aruæ, sithen hun bet hans aruæ, tha stande the hænni til handæ; for uthæn thæt warthær sua, at mannen far sithæn with hænnæ barn, tha mundær han mæth thæt barn allæ the aruæ ær hun hauer før takæt, sic oc sin born, hænnæ oc hans born til handæ, mæth thæt at han uuær-liuær hænnæ.

Horæ han mundær æi i hænnæ arf. Æn allæ the aruæ ær hun æruær, the ær hans aruæ bithæ æi, ællær the, ær hun æruær, sithen han hauer barn with hænnæ fanget, dør hænnæ bonde, tha standær hænnæ thæn arf til, oc æi hænnæ bornæ, før-æn hun dør.

Horæ hænnæ born æruæ hænnæ særløst. Æn worthær sua, at hun dør før æn mannæn, tha far mannen æki af thæn arf, for thet at han hauer thæt æi mæth barn mund oc æi mæth aruæ bitheth; tha hørær thæn arf allæ

hænnæ bœrn til, æm wæl the ær hun hauaer
haft wit thæn man, æzæ¹⁾ the ær hun hauer
hauæt wit thæn annæn man.

Fortalen til Jyske Lov eller Begyndelsen
af Haandskriftet F. 3: Arnæ-Magn. Nr. 455,
lille 8.

Bogstavret.

Swa byriæs en for-talæn a iutæ logh, thær
kunugh waldæmar gaf oc danæ tokæ withær.

Mæth logh scal land byggæs; æn wildæ
hwær man oruæs at sit eghæt, oc late men
nutæ iafnæth, tha thurftæ men ekki logh with;
æn ængi logh ær æm goth at fallughæ sum sa-
nænd; æn hwaræ sum mæn æuær um sanænd,
thæræ scal logh letæ hwilt²⁾ sannænd ær.

Waræ ey logh a landæ, tha hafthæ hin
mest, thær mest mataæ³⁾ gripæ; thu scal logh
æftær allæ men gæræs, at rætæ mæn oc spakæ
oc saclosæ nutæ⁴⁾ thæræ spækæ, oc urætæ men
oc folæ ræthæs thet thær i loghæn ær scriuæt,
oc thor ey for thu fulkumæ thæræ undscap,
thær the⁵⁾ hauæ i hughæ. Wal ær thet oc
ræt, at then thær guz ræzæl oc rætæns ælsen-
ghæ⁶⁾ mughæ ey lockæ til godz⁷⁾, at hef-
things ræzlæ oc landæns withær-logh for-fangæ
them at gæræ illæ oc pinæ them, af⁸⁾ the
gæræ illæ.

¹⁾ saavel som. ²⁾ hvilket. ³⁾ kunde. ⁴⁾ bet. M.

⁵⁾ der synes at staae thø. ⁶⁾ Elskov. Kjærlighed til
Ret. ⁷⁾ til det gode. ⁸⁾ d. e. ef, hvis.

Logh scal wære ærlie oc ræt, thollich æftær landæns wanæ, quæmælich oc thurftælic oc opænbaræ, swa at allæ mæn mughæ witæ oc undærstandæ hwat loghæn sighær. Logh scal ey gæræs æth¹⁾ scriuæs for ænnæn manz særlie wild, num æftær allæ mænz thurft, thær i land bo. Ængæ man scal oc dømæ gen thæn logh, thær kunungh giuær oc land takær wi-thær, num æftær thæn logh scal land dømæs oc rætæs. Thæn logh, thær kunung giuær oc land takær with, then ma han oc ey²⁾ skiftæ æth af-takæ utæn landzæns wilæ, utæn han³⁾ ær opænbarlic gen guth.

Thet ær kunungs æmboth oc hœfthings, thær i land ær, at gømæ dóm⁴⁾ oc gæræ ræt, oc frælsæ them, thær mæth wald thuyngæs⁵⁾, swa sum ær widue oc weriløsæ bœrn, pelegrim oc utlanz-mæn oc fatøkæ men, them gæræs ti-thæst wald, oc latæ illæ men, thær ey wilæ rætæs, i hans land ey lifuæ, for-thu at thær han pinær æth dræpær udæthæs-men, tha ær han gudz thianæstæ-man oc landz-giætzlæ-man, for-thu at swa sum hin hælghæ kyrki staræs mæth pauæn oc biscop, swa scal hwart land staræs mæth kunung æth hans undær-rætær oc weriæs. Thæræ-mæth æræ oc allæ skaldugh, thær i hans land bo, at wære hanum hørsum oc lathæn oc undærdanugh. Oc for-thy ær han

¹⁾ eller. ²⁾ ikke heller. ³⁾ sic; det synes altsaa, som Ordet *Lov* her er antaget for et *Hankjønnsord*. ⁴⁾ sic. ⁵⁾ *thuyngæs*.

oc sculdich at gora thæm al frith. Thet sculæ oc witæ allæ wærelz hæfthyng, at mæth thet wald, thær guth saldæ them i hand i thæs wæ-ræld, tha saldæ han oc them sin hælugh kyrki at weriæ for alt thet thær-a bethæs; æn wor-thæ the glømend æth wildugh oc weriæ ey sum ræt ær, tha sculæ the a domæ-dagh swaræ, af¹⁾ kyrkiæns frælsæ oc landzæns frith minzkæs for theræ sculd i theræ timæ.

Witæ sculæ allæ men, thær thænne bok se, at waldemar kunungh annæn waldemar²⁾ sun, thær sancte knuts sun war, then timæ han hafthæ wæret kunungh ni wintær oc threthyugæ, oc at wor hærræ war fød waræ gangæn thusænd wintær oc tu hundræth wintær oc fyur -thyugh wintær i marz manæth thær næst æftær lœt³⁾ han scriuæ thænnæ bøk³⁾, oc gaf thennæ logh, thær hæræ standær scriuæn a danskæ, i worthingburgh mæth hans sunær⁴⁾ rath. Thær -wit waræ: kunungh erich, hærtogh abel, iunc-hærræ kristofor, oc uffæ, thær tha war ærki-biscop i lund, oc biscop nielæs i roskæl, bi-scop ywar i fyun, biscop pætær i arus, biscop gunnær i ripæ, biscop gunnær i wybærgh, bi-scop ionæs i wændæl, oc biscop ionæs i he-thæbu, oc thæræ-til allæ bæstæ menz rath thær i hans rikie⁵⁾ waræ.

¹⁾ hvis. ²⁾ Ejeform uden Endelse. ³⁾ i disse Ord ere oo sammentrukne til et Tegn. ⁴⁾ Ejeform uden Endelse. ⁵⁾ efter den islandske Udtale af *rikt*.

För at vise Skrivemaaden i sidstanførte Haandskrift (Arnæ-Magn. Nr. 455, 8.) hensættes endnu nogle enkelte Ord og Sætninger af samme:

Stæll nokær man i hungær-är math sich ællær sinæ kunæ, at han gitær ey fød sich ællær ¹⁾, tha ær then hårdh bathæ foræ guth oc foræ men, ther han ²⁾ latær hængæ ællær storæ pinæ wither-gøræ, ær thet for hungers-nøhd gørthæ. fār han i fleræ aræth nokær afhogh. gar han with ³⁾ sār. dræghær man annær i hār. the men, ther i bøl æræ samæn, mughæ æmval iafne them imællæn sithen saät ⁴⁾ ær sum færræ, oc then, thær annæns hauær saät, mistæ sin sath. færræ æn the sathæ. æn latær han ey annæt witnæ fram æn är ⁵⁾, oc hauær han nokær then stath ⁶⁾ fangæt sar, thær han wil ey meth är a hændær latæ witæ. man scal e færræ ⁷⁾ latæ mælæ witnæ fram ær ⁸⁾ tho är te, færræ æn han fæstær næfnd. allæ the mäl. tiughæ marc mäl. siæxæring bät. ä. ⁹⁾ gār. stār. slār. fāng. thet sāmæ. anti bardagh ællær saar. hwat hældærr ¹⁰⁾ han slaar ællær særær man. raath. baat. — sighærr hin annær ¹¹⁾, at annær bæt han. man wæt ey. man a ey thæræ-for mēr at bætæ, en full manbætær. mælær han swa i-gæn:

¹⁾ ellers. ²⁾ Gf. ham. ³⁾ vedgaaer han. ⁴⁾ saaet. ⁵⁾ isl. ör, et Ar, altsaa udtalt *Aar*. ⁶⁾ *den stad*, *den stad*, det Sted, isl. *staðr*, Hank. ⁷⁾ för; den höjere Grad för den höjeste, först. ⁸⁾ eller. ⁹⁾ ejer. ¹⁰⁾ rr udtrykker her Haandskriftets R. ¹¹⁾ den ene.

rēp, of thu wilt, swa mukæt haf¹⁾ æc fanget i thin lēt, oc thet wil æc hauæ for min hæfdh, tha dugher rēp ekki. heem faræ. — dør bondæns barn, tha rīs thær ængin houæth-lot til allæ fæ-munæ. — num thæs at han fār thæræ-til laghæ-döm a landzthing. gitær han ey warth hanum iorthæn, til han fār laghæ-hæfdh a, tha latae ut thet, thær han töc. æftær nokær annær man thær do²⁾, sithæn han för i clostær. horæ göth hans lot warthær. then ær hör hauær giort with bondæns kunæ. anti for usæld ællær for ællæ ællær for söt. tolf øræ böt. thöt.³⁾ døm. hør. — wil man ællær kunæ siuue i clostær faræ. — thær men wet ey til skiæls, hwilkæ theræ för do, tha ær e bœrnæbœrn nærmær at witæ sich til mæth witnæ oc tultær-eth, at theræ fathærfather do för æn theræ fathær, oc tha aghæ the mæth rætæ⁴⁾ arf at takæ. wil han ey en thær-at oruæs. hwilkæt sār, sum man far, thet thær siælt⁵⁾ bær witnæ til, tha a man thæræ-gen sār⁶⁾ næfnd at takæ, thet ær ti men. swa nār cumæn. huat sum fathær ær hældær hiæl ællær siuch. hoggær han manz fot af, anti hand ællær annæt swa stort lyutæ, ther meræ ær æn sār-lyutæ ær, ællær bardaghæ, tha gær⁷⁾ thet oppæ thrællæn siælfuæn. — dør then thær hemæ ær. anti i kœp ællær i sāl. i lönd.⁸⁾ — fathær oc mothær æræ

¹⁾ isl. *hefi*, haver. ²⁾ døde. ³⁾ ellers *tho at*. ⁴⁾ med rette. ⁵⁾ Intetk. af *sialvær*. ⁶⁾ isl. *sér*. ⁷⁾ gaacr. ⁸⁾ isl. *leynd*; i Lön.

sun oc dottær næst at æruæ. fathærsustær. su-
skæn. burdh. mæth sinæ luklæ.¹⁾ dalæ. halæ.
at brutæ. natær. thumul-fingur. thessæ thræ thær
nu æræ sagh²⁾, the æræ orbotæ-mal. twymunt
sar. ey. styupsun ællær styupdottær. fyærthing.
skyutæ. fyuræ. fartyughæ marc. fartiughæ marc.
— sich. siuch. thiuf-sach. sakh. nøhd. mæþ.

Af den stokholmske Eriks-Krönnike.

Bogstavret, efter en Afskrift.

5. (i den af Nyerup udgivne Eriks-Krönnike 9. 10).

Guthorm, Gram³⁾ son, war tha konung i
Danmark, undæ⁴⁾ norrighæ konungæ skat; æn
hadrिंगær, gram sön, flythe til eth land, hetær
ponticum, ok wan ther clyneburgh, ok fek
konungæn af stathæn, ok han lødæ sek mæth
swa mekæt gull, sum han firæ sinnæ vogh.
Sithæn for han af østær-rigæ mæth megæn æræ
ok priis, ok for han til swerikæs⁵⁾ ok drap
ther Swibdaghær, sin father banæ, ok asmwnd
hans sön ok twa asmundæ⁶⁾ sönær, ok giorthe
ther til konung sin thrithiæ brother, thæn sum
het hundringær; ok sælvær war han konung i
Danmark æftær guthorms døth. Hundring fik
fals⁷⁾ tithendæ, at hadingær war døth, ok
giorthe i Swerikæ hans ærue dyrlega, ok sattæ
mit i husæt et ølkar, fult mæth got øll; ok
swa sum sælvær skænkæt, sa fiæll han i ølka-

¹⁾ Nøgler. ²⁾ for sagd, sagt, provins. sav. ³⁾
Ejeform uden s. ⁴⁾ gav. ⁵⁾ Ejef. styret af til. ⁶⁾
Ejef. isl. Ásmundar. ⁷⁾ falsk.

ræt ok druknathe. Thaghær haddingær thet fra ¹⁾), tha hænghe han sek op for hundring ²⁾ skyld.

7. (i den af Nyerup udgivne 15-16).

Hælghe han kom en timæ til hlalland ok lagthæs mæth ³⁾ thoræ rolfs carls dottær ok aflæthe mæth hennæ enæ ⁴⁾ dottær, het hyrsæ; annæn timæ took han sinæ eghnæ dottær ok aflæthe en søn, hetæ rolf kragæ. Ro konung iorthæthæs i læthrae. Helghe drap konung af windæn i standændæ striith, ok wan hodbroda ok fik alt danmark. Sithæn for skam skyld, at han haftæ sinæ dottær, tha flythæ han til østerrikæ ok drap sek thær sæluær. Tha sendæ konung hogun af swerike et kœuærne danum ⁵⁾ til konung mæth the for-orth, at hwilkæn thet først sauthe ⁶⁾, at war dœthær, han skuldæ mistæ sit liif. En dag, sum rakkæn sath with borth ok hunda reus ⁷⁾ a gulue ⁸⁾, tha sprong han fran borth ok i-bland hundanæ, ok the rewo honum i-hæl; ok thet thordæ ængæn sig hæ konung hagonæ. ⁹⁾ Tha bath læ ¹⁰⁾ iætæn i læs-ø sin hirthæ snio ¹¹⁾ faa sek konungæ-dœmæt af konung hakune. Tha sporthe Hakun

¹⁾ *frå*, spurgde. ²⁾ Ef. uden s foran *skyld*. ³⁾ lagde sig hos, laa hos. ⁴⁾ Gf. Hunk. Ent. ⁵⁾ Hf. i Flt. ⁶⁾ sagde. ⁷⁾ *reuos*, *reves*. ⁸⁾ Hf. i Ent. ⁹⁾ Hf. i Ent. ¹⁰⁾ Navnet *Hler*. ¹¹⁾ Snjo; dette Navn hedder i et Brudstykke af en dansk Krönnike i Arnæ-Magn. Nr. 191, Fol., snø, og er det isl. *Snærr*, Sne.

konung snio vm tithendæ; snio swaræthæ: bin ¹⁾ faræ worthæløs i Danmark. Tha sauthe hakon konung: hwar laat tu i nat? snio swaræthæ konungæn: thær sum faaren ¹⁾ atæ uluænæ; hwæ swa? forthy at vluæn sozs ²⁾ ok gafs faarum at drikka for lægædom; hwar laat thu andræ ³⁾ nat, sathe konungæn; snio swaræthe: thær sum uluæ atæ waghæn ok økæn ⁴⁾ lœp bort; hwæ mattæ ⁵⁾ thet waræ? forthy uluæ atæ biæuær thrælæn, thær weth haftæ mællæn sin ben, ok the sum drogho, the lœpæ bort; hwar laat thw thrithiæ nat, sathe konungæn; thær sum mys ⁶⁾ atæ yxenæ ⁷⁾ ok æi skaftæt; hwi swa? forthy bœrn giorthæ yxæ af hviit ost; hennæ atæ mys; stikkæn var skaftæt af træ. Tha sporthe han æftær ⁸⁾ tithændæ af snio; snio swaræthe: bin faræ all worthæløs; tha er rakkæn dœthær; thæt sigær thu ok æi iak.

Brudstykker af den haandskrevne Lægebog, Arnæ-Magn. Nr. 187, 8.

Bogstavret.

Jæk hygger thær vm, at manghæ takær til ⁹⁾ at wære lækæ, thæn thær æy kan; forthi hauer iæk leet sæn ¹⁰⁾ lækædom, ok hanum hauer iæk skreuet. — Tac quathæ aff kirsæ-

¹⁾ bestemt Intetk. i Flt. Bierne, Faarene; vordæløs, Flt. Intetk. ²⁾ blev sødet. ³⁾ Gf. i Hunk. Ent. ⁴⁾ Hestene. ⁵⁾ kunde. ⁶⁾ Flt. Muus. ⁷⁾ bestemt Gf. i Ent. Hunk., Øxen. ⁸⁾ atter. ⁹⁾ giver sig af med. ¹⁰⁾ sand.

bær-træ och læg i watn, oc dröp thre dropæ innæn øræt *mæth* thin finger; oc i thæn stund hauer thu thungt houæth, oc thær-æfter tha worthær thek bæthræ. — For alzskøns ¹⁾ wærk innen all likomæn ²⁾ oc for all hetæ oc houæth-wærk, tha skalt thu *theltæ* gøre. — Tac myntæ, thy at hun ær mikit tharflek; maghen rensen hun, oc mikæt bloth-ras, tha stæmer hun, oc taker wærk af houæth. — Om thic thyckær at *thet* dyn oc lythæs at ørøn, oc thit houæth ær thunct ther-aff, Tac *absinthium* oc siuth i ædikæ oc smør houethet ther-*mæth*. Tac cloflech *mæth* sijn huth oc bræn oc tak hans ³⁾ askæ oc blandæ ⁴⁾ *mæth* oleo oc læg *thet* i houæth-saræth. Item Tac frø af pilæ-træ, oc stöt *thet* smat, oc thua ⁵⁾ ther houæthæt *mæth*, oc tha helæs *thet*, wæl oc sköt. — For wi hauæ nu talet oc sagt, oc screuæt, oc kiænt ⁶⁾ *thet* sum tharflekt ær for alskøns houæth-wærk; Nu wilæ wi sighæ oc scriuæ af ⁷⁾ thæn læghæ-dom, thær ær for øghæn ⁸⁾; Forthi at øghæn æræ all lechæmæns ⁹⁾ æræ oc fægrendæ. — *Ad maculam oculorum vel caliginem* Tac arnæ-gallæ ¹⁰⁾ æller gallen af thæn fughl *perdix* hetær, æller af annæn thæn fughl, thær leuær weth *thet* at han griber sin mat, ther ¹¹⁾ han ma fa. Æller tac thæn fisk, som leuer with *thet*, at the swæliæ

¹⁾ alskens. ²⁾ Hank., nu Intetk. ³⁾ Ordet Løg er af Hank. ⁴⁾ befal. M. ⁵⁾ *två*, to! ⁶⁾ lært, foredraget. ⁷⁾ om. ⁸⁾ Öjnene. ⁹⁾ best. Ejef. ¹⁰⁾ Ørnegalde; *arna*, Flt. Ef. af isl. *arn*, Ørn. ¹¹⁾ som.

andrae fiskæ, sum ær gæddæ oc agborræ oc al;
 oc tac osæn af fenicul oc malagranatorum os,
 oc tua¹⁾ lotæ af hunugh oc af gallen en lot,
 oc blandæ thet alt samæn, oc wærm thet i sol
 æller i askæ; wærm thet oc dröp thet i øghæ-
 nen²⁾, tha worthæ³⁾ the heel.⁴⁾ — *Contra*
fluxum narium. For thæt at manz næsæ flyter
 Tac hæstæ-mych oc thær thæt wæl oc bræn
 thæt i een⁵⁾ pannæ, oc tac thæn askæ, oc lat
 innæn øræn⁶⁾, oc thæt stæmær. — Tac atra-
 mentum oc bræn a en sten oc læg thær-a,
 thær⁷⁾ blothet løbær af, æller lat hans ræpiæ i
 calt wan. — Om watn ganger in i øren, tha
 tac thæt hwitæ af æg oc dröp thæt i, oc udæn
 iæf thæt dughær. — Om orm fæthæs i øræn,
 Tac osæn af centaurea oc af marrubio, oc af
 absinthio, oc af rutæ, oc tha lyckæs ormænæ⁸⁾
 utæ, oc thæt ær rønt sännendæ.

Det ældste danske Dokument i den Esrom-
 ske Kodex (Don. var. Nr. 140, 4.) fol. cliij,
 fra 1395.

Bogstavret.

Jæck Jens axelsøn aff wapen kænnes thet
 mæth thette myth opne breff, Ath aff the fyre
 hwndret lodege mark i kolnysk wæcth, som
 hær bo falk och Eskil falk hafdhe Høwæby¹⁾
 oc Høwebyfangh i pant førre aff her Niels Hak

¹⁾ två, to. ²⁾ Öjnene. ³⁾ rettet for wor. ⁴⁾
 Intetk. i Flt. ⁵⁾ ubestemt Artikkel. ⁶⁾ Ørerne. ⁷⁾
 hvor. ⁸⁾ best. Flt. i Hank. ⁹⁾ Højby.

aff Høwæby, Och hwilket jæk hæffuer fanghet
 aff myn mothersyster frw marinæ for c lødhe
 mark i kolnysk wæcht, aff the forscreffne iiij c
 lødhe mark, tha hæffwer jæk opladhet jenss
 falk aff walløff ¹⁾), theennæ breeffører, eghebiærgh
 oc lestop i odzhæræt mæth syn til-hørynghe oc
 mæth breff oc al ræet, ther jæk ther-til hæffuer,
 swo ath han oc hans arffwinghe, æller hwem
 han thet lathæ æller vnnæ wil, thet beholle
 skal, swo ath jæk æller mynæ arffwinghe æl-
 ler nogher paa wore wegnæ skal ther aldhre
 paa ²⁾ saghe æller paa talæ. Och ther-til hæff-
 wer jæk giorth i hans mynnæ for the andhre
 forscreffne iiij c lødhe mark i kolnysk wæeth, swo
 ath hanum nøgher, æffther thii som thet qwitæ
 -breff vdhwyser, som then forscreffne jæns falk
 megh giffueth hæffuer paa the forscreffne iiij c lød-
 he mark i swo madhe, som til-foren ær sagth,
 oc æffther thet ath jens falk hæffuer megh qwit
 ladhet for then forscreffnæ swm j swo modhe,
 som til-foren ær sagth, tha lather jæghe och
 myn mothersysther, frw marynæ, oc wore arff-
 winghe forscreffne jens falk oc hans arffwinghe
 ledygh oc qwit oc orsaghe for alle handhe sty-
 cke til-talen och krauæ och rätticheth, ther wij
 forscreffne jæns axelsson, frw marinæ oc woræ
 arffwinghe hæffuæ hæft til her Bo falk, Eskyl
 falk æller jæns falk æller theres arffwinghe i
 nogher madhe til thenne dagh. Tyl mere wis-

¹⁾ Valø. ²⁾ aldrig derpaa.

sen oc forwaryngh alle thesse forscreffne stycke¹⁾, tha haffuer jægh jæns axelssøn oc myn mothersysther, ffrw marinæ, wore insegle hængt for thette breff, oc til wytnes-byrdh alle tesse forscreffne stycke¹⁾, tha haffuer mæctyst førstynnæ, ffrw margrete, mæth gutz nadhe Norges oc sweriges Drotyngh oc ræth arffwingh oc førstynnæ Rygenss²⁾ i Danmark, Och ærlighe fæthre Her jæip mæth gutz nadhe ærkæbyscop i lund oc her pædher byscop i arws ladhet the-
res jndseglæ hænges fore thette breff. Gyffweth oc screffweth paa falstherbodhe vndher wars herræ³⁾ fæthelsæs aar thusendhe thryhwn-dret halff-fæmthesynnetiwge aar paa thet fæmthe, annen dagh æffther sancte pæthers oc sancte powels.

Prøve af den rimede Del af den Stokholmske Eriks-Krönnike. Det tilsvarende i den danske Rimkrönnike er efter Molbechs Udg. Vers 4354-4392.

Bogstavret efter en Afskrift.

Sa for biscop grand til Rom,
Danmarks⁴⁾ rige i forbud kom,
ok i ban mæth thrætte⁵⁾;
thet bleff id⁶⁾ i femtæn aar,
til wi finge budh af⁷⁾ pauens gordh⁸⁾,

¹⁾ Ef. i Flt. uden Forholdsord. ²⁾ rigens, bestemt Ef., isl. rikins, Rigets. ³⁾ Ef. isl. herra. ⁴⁾ rettet for Danmarsk. ⁵⁾ i den danske Rimkrönnike: i band oc trættæ. ⁶⁾ det, isl. hitt. ⁷⁾ fra. ⁸⁾ rettet for grodh.

cesareus mone han hedæ;
 han liwsde ws af forbudh ok ban,
 ok skilde ws weth biscop grand,
 the¹⁾ æræ munde han os vedæ²⁾;
 han sende³⁾ honum in i bræmmer stikt⁴⁾,
 befalade honum thet faghra rikt⁵⁾,
 at iak skulde ther-meth nøges.
 Han bleff selff erchebiscop i lund,
 en thet war en stakkit stwnd,
 for han vilde bædhir ophøgas.
 Sa giorde iak selanzs-fadir⁶⁾ thæn logh,
 hwid the skuldæ skiftæ mark ok skow,
 ok dæma andra flere sage.⁷⁾
 I ringhstadæ hwilæs nw theres⁸⁾ ben,
 til the skwla upsta i-gen
 ok lön for gerningher taga;
 thwsenda ok tryhundratha pa nittændæ aar
 effther iewus fødher war
 tha laghdis iak ther i iorthe⁹⁾;
 tha hawde iak firæ ok treti aar
 varit konung i danmark ok forswar
 thet besthæ iak kwnde ok thordhe.

Cristoffer eriksøn.

Iak kan thet merkæ og sa forsta,
 ee hwart¹⁰⁾ man sek omwender,
 tha wil thet gerna sa til-gaa,

¹⁾ Hunk. den. ²⁾ vise. ³⁾ Dat., sendte. ⁴⁾ rettet
 for *stadh.* ⁵⁾ i den danske Rimkrönnike: *ock ficken*
thet biscopdom goth oc rickt. ⁶⁾ en besynderlig Fejl
 for Sjællandsfarer. ⁷⁾ Flt. paa -e for -er. ⁸⁾ læs
 mine. ⁹⁾ Hf. i Ent. ¹⁰⁾ ihvorhen.

han hender som man trender ¹⁾;
 tha skrifts twsanda tryhwndrat ok femtan aar
 sa gwtzs aar framfore
 til danmarks ²⁾ krwnæ koret iak war,
 ath iak skulde sta henne fore.
 Margreffwen, som war á brandaborg,
 gaf mek sin dather kæræ,
 ok giorthen worth brullup a Wordinborg
 meth stor priis, hedher ok æræ.

Af Peder Laales Ordsprog, Udgaven fra 1506,
 med Varianter af Kristiern Pedersens Udgave fra 1515,
 betegnede med P. I Parenthes er tilsat dels Ordspro-
 gene med forandret Retskrivning, dels Forklaringer;
 Tallene foran betegnede Ordsprogenes Nummer i Nyerups
 Udgave.

2. Wore ³⁾ ey laaw ⁴⁾ i landhe, thaa ⁵⁾ to-
 ghe ⁶⁾ hwer som finghe. ⁷⁾

(wore, toge, finge ere bet. M. i Dat. Ent.; dog
 kan wore i denne Sammenhæng ogsaa forklares som
 Dat. Flt., da *logh* i Sprogets anden Periode, hvorfra
 Ordsproget forskriver sig, ofte bruges som Flertal;
landhe er Hf. i Ent.; altsaa: var ej Lov i Landet, da
 vilde enhver tage, hvad han kunde faae).

11. Ee rijss kijff aff thet werræ hywll. ⁸⁾

(E, d. e. altid, rís, d. e. rejser sig, kíw af det
 værre, d. e. sletteste, hjúl).

¹⁾ maaskee skulde læses: *mán hender, som han trender*, som man reder, saa ligger man. ²⁾ rettet for danmarsk. ³⁾ waare, P. ⁴⁾ low, P. ⁵⁾ da, P. ⁶⁾ toge, P. ⁷⁾ som han finge, P. ⁸⁾ ee riiss kiff aff verre hiwll, P.

13. Twaa¹⁾ hwndh ok kæm hwnd, thaa²⁾ ær hwndh som færre wor.

(at twaa, at to, tvætte; thaa, dog, er isl. þó; færre, för).

17. Sammerleghe liggher ædhen madh.³⁾
831. Sotthe mwæ sammerlighe boo.⁴⁾

(Disse tvende sammenstilles, for at vise Betydningen af sammerlege, tilsammen, fredelig, af isl. sam og Biordsendelsen -lega; sotte er isl. sáttr, enige; mæ, isl. mega, med Betydning af kunne).

41. Laadh⁵⁾ then haffwe goth⁶⁾ ther gwdh andh⁷⁾ goth.⁸⁾

(Efter Udtalen: lad den have got, der gud and got; and, isl. ann, Nut. frems. M. af at unna).

49. Ee koxer dwen, mæn bowen spendhes.⁹⁾

(Af at koge, t. gucken, dannes, ved Afledsændelsen -se, at kogse; mæn, d. e. medens, isl. meðan).

53. Tør weedh¹⁰⁾ gør rasker ildh.

(Ved, isl. viðr, er, som i Stamsproget, Hank.; Nf. rasker er urigtig brugt som Gf., for rasken).

68. Heyren straffer wanneth¹¹⁾ forthi¹²⁾ han kan ey sømmæ.¹³⁾

(Straffe, t. strafen, at dadle; sømme, sv. simma, svømme).

69. Selffwe rywer¹⁴⁾ (rijwes) wlfue, naar the haffwe ey kalffwæ.

¹⁾ two, P. ²⁾ dog, P. ³⁾ Snart løber tiden, mend maaltid gørss, P. ⁴⁾ Venner mæ sammerlige bo, P. ⁵⁾ lad, P. ⁶⁾ gat, P. ⁷⁾ vnder, P. ⁸⁾ gaat, P. ⁹⁾ Ee skiwder bwen, men dwen koxer, P. ¹⁰⁾ ved, P. ¹¹⁾ vandet, P. ¹²⁾ faar, P. ¹³⁾ søme, P. ¹⁴⁾ risfuis, P. Trykfejl for rijfuis.

(Efter Udtalen: Selve rives ulve, naar de have ej kalve; *selve* er Flt. i Hank. af *selver*).

71. Laaw¹⁾ ær rætthens stwdh²⁾ och vrætthens³⁾ forbwdh.⁴⁾

(*Stud, styd, Stytte, Hjælp, isl. stoð, at styðja, sv. stöd*).

77. Thet wore⁵⁾ een goodh tiwæ⁶⁾, haffde⁷⁾ hun two⁸⁾ grenæ.

(*Wore, Dat. bet. M. vilde være; tjuve, tyve er isl. tjúga, f. E. i Svend tjúguskegg, Tveskjæg*).

83. Hwnger ær eth hwast swerdh i heder (heler)⁹⁾ mawæ.

(Efter Udtalen: Hunger er et hvast sværd i heler mave; *heder* er Trykfejl for *heler*, isl. *heill*, sund).

85. Aff thet sthore nødh nømmer¹⁰⁾ thet mijndræ¹¹⁾ at drawe.¹²⁾

(*Nødh, isl. naut, et Nød; nømme, med forskellige Vokalovergange nimme, nømme, nemme, isl. nema, tage, modtage, lære; drawe for drage, efter samme Overgang, som i foregaaende Ordsprog mawe for det ældre mage, isl. magi*).

101. Kijffs¹³⁾ nymære¹⁴⁾ ære døde men oc saaræ.

(*Kijff, Kiv, Strid; nymære, isl. nýmæri, Nyheder, af mærr, at mæra; saare, Flt. af saar, isl. sár, saaret*).

130. En kommer then dagh koon¹⁵⁾ thør¹⁶⁾ sijn hale wedh.

¹⁾ Lov, P. ²⁾ styd, P. ³⁾ krogenss, P. ⁴⁾ fork wd, P. Trykfejl for forbwd. ⁵⁾ waare, P. ⁶⁾ tywe, P. ⁷⁾ hagde, P. ⁸⁾ to, P. ⁹⁾ helbred, P. ¹⁰⁾ lerer, P., lærer. ¹¹⁾ minder, P. ¹²⁾ draffue, P. ¹³⁾ kif-uiss, P. ¹⁴⁾ røethe, P. ¹⁵⁾ koen, P. ¹⁶⁾ thaar, P.

(*En*, end, isl. *enn*; hos Nycrup ved en Trykfejl *ee*, altid, hvilket forstyrrer Meningen; *koon*, bestemt Form, sv. *kon*; *thørf*, *tharf*, *thør*, *thaar wed*, isl. *þarf viðr*, behøver).

131. Halff-skratthes¹⁾ tale haffwr hwerken howeth eller hale.

(*Skratte*, isl. *skratti*, betyder et Skrækkebillede, Jætte, ondt Væsen; *halfskratte* formodentlig deraf en Vanskabning; Latinen har *hermafroditus*).

149. Wijth ær weyæ-modh, saligh ær then wel gør.

(*Wid er vejemod*, i Lat. *compita sunt plura*; *vejemod*, isl. *vegamót*, Korsvej, eg. Vejes Møde; Meningen er altsaa: Korsveje (ved hvilke man kan være i Tvivl om hvorhen man skal gaae) ere mange, salig den, som handler ret).

213. Dryllegæsth²⁾ haffwer gerne hwass kniff oc thom bwgh.

(*Dryllegæst*, *drillegæst*, *Snyllegjæst*, kan oplyses af isl. *at drila*, slentre om, hvoraf *dril*, *drilmenni*; *kringeldrivere*, hvis første Del vi ogsaa have i *Kringelkroge*, af isl. *kringr*, Kreds, hvoraf *at kringja*, *kringla*, *kringilyrði*, Kringle, Kringelord, o. lign.; *thom* maa læses *tóm*, det skrives ogsaa *thoom*).

For at vise Uforstaaeligheden af Hans Mikkelsens Oversættelse af det Ny Testament eller Thet Nøye testamenth, 1524, meddeles nogle aldeles uforandrede Prøver deraf.

(Af Fortalen). Thet wore wel reet oc skelligt, at thenne bog vden alle foretaale eller fremmede naffn vtginge, at hun selfue sit ey-

¹⁾ Halffkratz, P. ²⁾ kringel driffuere, P.

get naffn oc foretaaler førde, Men nw thend stund wed mange wild somme vtlegninger oc foretaale, ære the christne aff the hedene for drefvuede at mand skødt inthet wed, huad Euangelion, eller loug, nyet, eller gamblet, testamente kaldes, nuforthi vtkreffuer nødtorffteligheden en beuisning oc foretaale at beskieke, ther met the vforstandige enfoldige mend, aff theres gamble wane, bliffue reet ingførde paa thend rette forstand, oc bliffue vnderuisde, huad the vti thenne bog skul til vare tage, paa thet, the skulle icke buddet eller lougen søge, ther som the Euangelion oc guds forietter søge skulle.

(Matthæi Evangel. 28, 2 fgg.) Oc see it stuort iourd skeil er skeed, Oc herrens engel nedsteeg aff himmelen, oc framgangendis affuelte steenen fran dørren, oc sad paa hannom, Men hans aasyun war som lyunet, oc hans cledbon war huide som snee, Oc for retzel aff hannom worte the woctere forferde, oc er worden som the ware døde.

Oc engelen suarendes sagde the quindner, fræcte ether icke, ieg wijd ati atspøre Iesum, huilken er korsfeste, hand er icke heer, hand vpstuod som hand sagde, komme i seer steddets, huar herren war lagt, Oc snarligen gaar hen, oc siger hans discipeler, at hand vpstuod aff the døde, Oc see hand forganger ether ind i Galileam, ther skulle i see hannom, See ieg sagde ether thet.

(Marc. Evang. 4, 3. fgg.) Thend Seedmand szooet ourdet, Men the ere huilke som siges huoss veigen, huar ourdet szooes, oc tha the foor hørtet, strax kommer Satanas, oc bort tager ourdet, som szooet er i theres hierter, Oc somme ere ligeszo, huilke i stenhalden anname seedet, huilke ther the fick hørt ourdet, anamede the thet strax met gløde, oc the icke hæfde ruod i seg, Men er vstadige, ther efftir naar genuordighed oc forfølgelse begyndnes for ourdet, strax fortørnes the, oc somme ere huilke som anname seedet eblant tuorne, thesse ere, huilke høre ourdet, oc theadne verdens bekummering oc rijgdoms bedreylighed, oc andre tingestes begering, indganger oc forqueller ourdet, oc thet giøres vfructbar, Oc somme ere huilke anname seedet i guod iourd, huilke høre ourdet oc annamerit, oc giøre fruct szo at it korn bærer tredieuefold, it andnet tresindetiuefold.

Af Kristiern Pedersens Haandbog, i hvilken læres at høre Messe, trykt i Paris 1514. 8.
Bladet e7.

Bogstavret. Skilletegnene ere ligeledes satte, eller rettere ikke satte, som i Originalen.

Deth¹⁾ wor en mure mester som tecke skulde eth høyt hwss och han fald wforwādiss²⁾ fra øuerst aff samme hwss oc ned paa

¹⁾ Svecisme eller Germanisme for: der var. ²⁾ formodentlig Forkortelse for *uforevarendis*.

iorden och bleff alligewel vskad Der kom løbendiss meget folk till hannwm oc mente at han hagde wereth død men de fwnde hannwm karsk oc sund det forwndrede dem alle och sagde dw wost¹⁾ vel velsigned i dagh men²⁾ dw ey døde aff dette fald Han swarede) det er sant thii ieg vor velsignet i dag aff prestenss hond met huilken han førre tracterede gudz verdige legeme Och det wor oc er min fuldkömelige tro at ieg icke dø skall vden skeel och scrifftemaal naar iegh fonger saadan velsignelse aff presten effther messen Thii skadde mig och nw inthed som i alle se.

Et andet Iertegen. Der vaare twenne stalbrødre som stedsse reyssde til hobe effter deriss bieringh Den ene hørde hwer dag messe och tog velsignelse aff presten før han gik bort Men den anden han actede det inthed En dag som de fuldiss³⁾ at paa vegn saa kom en swar tordwn⁴⁾ och lywn⁵⁾ ild Oc den som icke hagde hørt messe han bleff i hiel slagē Men den anden som hagde fonget velsignelse aff psten hā bleff aldeliss vskadder.

For endelig at vise, hvor nær Gammel Dansk, saaledes som det skreves af de bedre Forfattere, ligger ved nuværende, naar man borttager det afstikkende i Retskrivningen, saa meddeles to Brudstykker, forandrede i Retskrivningen efter Udtalen og tildels nuværende Brug,

¹⁾ 2den Pers., du var. ²⁾ medens, saasom. ³⁾ fulgdes. ⁴⁾ Torsdøn, d. e. Torden. ⁵⁾ *ljun*.

af Kristiern Pedersens Bog om Børn at holde
til Skole, trykt 1531, Bladene b3 og b4.

I Danske, Svenske og Norske! lærer nu
Guds klare og sande Ord, men ¹⁾ I have nu
god Aarsage ²⁾ dertil at høre, see og læse dem
selve paa eders eget Tungemaal! Og høster og
samler tilhobe, men det er rent, klart og tjurt
Vær! Bruger Guds Ord og hans store Miskund
og Naade den Stund hun ³⁾ er hos eder, oc
men I have saa god Aarsage dertil at høre og
læse dem; thi at Guds Naade og Ord komme
ligesom en hastelig Storm og Regn, som ikke
kommer igen der, som ⁴⁾ han haver en Tid ⁵⁾
været. Thi skal man annamme Guds Ord yd-
mygelige og kærlige ⁶⁾ naar de komme, og ikke
være utaknemmelig eller forsmaa dem. Denne
Guds Ordes ⁷⁾ og Naades Regn og Storm vaar ⁸⁾
hos Jøderne; men han ⁹⁾ gik snart bort fra
dem, thi at de vaare utaknemmelige oc ville
ikke annamme hannem ydmygelige. S. Povil
prædikgede Guds Ord i Græken ¹⁰⁾; der ere de
plat forgongne; thi have de Turkerne over
dem igen, som dem regere og plave.

Hvorfaare leve de gamle Folk saa længe,
uden fore den Sag allermest, at de skulle ær-
lige og tilbørlige opføde og lære det unge

¹⁾ medens, eftersom. ²⁾ Lejlighed. ³⁾ *miskund*,
isl. *miskunn*, og *naade*, isl. *náð*, ere af Hunk. ⁴⁾
hvor. ⁵⁾ en Gang. ⁶⁾ Biord paa -ige. ⁷⁾ Ef. i Flt.
isl. *orða*, her med tillagt s. ⁸⁾ var. ⁹⁾ Storm er
Hank. ¹⁰⁾ *Grecken*, lat. *Græcia*, Grækeland.

Folk ræt at leve efter Guds Bud og Vilge; thi det er ikke mueligt¹⁾, at de ufornymstige²⁾ og galne unge Menniske skulde selve kunde regere dem³⁾ skellige og erlige, thi at de ære alle tilbøjelige til ont af deris egen Nature⁴⁾; derfaare haver Gud budet og befalet alle Forældre, og alle andre, som gamle oc forfarne ere, oc kunde skilje ont fra got, og vide hvad dem er nøtteligt og got, at de skulle det lære og undervise dem.

Norske Sprogprøver.

Af Hakon Adelstens Gulethingslov (*ex donatione variorum*, Nr. 137. 4).

Bogstavret; Accenter, ð, æ, v, o. s. v. aftrykkes her, som de findes i Haandskriftet.

(Kjøbebalken, Kap. 1. 25de Blad; hos Paus 1ste D. S. 51). Þat er nu þvi nest, at várr⁵⁾ scal engi firi æðrom fe taca oc ecki scolom vér oss at gripdeilldum gera; doms er hverr maðr verðr firi sinu fe at hava. En sa⁶⁾ er firi æðrum tecr, hann scal þat aftr færa, oc bæta kononge bauge firi mistekiu, oc sækia sitt at logum⁷⁾ siðan. En ef maðr a seek at manne, oc vill sa eigi giallda, er reiða

¹⁾ udtalt: *mu-e-light*, for *mugeligt*. ²⁾ ufornuftige. ³⁾ sig. ⁴⁾ af lat. *natura*. ⁵⁾ Ef. *vor*. ⁶⁾ *sá*. ⁷⁾ *lögum*; saa og i det følgende *kröfu*, *sögu*, o. s. v.

scal, þa skal stefna hanom heim til krofu oc vatta-sogu oc bioða hanom sakbota-tolu. Þess fiar skal þrysvár krevia, sem annars fiár. En ef þa vill hann eigi reiða, þa skal stefna hanom til þings firi rán oc firi logleyso; þa scolu menn dæma hann utlagan við þann, er sotte, oc við þa alla samþingendr, til þess at hann bioðe sæc a þingi æða i fiolda manna, oc have þar at reiða.

(Af samme. 33te Blad fra Enden; hos Paus, S. 209). En ef þeir verða eigi a þat satter, vill annarr skiota dome sinum, en annarr vill eigi, þa skal sa, þo at hann mege eigi skote orka, þa skal hann þo skirskota lograne þvi, er þingmenn hava hanom veitt, undir útheraðrs menn þa, er eigi ero þingat þingsoknar-menn, þa skal hann þo skiota dome sinum a fylkis þing. En þa er hann kemr þar, þa skal hann fra lograne þvi herma, er hann a fiorðongs-þingi fecc. Heve ec her þau vitni, er ec undir skirskotaða; þau skal hann fram færa; þa scolo þingmenn þeim dóm dæma; þa er vel, ef þeir verða aller a einn dóm satter. En ef þeir verða eigi a satter, þa vill annarr skiota dome sinum i logretto, en annarr vill una dome fylkismanna, þa skal hinn af þingi ganga, er skiota vill, oc afla ser liðrs. En ef hann fær af fylkis-þingi fiorðong þingmanna, þa ma hann skote orca. En ef hann minna lið fær, þa verður hann at þola dom fylkis-manna.

Af Kongespejlet. Arnæ-Magn. Nr. 243b, Folio
S. 42. (i den trykte Udgave S. 207).

Bogstavret.

Þeir luter ero her aller um rædder, er
mer þycki unndarleger væra, oc þo mykell
froðleier, at maðr ma fara ut or heiminum oc
sia sialfr þau ænndimærki, er guð hæfir skipat
mæð sva myclum torfærum, sæm nu hafi þer
fra sagt. en ænn þikki mer litit vanspurt um
þetta sama mal, æpter því sæm þer gator ¹⁾ i
hinu fyrra orðe. Ðer sagðut ²⁾ sva at þæssum
þræm gatum ³⁾, at yðr þotti þat licazt væra, at
þetta lios munnde skina af frosti oc iaculum ⁴⁾;
en i fyrra orðe letur ⁵⁾ þer þat fylgia, þa er
þer sagðut, hværso þetta lios var til synum, at
þar skaut upp ændr oc sinnum þoco oc miorqva
lican svortum reyc í því liose, oc þyckir mer
þat unndarlect væra, æf kulðenn er þar sva
algangsa, at af hanum stænndr þetta lios lic
ælligum ⁶⁾ geislum, hvaðan ræyer sa kœmr,
err stunnðum þykkir skyia oc skyggia firir lios-
it, sva at þat þyckir naliga kvafna við; því
at mérr þickir þat lic, at hælldr værðr ræykr-
inn af ylinum en af frosteno. Ða er ænn sa
annarr lutr, er mer þycker oc unndarleggr væra,
er þer gator ænn fyrr i yðarri ræðu, at þer talð-
ut hælldr grœna-land væra væðr-gott, ennda
er þat þo fullt af ioclum oc froste, þa ma ec

¹⁾ d. e. gátuð. ²⁾ d. e. sögðuð. ³⁾ d. e. gátum.

⁴⁾ d. e. jöklum. ⁵⁾ d. e. létuð. ⁶⁾ elldligum.

þat varla skilt fa, hværso þat land ma væðr-gott væra.

Af Hirdskraa. Arnæ-Magn. Nr. 323, Fol.

For end mere at vise Overensstemmelsen imellem gammel Norsk og Islandsk meddeles dette korte Brudstykke af Begyndelsen af Hirdskraa; Accenter, som heri ikke findes, ere tilsatte, og *j* efter Udtalen sat for *i*, samt, i Ordene *pui* og *uilli*, *v* for *u*; og i *ollum*, *hormulega*, *oðru* *ö* for *o*; ellers er intet Bogstav forandret.

Nú af því at landz-fólkit allt á mykla lydskylldu *konúngdómenum* at væita, oc vèr allra hællzt, sem honum ero handgengnir, oc af allu ¹⁾ landz-fóllkinu valet *konúngenom* til hirðar oc hæimolegrar þjónostu oc i öllum lutum þæim, sem han fær oss í henðr ²⁾ til úbrigðileghs trúnaðar oc fulkominnar þjónostu, oc gramt guð at oss í æiðum várom oc brjótum kristilegha trú, er vèr brigdumzt honum í nokoru þessu; þá være þæt þarflegt, att men varaðezt þá myklu villi-þoku, er mestr lutr fólks þessa lanðz ³⁾ hævir ⁴⁾ svâ hörmulega blindaðr af veret, at í engu lande öðru finnazt þau dæme þar sem tæknir hava veret imisir men.

De tvende følgende Dokumenter kunne tjene til at vise Sprogets Tilstand noget før 1300 indtil 1350. De ere aftrykte bogstavret; men alle Accenterne ere, for at gjøre Udtalen tydeligere, tilsatte.

¹⁾ isl. öllu. ²⁾ isl. hendr. ³⁾ isl. lands. ⁴⁾ isl. hefir.

Norvegica Regia Fasc. I. Nr. 4. K. Magnuses
Beskjærmelses - Brev for Kanikkerne i
Throndhjem. 1265.

Magnus konongr sunr Hákonarkonongs sænd-
er lærdóm mannum oc lændom bóndom oc bú-
þægnom verandom oc viðrkomandom, ollum guðs
vinum oc sínum þeim, sem þætta bréf sea eða
hæyra, *quedio guðs oc sína*. Vèr vilium ollum
mannum kunniet gera, at vèr havum tækit hina
kæro bræðr vâra, korsbræðr i Níðaróse, oc all-
an þæirra varnað, hús þæirra oc hærbyrgi, oc
allt annat huárt sem þæt er, minni lutr eða
mæiri, er þæir æigu eða æigande værða í
lande oc í lausum œyri, undir guðs hæгнаð oc
vârt kononglect traust oc vald. Biðium vèr
þæss alla guðs vini oc vâra, at þér sè vinir
þæirra oc viliamenn með fullkomlegre vinátto
oc góðvilía; firibióðom vèr huærium manne
þeim eða þæirra varnaðe í noccorom lut at
misþyrma eða rángt gera. En ef noccor dirvir
sik til þæss, at hann gængr upp á þá eða
þæirra varnað með ofríki eða ofcappe umfram
log eða rettende, ok vanvirðir i þúi fyst guð
allzvaldande oc hinn hælga Olaf konong oc þá
vârt bréf oc Insigli, er vèr havum gevet þeim
oc þæirra varnaðe sèr til styres oc trausts, þá
viti þæt sannlega, at sá man taca æftir þúi sem
maclect er, fyst værðulega hæmd af guði oc
hinum hælga Olawe. En sannlega scal hann
sæta af oss ræiði oc ræfsing oc slícum avar-
corstum, sem hann hæfði misþyrmt, rænt eða

rángt gort siálfra várra varnaðe. Sá oc huærr, er til þæirra gera væl oc vináttosamlega, oc virða i þuí fyst guð oc hinn hælga Olaf konong oc síðan vårt boð oc bænastad-bréf oc Insigli, er vèr havum gevet þæim, munu taca, sem macleet er, værduglega ambuti af guði oc hinum hælga Olave. En sannlega sculu þæir aller af oss vild oc vinátto oc fullcomenn góðvilía. Þætta bréf vårt var gort Anno Domini M₂CC₂LX₂V₂, annan vætr ríkis vârs.

Norvegica Regia Fasc. 2. Nr. 19. Aar 1350.

Magnus með guds náð Noregs, swýa oc skáne konongr sendir allom monnom þeim, sem þetta bréf sea æðr høyra, quediú guðs oc sína. Vèr vilium yder kunnigha, at í hæider með gud oc hans signædi módor hafum vèr þetta freálse gefuet herra andrese ábóta oc klaustrinu i lýsa, at þeir menn, sem hann sæter í sína oc klaustrens búgarða, hafue þuílíkt freálse, sem brødrenner af lýsa-klaustri hafua fyrmeir ¹⁾ af oss oc vårom forælldrum kononghōm í noreghi, allra-hælst þeir, sem í brødralaghe þeira ero; swâ at sex menn af þeim, þeir sem herra ábóte næmfuir til með sínu bréfue, skulu vera af våre sèrlaghe náð freálsir oc lidughir ²⁾ af allom næmfninghum oc leidángers færdom ³⁾, vttan þeim einum, sem vèr seálfuer látom kalla

¹⁾ højere Grad: för. ²⁾ ledige, d. e. fri. ³⁾ Ledingsfærd.

þeim með váro bréfue, æðr swâ mykinl¹⁾ naudsyn see²⁾ aa, at altz almúghans þurfui vider. skall oc herra ábóte seálfuer rétta æpter loghum ifuir sína oc klaustrens daghligha sueina oc firinæmfnda heimildis-menn³⁾, vttan þau maal sem taka vm liif æder lima-laot⁴⁾ oc annur vaar aleighumáll. firerbiódom vër hueirium manne, hvirar⁵⁾ stèttar sem huer er, þenna várn góðvilía at hindra firer þeim, nema huar, sem þæt gerer, vili sæta våre sanre vblídu. þetta bref var gort í karfsundi mánadaghen nersta firer botólfs voku á þretugta oc einu áre ríkis várs. herra arne áslaksson kanceler vaar insiglade oss seálfum hiáuerandom.

Osloensia, Fasc. 74, Nr. 11 fra 1382.

Bogstavret; i dette Dokument vil allerede kunne skjønnes en større Forandring i Endelserne og Konsonantsystemet.

Ollom monnom þæim, sëm þætta bræf sia ædær höira, sendir aslakar⁶⁾ gudmunda⁷⁾ son, smidær gunnarson ok hakon olafs-son *quedio guds* ok syna. mær⁸⁾ gërom ydær kunnukth, at a tysdagæn nesta æfter pasca-vikunæ⁹⁾, andru aræ ríkis vars virduligum herra herra olaf-

¹⁾ skal formodentlig læses saaledes, for mikill. ²⁾ bet. M. se, er. ³⁾ isl. heimilismenn. ⁴⁾ isl. limalát, Lemlæstelse. ⁵⁾ isl. hverrar. ⁶⁾ Nf. paa ar for ær, ur, r. ⁷⁾ Ef. paa a for ar. ⁸⁾ for vër, vi. ⁹⁾ her og i det følgende Endelser paa æ for a, i.

uer ¹⁾), *mæd* gudæs ²⁾) nad norægs, dana ok gota kunugs, varom mæ*r* i *œfra* hialpar-gardæ i oslo, sago*m* ok hørdom a, at þæir heldo hondom saman, af æinni holfuu þorbiorn as-grimsson, en af andræ holuu Jarundær skogs-son, *mæd* þui skilordæ, at fyrnefdær Jarundær kœniss þæs, at han hafuer sælth aðærnefdom þorbiornæ halfth arthæidh, sæ*m* ligar i asaka-sokn a Romariki, frælsa ok himala ok akœra-lausa *firer* huirium mannæ *mæd* ollom lutum ok lunindom, sæ*m* til-ligia ok legæth hafua *fra* forno ok nyiu. I sama handærbandæ kœndis ophnefdar Jarundar, at han hafuer oph-boreth opnemdar þorbiornæ fyrsta penikgh ok œpsta ³⁾) ok alla þær i millom, æfter þui sæ*m* i kauph þærra kom, *fyr*-vtan viii pundh sals, sæ*m* þorbiorn skal luka at andræ halnas-messo, ær nu komær, i oslo ophnefdæ Jarundæ edær hans vmbodesmannæ. Til sanynda hær-vm settom mæ*r* vort Insigli *fyrer* þætta bræf, er giorth var a deg*hi* ok aræ sæ*m* fyr sægir.

Efter 1400 begyndte Sproget at erholde en større Blødhed, som især kan kjendes paa Overgangene i Endelserne, der enten bortfaldt eller gik over til *e*, og paa de haarde Konsonanters Overgang til bløde, som allerede nu begyndte; ogsaa bleve fremmede Forstavelser ej usædvanlige. Dette viser sig tildels i de throndhjemskede Dokumenter, men endnu mere i de sydligere. Som Exempel meddeles de tvende næstfølgende Styk-

¹⁾ skulde med sit Till. staae i Ef. ²⁾ t. Gottes.

³⁾ *œfsta*, sidste.

ker, det første fra Throndhjem, det andet, skjönt det findes blandt Thrandhemensia, skrevet i Bergen. Begge ere aftrykte bogstavrette.

Slutningen af et Brev fra Kong Karl, Norges og Sverrigs Konge, givet i Throndhjem 1449. (Norvegica Regia, Fasc. 2, Nr. 9.b).

Stadfestom veer oc vbrigdelige ¹⁾ *meth* thesso varo breffue oll thau varnadebreff ²⁾, rættebøter, *privilegia* oc friiheiter, som varer forfædere konongar i norighe haffua lagleggha geffuit theim, seer till vorndar; Proffuentor there oc allar, som men geffua theim loglega, skolu theim frialsar vara. Nw their men, som a tha ³⁾ ganga *meth* offrike eder offkappi vmfram logh oc rættende, i hwerri steth eder tigund som hwar eer ⁴⁾, oc mistyrmir theim, sweinom theira eder vmbodzmonnom eder nokoro thii godze, som fyr seigir oc their eiga, tækir, talmar eder hindrar forer theim landskylder eder adrar intekiur theira, hwort som *thet* høyrer helder till einum aff theim eder ollom jamsaman, oc wanwylder i thii fyrst gudh alzwaldande oc hiin helga olaff konong, oc tha wart breff oc incigli, eer veer haffua geffuit theim, tha skulu their sæta aff oss reidhe oc ræfsingom, ræth som their haffde rænth, mistyrmt eder

¹⁾ Biord paa *-lige* for *-lega*; strax efter *there* for *peirra*, o. desl. ²⁾ ligeledes i Sammensætningens første Del Ef. paa *-e* som i Dansken, for isl. *-ar*. ³⁾ *þá*, dem. ⁴⁾ *ær*, er; efter denne Skrivemaade at slutte staaer ligeledes *veer*, *vi*, *seer*, *sig*, for langt *vær*, *sær*.

¹⁾sialffra vare godze, oc en-tho offuan-aa sware fullo breffuobrote. En hinir, som till theira giora wæll oc vinottesamlega, wyrdande i thii breff wart oc bodscap, skolu odlazt aff oss ast oc vinatto meth sannom godvilia. Thet bi-dhom veer oc ollom oc einkanliga syslemon-nom varom, ollom logmonnom oc handgegnom monnom varom, ath styrkia theim, eff nokor dirffuizt thes, mothe thesso varo breffue oc bodscap agongor ath veita, mistyrmir sweinom theira eder vmbodzmonnom, ath ther styrker tha oc theira vmbodzmen bedhe ²⁾ vm logligar skuldehemtingar theira oc vm adra luthi, meth hwad manne ³⁾ som their eigha thet ath skipta, thii allo frammare til allra rættra mala, ath their haffua thetta vart varnabreff. En eff syslemen varer eder adrer vmbodzmen fireneinazt ath giora theim ræth eptir laghom vm tha luthi, som theim vardar, styrkia tha oc vernda, som ranglega vilia a theim ganga, tha skulu their vissa von eiga, ath wii faom theim j hender var leen, eer frammare vilia fylgia varom breffuom oc bodscap. Thes till meire sannindh oc bewising, soe ⁴⁾ latha ⁵⁾ wii hengia wart jncigli fore thetta breff, som skriffuadezt i nideross. anno domini millesimo quadringentesimo quadregesimo nono etc.

¹⁾ her mangler *talmat* eller et lignende Ord. ²⁾ bedhe eller bodhe, baade. ³⁾ Flt. Ef. paa e, for u. ⁴⁾ saa. ⁵⁾ lada, for isl. *látum*.

Thrandheimensia, Fasc. 17, Nr. 6. b., givet i Bergen 1481.

Wii ¹⁾ Gaut medh gudz Naadh Erchebiscopp i Nidaros ock paeligx sættes Legatus, Hans i Bergen, Karll i Hamar, Eliff i Stawanger, medh same naadh biscoppe ²⁾, Jon smør, Alff knutsson, Riddere, Jon Biörnsson, Otte mattesson ock guttorm tiæld, Vepnere, Rikens raad i Norighe, Heillsæ ³⁾ allom mannom, som byggia ock boo ⁴⁾ aa Islande, kerleghe ⁵⁾ medh gudi ock sancte Olaff konungh ⁶⁾. Kunnuckt gerænde medh thesso vaare opne ⁷⁾ breffue, ath effter-thii at vaar nadighe Herre konung Cristiern ær nw dødth ⁸⁾, Gudh hans siæll nadhe, som oss haffde loffuat, ssworedh och bebreffuet, at han skulde styræ ock raadhe ⁹⁾ Norigis Rike meth indlendskom ock indfoddom mannom, ock einghæ ¹⁰⁾ wtlendskæ land æller leen befalle, huilket vii nw effter waar priuilegio ock landzens friiheit ackthe ffulkom-mælighe at holde; thii haffue vii swa eindragtelighe offuereens vordith, at velbyrdogh man torleiff biörnsson skall haffue Islandh ock Vesmanna-øyer meth konunglighe rentthe ock rettigheit vppa kronennæ ¹¹⁾ vegnæ i Norighe i try

¹⁾ i forrige Brev *veer*. ²⁾ Nf. i Flt. paa *e* for *isl. ar.* ³⁾ I Flt. paa *æ*. ⁴⁾ Navnef. med bortkastet *a*. ⁵⁾ Biord paa *e*. ⁶⁾ Hf. med bortkastet *i*. ⁷⁾ Hf. paa *e* for *u*. ⁸⁾ Till. i Nf. med bortkastet *r*. ⁹⁾ Navnef. paa *e*. ¹⁰⁾ Hf. paa *æ* for *om*. ¹¹⁾ Ef. for *isl. kronunnar*.

samfellæ aar ther effter at han ær heim komen i landet. Skall han ock vare Norges kronæ ock hennes ¹⁾ forstandere holdh ock troo, effter thii som Noriges ock Islandz lagh vtwise. Skall ock ffornempde torleiff giffue Noriges fforstandere ix hundrade lette gyllene i Bergen forffalle-lawsst ²⁾ aa huærio aare; ther-meth skall ock ffornempde torleiff vpbære alla konunglighæ renthor ock rettigheit, smaa ock storæ, som falledh haffue æller ffalla kunne, ock ekki laglygh satmaall aagiorde ære. Giffue vii ock hanom fullæ ³⁾ mackt lenssmen i huærio ⁴⁾ syslo sættia ock aff-sættia, som lagh ock rett skulle gøræ, effter thii som hanom tyckes nytsamligt vare, fforbiudendes allom ock huæriom offuer alt Islandh nokrom androm sware, hyldæ æller samtyckæ vtten fornempde torleiff biørnsson. Item Skall fornempde torleiff till segh ⁵⁾ taghe ⁶⁾ skat ock skyld ock sakaröre ock konunglighe renthe, thet som ther falledh haffuer, sidæn Didrich piningh ⁷⁾ foor vdh aff Islandh, ock gøre kronene ⁸⁾ ther rett reginnskap fore, ock haffue ther-fore fult for siit starff. Skullæ their allæ quitte vare vppa voore vegnæ ock kronennæ vegnæ, som han quitte gør. Kan ock fornempde giæld æller gotz gripæs æller tapas vtthen tor-

¹⁾ dansk Ef. for isl. hennar. ²⁾ lawsst, d. e. laust, løst; foran stod heim, hjem. ³⁾ Gf. i Hunk., isl. fulla. ⁴⁾ urigtig Intetkjönsform for hværri, da sýsla er Hunk. ⁵⁾ urigtig Hf. for sin, da til styrer Ef. ⁶⁾ for taka. ⁷⁾ Piningh eller Piuingh? ⁸⁾ Hf. for isl. kronunni.

leiffs forsymlse, thet som kronennæ till-hører, tha skall han ther-fore quitter vare, tha han kan bewiisæ, huat thet var, som han miste aa kronenne vegnæ. Thii bidie vii edher allæ forscriffne godhe men aa Islandhe, ock aa Rikens wegnæ biudhe medh thesso voore opne breffue, at i see ¹⁾ fornempdom torleiff biørns-son hørughe ock lydoghe, swa som edher bør rettom hyrdstioræ at vare, ock ey mothe-seigende æller hindrende hanom i thesse embethe ock befellingh i nokræ maathe. Latende hanom vell ock greidelighe aatkomatzst allæ konunglighe ²⁾ renttor ock rettigheit. Vnder thaa ³⁾ neffist ⁴⁾, som vidher liggær effter lagom. Scriffuet i Bergene Løgurdagen nest effter sancti Bartolomei dagh Anno domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo. —

Hvorledes Sproget henimod 1500 ogsaa i det Throndhjemske bestod af en besynderlig Blanding af gammel-norske og danske Endelser, vil kunne skjønnes af følgende:

Thrandheimensia Fasc. 17. Nr. 11. Aar 1497.

Allom monnom, som thetta breff see ædher høre, helser Jak Ingegerd Erlendzdotther kærlike meth gud oc sancto Olaff konong, kunnokt gørende, at jak haffuer i heidher widher gud, the helga trefalloghet oc sancto Olaff konong

¹⁾ bet. M. for isl. þær sæuð. ²⁾ Her og foran rettet for konunlighe. ³⁾ þá, den. ⁴⁾ sv. näpst, Straf.

wnth oc giffuedh mith godz oc odhal til at sticthe oc ffundere eina præbenda i helga Nidrose domkirke. Er thet thesse jardher, som jak ther-til lakth haffuer oc her nw effther nempnes — — Summa landskylden aff thessom fornempdom jordom, effther ty som nw aff-gaar, er xv span oc ij øre. Haffuer jak nw aff-hent forscreffne mine jardher oc meth tesse opno breffue affhendher meth iaa oc handerbande wærdugastom fadher i gudhi Erchebiscop gaute, at han thet altare oc godz skicke oc forlene oc hans effterkomande einom hwariom beqwæmeligom preste, som i hwarie wiko se skyldogher at seighe ij messor megh oc minom kære herre oc husbonde —, gud hans saall nadhe, oc adhrom minom wenom oc foreldhrom til saalahielpar. Skule tesse ij messor swa haldhess ewærdelige ee mædhen domkirken staar. Oc i theim maathe giffuer ægh oc antwardhar fornempde mine iardher wndhan meg oc mine arffua oc wndher fornempde præbende oc altare, frielsa oc heimholla fore hwariom manne meth allom luthom oc lunindhom, som til theim iardhom ligge oc leghit haffua fraa forno oc nyo i waatho oc tyrrø, ingo wndan-skildho. Oc til meire wisso oc stadfestilse wm thesse mine gærd oc skipan bidher jack thesse godhe men, som meth aadhernempdom wærdugaste fadher Erchebiscoppe nerwarandes offuer-wore, meisther gunnar oc meisther Jacob, Canicha i Trondheim, Erik amundsson logman, Jon gulsmid

raadman ther samastadz, oc gaute eriksson oc niels trulsson logrettes - men i raudøyar skipreide aa Halogalande, henge theire insigle meth mino fore thetta breff. Giffued oc scriffuedh i Trondheim in crastino beatorum Tyburcii et Valeriani martirum Anno Domini Medxcseptimo.

Af en norsk Lovbog dels Papir dels Pergament, Arnæ-Magn. Nr. 86, 4.; rimeligvis skreven imellem Aar 1508 og 1530. (Ved Slutningen findes en Forordning af 1508).

Følgende Brudstykker vise dels Diftongernes Vedligeholdelse, dels de haarde Konsonanters Overgang til bløde, eller i Almindelighed Overgangen til Dansken, og endelig Brugen af *d* i Norge strax efter 1500.

(Tredie Blad, anden Side). Schall thet lagting stande så lengæ, som lagmanden oc thæ mend, som huoss hanom ære, tyckæs nyteligt at ueræ, oc the sager som for thenom kommer. Schall oc huer lagmand ladæ giöra tingsædæ på hwert ting, saa wiet som trey reytsær¹⁾ xij mend få røm wdi. Och schall thet saa schickes, at klogæstæ oc wisestæ mend, som bæst ære forfarnæ wdj lougæn, schullæ siddæ forskrefne lagting met lagmanden. Endt thæ mend, som ære tilskickædæ, schall thæn eedt swæriæ, at hand legger sin hand på bog, oc sætter sit maell²⁾ tiill gudt, at hand schall thet till huer mands måell legge, som han wed

¹⁾ tre Gange, sv. *resor*, Gange. ²⁾ *maal*, Sag.

sandest for gудt, oc sit egæt samwitt ¹⁾), så well met thæn som sager ²⁾ ær, som wsagær, skildr ²⁾), som wskild.

(Af samme, 23de Blad). Om noget mand læner ³⁾ syn ⁴⁾ waben till ting, och er ther witnæ till, tha aager koningen waben, och gielde hand koningen wabna-wide ⁵⁾), som för er sagtt.

For endelig at vise Ligheden med Danskene endog kort efter 1500, naar man ej ved den forskjellige Retsskrivning lader sig forstyrre i at tænke sig den Udtale, som rimeligvis har fundet Sted, saa meddeles følgende korte Brev, skrevet, saaledes som Brevskriveren, hvis han havde skrevet med nuv. Retsskrivning, vel vilde have udtrykt sig; den oprindelige Skrivemaade af enkelte Ord er med Kursiv tilføjet i Anm.

Thrandheimensia, Fasc. 19, Nr. 1. fra Aar 1521.

Det bekjendes ⁶⁾ jeg Ingebrekt Stalbe, svoren Lagrettesmand, at jeg haver solt hæderlige ⁷⁾ Mænd ⁸⁾), Kannekene i Thronnhem tiil ⁹⁾ deres Communsbord en Ødegaard ¹⁰⁾), som eiter ¹¹⁾ Longenæs, liggendes i Snedse ¹²⁾ Præstegjeld ¹³⁾), som renter aarlige — Øre, mit rette ¹⁴⁾

¹⁾ af Intetk., dannet af isl. *vit*. ²⁾ sager, *skyldr*, isl. *sekr*, *skyldr*, skyldig, forpligtet. Nf. paa er er beholdt, men strax efter bortkastet i *uskyld*. ³⁾ laaner. ⁴⁾ Nf. Intetk. Flt., sine. ⁵⁾ isl. *vapnaviti*, Vaabenstraf. ⁶⁾ *bekenness*. ⁷⁾ *hedherlighe*. ⁸⁾ *men*. ⁹⁾ udtalt langt, som *tél*. ¹⁰⁾ *ødegordh*. ¹¹⁾ *either*, d. e. hedder. ¹²⁾ *Sneze*. ¹³⁾ *prestegeld*. ¹⁴⁾ *mith retthe*.

Odal, fraa meg og minne Ervinge og under forskrevne hæderlige Mænd Cannekene i Thronnhem. Svaa ¹⁾ bekjendes jeg og meg, at jeg haver upbaaret meste Pening og mindste, efterdi ²⁾ som i Koup ³⁾ vort ⁴⁾ kom. Tiil ydermere ⁵⁾ Visse herom bedes jeg beskedeliges ⁶⁾ Mænd Indsigel, Elev Evindsön, Mikkel Jonsön, med mine ⁷⁾ Insigel for dette Brev, som skrivet var i Thronnhem.

Svenske Sprogprøver.

Af Vestgøtelovens ældste Haandskrift.

Da der i selve Udgiven er leveret et nøjagtigt Aftryk af Haandskriftet, saa meddeles her en kort Prøve, forandret efter Udtalen, paa samme Maade, som det forhen af Skaanske Lov meddelte. (Udg. S. 26-27 og S. 55).

Gångær maðr frán kòno sinni mungiptri í sjæng ⁸⁾ annarrar kòno, aflar barn, þæt ær hórbarn, takær eig at lægmæli fæðærni sit. Mæle ⁹⁾ þær frændr bóndæ ¹⁰⁾ eptir han dødæn

¹⁾ swa. ²⁾ effther thij. ³⁾ kowp, Kjøb. ⁴⁾ worth. ⁵⁾ yttermære. ⁶⁾ bæskædheliges; dette Ord har, skjönt Tillægsord, Bøjningen i Ef., derimod findes ingen Bøjningsendelse i Navneordet *men*, og de strax følgende Egennavne, der ogsaa skulde staae i Ef. ⁷⁾ *myne*; heri findes endnu Lævning af Hf. i Intetk., isl. *minu*, mit. ⁸⁾ sat for *siang*. ⁹⁾ bet. M. ¹⁰⁾ Ef. for *bónda*.

við kòno hans mundgiptæ¹⁾, at han átti eig barn þættæ, þæn skal barn æghæ, ær hværrjæ nât liggær hoss, ok giptær ær til mæð lågmælum. Kòna á sløkifrillu-son ok annan aðalkòno-son, þér skulu báðir hænnær arf takæ, slíkt hvar sum annar. Lægs (maðr) við kòno, gjætær²⁾ við barn, þæt ær aðalkòno-barn, æn³⁾ han fæstir hana síðen, ok fâr mæð lågum; fâr han hana síðæn mæð mund ok mæð mæli, gætær ok barn, þæt ær aðalkònobarn; skjútær þá kòno af handum sær, má eig bo hænni mæð guss rætti; stjæls síðæn ok aflær barn, þæt ær frillu-barn, takær mæþærni ok eig fæþærni.

Far bónde æftir sínu, sins hânnum ranszsak, þá skal han mæð vittnum béðæz, firi þý at han má eigh hânnum synjæ ranszsak, þá han ær siðlvær hémæ. syns hânnum ranszsak, þá dragher han þjúfsku á sik. þá skal skírskutæ firi grannum, at nú ær ranszsak sund. þá kallær bónde han þjúf sin, þý at han sundi ranszsak. Nú kvæðær⁴⁾ han né við, þá skal sâ⁵⁾ sikhjæ til sínum hæræszhöfðíngæ, han skal þíng til -namnæ, ok næmd sætjæ, ok at-spyrja, hví han ranszsak sundi, en kallar sik eigh þjúf, han ær sakær at þrânni sæxtanörtoghom. Nú ær þæt

¹⁾ sat for *'mundgypftæ*; i Skrivemaaden *pf* angives den ældste Brug af *f* og Udtalen af *p*; begge stilles derfor sammen, ligesom senere *fv* for *v*. ²⁾ sat for *giatær*. ³⁾ *ef*, hvis. ⁴⁾ sat for *kvæþær*. ⁵⁾ *sá*, han; strax efter *sú*, hun.

bæt, at ranzsak sundi. Nú standær sak ópen sú, at han ær þjúvær kallaðær. han skal værjæ sik mæþ tvæni¹⁾ týlptum ok IIIor mannæ for-ræþe. falz han, bôte sum lågh sighjæ.

Af Fortalen til Uplandsloven.

Efter den trykte Udgave, dog saa, at æ er sat for ü, og ø for ö.

Lagh skulu wara skipadh ok satt almænni til styrsl, badhe rikum ok fatøkum, ok skiael mællum rætt ok orætt. Lagh skulu giømas ok haldas fatøkum til værnær, spakum til fridhar, æn ospakum til næfst ok ognar. Lagh skulu wara rættwisum ok snællum til sœmdar, æn wrangum ok osnællum til rættningar. Land skulu mædh laghum byggias, ok æi mædh waldswærkum, thy at tha stande land wæl, tha laghum fylghis. Warin allir rættwisir, tha thurfti æi lagha widh.

For at vise Diftongernes Vedligeholdelse i Dialekterne meddeles Begyndelsen af Gullands - Lov af et Papiers-Haandskrift, Arnæ-Magn. Nr. 54. 4.

Bogstavret.

Thitta iir fyrst vphoff i laghum warom, ath wir schulum neytha heydnu oc iatta krisno, ok troa allir a an gud alzvaldugan, oc allir han bidia, thet han vnnj os aar oc friid, si-gher och heylsu, och thett att wir maghin

¹⁾ formodentlig *tvém*, isl. *tveim*.

halda cristindome warom oc thro wari rette oc landi waro bygdu, och wir maghin huar dagh thet sysla ij allom gerningom eptir wilia warom, som Gudi sij tekkelighit, och war sij mest tarff, bade till liif och siell.

Begyndelsen af Sverrigs Landslov efter
Arnæ - Magn. Nr. 52, 4.

Bogstavret.

Hwar cristin man crist¹⁾ namn uill bæra scal a crist enan²⁾ at troa, thy at han ær enwældugher³⁾ i guðdome oc thræfalder at namni, faðir oc sun oc then helghi and. han bød sith namn i kirkiu dyrka oc þer-innan bønir sina til hans at føra, oc han þer sic til naða kalla. han bød oc folke sinu offer oc tiund göra i laghum them moyses scref. Thet biwz oc fyrst i laghum varum til guð hawa tro rætta, crist buð halda, kirkiu byggia oc boa lata, sum ui sculum allir søkia quickir oc døðir, i thesse wæruuld comande oc affarande. Ther-nest offer oc tíund⁴⁾ eptir gwz buði rettlica göra, swa sum vi oc eptidøme hawm⁵⁾ af þen rethuisa abel adams sun. —

¹⁾ Maaskee staaer der en Forkortelse efter dette Ord, men det kan ogsaa tages for Ef., ligesom siden *crist buð*. ²⁾ sjælden Gf. ³⁾ Begyndelsen af dette Ord er halv udslettet; man kunde ogsaa læse *æwældugher*. ⁴⁾ I dette Haandskrift staaer ellers ikke Streg over *i*; her findes den. ⁵⁾ d. e. *hawum*.

Af samme efter Arnæ-Magn. Nr. 53. 4.

Ligeledes uforandret.

(Konungsb. 5). Alder friþer økis ok ofriþer forgangis epte þy som konunger ær till. Nu agher konunger eef sin sværia a book, ok helghodoma i hand sinne halda, ok swa sighia: Sua biþer iak mik guþ hullan, baþe till liif ok siæl, ok *sancta maria* ok *sancta erik* konung ok all hælghon, ok þe hælghodoma iak a halder, at iak skal alla upptalda ok fornempda articulos haalda ok storkia epte kunnist ok bæzsto samwiti mino. Ok agher konunger meþ vphaldne hand sinne guþi ok ælmogha sinom a trygga tro loua, eef sin at halda wiþ allan almogha sin vngan ok gamblan, wiþ oføddan ok føddan, wiþ okæran som kæran, wiþ fraan-warande som nærwarande, som konungx eef hørþo, ok j ængo bryta, vtan hælder økia meþ allo goþo, ok særlica meþ konungxlikom kærleek sinom. Gudz kærleker see meþ konunge warom ok allom almogha hans. þaghar han ær af laghmannom ok landzmannum swa walder ok till konungx dømder ok hawer eþa sina gængith, som før ær saght, þa ær han laghliker konunger iuir alt swerike. Siþan ma han lææn giua, rike sino styra ok allo þy før ær saght; þær-till i rike sino af guþi høgghstan doom hawa iuir alla domara ok swa almoghanz kæromæl epte laghum, ella epte wtleta fulla sannind, hwat han hælder will.

Af Kong Magnus den andens og Dronning Blankas Testament, dateret 1ste Maj 1346.

For at give et klart Bevis paa, hvor nær det svenske Sprog omtrent 1350 laa ved Stamsproget, meddeles et Brudstykke af dette Testament, som er indført i Handl. rör. Skand. hist. 12te D. For at vise Overensstemmelsen endnu nøjere, forandres Retskrivningen saa at den kommer den islandske saa nær som muligt; for *p* sættes *þ*, for *th*, som ogsaa forekommer, *þ*; for *y*, *i* eller *j*, o. s. v. Enkelte Ords oprindelige Skrivemaade anføres i Anm.

— Vitande, at ænkte ær vissari æn dœðr-in, ok ænkti óvissæri æn dœðsens tími¹⁾, þænkjande²⁾ ok, at þæn, som mykit haver af³⁾ guði ok hans helgu naaðum⁴⁾ hær í vær-ældinne, ær mykit ok harðlikæ pliktuger guði af þý til heðers⁵⁾ ok þjænist at varæ; þý hugsum vi aa ok gjærom — guði ok hans signuðu móðer til heðers, vaarræ bæggjæ sjælum til helsu⁶⁾ ok vaarræ⁷⁾ syndæ aflœsn — helbrugðu til hugh ok likama (guð gaave⁸⁾), at svaa være til sjælinnæ!) waart bæggjæ testament af þý góðse, guð haver os óværðugum hær í jórðríki ivi andræ mæn af sínum naaðom laant ok givit. Først skipum vi ok sætjom til læsn vaarræ gjældæ, som vi havum samandragit til ríkisins í Sverike ok Skaane værn ok gagn fraa⁹⁾ þøm dagh, vi til kronunnæ í Sverike forman val-

¹⁾ *tými*. ²⁾ *thænkyande*. ³⁾ *aaf*. ⁴⁾ *naþum*; da aa siden forekommer for isl. *á*, saa er det her og oftere indsat. ⁵⁾ isl. med Tvelyd *heiður*. ⁶⁾ ligesaa isl. *heilsa*. ⁷⁾ *warra*, Ef. i Flt. ⁸⁾ *gawe*, give! ⁹⁾ *fra*.

doms, til þennæ dag, ok framléðis kunnom samandragæ, þer vi havum ég ¹⁾ fær vissu æller pant fyrifat, hvar þé finnas með skjælum ok ræt os skyldugæ varæ æller vaaræ ærvingjæ, at gjældæ vaar ingjæld, svaa som kœpstaðæ-góðs ok gaarða, ok all annur reðu ingjæld af bóndom ovænskogæ, þývið ²⁾ ok kulmárð ³⁾, þe vi havum nú í vaarre værju, ok all annur, hvárt æfter þý, som þet læst varðer af þem mannom, som þem hava nú til pant af os, svaa at vaare executores, þer framléðis skulu næfnæs í þessu breve, skulu havæ fullæ makt af bæggjæ vaarræ vægnæ, ok svaa af þæss vaarræ, som æfte liver, þém landom ok ingældum fyrise ok skipa, fógataæ tiltakæ, baaðe í Stokhólme ok annarstað í þém landom, með vitu, raaðe ok samþökkju þes vaarræ, som æfte liver.

Af Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 191. Fol.

I dette findes et Brudstykke kaldet Een deel aff danske krønike j hedendomen, hvoraf nogle Sætninger meddeles, da de tildels ere af samme Indhold, som den forhen meddelte Prøve af den Stokh. Eriks-Krönnike.

Swa ffoor snyø ⁴⁾ til aktilia. ⁵⁾ konung aktilia sporde hwat tiende ⁶⁾ waro j danmark; snyø swarade: ther flyga biin al wil ok wisa-løøs. Annat sin sporde konungen, hwar han

¹⁾ egh, ej. ²⁾ tyuip. ³⁾ kulmarþ, Kulmorden. ⁴⁾ Snjø. ⁵⁾ i den Stokh. Erikskr. Hakon. ⁶⁾ d. e. tiende.

haffde ligat the nat? snyø swarade: ther som faren aato vp wargen. Tridia sin sporde konungin, hwar han haffde ligat then førre nat? snyø swarade: ther som wargana aatho op wagnen ok uxana lupo¹⁾ til skoogx. Tha sporde konungen, hwar laa tw the førre naat? snyø swarade: ther som myssena atho op yxena ok skafftit laa ther ather. — — Tha sagde snyø: ther jak laa then första naat, ther hafde bonden slagit en warg ok hafde torkat²⁾ kētit aff then wargen ok støttit³⁾ smaat ok blandad-it⁴⁾ i-bland korn, ok gaff thet sin faar for ena handa lækedom; thet war ther som faren aatho op wargen. Ther jak laa then andra naat, ther saa jak haart widh garden, at biwra haffde huggit een stok, ok een biwr laag vnder stokken, ok twa gingo ok drogo ok wille hafwa dragit pa thera hws; hine, som drogo, ware wars⁵⁾ at wlfua komo ok biwrana slepte stokken, ok lopo til strømen; then, som vnderher stokken laa, kunde ey koma sik vndan for-æn wlfwana komo ok aatho oppen⁶⁾; ok thet war ther som wlfwana ato op wagnen ok vxana lope til skogx. Ther⁷⁾ jak laa then tridie naat hafde bondens barn⁸⁾ fangit færskan osth, ok giorde ther aff skapt som andra vxar ok giorde skapt aff træ, ok satte j the yxena, ok forgato swa the yxena om aftomen qwarra

¹⁾ rettet for lupa. ²⁾ tørret. ³⁾ stødt det. ⁴⁾ blandet det. ⁵⁾ vær; sv. varse. ⁶⁾ d. e. op han, ham op. ⁷⁾ der hvor. ⁸⁾ Börn.

oppo bordit; om natten komo myssena ok
 aatho op alla yxenna ok skaften lagho qwar.
 — — Æn sporde aktilia at, hwad tidende j
 danmark waro; han swarade: bijn flyga al wil
 ok wisaløs. Aktilia sagde: tha ær rakka ko-
 nung død? snyø swarade: jak hører thet at j
 thet sagen.

Af Digtet Skaktavls Leg, i samme Haandskrift.

(Tredie Blad). Fframdelis wil jak nw scriffwa
 mera,

hurw konung skal sik regera:
 han skal sithia j konungx loffth
 med æro snille ok stoor fornofft;
 han skal wara kled j purpura hwit
 som ær ith klæde for-vtan smith,
 thet tekmar, thet han skal ower alla
 j dygdher skina ok ey at falla
 j naghro smith; han skal med nadhe
 sin land at styra medh miskundh ok radhe.
 Haffwen han flere land en eeth,
 thet opta sker som hwar man weth,
 tha styre hwart medh inføda men
 eller afwndhen wexer, thet sigher jak en,
 ok kører vdhlenzska thædan borth,
 ok konungen radher inthe storth.

(Syvende Blad). Jak sigher ith annat æwen-
 tyr,

at j rom tha war en hustrw dyr,
 som augustinus scriffwar j sinne bok

aff ¹⁾ gudz stad, then mestare klok,
 hon war til renlikhet en hamn,
 lucretia war hennes nampn;
 dygda-fwl tha war ok han;
 han bødth keysarens son til gesth,
 ok plægade han som han kwæde besth;
 tha han fik se thet wæna wiff,
 thil odygd bəriade brenna hans liff,
 ok bəriade tænkia ther oppa,
 hurw han skulle hennas wilia ffaa.
 ther epther reed keysaren aff then stadh,
 lucretia ²⁾ man sik fөлghia badh;
 tha keysarens son thetta saa,
 at the waro borthē badhe twa,
 han gik til lucretia festhe,
 ther han forra entidh gesthe.
 hon ³⁾ bad hanom wel-komen wara,
 som henne borde medh tokt ok æra;
 the drwkkō medh glædi ok giorde sik blidh,
 at thet ledh thil then afthen-tidh;
 hon loth vpgøra then samma qwæl
 ena sengh medh gwl ok pel,
 ther han skulle hwilas aa.
 tha hanom lyste ⁴⁾ til senga gaa,
 han tenkte paa medh alla akt,
 ok haffde her-om stora wakt,
 hwar hon haffde sin senga-sal,
 ther hon skulle hwilas wtan qwal.
 tha alt war tyst ok folk j seng,

¹⁾ om. ²⁾ Lucretias. ³⁾ rettet for han. ⁴⁾ lystede.

han stod op som en onder dreng,
 ok gik hemelig thil henne jn,
 ok tog vpvndher henne skarlaken-skin,
 ok tog a henne hwita brysth,
 ok badh henne ey ropa vtan liggia tyst,
 swa framt thet skulle ey gelle henne liff,
 han hafde j hand en dragen kniff;
 han bødth henne gwl ok gaffwor,
 ok alla handha rika hawor;
 han trugade ok henne medh hwas ordh,
 ok saa medh slag ok ther-til mordh;
 han bæriade ok henne ther-til lokka,
 tog føl¹⁾ thet ey j henne tokka;
 som en mvr war hon stadug ok fast,
 ok wille ey bedriffwa tolka²⁾ lasth o. s. v.

For at vise Forskjellen imellem Dansk og Svensk sammenstilles følgende Brudstykke af Digtet om Hertug Frederik.

Svensk (Iduna, 9de H.)

Dansk (Nyerups Rejser til Stockholm, S. 92).

Eet æwintyr thet byr-	<i>Et ewentyr tha begyn-</i>
ias hær,	<i>nes heræ,</i>
wilin ij hœra huru thet	<i>wille i hœræ hwæ thet</i>
ær,	<i>æræ,</i>
tha ³⁾ maghin ⁴⁾ ij hær	<i>tha ma⁵⁾ i hæræ for-</i>
forstanda	<i>standhæ</i>
hwath the hafdho ther	<i>hwadh the haffdhæ ther</i>
til handa,	<i>til handhe,</i>

¹⁾ faldt. ²⁾ saadan. ³⁾ thå. ⁴⁾ måghin. ⁵⁾ maa.

the aff konung artws si-	<i>thy aff konningh artus</i>
ghia kunno;	<i>seye kwnne;</i>
om hans dagha mæn	<i>i hans daghe man thet</i>
thet funno,	<i>fwne,</i>
thet ængin herræ the	<i>thet man inghen herræ</i>
wiste,	<i>wistæ</i>
ther flere æwintyr fri-	<i>meræ ewentyr ath fræ-</i>
stæ ¹⁾ .	<i>sthæ.</i>

Samt af det Ny Testamente (Matth. 2, 1 fgg. og Luc. 8, 4 fgg.); det svenske taget af Arnæ-Magn. Nr. 787. 4., 16de og 30te Blad; det danske af Det Ny Testamente, 1531.

Svensk.

Then tidh ihesus var føddir j bethleem j herodes konungx daghum, komo tre konungha æsthan aff landhomen²⁾ til ierusalem, spæriande ok sighiandhe: huar ær han som føddir ær judhane³⁾ konunger? vi saghom hans stiærno j østerlandomen, ok vi komom mædh gafuom at bidhia til hans ok hedhra han. Herodes konunger, som tha var

Dansk.

Der Ihesus vor fød i Betlehem i Iødeland, der Herodes vor konge, da komme de vise mend aff østen til Ierusalem oc sagde: hvor er den som er fød, Iødernis konge? wii saage hans stierne i østen och komme hid ath bede tilhannem. Der kong Herodes det hørde, da bleff han forferdet oc alt folket i Iherusalem met hannem. Han lod

¹⁾ Dat. fristede. ²⁾ Hf. i Flt. ³⁾ Ef. i Flt.

valdogher j iherusalem, hørandhe thetta drøfthis ok ræddhis ath mistha rikit; ok alle the ther bygdho drøfdhos mædh honum, swa som viliandhe tækkias honom. Tha saman-sankadhe han alla prestha, høfdinghana ok laghuiso mennena ok spordho aff them, huar *christus* skulle fødhas. The sagdhe honum swa: j bethleem, iudhalanz stadh. Swa sigher prophetin: Thu betleem j iudhalandhe, thu æst ey minst j iudhalanz hofwdstadhum, thy atj tik skal then hertoghen fødhas, som skal styra mith folk. Tha kalladhe herodes til siin lönlika konunghana ok spordo grannelica af them, j huat thima stiernan syntis them først; ok sendhe them til bethleem, sigiande: gaan ok spörin grannelika ep-

sammen-kalle alle bisperne och scrift-lerde, oc spurde dem ath, hwor *Christus* skulle fødhis. De swarede: i Betlehem i Iødeland, thi Propheten hagde saa screffuit: O du Betlehem i Iøderland, du est ingledis den minste blant førsteerne i Iuda, thi aff dig skall vdga en første, som skall regere mit folk Israel. Herodes kallede de viise hemmelige till sig, oc spurde dem flittelige ath, paa hwad tid stiernen syntis for dem, oc bad dem fare till Betlehem, och spørge ath barned met flit; naar i haffue det fundet, da biuder mig till, ath ieg och maa komme did och bede till det. Der de hagde hørt kongen, da fore de bort, ok stiernen, som de for saage i øster, for fore dem, och stod der off-

ter smaswenenom, ok
 nar j finnen han, tha
 kungørin mik thet, ok
 iak scal koma hedra
 han. Then tidh the
 hafdo hørt konungen,
 vtgingho the aff sta-
 dhenom, ok stiernan,
 som the hafdo seth j
 østerlandomen, gik fore
 them all til hon kom
 ok stodh ther ofuan if-
 uir som smasvenen var;
 æn konungana seandhe
 stiærnona gladdos stor-
 lica mædh mycla glæ-
 dhi; ok ingangande j
 husit funno the sma-
 suenen mædh sinne mo-
 dher maria, ok fullo
 a knæ ok badho til
 hans mædh vørdhningh,
 ok vpletho sin kaar,
 offradho honum gafuor,
 gul ok rækilse ok mir-
 ram. Ok wardho ma-
 nadhe aff gudz ængle,
 at the skulle ey ater-
 koma til herodem, ok
 foro ty annaz vægh
 heem til sin rike.

uer som barned wor. Der
 de saage stiernen, da
 bleffue degantske glade,
 och ginge i hwsed oc
 funde barned och hans
 moder Mariam; defølle
 paa kne oc bade til
 hannem, de oplode de-
 ris skat och offrede han-
 nem gaffuer, guld, rø-
 gelse och mirrhe. Det
 bleff dem siden sagt i
 søffnen, ath de skulle
 icke fare till Herodes
 igen, thi fore de en
 anden vey hiem till de-
 ris rige.

Nar mykin moghe aff manghom stadhom kom til ihesum at h ra hans predikan, taladhe han til thera meth liknilsom, sigiande: En s dhis-man vtgik at saa sina s dh, ok tha han sade, fiol somlikin s dhdin widh v ghin ok nidhirtroz ok fugla vpatho hona. Oc somlik fiol j stenogha iordh, ok tyrkadhis oc visnadhe genstan, ty at hon hafde ey w dzsko. Oc somlikin fiol mellan tor-na oc tidzsla, ok tornane vpu xtho meth henne ok qu fdho hona; ok somlik fiol j godha iordh, oc vpu xthe ok giordhe hundradha falla frukt. Oc thetta sigiande ropadhe ihesus: then som hafuir h rande  ron, h re!

Der vor megen Almue til-sammen aff alle steder, som hastede til hannem. Da sagde han dem en lignelse: En s demand, som ville saa, gik vd at saa sin seed. Der han saade, da falt sompt hoss vegn, oc det bleff bort-tr edt, oc hiemmelens fiwle op-ode det. Sompt falt blant sten, oc det voxte op och vissnede, for det hagde icke vedske. Sompt falt blant torne, oc tornene opuoxte met det oc qualde det. Sompt falt i god iord, oc det opuoxte och giorde hundrede folt fruct. Der han dette sagde, da robede han: Huo som haffuer  rn ath h re met, han h re!

Af Olai Petri Then Swenska Crönika, af Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 898, 4., 2den Side; jf. Script. rer. Svec. Tom. 1. Sect. 2. S. 217.

Bogstavret.

Men the äre well monga, som Crönicker scriffuit haffua, dogh ganska få, som rätta sät- tit hafft haffua, hwilkit noogh är vppenbartt så well *meth* fremmande Crönicker-scriffuare, såsom Swenska och Danska. The scriffua well alla om örligh och Krijgh, men huru sådana tilkommit är, och hwilken parten bättre sack haffuer, ther warder ganska ringa omtalat. Och kunna the som effter-komma icke haffua sådana nytto aff theres förfäders historier, som thett wara boorde. Så haffuer ock mykit wordit scriffuit aff them som partijske wäldamän i sakenne warit haffua, och therföre haffua the vphögdt then parten, som the haffua hollit *meth*, och then andra platt förachtat. Och är så offta sanningen tillbaka låten, och thet är noogh til merkiandes i dhe Danska och Swenska Crönicker. The Danska prijsa sigh aff the stoora gärningar, theres herrar och förstar haffua giordt här i Sverige, och the Swenska rekna högt then stoora mandom the haffua bedriffuit i Danmarck, så att then ther nw gerna wil weta hwad sannast är, han skal haffua ther mödho til, och än dogh nepliga kunna thet (i the Swenska och Danska Crönicker) vtteleeta. Thet haffuer aff ålder (Gudh bettert) warit itt inbundet, och endeels naturligit haat och agg

emellan Danska och Swenska, ty at bådhe parterna rekna sigh högtt, och ingen wil wijka för then andra. Therföre haffue wij nw sådana Crönickes som the haffua tilsinnes warit, thet scriffuit, och för then skull komma icke the Danska Crönickes öffuer-eens meth the Swenska; och ingen parten scriffuer nogot gott om then andra, ty är thet och wiltsamt noogh at taga ther nogot gott rättelse vtt.

For at vise det gl. svenske Sprogs Lighed med Dansken, samt med nuv. Svensk, efter 1530, anføres nogle Brudstykker af forhen trykte Breve af Gustav den 1ste; Retskrivningen heri er forandret efter den nuværende Brug, saa at alle Bogstaver, der forvirre Udtalen ere udeladte; for *f* og *fv* er derfor ogsaa, efter Udtalen, sat *v*, for *th* sat *d*, o. s. v. samt *ø* og *ö* indsatte efter Udtalen.

(Konfirmation, fra Aar 1535, see Handl. rör. Skand. hist. 12te B. S. 82). Vi Gustav, med Guds nåde Sverigis ok Gøtis Konung, gøre vitterligit, at denne os elskelig, hederlig man Hr. Anders Olavi, kirkeprest i Kiil i Vermland, haver varit her for os ok presenteret et forsegle¹⁾ permentsbrev, lydendes hurulunde en gård, benempd Ekenäs, med nogre torpestäder tiil²⁾ prestens sätegård for et hundrade fyre Aar³⁾ sedan givit var; desligis gav same Hr. Anders os tillkenne, at der vore någre Frelsmän i Vestergetland, som samme Ekenäs gård

¹⁾ sv. förseglat. ²⁾ sic. ³⁾ sic.

ville ¹⁾ klandra undan prestebolit, dog utan skäll ok rätt — Så efter vi ikke annet fornimme ²⁾ kunne, än at same gård laglige givin var ok för så mong ³⁾ år sedan (utøver Vester-års Reces ok ordinantia), som brevit ytermere ⁴⁾ utviser: derforre gilde ok stadfeste vi same brev udi alle sine punkter ok artikler ⁵⁾, villjendes ⁶⁾ at same gård ok Ødistorp skal blive tiil prestens sätegård, efter som det først ordinerit ok givit är; forbjudendes hermed alle, eho de helst äre ⁷⁾, eller vare ⁸⁾ kunne, at de ikke i noget motte ⁹⁾ gøre heremot hinder eller forfång vid vor ogunste ok vrede. Des tiil ytermere visse ¹⁰⁾ ok säkre forvaring lade vi trykkja vort Secret på Ryggen å dette brev.

(Fra 1544, Adlersparres Hist. Saml. 4de D. S. 1). — Vi förnimme och, käre Hr. Gøstav, at I med någre flere gode män och en part af Borgerene have beseet den plats der på klippen, och der ingen god lägenhet vare vill, att läggje ¹¹⁾ den By. Desligeste der hart under Slottet vill ikke håller duge för den høge klippe ¹²⁾ skuld, ikke heller Lindholmen for den annen orsak skuld. Så kunne vi tänkje, de Borgere gøre nu likesom Marcolphus gjorde, att han ikke kunne finne något trä ¹³⁾, der

¹⁾ vilde. ²⁾ sv. annat förnimma, og saaledes ofte c for a. ³⁾ gl. d. mang. ⁴⁾ sv. yttermera. ⁵⁾ sv. artiklar. ⁶⁾ sv. viljande. ⁷⁾ sv. äro. ⁸⁾ sv. vara, være. ⁹⁾ sv. måtta, Maade. ¹⁰⁾ sv. till visso. ¹¹⁾ sv. läg-gja. ¹²⁾ Ef. uden s foran skuld. ¹³⁾ sv. träd.

han hade lust hängje udi. Och synes os, att hvar Slottet och Staden ikke måge¹⁾ blive någet när tilhope på en plats, då have vi ikke lust, att lade gøre der någon fast stad, utan see då fast heller, att de blive på den plats de nu äre; seden må de stå deris eget äventyre.

(Fra 1551; sst. S. 2). Vår synnerlig gunst tilförene. Vi skikke eder her innelukt tilhonde ett øpet²⁾ brev, som vi våre Lendsmend have latit tilskrive anlangendes den truldom, der brukes udi vestre Dalerne; förhoppendis att samme Lensmän sig derefter rätte skole. Och är vår begären, att I vele handle med dem, som den troldom bruke pläge efter som saken kräver. Och må I have dett selskap hijt ut med eder til os, at vi måtte få høre, hvad de føre udi sin skjöld. Gud eder befalendis.

Af (Gustav den førstes) gensvar på någer stycker aff then Danske Cröneke. 1558. (Slutningen).

Uforandret; kun er ö sat for Ó, og ã for Å, da Bogen er trykt med gothiske Bogstaver.

Tu Suensk haff stadigt tijn tröst til Gudh,
Och wandra alt effter hans wilie och budh,
Innerliga honom åkalle.

At han tigh til watn och land,
Och vthi all lycksaligh tilstand,
Nådelige werdes behalle.

¹⁾ gl. d. mowe. ²⁾ gl. d. øbet.

Och lät ey misbruke titt tolemodh,
Simpelheet är ey heller altijd godh,
Vthi wichtige handlinger och saker.
Ty somme tine naboer äre arglistige,
Vthi behendigheet och swick fast dristige,
Alt som förgiftige draker.
War therföre stadigh som en mwr,
Sätt icke troo til någon lwr,
Til oenigheet wil rådhe.
Ehwad han är mere ringe eller stoor,
Tu bliffuer förrådd vm tu hastigt troor,
Och förd j iemmer och wådhe. —
När tu man kan så stadigh bliffue,
Tijn olycke kan tu ifrå tigh driffue,
Med roo j Sverige bygge.
Elske och ähre titt faders-land,
Och war thy gagnlig vthi titt stand,
Hielp til thet wäl beskydde.
Ther til lät tigh ock ey förfäre,
Som bergit skal tu tröstful wære,
Som thet moot haffzens bölier.
När owener än vnsäye och hote,
Med frimodigheet skalt tu mote,
Som klippen ey wågen fölier.
Medh sin lögn the bruke ock mong förkast,
Men stoor ord sittie icke j halsen fast,
The läte sigh wäl vthtale.
Gudh hielper thet kommer ey ther-til,
Som then arghe haffuat wil,
Gudh kan oss wäl hugsuale.

Fruchte tigh intet för theris kijff,
Achte tine saker och stadigh bliff,
Thet bliffuer tigh hugnet och ähre.
Then Gudh som åtskilde haff och strand,
Han åtskilde Sverige frå Danmarks land,
Thet tarff ingen annen beswäre.
Medh theris grenszer på bådhe sijddher,
Låte sigh nöye, the tarffue ey widher,
Ther om nu mere klandre.
Gudh vnne them medh fredh och roo,
Rettferdelighen sammen boo,
Then ene medh then andre!

*Fortegnelse paa de vigtigste, især i
de danske og svenske Sprogprøver fo-
rekommende Ord.*

- agborræ, Aborre, S. 272.
agg, Nag, S. 315.
aleigumál, Sager som
gjælde Ens hele Boes-
lod, S. 290.
arðæið, Plovsejd, af isl.
arðr, Plov, S. 291.
arvi, isl. arfi, Arving,
S. 252. 297.
bardagi, Slag, af isl.
at berja, slaae, og Af-
ledsendelsen dagi, S. 266.
267. (jf. 1, 172. 2, 189).
baugr, Bøder af 4 Lod
Sølv, S. 284.
beta, bita, bøta,
beyta, at, isl. at beita,
lade bide; staae imod,
S. 261-262. 265. (jf. 1,
291).
biða, beta, bøta, at,
isl. at biða, bie, S.
252. (jf. 1, 115. 120. 170.
243).
bjævær, bjur, isl. bifr,
bjór, Bæver, S. 270. 307.
bloðras, isl. blóðrás,
Blodflod, S. 271.
byrja, børja, at, isl.
at byrja, begynde, S.
263. 309. (jf. 1, 169. 242).
dryllegæst, S. 279.
dugande mæn, Danne-
mænd, S. 259. (jf. 2,
238).
dylja, at, isl. at dylja,
nægte, S. 252. 257.
dynja, at, isl. at dynja,
suse, drøne, S. 271.
e mæðen, imedens; e
til, indtil, S. 260. 297.
(jf. 1, 246. 2, 188).
egn, isl. eign, Ejendom,
S. 249. 260.
eptidøme, isl. eptirdæmi,
Exempel, S. 303. (jf. 2,
202).
fatøker, isl. fátækr, fat-
tig, S. 264. (jf. 1, 249).
flætføring, isl. fletfær-
ingr, den som afstaaer
en anden sin Ejendom,

- imod hos ham at faae
 sit Livsophold, af isl.
flet, Hus, S. 259.
 fløgelas, Rislæs, af isl.
flug, *flaug*, *fleyg*, S. 257.
 fol, isl. *fól*, Daare, S. 263.
 forhægðá, at, forøde,
 ødelægge, af isl. *athægja*,
hægð, S. 260.
 fægrendæ, isl. *fegrindi*,
 Prydelse, S. 271.
 føðsel, isl. *fæðsla*, Op-
 fostring, S. 261.
 gita, at, isl. *at geta*,
 kunne, S. 266. (jf. 1,
 121. 2, 186); gæta, at
 faae, S. 301.
 gløma n, isl. *gleyminn*,
 glemsom, uagtsom, S. 265.
 gripdeild, isl. *gripdeild*,
 Plyndring, Ran, S. 284.
 gøma, at, isl. *at geyma*,
 vogte, iagttage, S. 260.
 302. (jf. 1, 291).
 halfa (holva), isl. *hálfa*,
 Halvdel, Side, S. 291.
 (jf. 1, 289).
 halfskratte, S. 279.
 handærband, isl. *hand-
 arband*, Haandtag, Haand-
 slag, S. 291. 297.
 hava, t. *Habe*, Gods, S.
 310. (jf. 1, 289. 2, 216).
 hel, isl. *heill*, frisk, S. 267.
 helg, heleger dag,
 isl. *helgi*, *helgidagr*,
 Helligdag, Fest, S. 256.
 herma, at, isl. *at herma*,
 berette; klage, S. 285.
 hjon, isl. *hjón*, Ægte-
 folk; Tyende, S. 255.
 hótá, at, isl. *at hótá*,
 true, S. 319.
 hugnaðr, hugneð, isl.
hugnaðr, Velville, Tje-
 neste, Gavn, S. 320.
 hugsá, at, isl. *at hugsá*;
 hyggja, at, isl. *at
 hyggja*, tænke, mene,
 S. 270. 305.
 hvergen, hverken,
 isl. *hvergi*, hverken, in-
 tet af to; ingensteds, S.
 251. 256. 257. (jf. 1, 102.
 hvarti, hvatte, 2,
 188. 195).
 hætta, at, viðær, at
 være forfalden under, af
 isl. *at hætta*, S. 253.
 høkæman, Hedning, S.
 250.
 ilska, at, fordre med
 Vrede, æske, S. 254.
 (jf. 1, 113); isl. *at illsk-
 ast*, at vredes.
 jafnæð, isl. *jafnaðr*, Ret
 og Skjel, S. 263.
 jamlangæ, isl. *jafnleingð*,
 Aar og Dag, S. 252.
 (jf. 1, 120. 173).

- jæf, at jæva, Tvivl, at
tvivle, isl. *ef*, at *efa*,
S. 272. (jf. 1, 289. 2,
233).
- klandra, at, dadle, ska-
de; gjøre retlig Indsi-
gelse, S. 317. 320.
- kost, isl. *kostr*, Ting,
Ejendom, S. 251. 254.
- koxe, at, S. 277.
- kvafna, at, kofna, isl.
at *kafna*, kvæles, S. 286.
(jf. 1, 143).
- kvíkr, isl. *kvíkr*, levende,
S. 303 (jf. 1, 117; at
kvegne, 1, 241).
- kyn, isl. *kyn*, Slægt, S.
250 (jf. 2, 235); þæs-
kyns, af den Slags,
S. 254.
- kænna, at, isl. at *kenna*,
kjende; lære, S. 251.
254. 259. 271. (jf. 1, 168).
- kæra, at, isl. at *kæra*,
klage, S. 259.
- køværne, isl. *kovarni*,
Hund, S. 269. (i Skaan-
ske Lov 9, 21. forekom-
mer i Gf. *køfæn rakka*,
køuen rakka, som hos
Hadorph urigtig er læst
kønæn rakka).
- landsgætsluman, Land-
værnsmand, af isl. at
gæta, S. 261.
- leð, isl. *leið*, Vej, Maade,
S. 251.
- lið, isl. *lið*, Hjælp, Hjel-
petropper, S. 285; lið-
skyllða, Forpligtelse
at tjene Kongen, især i
Krig, S. 287.
- lita, at, isl. at *lita*, see;
lita at, synes om, være
tilfreds med, S. 259. (jf.
anlit, anled, Ansigt,
1, 299).
- luka, at, isl. at *lúka*,
lukke; ende; betale, S.
291. (jf. 1, 115. 2, 187).
- lund, isl. *lund*, Maade,
S. 253. 254.
- lur, Filur, S. 319.
- lögrétta, Lavret, Over-
ret, S. 285.
- lønd, isl. *leynd*, Hem-
melighed; i lønd, i
Lön, S. 267.
- maklegr, isl. *maklegr*,
fortjent, S. 289.
- matban, Madban, Før-
bud mod at give Spise,
S. 251.
- minnæ, isl. *minni*, min-
dre, S. 254. (jf. 1, 109.
160).
- misþyrma, at, isl. at
misþirma, mishandle, S.
288. 292.
- mynda, at, erholde De

- i, af isl. *mund*, Haand; Medgift, S. 262. 301.
- nauðsyn, isl. *nauðsyn*, Nødvendighed, S. 290.
- nefsa, næpsa, revse; nefst, Straf, S. 296. 302. (jf. 2, 206).
- neta, at, isl. *at neita*, nægte, S. 249. 257. 302. (jf. 1, 121. 241).
- niðja, isl. *niðjar*, Frænder, Slægtninge, S. 252.
- num, isl. *nema*, uden, men; num thæs at, med mindre, S. 261. 264.
- nymære, S. 278 (jf. mær, 1, 289).
- næfnd, Nævnd, Tolv Mænds Ret, S. 252. 301.
- næma, nømme, S. 278. (jf. 1, 119. 2, 187).
- oðlast, at, erholde, af isl. *óðal*, S. 293.
- ogn, isl. *ógn*, Skræk, S. 302.
- orbotæmål, Sager, som ej kunne sones med Bøder, S. 268.
- orsage, uskyldig, sagløs, af isl. *úr* og *sekr*, S. 273.
- orvæs at, at, nøjes med, S. 263. 267.
- pæll, isl. *pell*, et Slags fint Tøj, S. 309 (jf. 1, 64. 2, 242).
- rakkæ, isl. *rakki*, Hund, S. 269. 308.
- ransak, at ransaka, Hussøgning, at ransage, af *ran*, isl. *rann*, Hus, S. 256. 301. (jf. 1, 113. 121).
- ryva, at, isl. *at rjúfa*, løse, ophæve, S. 254.
- røna, at, isl. *at reyna*, prøve, S. 272. (jf. 1, 289).
- samfellæ, samfulde, af isl. *samfelldr*, S. 295.
- sammerlege, S. 277.
- samþingendr, Samthingsmænd, som høre under samme Thinglav, S. 285.
- sander, sand; skyldig, sandskyldig; sannændæ, sanning, isl. *sannindi*, Sandhed, S. 254. 263. 272. 291. 293. 301. 315. (jf. 1, 171. 247).
- skjóta, at, dómi, hen-skyde, appellere, S. 285.
- skilnað, skjálnæð, isl. *skilnaðr*, Adskillelse, ulige Mening, S. 250. (jf. 1, 172).
- skusjarn, Skudjærn, det gloende Jærn, som bruges ved Jærnprøven, af isl. *skot*, Skud, S. 251.
- skær, ren, at skæræ, rense, isl. *skir*, at *skira*,

S. 251; at skærskota, isl. *at skirskota*, kræve til Vidne, S. 257. 285. 301.
 skøt, isl. *skjótt*, snart, S. 271. (jf. 1, 292. 2, 235).
 smith, sv. *smet*, isl. *smita*, Plet, S. 308.
 sotte, sáttir, sættir, enige, S. 277. 285. (jf. 2, 84).
 spaker, isl. *spakr*, spag; spækæ, Fredelighed; spekt, Fred og Ro, S. 263. 302. (jf. 1, 145. 172).
 starf, isl. *starf*, Arbejde, S. 295.
 stett, isl. *stétt*, Stand, S. 290. 292.
 stuð, stoð, S. 278. (jf. 1, 296; brænnestuð, 1, 117).
 synjæ, at, isl. *at synja*, afslaae, nægte, S. 257. 301. (jf. 1, 114. 289. 2, 186).
 sår, S. 278.
 sækta, at, beskyldte, sagsøge, af isl. *sök*, S. 252. 254. (jf. 1, 113).
 sælja, at, isl. *at selja*, give; sælge, S. 254. 255. 257. 265. (jf. 1, 169).
 sær, seer, sæ, isl. *sér*, for sig, findes i flere

Forbindelser, som sær-
 løst, serlagr, sæ-
 ny, S. 262. 267. 289. 304. (jf. 1, 161. 218).
 sæta, at, isl. *at sæta*, møde, S. 288. 290. 292.
 sømd, isl. *sæmd*, Hæ-
 der, S. 302.
 tak, isl. *tak*, Løfte; Bor-
 gen, S. 256.
 talma, at, isl. *at tálma*, hindre, S. 292.
 tigund, isl. *tegund*, Slags, S. 292.
 time, isl. *timi*, Tid; Gang, S. 265. 269. (jf. 1, 290).
 tjuve, Fork, S. 278.
 tvægild, dobbelt Mulkt, af isl. *tvö* og *gjöld*, S. 251.
 umbusman, isl. *umboðsmaðr*, Forvalter, Foged, S. 256. 291. 292.
 una, at, isl. *at una*, være fornøjet med, S. 285.
 undirstanda, at, isl. *at undirstanda*, forstaae, S. 264. (jf. *understandelse*, Forstand, 1, 173).
 uphof, isl. *upphaf*, Begyndelse, S. 302.
 usæld, Fattigdom, af isl. *ósall*, ussel, S. 267. (jf. 1, 172).
 vald, isl. *vald*, Magt;

- Vold; at valda, have
 Magt over, forvalte, S.
 256. 260. 264. 265.
- vapnatak, isl. *vopnatak*,
 Griben til Vaaben; Sam-
 menslag af Vaaben, naar
 Beslutninger toges paa
 Thinge, S. 251.
- varða, at, isl. at *varða*,
 vedkomme, S. 293.
- varg, isl. *vargr*, Ulv, S.
 307.
- varnæð, isl. *varnaðr*, For-
 svar; Caution; Vorned;
 Ejendom, S. 252. 257.
 288. 292. (jf. 2, 238).
- vejemot, S. 279.
- veta, at, isl. at *veita*,
 vise (vide), yde, S. 253.
 254. 275. 293. (jf. 1, 114.
 254. 293. 2, 186).
- viðstorð (viðkast),
 Vedkast, Træstabel, af
storð, Mængde, eller
köstr, Kast, S. 257.
- viðærlog, isl. *viðrlög*,
 Straffelov, S. 263. (jf.
 1, 87).
- vild, isl. *vild*, Villie, Gunst;
vilduger, gunstig; par-
 tisk, S. 264. 265. 289,
 (jf. 1, 296).
- virða, at, isl. at *virða*,
 agte, vurdere; virð-
 ning, lige Værd; Vur-
 dering; Ærefrygt, S. 251.
 254. 313. (jf. 1, 173. 2, 219).
- vissa, vissen, isl. *vissa*,
 Sikkerhed, S. 273. 297.
 300. 306. 317.
- vit, isl. *vit*, Vidende, S.
 255.
- vita, at, bevise, S. 250.
 259. 266. 267. jf. at *veta*.
- vorðæløs, uden Forsvar,
 af isl. *vörðr*, S. 270.
- vân, von, isl. *ván*, Haab;
 at *væna*, haabe, S. 293.
 (jf. 1, 241. 2, 233).
- væð, isl. *veð*, Pant, S.
 257.
- værjændæ, isl. *verjandi*,
 Værgæ, S. 249. (jf. 2,
 205).
- væræld, isl. *veröld*, Ver-
 den, S. 265. 303. 305. (jf.
 1, 154. 2, 238).
- ylr, isl. *ylr*, Varme, S.
 286.
- ånødger, isl. *ánauduger*,
 ufri, S. 255.
- åræð, isl. *áræði*, Anfald,
 S. 266.
- åsyn, isl. *ásjá*, Tilsyn;
 Skjøn, S. 259.
- åsøræs-eð, Beskyld-
 ningsed, af isl. *særi*, at
særa, Ed, sværge, S.
 253. 254.

æ m v æ l, ligesaa vel, S. 263.	Tyveri, S. 252. (jf. 1, 172); þjúfska, S. 301.
æ r v e, isl. <i>erfi</i> , Arveøl, S. 268.	thurfa, at, isl. <i>at þurfa</i> , behøve, S. 263. 264. 279.
th a g e r, isl. <i>þegar</i> , saasart som; strax, S. 253. 255. 269. 301.	290. 302. 320. (jf. 1, 169. 212. 2, 220); thyrt, Tarv, S. 264.
th j u f n æ ð, isl. <i>þjófnaðr</i> ,	th æ ð a n, isl. <i>þaðan</i> , derfra, S. 308.

Desuden forekomme i dette Skrift adskillige andre ældre Udtryk, og enkelte nyere ere forklarede; især kunne mærkes: a ð o l k u n a, 1, 118. 290; a ð i l p o r t, 2, 234; at a f l a, erhverve, 1, 113; a l d u n g e r, 1, 120; F o r s t a v e l s e n a n d - 1, 171; a r t, 2, 242; a v æ, 1, 172; b r y t i, Brydje, Fæstebonde, 1, 121; b r å, 1, 145. 153; b r æ ð s k a, 1, 172; d a g o r ð, 1, 288; d e r e, 1, 249; d e j l i g, 2, 238; at d r y g j æ, 1, 114. 293; d ø n, at d ø n æ, 1, 290. 293. 296; e n t e n, 1, 286; f i g, Attraa, 1, 296. 299; f o r n, 1, 299. 2, 189; f r a g, at f r æ g n æ, 1, 170. 242. 290; f r e m d e l e s, 2, 239; f r o m, 1, 251; f u l n æ ð, 1, 172; g j æ l d, at g j a l d æ, 1, 169. 2, 186. 238; g u l æ s o t, 1, 174; g æ v, 1, 249; h a r k, Kiv, 2, 60; h o f, Maadehold, 2, 206; h u l d, 1, 290; f o r - h å, 1, 289 (at h å er endnu norsk, f. E. *han haar sig ikke*, han sandser ikke; *jeg haar ikke efter det*, jeg kan ej komme paa det, det falder mig ikke ind, see Ströms Beskr. over Söndmör, Iste D. S. 510); h å ð, Spot, at f o r h æ ð e, 1, 246. 289; at h ø g t i d e, 1, 250; i f j o r, 2, 239; i k k e, 1, 101; I n d v o l d e, 2, 237; i n g e n, 1, 102; k l æ d e b o n æ ð, 1, 247; k o n a, 2, 236; k å d, kæde, 1, 299. 2, 236; L o v, 1, 12. 107; l e v, 1, 218; L i s p u n d, 2, 237; l j u g n æ ð, 1, 172; at l j u t a, 2, 207; at l æ, 1, 114. 241. 2, 186; at l æ s t e, 1, 290; M e n v e d, 2, 239; M o d, 2, 236; m u d e, 1, 290; m å g, Slægtning, Svo-ger, 1, 153. 290; m æ t, at m æ t a, 1, 289; at n a l k e,

1, 241; oðyrt, 1, 289; Forstavelserne of, or, 1, 171; ovit, 2, 234; ponnæ, 1, 226; at puste, 1, 289; rop, 1, 101; rið, 2, 234; rik, 2, 234; ryðæ, 1, 288; ryglek, 1, 172; samnæð, 1, 172; at sarga, 2, 185; save, 1, 293; at savne, 1, 10. 241; at sennæ, 1, 168. 289; at siga, 2, 220; sivæl, 1, 171. 2, 235; skamber, 1, 160; at skenæ, 1, 289; at skipa, 1, 113. 255; *Slegfred*, 1, 118. 2, 238; smal, 1, 291; snimen, 1, 299; sokn, Søgsmal; Sogn, 1, 172; stinder, 1, 289. 299; sårøki, 2, 239; at samja, 1, 118; tagl, 1, 290. 2, 233; Forstavelsen tor, 1, 171; at ty, isl. *tjá*, *tjóa*, *týja*, 1, 290; *Tærskel*, 2, 237; at tæve, 1, 241; tösser, 1, 293; at tøve, 1, 254; vanlove, 1, 246; vanvittig, uforstandig, ukyndig, 1, 181; at varða, 1, 120. 296; vatnsot, 1, 288; at vega, 1, 170. 293; verð, 2, 234; at vige, 2, 238; voð, Klæde, 1, 290; at vonske, 1, 241; at vrakæ, 1, 170. 171. 291; væðerlig, 1, 247; ænnæ, 1, 289; æplis børn, fuldvoxne, 1, 112; at ærja, 1, 169. 289; at ætla, 1, 289; Forstavelsen ød, yd, 1, 246; at þiggja, tigge, modtage; tigge, 1, 242. 2, 187. 207; at thryde, 1, 295; thryvæn, 1, 172; at thræ, 1, 165; at thrøðme, trudne, isl. at *þrútna*, 1, 241; thylig, thelig, tholig, 1, 238. 2, 240.

R e t t e l s e r.

I første Del.

- S. 16 øverst. Iblandt Vidnesbyrdene om Benævnelsen *Dansk Tunge* kan endnu bemærkes følgende af Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 114a. Fol., hvor der i Afsnittet om *imbrudagar* staaer: en uer blaundum saman latinu oc danskri tungu. Haandskriftet er uden Tvivl skrevet i Norge omtrent 1300; saa langt hen i Tiden findes altsaa i Norge Benævnelsen *Dansk Tunge* brugt om det fælles nordiske Sprog.
- 21 *Norðmenn* brugtes ligeledes langt hen i Tiden til at betegne de nordiske Folk i Almindelighed; f. E. i de af Werlauff udgivne Symbolæ ad geogr. vet. Scand. S. 15.
- 48 L. 2 *mæla* l. *mæla*.
- 90 — 10 nedenfra og l. *eller*; og L. 8 nedenfra *disse* l. *denne*.
- 140 Ved Jyske Lov kan ogsaa bemærkes de saakaldte Thord Degns Artikler.
- 209 L. 3 er l. *ere*.
- 292 — 7 *han* l. *kan*.

I anden Del.

- S. 7 L. 12 nedenfra *Öirar Thing* l. *Örething*.
- 53 — 20 tilføjes: Om Sagan af Tristram og flere Skrifter fra samme Tid kan ogsaa eftersees Annotationes i 5te D. af Heimskringla, S. 391.

S. 166 L. 17 tilføjes: Om adskillige svenske Haandskrif-
ter i Åbo, henhørende til Slutningen af
Perioden, kan eftersees Nyerups Lange-
bekiana S. 261 fgg.

— 193 — 9 efter Intetk. tilføjes: og i lignende For-
mer af Navneord.

— 199 — 2 nedenfra: *Flt. 1. Nf. i Flt.*

— 204 — 2 nedenfra: *herkende 1. herskende.*

— 211 — 5 nedenfra tilføjes efter Museum: for 1798,
1ste B.

— 227 — 1 nedenfra: *anbefale 1. anbefaler.*

— 235 — 20 *ædelste 1. ædleste.*

